

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ
СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Бобан Д. Стојковић

**МАНАСТИР ДЕВИЧ ОД 1912.
ДО 2012. ГОДИНЕ**

Докторска дисертација

Косовска Митровица, 2024.

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY
HEADQUARTERS IN KOSOVSKA MITROVICA FACULTY
OF PHILOSOPHY

Boban D. Stojković

**DEVIČ MONASTERY FROM 1912
TO 2012**

Doctoral Dissertation

Kosovska Mitrovica, 2024.

УНИВЕРСИТЕТ В ПРИШТИНЕ СО ВРЕМЕННЫМ
РАЗМЕЩЕНИЕМ В КОСОВСКОЙ МИТРОВИЦЕ
ФИЛОСОФСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Бобан Д. Стојкович

**МАНАСТИР ДЕВИЧ С 1912. ПО 2012.
ГОД**

Докторская диссертация

Косовска Митровица, 2024.

Ментор:

Проф. др Владан Виријевић, редовни професор, Ужа научна област:
савремена историја, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у
Косовској Митровици, Филозофски факултет.

Датум одбране: _____

ЗАХВАЛНОСТ

Чини ми се да Захвалница представља и најтежи део писања дисертације, јер је тешко осећања претворити у речи. Успех добија смисао само онда када се дели.

Ову дисертацију посвећујем својој породици, супруги Радици и ћеркама Софији и Дарији. Хвала Вам за љубав и подршку. Да се сетите да је и време узето од Вас свагда било ваше. Ваша жртва и трпљење које сте поднели приликом процеса израде овог рада, представљају најважнији од свих доприноса.

Благодарим свима који су на било који начин допринели изради дисертације.

Захваљујем се својим родитељима и осталим члановима породице, који су својом љубављу, бригом и многобројним одрицањима чинили све да ми олакшају истраживање.

Захваљујем се свом ментору, професору др Владану Виријевићу, редовном професору, што ми је изашао у сусрет и прихватио менторство, а нарочито сам му захвалан на поверењу које ми је указао током писања ове дисертације, професионалној подршци и људском разумевању на путу усавршавања и рада.

Посебну захвалност упућујем епископу рашко-призренском Господину Теодосију, чији благослови око коришћења архиве Епархије рашко-призренске, у многоме су помогли да овај рад добије овакву своју форму.

Захваљујем се и професору др Ивици Живковићу, који је био лектор овог рада. Такође, захвалност дугујем и својим бројним колегама и пријатељима на помоћи око набавке литературе, ишчитавања и исправки текста. Без помоћи свих њих израда овог рада не би била могућа.

На крају, посебну захвалност упућујем и игуманији манастира Девича, монахињи Анастасији Биљић и њеном сестринству, чије гостопримство сам уживао у више наврата радећи на рукопису дисертације.

Манастир Девич од 1912. до 2012. године

Резиме

У метохијској области Дренице, надамак Србице, налази се манастир са црквом посвећеном Ваведењу Пресвете Богородице. Целина је сукцесивно формирана око гроба локалног светитеља, пустиножитеља Јоаникија Девичког (†1430), многобројним променама и доградњама током пуних пет векова постојања.

По предању манастир је подигао српски деспот Ђурађ Бранковић око 1434. године. По истој традицији, деспот је цркву посветио Ваведењу Пресвете Богородице, у спомен оздрављења своје кћери – девице. Манастир је поседовао богату збирку рукописних и штампаних књига (у њему је 1872. године било више од сто рукописних и око десет књига, штампаних српском ћирилицом).

На основу архивских докумената и забележених сведочења, са сигурношћу се може рећи да је читав XX век био време тешког страдања Српске православне цркве. Тада је, у више наврата, разарања преживљавао и манастир Девич.

Након капитулације Краљевине Југославије 1941. године, манастир Девич је био потпуно разорен, приликом прогона насељеника из Дренице. Послератна обнова манастира започета је иницијативом локалног становништва. Захваљујући прилозима Срба из околних села подигнут је конак за становање монахиња, који је освећен и усељен 12. јула 1947. године.

Током 1948. године Државни завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије прогласио је манастир Девич општим културним добром и ставио га под заштиту државе.

Албански националисти подметали су пожаре у манастиру три године заредом (1982, 1983. и 1984. године), са циљем да науде манастирској економији. Сврха тог чина била је изазивање несигурности, националне нетрпељивости и раздора, али и притисак на житеље манастира.

Манастир Девич је током пролећа и лета 1998. године био под опсадом албанских терориста са обележјима ОВК, који су напослетку насилно ушли у манастир 15. јуна 1999. године, три дана пљачкајући и малтретирајући монаштво које је, уз помоћ припадника KFOR-а, морало да напусти своје обиталиште.

Српско духовно и историјско наслеђе на Косову и Метохији значајно је угрожено у периоду 1999–2004. године, али је страдање настављено и након тога. Погром српског становништва, који се догодио 17. и 18. марта 2004. године у виду организованог и синхронизованог албанског насиља, имао је за циљ етничко чишћење преосталог српског православног живља на Косову и Метохији. Поред тог основног циља, тада је био уништен и део српске верске и културне баштине.

Манастир Девич ни овом приликом није прошао без напада локалних Албанаца. Пошто је у нападу на манастир учествовало неколико стотина наоружаних људи, јединице француског контингента KFOR морале су да евакуишу монахиње. Манастир је тада био препуштен нападачима, који су га у потпуности девастирали.

Обнова манастира Девич започела је крајем 2005. године и трајала је до 2008. године. Међутим, провокације Албанаца нису престале до данас. Према речима игуманије манастира, Албанци их и даље застрашују и провоцирају.

Манастир Девич, окружен заштитним зидом, шумом и околним пољанама испод пута којим се стиже до главне капије светиње, данас стоји као неми сведок страдања српског народа и СПЦ на Косову и Метохији током протеклих векова.

Кључне речи: Манастир Девич, Јоаникије Девички, Дреница.

Научна област: Историја

Ужа научна област: Савремена историја

УДК: 94:271.222(497.11)-523.6(497.115 Devič)"1912/2012"(043.3)

Devič monastery from 1912 to 2012

Summary

In the Metohija region of Drenica, near Srbica, there is a monastery with a church dedicated to the Presentation of the Blessed Virgin Mary. The whole was successively formed around the grave of the local saint, desert-dweller Joanikije of Devič (†1430), with numerous changes and additions during the full five centuries of its existence.

By tradition, the monastery was built by the Serbian despot Đurađ Branković around 1434. By the same tradition, the despot dedicated the church to the Presentation of the Blessed Virgin Mary, in memory of the healing of his virgin daughter. The monastery possessed a rich collection of handwritten and printed books (in 1872, there were more than a hundred handwritten and a dozen books printed in Serbian Cyrillic).

Based on archive documents and recorded testimonies, it can be claimed that the entire 20th century was a time of severe suffering for the Serbian Orthodox Church. Then, on several occasions, the Devič Monastery also witnessed destruction.

After the capitulation of the Kingdom of Yugoslavia in 1941, the Devič Monastery was completely destroyed during the persecution of settlers from Drenica. The post-war reconstruction of the monastery was initiated by the local population. Thanks to the contributions of Serbs from the surrounding villages, a dormitory was built for the nuns, which was consecrated and staffed on July 12, 1947.

In 1948, the Institute for the Protection and Scientific Study of Cultural Heritage of People's Republic of Serbia declared the Devič Monastery a cultural asset and placed it under state protection.

Albanian nationalists set fire to the monastery three years in a row (1982, 1983 and 1984) with the aim of harming the monastery's economy. The purpose of that act was to cause insecurity, national intolerance and discord, but also to put pressure on the dwellers of the monastery.

During the spring and summer of 1998, the Devič Monastery was under siege by Albanian terrorists with KLA insignia, who finally forcibly entered the monastery on June 15, 1999, robbing and harassing the monks for three days, who, with the help of KFOR members, had to leave their residence.

The Serbian spiritual and historical heritage in Kosovo and Metohija was significantly threatened in the period 1999-2004, but the suffering continued even after that. The pogrom of the Serbian population, which took place on March 17 and 18, 2004 in the form of organized and synchronized Albanian violence, was aimed at the ethnic cleansing of the remaining Serbian Orthodox population in Kosovo and Metohija. Besides that basic goal, a part of Serbian religious and cultural heritage was also destroyed in that period.

The Devič Monastery did not evade being attacked by local Albanians on this occasion either. Since several hundred armed men participated in the attack on the monastery, units of the French KFOR contingent had to evacuate the nuns. The monastery was then left to the attackers who completely devastated it.

The renovation of the Devič Monastery began at the end of 2005 and lasted until 2008. However, the Albanian provocations have not stopped until today. According to the abbess of the monastery, the Albanians continue to intimidate and provoke them.

The Devič Monastery, surrounded by a protective wall, forest and nearby fields below the road leading to the main gate of the holy object, stands today as a silent witness to the suffering of the Serbian people and the Serbian Orthodox Church in Kosovo and Metohija during the past centuries.

Keywords: Devič Monastery, St Joanikije of Devič, Drenica.

Scientific field: History

Narrower scientific field:

UDK: 94:271.222(497.11)-523.6(497.115 Devič)"1912/2012"(043.3)

Манастир Девич с 1912. по 2012. год

Резюме

В Метохийском округе Дреница, недалеко от Србицы, есть монастырь с храмом посвященным Введению Пресвятой Богородицы. Этот храм последовательно построен вокруг могилы местного святого, отшельника Иоанникия Девичского (+1430г.), многочисленными изменениями и обновлениями в течение пяти веков существования.

По преданию монастырь был построен сербским деспотом Джураджем Бранковичем около 1434. года. По той же традиции, деспот посвятил храм Введению Пресвятой Богородицы, в честь исцеления своей дочери-девицы. Монастырь имел богатую коллекцию библиотеку рукописных и печатных книг (в монастыре в 1872. году было более 100 рукописных и около 10 печатных сербских книг).

На основании архивных документов и показаний свидетелей, можно с уверенностью сказать, что весь 20 век был для Сербской Православной Церкви временем трагических событий и страданий. В то время монастырь неоднократно переживал непростые времена-он тоже серьёзно пострадал.

После капитуляции Югославии в 1941 году, монастырь Девич был полностью разрушен и уничтожен во время гонений местных жителей из Дреницы. Восстановление монастыря началось при помощи местных жителей, которые помогали и деньгами и делами. Благодаря вкладам Сербов из окрестных деревень, был построен пансион для монахинь, который был освящен 12 июля 1947 года и тогда можно была вселиться в него.

В 1948 году Государственный институт охраны и научного исследования памятников культуры Народной Республики Сербии провозгласил и поставил под защиту государства монастырь Девич в Дреничком районе.

Три года подряд (1982,1983,1984) монастырь поджигали албанские националисты. Они устроили пожары с целью вызвать неуверенность, национальную нетерпимость и разлад, а также оказать давление на обитель монастыря.

Весной и летом 1998 года монастырь Девич находился в осаде албанских повстанцев. Терористы, члены ОАК, ворвались в монастырь и в течение трёх дней

длилась оккупация монастыря. Монахини стали пленниками и все это время подвергались физическим и моральным издевательствам. При помощи КФОР-а они были вынуждены покинуть свой монастырь.

Сербское духовное и историческое наследие в Косово и Метохии значительно пострадало в периоде 1999-2004 гг., но страдания продолжались и после этого. Погром сербского населения, который произошёл 17 и 18 марта 2004 года в форме организованного албанского насилия был направлен на этническую чистку оставших сербских православных жителей в Косово и Метохии. Кроме этнической чистки, тоже уничтожена и часть религиозного и культурного наследия. И на этот раз их целью была стереть культуру и идентичность сербского народа.

Монастырь Девич и в этот раз не обошелся без нападений местных албанцев. На монастырь напали несколько сотен вооруженных Албанцев и в том числе штаб КФОР эвакуировал монахинь. После их эвакуации монастырь был оставлен нападавшим, которые буквально несколько дней творили что захотели.

Обновление монастыря Девич началось в конце 2005 года и продолжалось до 2008 года.

Однако, до настоящего времени провокации со стороны албанцев не прекращаются. По словам настоятельницы монастыря, Албанцы продолжают их запугивать и провоцировать.

Монастырь Девич, окруженный защитной стеной, лесом и окружающими полями под дорогой, ведущей к главным воротам святыни, сегодня стоит как безмолвный свидетель страданий сербского народа и Сербской Православной церкви в Косово и Метохии в прошлых веков.

Ключевые слова: Монастырь Девич, Иоанникий Девичский, Дреница.

Научная область: История.

Более узкая научная область: Современная история.

УДК: 94:271.222(497.11)-523.6(497.115 Devič)"1912/2012"(043.3)

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	2
УВОД.....	9
1.1. Преподобни Јоаникије Девички	29
1.2. Дреница – баштина породице Бранковић	40
1.3. Народно предање о настанку Манастира - деспот Ђурађ Бранковић ктитор манастира Девич?	61
1.4. Манастир Девич од обнове Пећке Патријаршије 1557. године до XIX века88	
1.5. Манастир као просветна зубља	75
2. МАНАСТИР ДЕВИЧ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XX ВЕКА	81
2.1. Манастир Девич током аустроугарске окупације 1915-1918 године	91
2.2. Војводе манастира Девич до 1918. године	100
2.3. Качачки покрет и његово деловање у Дреници.....	105
2.4. Манастир Девич у периоду између два светска рата	112
2.5. Манастир Девич у време Другог светског рата	133
3. ОБНОВА МАНАСТИРА ДЕВИЧ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА..	144
3.1. Манастир Девич у време игуманије Параскеве Симеуновић.....	161
4.0. МАНАСТИР ДЕВИЧ НА КРАЈУ XX И ПОЧЕТКОМ XXI ВЕКА.....	200
4.1. Напади тзв. ОВК на манастир Девич.....	202
4.2. Манастир Девич током <i>Мартовског погрома</i> 2004. године	214
4.3. Обнова манастира Девич после <i>Мартовског погрома</i> 2004. године	221
Закључак.....	230
Извори и литература.....	234
Списак прилога	258
Списак скраћеница	262
Кратка биографија аутора.....	264
Изјава о ауторству	265
Изјава о истовестности штампане и електронске верзије докторског рада	266
Изјава о коришћењу	267
Прилог 4.	269

ПРЕДГОВОР

Манастир Девич као историјски споменик који обележава читавих пет векова свог постојања, представља комплексну истраживачку тему која до сада није била систематски и методолошки обрађивана. Основан у позном средњем веку, манастир Девич је опстао кроз читав нововековни период историје и дочекао савремено доба.

Током различитих историјских епоха углавном су били наметани њима својствени оквири разматрања о овом изузетном споменику, па су и та проучавања отуда била претежно монодисциплинарна. Посматран као споменик старог градитељства и уметности и као ризница старих рукописних књига, манастир Девич је био интересантан предмет проучавања и извештавања различитих путописаца и љубитеља старине, као и људи од струке. Истраживачи су били принуђени да, користећи оскудне историјске изворе и сазнања о савременим историјским приликама, реконструишу историјска збивања, те на тај начин разумеју одређене догађаје и појаве из девичке прошлости: оснивање манастира, личност и култ пустињака Јоаникија, уметничка достигнућа и културне правце заступљене у њима. Узевши све то у обзир, чини се да је у литератури најбоље обрађен средњовековни период постојања манастира Девич.

Основни циљ овог рада је да се, на основу архивске грађе и других доступних извора, као и релевантне литературе, што потпуније идентификују, критички анализирају и систематизују постојеће научне чињенице о српском православном манастиру Девичу, са посебним акцентом на период последњег столећа, од ослобођења Косова и Метохије 1912. године до 2012. године.

Прикупљени су подаци о свим видовима насртаја на манастир, као и о ометању, или покушајима ометања живота и рада његовог братства или сестринства. Посебну пажњу обратили смо на бригу епископа рашко-призренских на очувању манастирских братстава или сестринстава.

На основу сачуване и несређене архивске грађе Епархије рашко-призренске овде је документовано изложен развој манастира у духовно-просветном, архитектонском, материјалном и сваком другом виду.

Познавање прилика манастира Девич у нововековном и савременом периоду омогућено је пре свега на основу сачуване обимне архивске грађе, али нису мање важни ни чланци из штампаних медија, из којих се дознаје о догађајима који су задесили Девич и јужну српску покрајину Косово и Метохију. У тим околностима долазило је до појачаног интересовања за историјско и културно наслеђе одређених државних и међународних институција, а историјска наука је у том погледу дала резултате у виду одређених публикација.

Ова дисертација у уводном делу потврђује и сублимира сва до сада спроведена истраживања о најстаријем периоду постојања манастира Девич, стварајући на тај начин ширу основу за разумевање каснијих прилика, којима је овај рад посвећен у свом главном делу. Значајан истраживачки подухват било је прикупљање раније некоришћених и необјављених историјских извора, сакупљених по државним и црквеним архивима у земљи. У том циљу коришћени су фондови: Архива Србије, Архива Југославије, Историјског архива Београда, Архива Синода Српске православне цркве, архиве Епархије рашко-призренске, архиве манастира Светог Јоаникија Девичког. Пронађена грађа је критички контекстуализована и оцењена. Са дозволом поменутих установа, поједини њени делови, процењени као релевантни, коришћени су приликом израде ове дисертације.

Уз помоћ одговарајуће литературе учињен је покушај да се стекне комплементарна и јаснија слику о мисији манастира Девича у задатом периоду (1912–2012), о његовим вишекратним разарањима и обновама, о његовом монаштву и управи, о односима његових житеља са албанским становништвом и различитим државним и политичким чиниоцима. Постављањем разматраних збивања у шири историјски контекст, у овом раду је проблематизована историја и значај манастира Девич.

Намера овог рада је у првом реду да критички расветли битне чињенице о новијој историји манастира Девич и створи композитну слику о томе каква је била судбина овог историјског и културног споменика српског народа на Косову и Метохији у доба многих ратова и регресија: од балканских, преко Првог и Другог светског рата, до најновијих погрома 1999. и 2004. године. Тако добијена слика може да буде илустративна по питању односа албанског становништва према

српском историјском и културном наслеђу, као и када је реч о европском политичком контексту. Напоследку, као што је већ примећено у науци, проблематика српских манастира на Косову и Метохији јесте питање идентитета, угрожености и заштите. На манастиру Девич тај концепт се јасно читава. Зато сматрамо да је историја овог српског средњовековног манастира у периоду од 1912. до 2012. године важан прилог разумевању свега напред реченог.

Студија се састоји од четири поглавља подељена у потпоглавља која су категорисана према комбинацији хронолошког и тематског приступа.

Прво поглавље посвећено је уводним питањима везаним за живот и деловање преподобног Јоаникија Девичког, коме се приписује најраније ктиторство овог манастира. Уводно поглавље бави се и кратком историјом Дренице, простора на којем је манастир Девич лоциран. Традиција за овај манастир везује деспота Ђурђа Бранковића, те је посебна пажња посвећена расветљавању хипотезе о његовој ктиторској улози манастира. Историја манастира до XIX века, те рад школе која је постојала при њему, такође су тема уводног поглавља.

Друго поглавље, под називом „Манастир Девич у првој половини XX века“, подељено је на пет потпоглавља у којима се разматра деловање манастира у периоду од 1912. године до завршетка Другог светског рата. Током овог периода манастир је претрпео велика страдања. Ово поглавље садржи и део о установи манастирских војвода, као и њиховом деловању у манастиру. После Првог светског рата у просторијама манастира биле су смештене канцеларије Начелства среза дреничког. Управа Девича је у више наврата указивала на недостојно понашање чиновника ове канцеларије, те апеловала на њено премештање. Манастир је почетком Другог светског рата био девастиран, а јеромонах Дамаскин Бошковић убијен. На основу несређене архивске грађе Епархије рашко-призренске износимо доступне чињенице о овим догађањима.

Треће поглавље, под називом „Обнова манастира Девич после Другог светског рата“, подељено је на два потпоглавља. Прво је посвећено јеромонаху Макарију Поповићу, касније чувеном игуману манастира Високи Дечани, који је после Другог светског рата започео обнову манастира, а друго изузетно пожртвованој и надалеко познатој монахињи Параскеви Симеуновић, која је од

1947. године, па све до своје смрти, 1993. године, била игуманија манастира Девич. Током њеног деловања манастир је потпуно обновљен и у грађевинском и у духовном смислу. Она је била сведок васкрсења овог манастира, али често и мета напада локалних Арбанаса.

Четврто поглавље носи назив „Манастир Девич на крају XX и почетку XXI века“ и подељено је на три потпоглавља. Период обухваћен овим поглављем јесте на неки начин савремено доба манастира Девич. За наследницу игуманије Параскеве изабрана је монахиња Анастасија Биљић, која је у овај манастир дошла као девојчица. Ово је такође и време искушења за манастир Девич, услед деловања тзв. ОВК (Ослободилачке војске Косова), чије се главно упориште налазило у области Дреница. Манастир је у погледу броја монахиња током овог периода стагнирао, највише због политичких околности на Косову и Метохији. Последње монашење ту је обављено крајем XX века.

Манастир Девич је страдао и 1999, као и 2004. године. Захваљујући припадницима француског контингента KFOR спречена је већа катастрофа. Као и у ранијим периодима, тако је и у XXI веку манастир обновљен, и данас и поред притисака одолева у потпуно арбанашком окружењу. У закључку рада сумирани су најважнији аспекти.

Докторска дисертација је заснована на необјављеној грађи из архива домаће провинцијенције. То су архиве: Епархије рашко-призренске (која је смештена највећим делом у Богословији у Нишу, згради Патријаршије у Београду и манастиру Грачаница), Светог архијерејског синода Српске православне цркве, оскудна архива манастира Девич, Архив Југославије, Архив Србије и Историјски архив Београда. У Архиву Југославије ови фондови су се показали посебно корисним: Министарства вера Краљевине Југославије (1918–1933), Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије (1915–1941) и Министарства правде Краљевине Југославије (1896–1944). У Архиву Србије за наше истраживање корисна је грађа из фондова Министарства иностраних дела (1839–1918) и Министарства просвете (1838–1915). У Историјском архиву Београда од користи је био фонд Одбора госпођа Друштва Књегиње Љубице (1918–1941).

Међу објављеним изворима од великог значаја за сагледавање историје манастира Девич били су: *Насеља и становништво области Бранковића 1455.*

године, прир. М. Мацура (2021), *Југословенска држава и Албанци*, у два тома Љ. Димић и Ђ. Борозан (1998), *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књига III, св. 2/1, прир. М. Војводић и Љ. Алексић Пејковић (2011), као и *Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књига VII, свеска 2, 1/14. мај – 22. јули/4. август 1914, прир. В. Дедијер и Ж. Анић (1980), *Извештај о непокретној имовини Српске православне цркве, Епархије рашко–призренске и косовско–метохијске која је одузета након 1945. године на Косову и Метохији* (2005), *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији (Сведочанства о страдању Српске православне цркве и српског народа од 1945. до 2005. године)*, С. Јовића (2007), *Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку, Документа Архиве Епархије рашко-призренске и косовско-метохијске*, (2011).

Иако се већина докумената објављених у њима не односи директно на манастир Девич из проучаваног периода, они омогућавају боље разумевање општих политичких, друштвених и економских процеса на Косову и Метохији и дају допринос у вези са темом рада. Овоме треба додати и збирку докумената *Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије 1945-1978. године*, прир. Р. Радић и М. Митровић (2012), која је осветлила верски живот на Косову и Метохији у истраживаном периоду.

Свему наведеном треба додати и обиље информација, из свих области националног и друштвеног живота, које доноси периодика, пре свих *Правда*, затим *Време*, као и *Политика* и други листови. Корисна литература, такође домаћег порекла, за припремање увода у истраживану тему била је: М. Пурковић, *Попис цркава у старој српској држави* (1938); М. Милић и С. Пејић, *Споменичко наслеђе Србије, непокретна културна добра од изузетног и великог значаја* (1999); Д. Комлушки, *Средњовековни манастири и цркве у Србији* (2003); М. Ивановић, *Метохија, споменици и разарања* (2013); Н. Ђокић и Б. Надовеза, *Цркве и манастири на Косову и Метохији у XIX веку. Оставитина Немањића* (2019); Ђ. Радојичић, *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба* (1967); Владимир Ђоровић, „Рукописи манастира Девича“, У: *Зборник за историју јужне Србије и суседних области* (1936); М. Јагодић, *Србија и Стара Србија: (1839–1868): наслеђе на југу* (2016); И. Шпадијер, „Богослужбени списи посвећени Светом Јоаникију Девичком“, У: *Византијски свет на Балкану*, књига 42/2 (2012); Д. Поповић, „Култ Светог Јоаникија

Девичког“, У: *Византијски свет на Балкану*, књига 42/2 (2012); А. Гилџердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* (1972); Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић, господар Србима, Подунављу и зетском приморју* (1907); О. Николић, *Дреница баштина Бранковића* (Приштина: Институт за српску културу, Народна и универзитетска библиотека, 1988); М. Радовановић, *Косово и Метохија: антропогеографске, историјско географске, демографске и геополитичке основе* (2008); С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века* (1912); Т. Вукановић, *Дреница – друга српска Света Гора: антропогеографска и етнолошка разматрања на терену и у народу вршена 1934–1937. године* (1998); О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке Патријаршије до 1683. године* (1984); *Задужбине Косова: споменици и знамења српског народа* (1987); М. Динић, *Српске земље у средњем веку: историјско–географске студије* (1978); Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и Јужнословенским земљама* (1960); А. Урошевић, *Косово* (1965); Д. Батаковић, *Савременици о Косову и Метохији 1852–1912* (1988).

Иако постоји обиље домаће литературе о историји Косова и Метохије, постоји оскудица научно релевантних монографија које могу послужити као поуздана основа за даљу научну анализу и процене манастира Девич од 1912. до 2012. године. Међутим, као значајне синтетичке радове у том погледу, издвајамо: Ђ. Слијепчевића, *Српско-арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време* (1974); С. Ђаковића, *Сукоби на Косову* (1986); Р. Самарџића, С. Ћирковића, О. Зиројевић, Р. Тричковић, Д. Батаковића, В. Ђуретића, К. Чавошког и А. Јевтића, *Косово и Метохија у српској историји* (1989); Д. Богдановића, *Књига о Косову. Разговори о Косову* (1990); и К. Николића и С. Цветковића, *Срби и Албанци на Косову и Метохији у 20. веку* (1912-1990), (2014).

Приликом израде докторске дисертације примењена је традиционална методологија историјских истраживања, која се састоји у прикупљању и анализи изворне архивске грађе, научне литературе, црквене и световне штампе, наративних извора, мемоара и дневника, синтези тако добијених резултата и њиховом изношењу у форми писаног текста.

Доследна и систематска употреба метода критичке анализе послужила је као поуздан ослонац приликом доношења закључака у свакој од етапа и области

истраживања, како на плану архивске грађе, тако и приликом разматрања свих релевантних историјских, књижевних, хагиографских и литургијских извора.

Током читавог процеса писања наше дисертације, остали смо привржени принципима научне објективности и непристрасности, са јединим циљем да откријемо истину. У светлу овога, желимо да изразимо нашу искрену захвалност свим институцијама и појединцима који су великодушно понудили своју помоћ, сугестије и смернице.

УВОД

Предмет нашег истраживања је српски православни манастир Девич,¹ који се налази под главним венцем истоимене планине у Лауши, (општина Србица, Косовско-митровачки округ) – његова организација, околности у којима је радио, делатности којима се бавио, проблеми са којима се суочавао, однос државних и црквених власти, у вези са тим, и однос српског, али и несрпског становништва према њему.

О манастиру Девич до сада је писано фрагментарно, и то углавном у делима општите садржине и радовима у којима је разматрана друга тематика.² У овом раду ће бити обухваћено стогодишње раздобље битисања манастира Девич, од 1912. године и ослобођења Старе Србије од вишевековне османске владавине у Првом балканском рату, до 2012. године.

У близини варошице Србица, смештеној у Дреници, на надморској висини од 800 метара,³ налази се манастир Девич са црквом посвећеном Ваведењу Пресвете Богородице. Овај манастирски комплекс постепено се уобличавао око

---

¹ Манастир Девич је 1948. године уписан у регистар непокретних културних добара као споменик културе. Основ за упис у регистар: *Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду*, бр. 439 од 24.3.1948.г. *Општи закон о заштити споменика културе и природних реткости (Службени лист ФНРЈ*, бр. 81/2); Небојша Ђокић и Бранко Надовеза, *Цркве и Манастири на Косову и Метохији у XIX веку. Оставштина Немањића* (Крушевац: Историјски архив, Београд: Српски научни центар, 2019).

² Миодраг Пурковић, *Попис цркава у старој српској држави* (Скопље: 1938); Владимир Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа* (Београд: Српска академија наука, 1950); Павле, епископ рашко-призренски, „Девич, манастир Светог Јоаникија Девичког“, *У: Гласник, службени лист СПЦ*, октобар 1970, 155-183; Павле, епископ рашко-призренски, „Служба Светом Јанићију Девичком, једина рукописна књига манастира Девича“, *У: Гласник службени лист СПЦ*, мај 1970, 95-117; Павле, епископ рашко-призренски, *Девич, манастир Светог Јоаникија Девичког*, (Београд: 1989); Павле, епископ рашко-призренски, *Девич, манастир Светог Јоаникија Девичког* (Приштина: Народна и универзитетска библиотека, 1997); Павле, епископ рашко-призренски, *Девич, манастир Светог Јоаникија Девичког* (Манастир Девич; Београд: Архиепископија Београдско-карловачка, 2009); Милета Милић и Светлана Пејић, *Споменичко наслеђе Србије, непокретна културна добра од изузетног и великог значаја* (Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1998); Слободан Милеуснић, *Светиње Косова и Метохије* (Нови Сад: Православна реч, Београд: Војноиздавачки завод, 1999); Слободан Милеуснић, *Манастири Србије: велика илустрована енциклопедија* (Нови Сад: Православна реч, Београд: Војска, 2002); Слободан Милеуснић, *Водич кроз манастире у Србији* (Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2009); Душан Комлушки, *Средњовековни манастири и цркве у Србији* (Београд: Службени гласник, 2003); *Енциклопедија српског народа* (Београд: Завод за уџбенике, 2008), 274; *Енциклопедија православља*, књига 1, А-3 (Београд: Савремена администрација, 2002), 525; Милан Ивановић, *Метохија, споменици и разарања* (Нови Сад: Прометеј; Београд: Службени гласник, 2013); Драгиша Ераковић, *Азбучник православних манастира на тлу Србије* (Ниш: Медивест КТ, 2014); Небојша Ђокић и Бранко Надовеза, *Цркве и Манастири на Косову и Метохији у XIX веку. Оставштина Немањића* (Крушевац: Историјски архив, Београд: Српски научни центар, 2019);

³ Dragan Djukić, *Kosovo, znamenitosti i lepote* (Priština: Turistički savez Kosova, 1971), 66.

око гроба прослављеног пустињака Јоаникија Девичког. Током свог петовековног постојања, манастир је доживео бројне трансформације и проширења, што је резултирало његовим данашњим обликом.

Према уобичајеном веровању, манастир је подигао српски деспот Ђурађ Бранковић око 1434. године. Посветио га је празнику Ваведења Пресвете Богородице као помен чудесном оздрављењу своје ћерке – девице. Истраживање о томе да ли је деспот Ђурађ ктитор манастира и о историјској заснованости овог предања биће представљено у посебном поглављу овог рада.

Једини материјални извор који се везује за Светог Јоаникија Девичког је бронзано звоно невеликих димензија, које се данас чува у манастиру Високи Дечани, пошто је у неко непознато време пренето из манастира Девич. На звону се налази следећи натпис: „Сије звоно даде старцу Јоаникију благочестиви господин Гргур.“ Старац Јоаникије овде је идентификован као Свети Јоаникије Девички, а дародавац Гргур као син деспота Ђурђа Бранковића,⁴ који је живот завршио као монах Герман.⁵ Ова претпоставка је још једна потврда покровитељства и пажње коју су чланови владарске династије Бранковића исказивали према црквама, а уз то и према угледном девичком подвижнику. Поменуто идентификацију треба узети са извесном резервом, нарочито када се узму у обзир најновији резултати истраживања „Дечанске пустиње“ и њених подвижника. Они дозвољавају претпоставку да поменуто звоно није донето у Дечане, већ да је од почетка било намењено неком од дечанских скитова, односно, да је даровано неком угледном, за сада неидентификованом „старцу“, по имену Јоаникије. Овакву могућност додатно поткрепљују подаци у Поменику Дечанског скита Света три јерарха, где се јасно показује да су анахоретске заједнице у клисури Дечанске Бистрице уживале покровитељство владарске породице Бранковића.⁶

---

⁴ Ђорђе Сп. Радојичић, „Јанићије Девички“, У: *Гласник Етнографског института САН*, I, св.1 – 2, Београд, 1952, 170.

⁵ Мирјана Шакота, *Дечанска ризница* (Београд: Просвета; Републички завод за заштиту споменика културе; Приштина: Јединство 1984), 211, сл.99.

⁶ Даница Поповић, Бранислав Тодић и Драган Војводић, *Дечанска пустиња* (Београд: Балканолошки институт САНУ, 2011), 234.

Прилог 1. Фотографија девичког звона, тренутно похрањеног у манастиру Високи Дечани, (архива Епархије рашко-призренске).

Захваљујући легендарној предању о излечењу деспотове ћерке, у народу је манастир Девич имао репутацију исцелитељског светилишта за све болести „нарочито од лудила“,⁷ које, како је давно забележено, „готово никад није без којег болесника, како из оближњих села, тако и из удаљених места.“⁸ У Девичу су своје болеснике доводили и муслимани. Умоболницима су читане молитве пред моштима⁹ Светог Јоаникија, док су теже болеснике затварали¹⁰ или по потреби везивали за „луду липу“, коју је по предању, које се може чути у манастиру Девич, засадио управо Јоаникије. Тако у „Вардару“ из 1911. године

⁷ Тихомир Р. Ђорђевић, *Наш народни живот*, том IV (Београд: Просвета, 1984), 231.

⁸ Тодор П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871—1898* (Београд, 1910), 117.

⁹ „Под светим моштима и реликвијама разумеју се остаци од тела светитеља, као и они предмети, које су светитељи за живота употребљавали, или су са њима у каквој год вези стојали, рецимо одело, или мученичко оруђе, итд.“ – Лазар Мирковић, *Литургија, први-општи део* (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1982), 187.

¹⁰ Смиља Марјановић – Душанић, *Свети краљ: култ Стефана Дечанског* (Београд: САНУ, Балканолошки институт: Сіо, 2007), 547.

читамо: „12. месеца маја Шабан из Лауше довео је у манастир Девич неког Даута, Арнаутина из Пећке нахије, који је имао болесно дете, да свештеници на гробу Светог Јанићија читају молитву оболелом детету. Док је читана молитва, Шабан је испарао ножем иконе Спаситеља, Богородице и Светог Јована, које су висиле пред ћивотом, као и неке на зиду. Братство није нарочито мотрило на ове Арнауте, јер су чести случајеви да оно доводе своје болеснике у манастир, да им се над ћивотом читају молитве. Тек по њиховом одласку примећено је и одмах је поднета тужба Мутесафиру у Приштини, који је наредио истрагу и потеру за кривцима.“¹¹

„Између Ускрса и Ђурђевдана“, записао је Јован Хаџи-Васиљевић, „долазе Албанке, те се код ћивота Светог Јанићија моле Богу и пале воштанице.“ Овај аутор још додаје: „Толико сам пута био очевидац, кад доведе своје тешко оболеле овој светињи, да им калуђери читају... У манастир су све до ослобођења 1912. године па и касније долазиле и жене потурчењака из околине па и шире.“¹²

И други косовско-метохијски манастири су били места ходочашћа у случајевима разних болести: тако се ишло и у Високе Дечане, а предање о Стефану Дечанском преносило се и код Арбанаса. Манастири познати по исцељењима били су и Света Тројица код Мушуташта и Свети Марко код Кориша, а од парохијских цркава: цркве Светих Врачева код Зочишта и Свете Петке код Призрена.

Према народном предању, у XVII веку дозвола за обнову манастира Девич добијена је у време везира из породице Ђуприлића.¹³ То је и опевано у епској песми „Зидање Девича.“ Према њеним стиховима, Ђуприлић везир је окупио бројну војску како би манастир Девич претворио у муслиманску богомољу. Међутим, десило се чудо: војска је полудела. Везир је у знак захвалности Светом Јоаникију саградио „бијеле дворе“ код Девича. Песма се завршава стиховима у којима се казује да „и сад тамо иду болесници“, „болни иду, а здрави се врате.“¹⁴

---

¹¹ „Девич, једно ново дивљаштво“, *Вардар*, 29.05.1911.г. 3.

¹² Јован Хаџи Васиљевић, „Муслимани наше крви у Јужној Србији“, У: *Братство*, XIX, Београд 1925, 60.

¹³ Павле, српски патријарх, *Девич. Манастир Светог Јоаникија Девичког* (Манастир Девич, 2009), 16.

¹⁴ Ђорђе Сп. Радојичић, *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба* (Нови Сад: Матица српска, 1967), 227.

У османском катастарском попису из 1455. године бележи се Црква Дјевица¹⁵ са монасима, чији се број не наводи, као ни приходи, јер се прикључују селу.¹⁶ У време када су Турци овладали Дреницом 1455. године, село Ловуша (Лауша) и Црква Дјевица (манастир Девич), били су тимар Кара Данишменда, који је поседовао царски ферман. Његов приход је износио 10.496 акчи.¹⁷

Према подацима који се налазе у „Вучитрнском дефтеру“, манастир Девич био је насељен и 1487. године.¹⁸ У попису из 1544. наводи се да је земљиште овог манастира било у поседу једног муслимана,¹⁹ па би се могло закључити да је манастир био напуштен. У два пописа из времена владавине Селима II (1566-1574) убележен је приход од овог манастира у износу од 200 акчи годишње, отсеком. У једном од њих наводи се да је манастир у рукама калуђера.²⁰

О манастиру Девич²¹ у периоду од XVI до XIX века сачувано је мало података. Живот у манастиру и његова делатност могу се пратити захваљујући сачуваним записима. Најстарији, познати доказ о неговању преписивачке делатности²² на овом месту, додуше посредно сачуван је у запису дијака Симона, познатог као писара из XVI века. „Дијак Симон је, у времену од 1560. до 1571. године стварао на подручју Пећи, Полимља и дреничким селима Овчарево и Преказе, дакле у близини Девича.“²³

У запису на Четворојеванђељу из збирке манастира Зограф (број I б.6), насталом око 1567. године, дијак Симон опомиње да му се плати труд, а не као извесном Тому у Девичу, који то очигледно није урадио. Вероватно је у манастиру дијак Симон преписао бар један рукопис.²⁴

---

¹⁵ Црква је уписана уз село чије име издавачи дефтера читају као Ловиша, није идентификовано (Oblast Brankovića, I, 115). У близини Девича постоји село Лауша, које је највероватније настало од Ловише (или можда Ловишта) па се претпоставља да је ту ипак реч о манастиру Девичу – Митар Пешикан, „Из историјске топономије Подримља“, У: *Ономатолошки прилози*, II, САНУ, Београд 1981, 81.

¹⁶ *Oblast Brankovića*, 116

¹⁷ Исто.

¹⁸ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке Патријаршије до 1683. године* (Београд: Београд: Историјски институт, 1984), 79.

¹⁹ Исто, 80.

²⁰ Исто, 124, 305.

²¹ Djukić, *Kosovo, znamenitosti i lepote*, 66.

²² Видети: Миљојко Базић, *Идентитет и културно наслеђе Срба* (Београд: Научна КМД, 2009).

²³ Александар Младеновић и Љиљана Ђорђевић – Штављанин, „Дијак Симон – писар српских богослужбених књига у другој половини XVI века“, У: *Археографски прилози* 4, Београд 1982, 102.

²⁴ Рукопис је детаљно археографски обрађен у: Христо Кодов, Божидар Райков, Стефан Кожухаров, *Опис на славјанските рѣкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света Гора*, I (Софија: 1985), 86 – 88. Поменути запис или део записа, објавили су и: Љубомир

Осим тога, Татомир Вукановић је навео да се у библиотеци манастира чува Триод попа Вујка, који је добијен на поклон 1592. године од владике нишко-лесковачког кир Евтимија.²⁵ Деловање манастира Девич током османског ропства биће тема посебног дела у овом раду.

„Прва историографска сазнања о манастирском књижном фонду потичу из друге половине XIX века, када је више истраживача и љубитеља старина посетило Девич.“²⁶ Руски конзул у Сарајеву Александар Ф. Гиљфердинг посетио је манастир 1857. године.²⁷

Нељубазан пријем и неадекватно образовање тадашњег игумана Пајсија оставили су га дубоко разочараним. Гиљфердинг је имао велико интересовање за рукописне књиге, али је његов захтев да их види наишао на одбијање игумана, који је инсистирао да њих нема у манастиру. На крају је игуман невољно представио „три или четири” рукописа и неколико штампаних књига, лажно тврдећи да су то рукописи. Ово је увредило Гиљфердинга, навело га да напусти манастир и нарушило углед братства. Вероватно је понашање игумана Пајсија према Гиљфердингу проистекло из страха, који је доживео трагичан крај од руку оближњих Арбанаса само две недеље након Гиљфердинговог одласка.²⁸

Из онога што је објавио не може се закључити дужина његовог боравка у манастиру, нити ушта је све имао увид, што преставља велику штету, пошто бисмо могли уз његово сведочење анализирати познија Милојевићева сазнања и

Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, IV (Београд: САНУ; Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1986), запис бр. 6337; Младеновић, Ђорђевић – Штавланин, *Дијак Симон – писар српских богослужбених књига у другој половини XVI века*, 108 – 110; Татјана Суботин – Голубовић, *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века* (Београд: САНУ, 1999), 124-125.

²⁵ Иван С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве*, 82 – 83; Ђорђе Сп. Радојичић, „Јанићије Девички“, У: *Гласник Етнографског института САНУ*, I, св. 1 – 2, Београд, 1952, 173-177.

²⁶ Љиљана Пузовић, „Покушај реконструкције рукописне збирке манастира Девич“, У: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига 81, Београд 2015, 99.

²⁷ Гиљфердинг је дошавши на Косово хтео да посети манастир Девич. Он је код Вучитрна кренуо на запад и преко Чичавице и Доње Дренице пошао према Девичу. Гиљфердинг пише: „На том путу нисмо наилазили ни на сеоца, ни на колибе. Нисмо срели ниједне живе душе.“ – Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, 250.

²⁸ Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, 289-290. Поред убиства игумана Пајсија, прота вучитрнски Божа Јокановић, навео је да је том приликом убијен и монах Стефан, сабрат манастира Девич. – Љиљана Чолић, „Говор Боже Јокановића, протојереја Звечанског округа“, У: *Косовско-метохијски зборник*, 2, Београд 1987, 79.

имати поузданији увид у стање рукописног и другог фонда манастира Девич²⁹ у другој половини XIX века.

„Српски политичар, путописац и историчар Милош С. Милојевић, представник српске романтичарске историографије, боравио је у манастиру крајем седме или почетком осме деценије XIX века.“³⁰ У „Путопису дела праве (старе) Србије“, објављеном у Београду 1872. године, описао је тадашње стање манастира као веома лоше, тачније, најгоре од свих манастира у којима је он био, речима: „Нема тежег положаја ни једном манастиру на свету до Девичком, и опет га некако бог чува.“³¹

Према Милојевићевим речима, у манастиру је било укупно сто осамдесет рукописних књига. Књиге су биле распоређене по различитим локацијама унутар манастира: четрдесет је пронађено у кули уз припрату, деведесет је било сакривено у првом скровишту, а педесет је похрањено у другом скровишту. У кули се налазила збирка рукописних књига, писаних између XIV и XVI века, које су нажалост биле у расулу и оштећене. Поред тога, у непосредној близини налазило се десет књига из штампарије Божицара Вуковића. Милојевић је напоменуо да се у скровиштима налазе не само стари и вредни верски текстови већ и још старије и драгоцене књиге које су биле непознате широј јавности. Овим скривеним књигама приступао је искључиво старешина манастира. Међу скривеним благом били су и пергаментни рукописи из XI, XII, XIII и мањи број из XIV века: Апостол из XI века, Јеванђеље и Пролог из XII столећа, Номоканон с почетка XIII века, један Летопис и један Минеј. Наводно је направио копије ових значајних записа, али је одлучио да их више не објави. Међу овим записима он је одабрао дванаест примерака који су најбоље представљали збирку да му се пошаљу у Београд.³² Судбина ове пошиљке, као и да ли су књиге заиста послате из манастира, остаје мистерија, јер су и тадашњи игуман и његов рођак, који је сачињавао манастирско братство, преминули убрзо после Милојевићевог одласка.³³

---

²⁹ Драгиша Бојовић, „Уништавање рукописног књижевног наслеђа и манастирских библиотека на Косову и Метохији“, У: *Слово* (часопис за српски језик, књижевност и културу): година IV, број 18, Никшић, април 2008, 42.

³⁰ Пузовић, „Покушај реконструкције рукописне збирке манастира Девича“, 100.

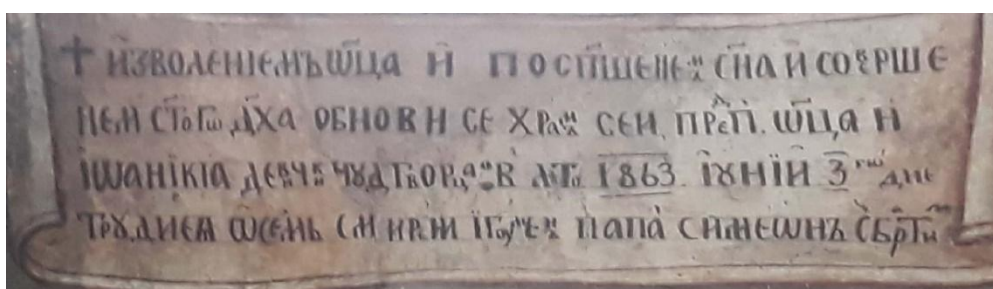
³¹ Милојевић, *Путопис дела праве (старе) Србије*, 146.

³² Пузовић, „Покушај реконструкције рукописне збирке манастира Девича“, 100.

³³ Милојевић, *Путопис дела праве (старе) Србије*, 151, 153-157.

Иван С. Јастребов је у свом раду под насловом „Податци за историју српске цркве“ документовао два значајна записа пореклом из Девича: штампани Триоду и Рукописно јеванђеље из XVI века које је помно преписао извесни Давид из села Марина.³⁴

Чини се да се проширење цркве на западној страни и стварање уљаних зидних слика могу пратити до обнове која је извршена 1863. године, на шта указује и натпис на фресци.³⁵

Прилог 2. Фотографија натписа на зиду храма манастира Девич, о обнови 1863. године, (лична архива аутора)

За величанствене слике у манастиру Девич заслужан је талентовани уметник Костадин Крстев. Године 1966., као део конзерваторских напора, зидне слике уљаног уља из 1863. пажљиво су измештене и причвршћене на празне зидове наоса у првобитној цркви, која сада служи као припрата.³⁶

³⁴ Јастребов, *Податци за историју српске цркве*, 354-355.

³⁵ Видети: Ивана Женарју, „Црквена уметност и верска обнова у Рашко-призренској епархији (1839 – 1912)“ (докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитета у Београду, 2014).

³⁶ Видети: Svetozar Radojčić, *Srpska umetnost u srednjem veku* (Београд: Југославија; Загреб: Спектар; Мостар: Прва књижевна комунa, 1982); Војислав Ђурић и Гордана Бабић-Ђорђевић, *Српска уметност у средњем веку*, књ. 2, XIV-XVI век (Београд: Српска књижевна задруга, 1997).

Прилог 3. Фрескопис манастира Девич, олтарски простор,
(лична архива аутора).

Прилог 4. Фрескопис манастира Девич, капела Светог Јоаникија,
(лична архива аутора).

Једини преостали остаци старог иконостаса су царске двери, које се по свом облику, резбарији и сликарству могу датовати у другу половину XVI века. Према Татомиру Вукановићу, на иконостасу је стајао натпис да је настао 15. августа 1899. године, у време игумана Теофила.³⁷

³⁷ Татомир Вукановић, *Дреница. Друга српска Света Гора. Антропологеографска и етнолошка разматрања на терену и у народу вршена су 1934-1937. године* (Приштина: Музеј; Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић“; Београд: Центар за очување наслеђа Косова и Метохије - Мнемосyne, 2005), 33.

Прилог 5. Фотографије царских двери манастира Девич. Музеј Српске православне цркве у Београду, (лична архива аутора).

Иконостас који је рађен 1975. године спаљен је током *Мартовског погрома* 2004. године.

Прилог 6. Фотографија садашњег иконостаса манастира Девич,
(лична архива аутора).

Један догађај из XIX века показује како је Свети Јоаникије Девички исцељивао не само православне, већ и инославне. Наиме, Малић-паша Циноли наредио је да се с крова манастира Грачаница скине олово³⁸ и да се манастир покрије ћерамидом. Приликом тих радова пашина сестра је полудела, а

³⁸ Податак о томе да је са Грачанице почетком XIX века било скидано олово први је дао Пантелија Срећковић 1865. године, како је сам нагласио, на основу казивања Симе Андрејевића Игуманова или на основу хронике Симиног брата игумана манастира Свети Марко, Арсенија Андрејевића. Срећковић наводи да је Јашар паша „1825. г. скинуо олово с грачаничког манастира и покрио њиме џамију у Приштини.” – Пантелија Срећковић, *Синан паша* (Београд: 1986, Државна штампариија), 104. Милош Милојевић је у Путопису из 1871. године први донео детаљнију и нешто другачију причу о пашином насртају на Грачаницу, вероватно према предању које је чуо. Према њему, паша је наредио скидање оловних купола неком врстом минирања, али, пошто је мајстор који је рушио оловну куполу погинуо, неке хоће полуделе, а пашини синови и снаје „побеснели”, решио је да одустане од скрнављења цркве. Говорећи даље о унутрашњости Грачанице и живопису Милојевић констатује да су и куполе и кров некада биле покривене оловом, али да су „потирице” квариле и развлачиле оловне плоче, па да је црква покривена ћерамидом која прокишњава. – Милојевић, *Путопис*, 145 – 147, 160 – 161; Први после Милојевића и Срећковића Јашар-пашу у контекст скидања олова с Грачанице доводи Иван Степанович Јастребов, који је у то време био руски конзул у Призрену. Он 1874. године о томе говори као о опште познатој ствари, али наводи да је једна оловна купола остала на старом месту и доноси запис који се на њој налазио. – Јастребов, *Подаци*, 182 – 185.

оздрављење је добила после одласка у манастир Девич.³⁹ Према народном предању које доноси Стојан Капетановић, паша је скидање олова са крова Грачанице наставио све док му кћер није душевно оболела. Након што је девојка после молитве попа Ристе оздрвила, паша је прекинуо с откривањем цркве.⁴⁰

У порти манастира Девич, 28. јануара 1899. године, догодио се трагични догађај, убиство манастирског слуге Луке. У дрском насилничком чину, њега је из револвера, без икаквог очигледног мотива, смртно убио Беслим Ајетовић, рођак Феке Бајрамовића војводе девичког.⁴¹ Нажалост, због непостојања органа управљања у Дреници у то време, званична истрага није спроведена.⁴² „Дренички Арбанаси су првог кајмакама отерали, а среску кућу порушили.“⁴³

У „Цариградском гласнику“ током 1898. године објављиван је серијал „Грађа за историју српских школа у Отоманској царевини“, где се фактографски доносе подаци о настанку и деловању српских школа, њиховом географском положају, окружењу, као и о народним предањима подручних места. Један текст био је посвећен школи која је од 1889. до 1914. године радила при манастиру Девич, са кратком приповешћу о Светом Јоаникију Девичком.⁴⁴ У поменутом тексту се наводи да је 1890. године настојатељ манастира био свештеник Милојко Парлић, који је поред Живка Фртунића био међу најзаслужнијима за отварање школе при манастиру Девичу. Школа је, према извештају дописника *Цариградског гласника*, 1898. године имала 28 ученика. Као велики приложници школе при манастиру Девичу споменути су Мелентије Вујић, бивши ректор Призренске Богословије, Алил паша Махмудбеговић Пећанац и Љуба Ковачевић, српски књижевник.⁴⁵

Током лета 1933. године историчар Владимир Ћоровић је са Станојем Станојевићем и групом млађих колега боравио у Девичу, о чему ћемо детаљно писати у наставку рада.

---

³⁹ Панга Радосављевић, *Кроз славно Косово* (Нови Сад: Штампарија Супек, Јовановић и Богдав, 1923), 87-88.

⁴⁰ Стојан Капетановић, „Заштитник Грачанице“, У: *Јужни преглед*, Скопље 1933, свеска 6 – 7, 278 – 284.

⁴¹ Бранко Перуничкић, *Писма српских конзула из Приштине: (1890-1900)* (Београд: Народна књига, 1985), 352, 459.

⁴² Бранко Перуничкић, *Зулуми ага и бегова над српским народом у Косовском вилајету: (1878-1913)* (Београд: Нова књига, 1989), 161.

⁴³ *Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898 – 1899* (Београд: „Никола Пашић“, 1998), 52.

⁴⁴ *Цариградски гласник*, IV, бр. 17, 1898, 2.

⁴⁵ Исто, 2.

Као и други метохијски манастири, Девич је имао војводе (чуваре) Арбанасе. Не може се поуздано рећи када се први пут јављају војводе при манастиру Девич. Пошто је то био мали манастир, свакако да их није било у старини. Григорије Елезовић бележи: „За време прве турске владавине војвода је био хришћанин, који је уживао поверење турских власти, а коме је била поверена управа једног града поред градског диздара или једна покрајина: Eflak vojvodash, kazieli vojvoda.“⁴⁶

Први помен арбанашких војвода у манастиру Девич потиче из 1776. године, када девички монах у манастирском катастигу⁴⁷ под датумом 15. септембра наводи: „На Крстовдан дадох Ибраиму воиводе нови хак.“⁴⁸ Поп Сава Подгоричанин у Катастигу манастира Девича из 1778. године бележи: „Да је манастир Девич: Ибрахима, манастирског војводу, који је војводски хак примио у одећи, јапунца, кафи, дувану, новцу сребрном и златном плаћао у ратама према годишњим добима. Уз то, манастир Девич је плаћао и поткивачу за

---

⁴⁶ Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, 84.

⁴⁷ Девички катастиг био је ручна књига Девичког манастира у коју су манастирска управа, игуман, његово братство, монаси и слуге убележавали све што је побожни народ даривао, „писао“ манастиру. Само по који пут у овај катастиг или тефтер, тептер, како га по неки манастирски људи зову, записивали су и манастирске издатке и свештеничку вересију, коју су од својих парохијана потраживали за венчања, опела и др. Некада је овај тефтер био укоричен, па су му у току времена корице откинуте, многи листови исечени и разнесени, али и сад је остало које целих, које упола подераних и оштећених 415 страна. Књига је начињена од полутабака, уздуж пресавијених, величине 29 X 10 cm, наслаганих и прошивених онако као што се ради кад се књига хоће да укоричи. Најстарији забележени датум у овој књизи је 1762. година... Катастиг овај, као што је напред речено, није водио један човек, него више њих. То се не види само по више врста рукописа у њему, него нам то сведоче и белешке које су писари у разним пригодама записали у њему... По забележеним годинама види се да су се у овај катастиг уносиле манастирске *писанице* све до 1789. године. У њега су манастирски игумани, јеромонаси, ђаци и служитељи уписивали у самом манастиру, а и по селима, кад су их ради *писаница* обилазили. У заглављу су обично писали име села, испод тога ређали су домаћине и приложнике по имену, као и њихове прилоге... Поред домаћина, ту се, међу приложницима налазе и жене; поред православних има и Арнаута муслимана. Рејон у коме се девичка братија кретала ради купљења милостиње за манастир није ограничен само на територију овога дијалекта. У *писаницу* су ишли, у главном, по територији од Пећи до Ђаковице, Ораховца и Призрена, од Новог Пазара до Гњилана, али највише по селима у Колашину на Ибру, у околину Митровице, Вучитрна, по Копаонику, у Приштину, по Косову и по Горњој Морави. Најдаље су допрли до некакве Гокске земље, а у Србију долазили су до паланке Ражња и Врања; али ипак главни део чине села и људи са територије овога говора. И зато што су писари, без обзира ко су и одакле су били, бележили имена места и људи са територије овога говора онако како их је народ називао, а и имена приложених предмета онако како су их ти приложници звали, овај споменик је од велике вредности за језик овога краја... Како има мало писаних споменика за које се поуздано зна да су постали на земљишту овога дијалекта, а још их је мање који су писани од људи којима је овај дијалекат био матерњи језик, то ће материјал узет из њега, послужити још и као докуменат за историју развика овога говора у XVIII веку.“ – Глиша Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, I (Београд: Српска краљевска академија, 1932), XV – XVII.

⁴⁸ Исто, 84.

потков и поткивање за војводиног коња.“⁴⁹ Војводе манастира Девич тема су посебног поглавља.

Према „Девичком катастигу“, бројни верници су давали прилоге манастиру током XVIII века, а таква активност није престала ни касније. Један од поклона манастиру био је и крст који су приложили 9. маја 1805. године старешина поп Сима из Приштине и манастирско братство, како о томе сведочи натпис на стопи крста.⁵⁰

Током XIX века поједина хришћанска села и хришћанске заједнице у варошима на Косову и Метохији имали су своје старешине, коџобаше, који су служили као представници православних пред властима. Они су понекад називани и кнезови. Поред сеоских и варошких коџобаша, на пример Максима Мићића или Мићовића из Вучитрна (1844),⁵¹ Тоне Симића из Ораховца (1848), трговца Илије Јаћића из Пећи (1855), извесног Стојанче из Ниша (1856), Јеротија Станића из Новог Пазара (1861), у изворима се спорадично спомињу и „нахијске коџобаше.“⁵²

За разлику од неколико наведених коџобаша који су били постављени, Перуша Стевановића изабрали су саборно кметови педесет четири косовска села 1847. године, да буде „начелник на кметови косовски сиест коџобашиа“. Његов посао био је да заступа хришћане из тих села пред судом, кајмакамом, валијом или по потреби у Цариграду, а као плату примао је по два шиника пшенице годишње на сто кућа из свих села, које би му сваки кмет носио у град. Његов избор потврдио је митрополит рашко-призренски Игњатије. У дефтеру вароши Приштине из 1844. године забележен је као коџобаша приштинских хришћана „Ставе син Петрошев.“⁵³

Перуш Стевановић је 1853. године боравио у Цариграду, безуспешно заступајући народни захтев да пазарни дан више не буде недеља. Зна се да је наредне године у три наврата интервенисао код власти због турчења девојака, и то двапут успешно. Тада је спречио дечанског монаха Серафима Ристића у

---

⁴⁹ Владимир Ћоровић, „Рукописи манастира Девича“, У: *Зборник за историју јужне Србије и суседних области*, I, Скопље 1936, 269.

⁵⁰ Крст се чува у Музеју Српске православне цркве у Београду.

⁵¹ *Osmanlı Arşiv Belegelerinde Kosova Vilayeti*, Istanbul 2007, 400.

⁵² Милош Јагодић, *Србија и Стара Србија: (1839-1868): наслеђе на југу*, (Београд : Evoluta, 2016), 15.

⁵³ Јанићије Поповић, *Живот Срба на Косову 1812 – 1912* (Београд, 1987), 223 – 224

намери да митрополит рашко-призренски Партеније, уз накнаду од 2500 гроша, претвори манастир Девич у метох манастира Дечана.⁵⁴

У периоду када је манастир био без монаштва, улогу старешине манастира, као и бригу о манастиру преузимали су локални парохијски свештеници. Почетком XIX века старешина манастира Девич био је извесни поп Жива, звани „Ћор поп“, који је онда, како пише Јеротије Елезовић, „у најмутнија времена у Старој Србији, био старешина манастира Девича, и вођа народа, који је умео да се снађе у првој половини прошлога века и да сачува народ, онда када је султан уводио реформе и када су српском живљу у Старој Србији били најтежи и најчемернији дани, јер ратови и борбе између султана и потурчене српске властеле нису престајали. А „Ћор поп“ Жива умео је да остане на својој висини и код властеле и код царских људи и да сачува народ. Реч му је важила толико, да је могао с конопца да скида људе, јер су тада вешала била обична ствар, и да својом ћор балтијом (секиром) пребија ребра својим противницима.“⁵⁵

Године 1894. за старешину манастира Девич такође је постављен парохијски свештеник, протојереј Данило Фртунић,⁵⁶ „где је две године на опште задовољство и без икакве накнаде управљао манастиром. Када је 1896. године Епархија рашко-призренска добила за митрополита Србина, првог после митрополита Јанићија Бараћа, у лицу митрополита Дионисија, прота Данило је поднео оставку на управу манастира Девич, уз речи: „Сада отпушташ слугу Твојега владико“ и више није хтео ићи у Девич, него је остао на својој парохији, да своје старачке дане проведе у молитви и свештеничкој служби.“⁵⁷

Девич је, у време ослобођења од турске власти, био далеко најбогатији манастир на Косову и Метохији, изузимајући манастир Високи Дечани. За обраду земље манастир је 1904. године од Српског привредног друштва из

---

⁵⁴ Милош Јагодић, „Извештај Василија Ђорђевића о догађајима у Старој Србији из јула 1854“, У: *Мешовита грађа. Miscellanea* 36, Београд 2015, 198, 199, 201.

⁵⁵ Јеротије Елезовић, „Заслужни људи Старе Србије, Хаџи Данило Ц. Фртунић“, У: *Јужни преглед, лист за науку и књижевност*, Скопље 1931, 76.

⁵⁶ „Од турских власти осуђен на 101 годину и прогнан на острво Родос, где је издржао 12 година.“ – Љиљана Чолић, „Говор Боже Јокановића, протојереја Звечанског округа“, У: *Косовско-метохијски зборник*, 2, Београд 1987, 78.

⁵⁷ Елезовић, *Заслужни људи Старе Србије*, 82.

Београда добио пољопривредне машине,⁵⁸ док је 1906. опскрбљен разним семенима за сетву.⁵⁹

Године 1905. на молбу архимандрита Манојла, старешине манастира Девич, држава Србија је послала црквено звоно.⁶⁰ Доносећи извештај о прослави празника Светог Саве у манастиру Девич 1905. године, *Цариградски гласник* наводи да су, поред архимандрита Манојла, старешине манастира, братство чинили још и јеромонах Мелентије Стевановић и јерођакон Руфим Николић.⁶¹

О архимандриту Манојлу и стању у манастиру податке нам доноси Б. Југовић у свом путопису „Једна ретка књига (Успомене са пута у манастиру Девич).“⁶² Из наведеног текста сазнајемо да је игуман Манојло био родом из Тетова, као и да је богословско образовање стекао у Србији и Русији, „пошто га Грци нису хтели примити на Халки.“⁶³ Под његовом управом манастир Девич је обновљен и духовно и материјално. Југовић хвали игумана Манојла као изузетак међу калуђерима, а о осталим монасима манастир Девича наводи да су то „све пропалице калуђерске који нигде станка нису могли наћи.“⁶⁴

Игуман Манојло је, по Југовићевом сведочењу, био веома угледан и омиљен међу Србима дреничког краја. Од 1907. до 1909. године сабрат манастира Девич био је и Јеротеј Гавриловић, потоњи епископ пећи.⁶⁵

Чувена Енглескиња Мери Едит Дарам (Marry Edith Durham), чланица Балканског комитета у Лондону, обишла је на свом путовању и манастир Девич о манастирској слави 28. августа 1908. године, а потом и манастир Грачаница.⁶⁶

Старешина манастира Девич архимандрит Манојло обратио се 8. октобра 1908. године Одбору Књегиње Љубице, молећи за помоћ у црквеним утварима: „дванаест месечних минеја, четири октоиха, једно јеванђеље и једну

---

⁵⁸ АС, МИД-ПП, 1904, 217. Српско пољопривредно друштво – Министарству иностраних Дела, Београд. Списак пољопривредних справа предатих манастиру Девичу, 20. III 1904.г.

⁵⁹ АС, МИД-ПП, 1906, 385. Пољопривредно друштво шаље семење Синадиновић Марку у манастир Девич, 22. II 1906.г.

⁶⁰ АС, МИД-ПП, 1905, 17 и 1962. „Друштво Светог Саве“ манастиру Девичу шаље звоно, 8.VIII 1905.г.

⁶¹ Петар Дедић, *Из наших манастира*, Цариградски гласник, XI, бр. 10, 4. март 1905, 1.

⁶² *Дело, лист за науку, књижевност и друштвени живот*, 41, Београд 1906, 235-249.

⁶³ Исто, 248.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ *Илустровани званични алманах-шематизам Зетске бановине*, том I, Сарајево 1931, 234.

⁶⁶ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903 – 1914*, књ. 3, св. 2/1, приредили: Михаило Војводић и Љиљана Алексић Пејковић, Београд 2011, 429.

плаштаницу“⁶⁷, наводећи да имају дванаест старих mineја „које је још Арсеније Чарнојевић купио и својим рукописом забележио, а које би требало ставити у манастирску библиотеку на чување.“⁶⁸ Помоћ је стигла у виду два пакета богослужбених књига.⁶⁹

Уз дозволу османских власти, у Девичу је 1909. године одржан и соколски слет, на којем је учествовало око сто педесет српских младића из градова и села широм Косова и Метохије.⁷⁰

Веома необична архитектура манастирске цркве резултат је немирних историјских околности, сталних рушења и обнављања. Црква Ваведења Богородице саграђена је као једнобродна грађевина правоугаоне основе, подужно засвођена полуобличастим сводом. На источној страни изграђене су три нише полукружног облика, како би се у потпуности обележила функција олтарског простора. Олтарска апсида је у основи средња од тих ниша, која има тростран облик. Црква је грађена од ломљеног камена и кречног малтера. Пошто је кроз историју у више наврата рушена, и обнављана, тешко је говорити о њеним првобитним архитектонским детаљима. Међутим, према општем склопу грађевине, очигледно је да она осликава средњевековну традицију сличних омањих споменика Косова и Метохије.⁷¹

Манастир Девич је инспирисао и српске песнике, па су о њему писали: Љубомир Симовић – „Песма посвећена ктитору“, Слободан Ракитић – „Излазак“, Миодраг Павловић – „Зидање Девича.“

---

⁶⁷ ИАБ-1084-72.2.7.26. Молба игумана девичког Одбору Књегиње Љубице за помоћ у богослужбеним књигама, 23.VII 1911.г.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ ИАБ-1084-73.3.76а. Одбор Књегиње Љубице, поклања манастиру Девичу две кутије богослужбених књига, 17.VIII 1911.г.

⁷⁰ Тома М. Живковић, „Прилог историји соколства у Јужној Србији“, У: *Јужни преглед*, Скопље 1928, 45 – 47.

⁷¹ Марица Шупут, *Српска архитектура у доба турске власти: 1459-1690* (Београд: Филозофски факултет, Институт за историју уметности, 1984), 90 – 91.

Прилог 7. Фотографија манастирског храма и звоника манастира Девич,
(лична архива аутора).

1.1. Преподобни Јоаникије Девички

Преподобни Јоаникије Девички,⁷² уз преподобног Петра Коришког,⁷³ једини је српски пустињак са целовито формираним култом. Историјски лик Светог Јоаникија тешко је прочистити од многих познијих предања. Територијално, култ се везује за Дреницу, баштину породице Бранковића.

Основни извор информација о животу и деловању светих људи дају нам житија (животописи) светих, као и разни агиографски и химнографски списи. Поред тога врло је речит и језик иконографије. Тако је и у случају преподобног Јоаникија Девичког.⁷⁴ Међу представама живописа у манастирском храму очуван је лик Светог Јоаникија који потиче из XV века, вероватно из времена изградње храма, где је Светитељ приказан у одежди великосхимника, а приказ прати натпис на којем се чита да је он први ктитор тога храма.

Биографски подаци о Светом Јоаникију Девичком налазе се у служби писаној у његову част, која садржи кратко синаксарно житије. Ово драгоцено дело сачувано је у само једном познијем препису, насталом 1757. године у манастиру Девич. Данас се чува у Архиву САНУ, под инвентарним бројем 71.⁷⁵

Поред поменуте службе, биографске податке о Светом Јоаникију налазимо и у богослужбеној књизи „Србљак“, и то у трима њеним рецензијама: римничкој из 1761., московској из 1765. и београдској из 1861. године.

Синаксарно житије које је у саставу службе светом, иако сведене садржине, што је иначе карактеристично за жанр синаксара, доноси вредне и веродостојне податке о подвижничковом животу. Свети Јоаникије је био

---

⁷² О биографским подацима Светог Јоаникија (Јанићија) видети: Јустин Поповић, *Житија светих за месец децембар* (Београд: Манастир Ћелије, 1977), 31-36; Ђорђе Сп. Радојичић, „Јанићије Девички“, У: *Гласник САН*, 1949, 170; Исти, „Јанићије Девички“, У: *Гласник Етнографског института САН*, I, св.1-2, Београд 1952, 177; Даница Поповић „Култ Светог Јоаникија Девичког“, У: *Византијски свет на Балкану*, књига II, Византолошки Институт САНУ књига 42/2, Београд, 2012, 607-622.

⁷³ Више о њему види: Драгана Јањић, *Преподобни Петар Коришки* (Лепосавић: Институт за српску културу, 2007).

⁷⁴ У Српској Православној Цркви Свети Јоаникије Девички прославља се 15. децембра, док је 9. маја обретење (проналажење) његових светих моштију – Хризостом Столић, *Православни светачник месецослов* (Крагујевац – Београд: 1988), 182, 412.

⁷⁵ Ирена Шпадијер, „Богослужбени списи посвећени Светом Јоаникију Девичком“, У: *Византијски свет на Балкану*, књига 42/2, Београд 2012, 598.

пореклом из „Диоклитије⁷⁶ Хвостанске“, тј. са подручја Метохије. Вођен чежњом за монашким подвигом Јоаникије се „запутио у пустињу“, и то у Црну Реку у Ибарском Колашину, где се у једној тесној пештери молитвено подвизавао. Глас о Јоаникијевом подвигу привукао је следбенике, жељне „добродетелнаго совершенија“. Бежећи од светске славе, Јоаникије из Црне Реке одлази у „Девичку пустињу“, где проналази „мал вертеп“ – пештеру која је одговарала његовим потребама. Битан детаљ животописа је сусрет пустињака и владара, Јоаникија и деспота Ђурђа Бранковића, који га је потражио у „девичкој пустињи“⁷⁷ чувши за његово „изванредно житије.“⁷⁸

У кратком животопису римничког и московског Србљака стоји да је Јоаникије био родом са црногорског приморја и да је живео у доба деспота Ђурђа Бранковића (1427–1456). У римничком Србљаку Јоаникије се назива „трипут светим“.⁷⁹ Мало другачије житије срећемо у београдском Србљаку. У Синаксару те службе, чији је аутор сам митрополит београдски Михаило (Јовановић), стоји како је деспот Ђурађ чуо о Јанићију који се подвизавао у Девичкој пустињи. Деспот одлази Јанићију „со својим домочадци просе (молећи) чрез њего от бога исцеленија дштери својеј от многих лет недуговавшееј“ (болесној). Пошто је Јанићије својим молитвама исцелио његову кћер,⁸⁰ деспот из захвалности зида цркву посвећену празнику Ваведења Пресвете Богородице. Поред те цркве Јанићије оснива манастир, у којем се и упокојио у дубокој старости.⁸¹

Важна чињеница, поменута у житију из београдског Србљака, тиче се заједничког ктиторства Јоаникија и деспота Ђурђа. Изричито се каже да су њих

---

⁷⁶ Термин „Диоклитија“ у српској средњовековној историји се односи на област Дукље (Зете). – Лиречек, *Историја Срба*, I, 65. У српским средњовековним изворима област Диоклитија била је поменута као саставни део српске државе после Немањиног освајања Дукље 1186. године. Наиме, Немања, будући да је рођен у Дукљи, оправдавао је своја освајања, како истиче Стефан Првовенчани, као борбу за „дедовско наслеђе“. – Стефан Првовенчани „Житије Симеона“, У: *Сабрани списи* (Београд: Просвета: Српска књижевна задруга, 1988), 31; *Историја српског народа*, I (Београд : Српска књижевна задруга, 1893), 252-253.;

⁷⁷ Алекса Ивић, „Грађа за историјску географију српске цркве“, *Гласник српског географског друштва*, св.7-8, Београд, 1922, 213.

⁷⁸ Даница Поповић, „Култ Светог Јоаникија Девичког“, У: *Византијски свет на Балкану*, књига 42/2, Београд, 2012, 610.

⁷⁹ Леонтије Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца-историјско-етнографска расправа* (Смедерево: Народни музеј, 1965), 130.

⁸⁰ *Вардар*, 8. децембар 1935, 2.

⁸¹ Ђорђе Сп. Радојичић, *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба* (Нови Сад: Матица српска, 1967), 225.

двојица заједно подигли цркву у Девичу („церков обоји сатворише, јаже в цркви Воведеније Пречистијеј Богоматери“).⁸²

Црква Ваведења Пресвете Богородичиног у Девичу је први пут је први пут документована у писаним изворима у османском попису области Бранковића из 1455. године.⁸³ Монах-китор у средњовековној Србији није била уобичајена појава. Ипак, током последњег периода државности, у доба владавине Лазаревића и Бранковића, уочава се особен пример, истакнута, штавише кључна улога коју су приликом заснивања манастира имали угледни монаси.⁸⁴

Служба Јоаникију Девичком штампана је и у београдском Србљаку 1861. године.⁸⁵ У овој служби Јоаникије се назива: преподобним, богоносним, блаженим, оцем, преславним и светитељем. Служба је састављена по узору на службе пустињацима. У њој је углавном опевано његово испосништво, затим се наводи да је провео живот у безмолвију (ћутању) и постао понос свога рода, који је напустио. Јоаникије је приказан као подвижник који је носио кожно одело, живео безбрижно „као птица“ и није се бринуо за храну и пребивалиште. Многе дане провео је у шупљем дрвету. У овој служби се неколико пута помињу његове мошти које су у земљи.

Треба нагласити да је један од најпопуларнијих мотива у приповестима о Јоаникију Девичком, исцељење кћери деспота Ђурђа, плод народног предања. Захваљујући једном запису Александра Гиљфердинга,⁸⁶ ова прича, лишена историјске утемељености, нашла се у београдском Србљаку митрополита Михаила Јовановића.⁸⁷ Чедомиљ Мијатовић је допуштао могућност да се она односи „на једну од Ђурђевић кћери из првога брака.“⁸⁸ Међутим, кад би се узело да то предање садржи историјске чињенице, не би се могло претпостављати да је Ђурађ из првог брака имао више кћери, па да је једну од њих Јанићије исцелио. Јанићије је могао исцелити Мару или Катарину

---

⁸² Поповић, *Култ Светог Јоаникија Девичког*, 611.

⁸³ Hamid Hadžibegić, Adem Handžić, Ešref Kovačević, *Oblast Brankovića: opširni katastarski popis iz 1455. godine* (Sarajevo: Orijentalni institut, 1972), 116.

⁸⁴ О киторској делатности овог раздобља најпотпунија библиографија је: Т. Стародубцев, „Српско зидно сликарство у доба Лазаревића и Бранковића (1375 – 1459)“ (докторска дисертација, Филозофски Факултет Универзитета у Београду, 2006).

⁸⁵ САНУ, л. 77. б – 84. б.

⁸⁶ Александар Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* (Сарајево: „Веселин Маслеша“, 1972), 251.

⁸⁷ Србљак [Од митрополита Михаила Јовановића] (Београд, 1861), 776 – 826.

⁸⁸ Чедомиљ Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић, господар Србима, Подунављу и зетском приморју* (Београд: Чупићева задужбина, 1907), 231.

(Кантакузину). Можемо претпоставити да ово предање није поуздано и да се на њега не може ослонити. Да је Јанићије заиста исцелио кћер деспотову, зар се о томе не би говорило у Житију? Геден Јосиф Јуришић у свом делу „Дечански првенац“ такође је забележио причу о томе како је Јанићије исцелио једну девојку и како је отац те девојке сазидао манастир. Код Јуришића не стоји да је девојка била кћи деспота Ђурђа и да је деспот подигао манастир. Он бележи да је девојка боловала од проказе (лепре), те је лутала по планинама, јер „због проказе није могла трпљена бити у дому свога оца.“⁸⁹

Натпис који је настао 1578. године изнад Јоаникијевог гроба, који се налази у самом храму, доноси информацију да је то „свети гроб преподобнога оца нашег Јоаникија“, живописан 22. маја 1578. године, уједно обавештавајући да заслуга за обнову светиње припада смерном игуману Пахомију јеромонаху и Лонгину јеромонаху са братијом.⁹⁰

Поменути натпис такође потврђује древно предање о Јоаникију као ктитору храма: „Успеније оца нашег Јоаникија пустиножитеља, ктитора храма сега“. На свитку који свети држи у руци исписан је текст: „Братије, в дни благочестивија сздах сију церков Ваведеније светија в светих на радос Богородице, иноком и свјаштеником.“⁹¹

Култ преподобног Јоаникија Девичког почиње да се шири одмах после његове смрти. Помиње се и међу бугарским светим.⁹² Бугарски јеромонах Пајсије (1762) тврди да је Јоаникије Девички био ученик Јована Рилског.⁹³ У збирци римокатоличких житија Ивана Михајловича Мартинова налази се, под 4. новембром, житије Светог Јоаникија Девичког.⁹⁴

---

⁸⁹ Геден Јосиф Јуришић, *Дечански првенацъ: описаніе манастира Дечана, диплома краля дечанскогъ, описаніе ипекске патриаршије, многи стари зданія, многи мѣста старе Србије и Косовскогъ поля* (Нови Сад: 1852), 34.

⁹⁰ Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књига I (Београд: СКА, 1902), 225 (бр. 736)

⁹¹ Љубомир Стојановић, *Стари српски Записи и натписи*, књига VI (Београд: САНУ, Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1988), 82,(бр. 9915).

⁹² Йордан Иванов Николов, *Български старини из Македония* (Софија: Българското книжовно дружество, Държавна печатница, 1931), 641.

⁹³ Паисие, *Историја славеноболгарскаја* (редакција Иванов) (Софија:1914), 79. Редактор ове књиге Ј. Иванов није упозорио или исправио грешку у датирању, коју је унео јеромонах Пајсије. Пошто је опште познато да је Јоаникије савременик Ђурђа Бранковића и да је, према томе, могао живети у првој половини XV века, а никако у време Јована Рилског, који је живео неколико векова раније (у X веку).

⁹⁴ *Annus Ecclesiasticus Graeco – slavicus* (Bruxelils: Typis Henrici Goamaere, MDCCCLXIII), 270.

У постојећој литератури спекулише се са две могуће године упокојења девичког испосника, због различитог читања једног каснијег записа на маргини руског штампаног Пролога под 2. децембром, који је пронашао Глиша Елезовић. Тамо се наводи да се Јоаникије упокојио 2. децембра 1430. или 1440. године.

Радослав М. Грујић о Јанићију Девичком пише да је овај пустињак и светитељ „умро 16. априла крајем XIII века“.⁹⁵ Највероватније је реч о очигледној штампарској грешци, те да уместо 16. треба да стоји 26. април, под којим је датумом Јанићије унесен и у Календар Српске православне патријаршије. Грешка је и навођење XIII века уместо XV, када је Јоаникије Девички живео.

Епископ Никанор Ружичић наводи да „у месецослову рукописног јеванђеља, које је писано 1329. године, стоји у реду других светаца и: Јоаникије црнорецки под 26. априлом“.⁹⁶ За овај податак Ружичић се позива на Григоровичев „Очерк путешествия по Европейской Турции.“ Ружичићев извор је књига архиепископа черниговског Филарета „Святыя южныхъ славянь.“

Архиепископ Филарет је код Григоровича нашао да се Јанићије помиње под датумом 26. априла у једном јеванђељу из 1329. године. Ако се Јанићије Девички помиње 1329. године као светац, онда је он несумњиво живео крајем XIII и почетком XIV века, те стога није могао исцелити кћер деспота Ђурђа.

Архиепископу Филарету једино је остало да претпостави да је то исцељење: „дјело дјелатности загробной святого.“ Предање није сачувало успомену на догађаје који су се заиста десили у прошлости, али се његова нетачност не може доказивати тиме што се у историјској науци тврди да је Јанићије живео много пре времена деспота Ђурђа. Та тврдња је нетачна: Јанићије је заиста био савременик деспота Ђурђа. У Јеванђељу из 1329. године не помиње се Јанићије Девички већ Архиепископ Јанићије I из времена краља Стефана Уроша I (1241–1276). То је Јеванђеље из манастира Светог Павла на Светој гори.⁹⁷

---

⁹⁵ Радослав Грујић, *Азбучник Српске православне цркве* (Београд: Београдски издавачко – графички завод: Музеј Српске православне цркве, 1993), 96; Isti, „Јаниције Девички“, У: *Narodna enciklopedija srpsko – hrvatsko – slovenačka*, књ. 2, I – М, уредник Stanoje Stanojević (Zagreb: Bibliografski zavod, 1927), 124.

⁹⁶ Никанор Ружичић, *Историја Српске цркве*, књига 2(Београд: Краљевска српска државна штампарија, 1895), 471.

⁹⁷ Радојичић, *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба*, 226.

Професорка Ирена Шпадијер сматра да је Служба Светом Јоаникију Девичком вероватно настала недуго после његове смрти. То могу бити најкасније четрдесете године XV столећа. Према њеном мишљењу „дело се по својој атмосфери потпуно уклапа у духовну климу времена и то ону прве половине XV века, док су исихастичка струјања била јака, а поезија још испуњена надом и смиреношћу.“⁹⁸

Време деспота Ђурђа Бранковића било је веома тешко за српски народ. Један запис из 1434. године сведочи да „би нужда велика благочестију христијанском.“⁹⁹ Када је 1437. године деспот морао да Турцима преда крајеве источно од Мораве, настало је „тогда преселеније многих иноком од својих (об)италишт, уви.“¹⁰⁰ Од 1437. до 1443. године Турци су покорили целу Србију, а 1455. године једини слободан крај Србије био је између Велике и Голијске Мораве.

Извори који сведоче о ктиторству деспота Ђурђа Бранковића не наводе да је он подигао иједан манастир. Он је био једини српски средњовековни владар који је дуже владао и умро природном смрћу, а да није подигао манастир, чак ни као гробницу себи. Није познато ни где је деспот Ђурађ сахрањен. Иначе, он је саградио много градова и тврђава, а 1448. године преправљао је чак и зидине Цариграда, како би Византинци што дуже одолевали нападима Турака.¹⁰¹ Од његових повеља манастирима очувало се само неколико, и то светогорским манастирима. Из повеља се види, што је интересно, да ниједно село манастирима није приложио као самосталан владар. Међутим, потврђивао је раније прилоге, као и прилоге своје властеле. Интересно је да се у народној песми „Зидање Девича“ говори о клетви која је остала на Ђуру Смедеревцу и његовом колону због издаје Вука Бранковића.

Јоаникије Девички је последњи у низу средњовековних српских светих из двоиповековног раздобља државности. Он на тај начин затвара круг, чији је блистави почетак означен светачким прослављањем Симеона Немање. Та чињеница, да је хронолошки први по реду култ припао светом родоначелнику

---

⁹⁸ Шпадијер, *Богослужбени списи посвећени Светом Јоаникију Девичком*, 603.

⁹⁹ Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књига I, 86 (бр. 265).

¹⁰⁰ Љубомир Стојановић, *Стари српски Записи и натписи*, књига III (Београд: САНУ, Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1984), 87 (бр. 5193).

¹⁰¹ Стојан Новаковић, „Деспот Ђурађ Бранковић и Оправка Цариградског града 1448“, У: *Глас, Краљевске српске академије*, 1890.

династије, а последњи пустињаку и аскети, можда је плод случајности, али је ипак речита и подстиче на размишљање.

Стицајем различитих околности, култ Светог Јоаникија Девичког остао је на маргинама научног испитивања,¹⁰² као и манастир Девич, његова задужбина. Фреске Светог Јоаникија срећемо у црквама у Станишору и Добротину, где је насликан међу српских светим владарима.¹⁰³

Једини храм у Српској православној цркви посвећен Светом Јоаникију Девичком налази се у Шумадијској епархији, у селу Бресница код Крагујевца, а освећен је 11. октобра 2015. године.¹⁰⁴

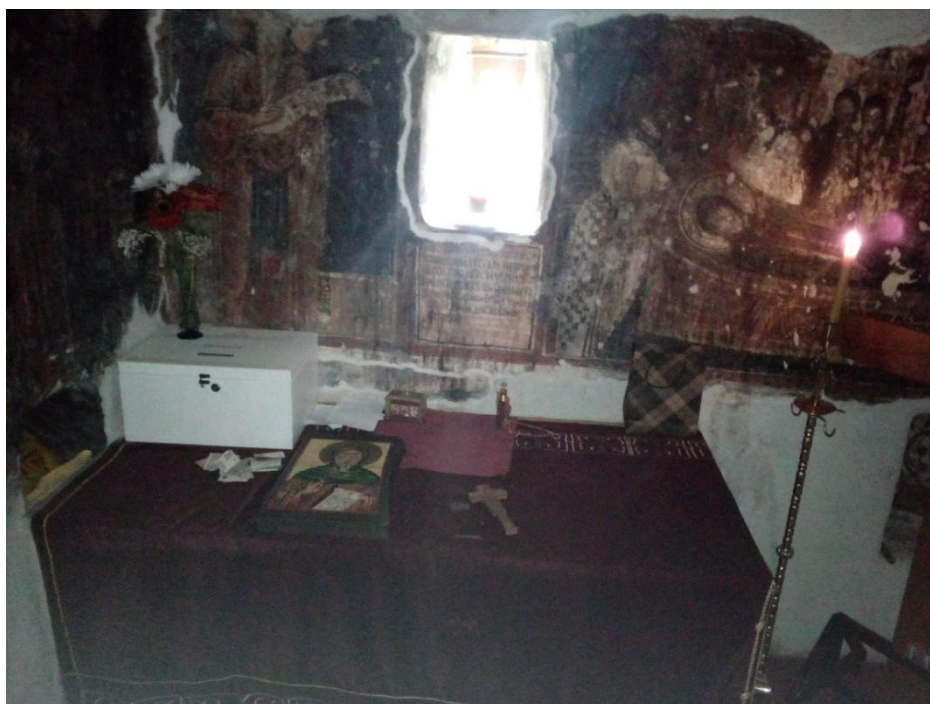
¹⁰² Ђорђе Сп. Радојичић, „Јанићије Девички“, У: *Гласник Етнографског института САН*, 1 – 2, Београд 1953, 173-177; Леонтије Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца: историјско – етнографска расправа* (Смедерево: Народни музеј, 1970), 129 – 130; Ђорђе Трифуновић, *Стара српска црквена поезија; Белешке о делима у Србљаку*(Београд: 1970), 322 – 323.

¹⁰³ Женарју, *Црквена уметност и верска обнова у рашко-призренској епархији*, 245.

¹⁰⁴ „Освећење цркве Преподобног Јоаникија Девичког у Бресници“, *Каленић часопис епархије шумадијске*, Крагујевац, бр. 5/2015, 20.

Прилог 8. Фотографија фреске Преподобног Јоаникија Девичког, изнад улаза у гробницу, (лична архива аутора)

Прилог 9. Фотографија гробнице Преподобног Јоаникија Девичког,
(лична архива аутора)

Прилог 10. Фотографија фреске Преподобног Јоаникија Девичког, изнад гробнице, (лична архива аутора).

Прилог 11. Икона Светог Јоаникија Девичког, на иконостасу цркве манастира Девич, (лична архива аутора).

1.2. Дреница – баштина породице Бранковић

Дреница¹⁰⁵ представља посебну предеону целину Косова¹⁰⁶ и Метохије,¹⁰⁷ смештену између Подгорја Метохијског, Прекорупља и Хвосна на западној, метохијској, и Косовске котлине на источној, косовско-горњоморавској страни покрајине. Њен северни део допире до Мокре и Суве Планине спрам Ибарског

---

¹⁰⁵ Видети: Олга Николић, *Дреница баштина Бранковића* (Приштина: Институт за српску културу, Народна и универзитетска библиотека, 1988); Лука Маликовић, „Храмова више него села“, *Политика*, 23. јануар 1999, 18; Татомир Вукановић, *Дреница. Друга српска Света Гора. Антропогеографска и етнолошка разматрања на терену и у народу вршена су 1934-1937. године.* (Приштина: Музеј; Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић“; Београд: Центар за очување наслеђа Косова и Метохије - Mnemosyne, 2005); Станко Јерић, *Дреница: насељавање 1918-1941, прогон 1941-1944, враћање 1945-1947, и коначно исељавање Срба и Црногораца* (Београд: 2005); Миљана Detelić, *Ерски градови: лексикон* (Београд: SANU, Balkanološki institut, 2007); Милорад Драгојевић, *Дреница, света српска земља* (Београд: 2016); Борислав Челиковић, *Дреница и Лаб: насеља, порекло становништва, обичаји* (Београд: Службени гласник: САНУ, 2017); Драгиша Божовић, „Григорије Божовић и Дреница - нека питања етике и политике“, У: *Етика и естетика Григорија Божовића*: тематски зборник водећег националног значаја (Косовска Митровица: Филозофски факултет; Зубин Поток: Културни центар „Стари Колашин“, 2021), 15-35.

¹⁰⁶ У народу и литератури овај назив се етимолошки везује за птицу кос, а „код старих писаца се преводи као Campus merulai, или Champ de merles, или Amselfeld.“ – Атанасије Урошевић, *Етнички процеси на Косову током турске владавине* (Београд: САНУ, 1987), 9. Називи који претходе Косову старијег су датума и односе се на поједине предеоне целине као што су *Липљан, Ситница, Лаб, Обица, Неродимље*, и други. – Симо Ђирковић, „Косово и Метохија у средњем веку“, У: *Косово и Метохија у српској историји* (Београд: СКЗ, 1989), 21 – 54; Атанасије Урошевић, „Топоними Косова“, У: *Српски етнографски зборник*, књ. 88, Београд 1975. Назив Косово не представља изузетак у ширим географским размерама. Истим називом је именована једна предеона целина у Далмацији, а налазимо га и на централном платоу у Француској. Косово, у албанској верзији *Kosova* је појам који геополитички симболизује албански сепаратистички покрет усмерен ка стварању независне албанске државе у српском историјском и културном простору, као друге албанске државе у Југоисточној Европи. Из назива је искључен појам Метохије, који симболизује српско-православну, а у ширем смислу српско-византијску културно-историјску основу, уз прихватање појма који је у етничком и културолошком смислу безличан и који српско историјско право своди на давно прошли средњи век. – Милован Радовановић, *Косово и Метохија: антропогеографске, историјско географске, демографске и геополитичке основе* (Београд: Службени гласник, 2008), 13.

¹⁰⁷ Назив „Метохија“ јавља се у географској номенклатури у српском средњем веку и то као појам за црквене и манастирске поседе и економије различите величине и ранга у хијерархији црквених и манастирских властелинстава. Како објашњава Радослав Грујић, *метох* је појам преузет из грчког језика са истим значењем – „у прво време (је) означавао монашку земљорадничку колонију једног манастира... Доцније је метохом називан и сваки манастир који су ктитори који су ктитори или владари приложили другом ком већем манастиру и потчинили га његовој власти.“ Тај назив је носила „област једног црквеног властелинства... Средиште је било у Метоху и обично је називана по имену светитеља, али и по месту у коме је Метох био. У средњем веку сви већи манастири, нарочито задужбине владара, имали су по неколико метоха. Ако црквена села нису била на окупу, већ разбацана по разним крајевима, тада је за сваки крај обично организована посебан метохија. Али је бивало случајева, да су поједини манастири у једној области имали по две и више метохија ради лакше управе.“ – *Метох, Метохија, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. II (Zagreb: Bibliografski zavod 1927), 748.

Колашина, док на јужној страни прелази у Малишево и наслања се на Подриму и Црнољево. Дреница¹⁰⁸ се крајем средњег века помиње као жупа.¹⁰⁹

Подручје Дренице оивичено је ободним деловима планина: Голеш (1019), Госпођа (817), Чичавица (1091), Сува планина, Космача (979), Дреница (1055) и Црнољева (1057). Северни део или Доња Дреница је притока реке Клине (извире испод Суве планине) и улива се у Бели Дрим, а припада Јадранском сливу. Јужни део или Горња Дреница и њен средишњи део улива се у Дреницу, притоку реке Ситнице и припада Црноморском сливу.¹¹⁰ Од XVII века Дреница се дели на Горњу и Доњу Дреницу.¹¹¹ Центар Горње Дренице био је село Седларе, док је центар Доње био у селу Лауша,¹¹² односно у новије време у селу Србица.

Лауша се налази на падинама планина Жеган и Коњско брдо, поред Чубрељске реке (притоке реке Клине), четири километра северно од манастира Девич, и три југоисточно од Србице. У османском катастарском попису области

---

¹⁰⁸ „Из Дренице је сачуван у целини једини скупочени појас из XIV века, који је припадао Бранку Младеновићу, господару Дренице, властелину цара Душана и оцу Вука Бранковића. Тај појас данас се чува у Лењинграду.“ – Kosovo nekad i sad, 431.

¹⁰⁹ Жупа је у то време била словенска заједница рођака, а њен старешина жупан. Убрзо после досељавања Срба на Балкан, појам жупе везује се за природно издвојено, насељено и обрађено земљиште с блажом климом. Захваљујући утицају природних чинилаца, постојећим друштвеним односима и делатности људи, жупа је код Срба, током средњег века, била основна територијална, привредна и управна област. Државна власт није утицала на стварање жупа, пошто она тада није постојала, већ је процес текао у супротном смеру. – Милош Благојевић, *Српска административна подела Косова и Метохије у XII веку* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2006), 128.

¹¹⁰ Драгољуб Лабус „Физичко-географске карактеристике и водни биланс слива реке Дренице“ У: *Зборник Природно-математичког факултета*, књ. 4 (Приштина: 1976), 102; Исти „Хидролошки демони САП Косова“, У: *Зборник Природно-математичког факултета*, књ. 2 (Приштина: 1976), 236.

¹¹¹ „Дреница је под турском влашћу била преко 450 година. Током овог периода у ислам је прешло или се иселило готово целокупно српско становништво. Једино се на крајњем делу Доње Дренице, око магистралног пута Косовска Митровица-Пећ, у свега неколико села задржало српско становништво и овде дочекало ослобођења од османлијске власти 1912. године, односно стварање нове државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1918. године. На поменутом подручју шест села (Бања, Суво Грло, Горњи Стрмац, Доњи Стрмац, Крлигате, Белица) била су насељена искључиво Србима, док су у других девет села (Рудник, Леочина, Кострц, Горња Клина, Радишево, Воћњак, Броћна, Которе и Лауша) живели заједно Срби и Арбанаси, али у одвојеним деловима насеља, односно махала. Разлог што се на овим просторима задржало српско становништво, за разлику од осталог дела Дренице, јесте тај што су се ова села налазила у близини горепоменуте друмске саобраћајнице, која је била главна путна веза између Косова и Србије према Метохији и даље према Црној Гори, коју су, у већој мери, обезбеђивале османлијске војне посаде.“ – Станко Јерић, *Дреница: насељавање 1918-1941, прогон 1941-1944, враћање 1945-1947, и коначно иселавање Срба и Црногораца* (Београд, 2005), 23.

¹¹² „Лауша је током Другог светског рата и крајем 90-их година XX века представљала моћно балистичко (оружане формације Мула Иљаза Мброје и Мифтара Барјактарија) и терористичко упориште.“ – Србољуб Стаменковић, *Географска енциклопедија насеља Србије, књ. 4, С-Ш* (Београд : Географски факултет: Агена: Стручна књига, 2002), 78.

Вука Бранковића убележено је под називом *Ловиша*. По предању име је добила по ловиштима Бранковића, господара Дренице.¹¹³

Велики жупан Стефан Немања је у својим освајачким походима од 1180. до 1190. године успео да прошири границе српске државе. „На југу је била област Метохије (Патково Хвосно, Подримље, Коstrц, Дршковина) с призренском облашћу, затим Косово поље (Лаб, Липљан, Ситница), Скопље и предео око горњег тока Вардара (Горњи и Доњи Полог)... Горњи и Доњи Пилот, област између Скадарског језера и планина у залеђу.“¹¹⁴

У тој некадашњој подели Метохије, Дреница се у целини, или већим делом, налазила у области Дршковина, која се према истоку граничила са реком Дреницом, на југу са Коstrцем, на западу са Белим Дримом и Хвосном, а на северу с Хвосном.¹¹⁵ Овде су се налазила средњовековна насеља Крушевац и

---

¹¹³ Током првих деценија османлијске владавине просторима Косова и Метохије драгоцен извор су турски катастарски пописи (дефтери), од којих издвајамо попис који је 1972. године објавио Оријентални институт из Сарајева под насловом *Област Бранковића, опширни катастарски попис из 1455. године*. У њему је дат детаљан опис већег дела Косова и Метохије. Попис је извршен под руководством извесног Алије, *сина хаџи Јакуба*, који је иначе израдио и сумарни дефтер *Крајишта Иса-бега Исаковића*. Дефтер је завршен и предат Порти првог десетлећа муслиманског месеца рецеба 859. године (17-26. јун 1455. године). Оригинал се чува у Истанбулу под називом *Defter-i Vilayet-i Vlk*, а ово издање је настало на основу микрофилма. Судаћи према подацима пописа, то би значило да је на сваку богомољу – манастире и цркве (узевши их заједно), долазило нешто преко четрдесет насеља. Из пописаних података даље произилази да је петнаест пописаних богомоља долазило на 15.519 домаћинстава, односно да је на сваку богомољу долазило у просеку 1.010 домаћинстава. Ако се томе дода и оно што је речено о свештеницима, може се без резерве закључити да су попису из 1455. године јако потцењени број и карактеристике цркава и манастира и да се подаци о томе не смеју користити за анализу стања ових црквених објеката у време спровођења пописа. Из дефтера се није могло сазнати због чега је тако мали број цркава и манастира. Немајући о томе изворна обавештења, остало је да се у претпоставкама тражи могући одговор, ма колико је то непоуздан метод. Као прво се наметнула могућност: можда стварно није било више цркава и манастира од оних који су 1455. године пописани. Та претпоставка је одмах одбачена као неумесна. Опште је позната чињеница да су средњовековни владари подизали задужбине, а великаши градили цркве по градовима и жупама, док се народ старао о сеоским црквама, црквиштима и гробљима. Друга претпоставка је су неке цркве претваране у џамије, о чему има сведочанстава. Међутим, током рата и успостављања окупационог режима, исламизација није могла бити тако масовна. Није искључено да су неке цркве и манастири били уписани у мезре, али без помена о томе, а није немогуће ни да је понека сеоска црква остала непоменута у оквиру неког опустелог села. Међутим, и мезре и опустела села броје се на десетине, док је број непописаних богомоља вероватно ишао на стотине. Због разноврсности турских пореских књига може се поставити питање нису ли неке цркве и манастири забележени у другим дефтерима, којима се дају повластице сакралним установама. На овакву помисао упућује Олга Зиројевић и њена примедба да је у попису из 1487. године поменут манастир са црквом Богородичиног покрова у нахији Лаб, који има султанов берат. И, на крају, али не и на последњем месту, поставља се питање није ли пописивач просто прелазео преко у рату и окупацији, порушених цркава и манастира због тога што нису имали зиратне земље, нити је на њима било раје која би била обавезана на феудална давања?

¹¹⁴ *Историја српског народа*, књ. I (Београд: Српска књижевна задруга, 1983), 258

¹¹⁵ Реља Новаковић, „О неким питањима подручја данашње Метохије“, У: *Зборник радова Византијског института*, IX, Београд, 1966, 206.

Девич, која постоје већ у првој половини XIII века, а вероватно и раније.¹¹⁶ Унутар ових граница (од реке Дренице према Коштрцу и Хвосну) налази се већи део предела Дреница.

Краљ Урош I (1223–1277) у повељи из 1253. године наводи „село Крушевац у Дршковини“¹¹⁷ (подручје манастира Девич), односно поречје реке КLINE. У селу Рудник налази се топоним „Дршков лаз“, што подсећа на примарно порекло Дршковине, којој је у средњем веку припадало и село Рудник са околним селима, као и село Ракош.¹¹⁸ Иван Ст. Јастребов сматра да су Римљани Дреницу називали „Дендроп“,¹¹⁹ док Стојан Новаковић *Дендроп* лоцира код Лесковца у Дубочици.

Топоним Дреница у историјским изворима први пут се помиње 1413. године у повељи породице Бранковић (Гргура, госпође Маре, Ђурђа и Лазара) манастиру Свети Павле на Светој гори: „Принесосмо ово приношеније храму светаго и преподобнаго оца нашег Павла у Светој Гори: село Доброшевце на Дреници.“¹²⁰ Повељу су објавили Ф. Миклошич¹²¹ и С. Новаковић.¹²² Каснијом повељом из 1419. године, деспот Ђурађ Бранковић поменутом манастиру прилаже још два села на Косову. И ова повеља је објављена код Стојана Новаковића.¹²³

У доба средњевековља област Дренице је била богата многим православним црквама и манастирима, те је добила назив „Друга Света Гора.“¹²⁴ Олга Николић наводи да је у Дреници било шездесет седам цркава.¹²⁵

Током средњег века династија Бранковића владала је Дреницом кроз пет генерација. Младен, деда Вука Бранковића помиње се 1318. године са титулом

---

¹¹⁶ Новаковић, *Законски споменици*, 595; Љубомир Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типиси, поменици, записи и др.* (Београд: Српска краљевска академија, 1890), 8 – 11.

¹¹⁷ *Задужбине Косова*, 466.

¹¹⁸ *Стара Србија и Албанија: путевња записки И. С. Јастребова* (Београд: Српска краљевска академија, 1904), 27.

¹¹⁹ Иван Степанович Јастребов, *Стара Србија* (Приштина: Нови свет, Народна и универзитетска библиотека, 1995), 89.

¹²⁰ *Задужбине Косова*, 359.

¹²¹ *MS 277 – 279 (No 259)*.

¹²² Новаковић, *Законски споменици*, 529 – 530.

¹²³ Исто, 530 – 531.

¹²⁴ Милош С. Милојевић, *Наши манастири и калуђерство* (репринт Београд: „Никола Пашић“, 1997), 25; Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији* (Горњи Милановац: ЛИО, 2002).

¹²⁵ Николић, *Дреница баштина Бранковић*, 101.

„жупан Младен“, који је у рангу војводе управљао 1323. године Требињем.¹²⁶ Младен се помиње и као стегоноша (војсковођа), а и као члан свите младог краља Душана, у време Душанових преговора са Дубровчанима ради смиривања сукоба између Дубровника и осамостаљених српских обласних господара Бранивојевића. Никола, брат Младенов, имао је такође високи положај. Помиње се као жупан Никола и „држао је изгледа власт у северној Албанији.“¹²⁷

Стефан Душан, српски краљ (1332-1345) и цар (1346-1355), проширио је у рату са Византијом границе Србије према југу. Прилеп, Охрид и Костур освојио је 1334. године, а током 1345. године и читаву Серску област са Халкидики, што значи и Свету гору. Да би се јасније разликовали новоосвојени крајеви од средишњих делова царства, они су добили назив Романија (Румелија), јер „не припадају српском отачаству.“ За намеснике ових јужних делова земље Душан је поставио у Охриду Бранка (оца Вука Бранковића), у Серу Угљешу Мрњавчевића, а у Драми Војихну. Додељене су им титуле деспота, севастократора и ћесара, византијске титуле највећег ранга, одређене само за намеснике на југу земље. Угљеша Мрњавчевић, велики војвода, добио је титулу деспота. Војихна добија титулу ћесара или кесара, док је Бранко Младеновић унапређен у севастократора, што у преводу са грчког језика значи „узвишени господар.“¹²⁸

У време цара Душана, Бранко Младеновић носи титулу севастократора поред још двојице велможа. То су били Дејан, муж Душанове сестре Теодоре, и Јован Оливер Трнчинић, господар овчеполске, тиквешке и мориховске области. Како се титула севастократора додељивала царевим сродницима, Љубомир Ковачевић претпоставља да је Бранко могао бити „ожењен каквом одивом Немањића.“¹²⁹ У време цара Душана севастократор Бранко је, уз још само неколико великаша, стекао право да кује свој новац. Последњи помен о севастократору Бранку потиче из 1346. године. Имао је четворо деце: Николу (Радоњу), Гргура, Вука и ћерку Теодору (Војиславу).

---

¹²⁶ Љубомир Ковачевић, „Вук Бранковић“, У: *Годишњица Николе Чупића*, књ. X, Београд 1888, 277.

¹²⁷ Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку: историјско – географске студије* (Београд: Српска књижевна задруга, 1978), 148.

¹²⁸ Божидар Ферјанчић, *Деспоти у Византији и Јужнословенским земљама* (Београд: САНУ, Византолошки Институт, 1960), 10.

¹²⁹ Ковачевић, *Вук Бранковић*, 227.

Никола Радоња (Радохна) је живео у Серу и био ожењен сестром деспота Угљеше и краља Вукашина Мрњавчевића. У Серу је оставио трагове ктиторског завештања. Недалеко од Сера подигао је Параклис Светом Николи, који се налази изнад главне цркве манастира Светог Јована Претече на Меникејској гори.¹³⁰ Током кратког периода Николи Радоњи умиру супруга и све кћери. Сахранио их је у поменутом параклису. Оставши без породице, замонашио се у Хиландару 1365. године, добивши као малосхимник име Роман, а после примања велике схиме 1376/1377. године Герасим.

Исте године када се замонашио као Роман дошао је у завичај да се са браћом Гргуром и Вуком „види и договори шта би приложио од своје баштине и од нашег дома (Дренице) Пресветој Богородици Хиландарској.“¹³¹ Касније, као великосхимник, Герасим је „купио запуштене рушевине бившег манастира Светог Павла... Тако је Роман-Герасим поставио темеље задужбини породице Бранковић на Светој гори.“¹³² У историографији има различитих тумачења титуле и задужбинарства Гргура Бранковића, средњег сина севастократора Бранка, због недостатака сачуваних извора о његовом животу. Теодора, једина кћи Бранка Младеновића, била је удата за властелина Арбаније Ђурђа Топију, сина Карла Топије, господара Драча.

Од тројице синова севастократора Бранка, Вук је једини остао у завичају да управља наслеђеном баштином. Оженио се Маром, најстаријом ћерком кнеза Лазара Хребелјановића. Своју област Дреницу постепено је проширивао, колико су то историјске околности допуштале. Вук Бранковић је својом облашћу управљао носећи титулу „господин Србљем и Подунављем.“¹³³ Дубровчани га називају „славни и велеможни господин“, а угарски краљ Жигмунд пише 1389. године „племенитом господину Вуку, зету велеможнога мужа Лазара, кнеза Рашке.“¹³⁴

На основу писаних трагова и усменог предања остају нагађања у којем делу Дренице су Бранковићи имали своје боравиште. Има више разлога за претпоставку да су се двори Бранковића налазили негде на ширем простору који

---

¹³⁰ Ђорђе Трифуновић, *Монахиња Јефимија-књижевни радови* (Крушевац: Багдала, 1992), 14

¹³¹ Ковачевић, *Вук Бранковић*, 218.

¹³² Димитрије Богдановић и др., *Хиландар* (Београд: Југословенска ревија; Београдски издавачко – графички завод, 1978), 120.

¹³³ *Историја српског народа*, књига II (Београд, Српска књижевна задруга, 1894), 48.

¹³⁴ Исто, 17.

гравитира ка манастиру Девич, на потезу села Трстеник, Марина, Лауша и Тушиље.

Основу феудалног уређења српске средњовековне државе представљала је баштинска својина над земљом. Баштине су приватни поседи са неприкосновеним правом својине, који су се њиховим власницима могли одузети једино у случају издаје. Основне обавезе поседника баштине сводиле су се на вршење војне службе и плаћање соћа, тј. владаревог пореза.¹³⁵ Од угледа баштиника зависила је и величина његовог поседа, а самим тим и бројност и снабдевеност војних одреда које је власник баштине морао да опреми на позив владара када је кретао у рат. Највећи број ових војних редова попуњавало је зависно становништво са пространих властелинских поседа, а пошто средњовековна Србија, осим мањих плаћеничких одреда, није имала сталну војску, из тога произилази да је баштинска војска представљала највећи војни потенцијал земље.

Према истраживању Стојана Новаковића,¹³⁶ термин баштина се у српским документарним изворима јавља релативно касно, тек почетком XIV века, пошто је у српски правни оквир уведен за време краља Милутина (1282-1321). Баштина је означавала наследно војничко имање, насупрот пронији, која није имала наследни карактер. Овај нови правни термин највероватније је усвојен са циљем успешније реорганизације српске војске, која је управо од времена краља Милутина ангажована у већим војним походима против Византијског царства.

Термином „обласни господар” означавани су неки од тих баштиника, стасалих у време краља и цара Душана. Модерна историографија је увела овај назив у настојању да њиме означи властелу која је после смрти цара Душана 1355. године успела да се осамостали у својим баштинама.

Породица Бранковића је најстарија властелинска породица чије је поједине припаднике из друге половине XIV века савремена историографија окарактерисала као обласне господаре. Подаци о њиховим поседима постоје у

---

¹³⁵ Павле Драгичевић, „Баштински посједи српских обласних господара“ (рад представљен на научном скупу: Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности VI, Деспотовац – Манасија, Србија, 22 – 24.август 2014. године.)

¹³⁶ Стојан Новаковић, „Баштина“ и „бољар“ у југословенској терминологији средњег века“, У: *Глас СКА* 1913, ХСП, други разред 54, 210 – 255 Стојан Новаковић, „Пронијари и баштинници (спахије и читлук сахибије), прилог к историји непокретне имовине у Србији XIII – XIX века“, У: *Народ и земља у старој српској држави* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002), 167 – 237.

двема повељама манастиру Хиландару, путем којих су даривали део своје баштине.

Цар Урош „Нејаки“ (1355–1371) повељом од марта 1365. године и другом, временски блиском али ипак недатираном, потврдио је дарове монаха Романа, тј. Николе Радоње, те Гргура и Вука Бранковића, синова севастократора Бранка Младеновића, манастиру Хиландару.¹³⁷ У питању су села Трстеник, Бежанићи, Тушило, Бањица, Врбовац, Штучинце и Мучиваре, као и селиште Худина. Већина наведених села и данас постоје. Око 25 km јужно од Косовске Митровице и на исто толикој удаљености западно од Приштине налази се Трстеник. Већина поменутих села налазе се у пречнику до 8 km око Трстеника. Села поменута у повељама Хиландару представљају једну просторну целину од око 30 до 40 km² и чине само део баштинских поседа породице Бранковића.

На основу доступних историјских извора не може се утврдити који су све поседи, осим наведених, били у саставу баштине Бранковића. Међутим, лако је утврдити шта им није припадало. У непосредном суседству баштине Бранковића налазили су се поседи манастира Студенице, Дечана, Бањске, Грачанице, Светих Арханђела код Призрена, Хиландара, Жиче, Светог Пантелејмона на Светој гори као и Хумске епископије. Реч је о више десетина села која су се налазила у непосредном суседству породичних поседа Бранковића.¹³⁸

Ако претпоставимо да је већи део баштине представљао једну целину, онда долазимо до закључка да су се други поседи могли распростирати само северно и јужно од баштинског језгра. Наиме, источну границу баштинских поседа Бранковића чинили су обронци планина Каменице и Чичавице, као и река Дреница, док би западну границу могла чинити река Клина. Доступни историјски извори сведоче да на овом простору није било поседа других манастира или властеле и управо би ту требало потражити остатак баштинских поседа Бранковића. Османски попис области Бранковића из 1455. године сведочи да се и на том простору, упркос тадашњим ратним пустошењима,

---

¹³⁷ Раде Михаљчић, „Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару о дару калуђера Романа“, У: *Стари српски архив*, бр. 5, Београд 2006, 139 – 148.

¹³⁸ Милош Благојевић, *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији (XII – XV век)* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006), 15 – 28.

налазио знатан број села, што је можда посредан доказ да је и у ранијем периоду тај крај био густо насељен.¹³⁹

Баштина Бранковића била је смештена у географском центру Српског царства. Та област је била густо насељена, са култивисаним земљиштем и развијеном земљорадњом. Била је окружена метохијама десетак познатих манастира, оних који и данас представљају најлепше споменике српске средњовековне архитектуре. Баштина Бранковића имала је велики саобраћајни значај. Један од најпрометнијих путева у овој области био је тзв. призренски или трепчански пут, који је преко Дренице повезивао Призрен, важан трговачки и урбани центар, са Приштином и отуда ишао даље ка Трепчи. Од Сјенице и Раса долином Ибра водио је пут који је повезивао источну Босну са Звечаном и долином Ситнице, ободом области Дренице, који је водио до Косова поља, тј. до Приштине. Део овог пута био је толико добро изграђен да су по њему могла да се возе и кола. Остао је сачуван на улазу у Вучитрн преко Ситнице и велики камени мост, дужине 135 и ширине 5 метара.¹⁴⁰

Јужно од Дренице био је смештен комплекс дворова српских краљева: Пауни, Сврчин, Неродимља и Штимља.¹⁴¹ Из правца Дренице, долином реке Ситнице преко Качаничке клисуре, водио је најкраћи пут за Скопље. Турци су управо овај путни правац користили у својим пљачкашким походима широм централне Србије, Босне, подручја Зете, севера Албаније, па и Далмације. Пут је од Скопља ишао даље према истоку и преко Жеглигова и котлине Славиште повезивао га са Велбуждом, данашњим Ћустендилом у западној Бугарској.¹⁴²

Данас није могуће са сигурношћу установити шта је Бранко оставио у наслеђе својим синовима, осим Дренице. Када је Вук Бранковић достигао свој највећи успон, његова област је била врло пространа: обухватала је Приштину, Вучитрн, Трепчу, Звечан, Пећ, Призрен, Скопље, Сјеницу и Комаране на Лиму.

Тешко је са сигурношћу рећи шта је од набројаног баштина, а шта су Бранковићи унели у свој посед освајањем. На овом подручју дошло је до крупних промена, почевши од последњих година владавине цара Уроша, а

¹³⁹ *Насеља и становништво области Бранковића 1455. године*, приредио Милош Мацура (Београд, САНУ: Одељење друштвених наука, 2001).

¹⁴⁰ Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији* (Београд: Туристичка штампа, 1974), 72 – 75, 103 – 109.

¹⁴¹ Симо Ћирковић, „Владарски двори око језера на Косову“, У: *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, бр. 20, Нови Сад 1984, 67 – 82.

¹⁴² Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, 105 – 106.

посебно после његове смрти. Вероватно подручје Косова 1365. године још увек није било потчињено Бранковићима, пошто цар Урош те године издаје једну повељу у Приштини.¹⁴³ Свакако, то није апсолутни доказ. Могао је цар Урош боравити на Вуковој територији, али не може се изворима оправдати ни тврдња Љубомира Ковачевића да у време смрти цара Уроша „држава Вукова не беше ограничена на саму прадедовину Дреницу, већ захваташе много већи простор, који се приближно протезао између Жеговца, Кознице, Грабашнице, Копаоника, Девича и Црнољеве; на томе простору бејаху три знатне вароши: Приштина, Вучитрн¹⁴⁴ и Трепча и три града: Борач, Звечан и Петрич код Неродимља.“¹⁴⁵

На подручју Дренице било је развијено рударство, а од најпознатијих рудника издвајају се: Суво Грло (Срмо Грло), 12 километара северозападно од Србице, названо по руднику сребра-срма,¹⁴⁶ село Рудник (општина Србица), село Коло, падине Чичавице (choło – топионица руде), село Тараца („тарачи“ – рудари који су ситнили руду после вађења из јама). У селу Стреовце, (данашња општина Вучитрн), биле су израђиване стреле, док су у селу Штитарица, такође код Вучитрна, били израђивани штитови.

На брду Градина (надморске висине око 800 метара) у првој половини XIX века „било је трагова појединих зграда, цркава, кућа, бунара, но доцније је све расуто. У поменутом бунару још увек има добре и чисте воде“ – забележио је Бранислав Нушић.¹⁴⁷

Према повељама српских владара, а посебно према манастирима и свештеницима убележеним у османском попису Вукове области 1455. године, у 79 насеља избројано је 85 цркава и манастира на растојању од два до четири километра.

---

¹⁴³ Fr. Miklosich, Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii, 173.

¹⁴⁴ „Претпоставља се да да је уз трговачко насеље крајем XIV века изграђен дворац. У писаним изворима, у периоду од 1402. до 1426. године, помиње се као место породице Бранковић, који су у Вучитрну имали двор на коме су примали посланике и издавали повеље. Поред Вучитрна јавља се у периоду 1403-1441. године, место Добрјево, у ком је била царинарница, коју су увек у закуп држали закупци царинарнице у Вучитрну. У Вучитрну је господин Ђурађ Бранковић склопио мир с Венецијом 1426. године. Турци су га први пут заузели 1439, и држали га до 1444. године. Други пут Османлије су га заузеле 1455, задржавши га до 1912. године... Године 1462. помиње се као средиште истоименог санцака.“ – Синиша Мишић, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима* (Београд: Завод за уџбенике, 2010), 2-3.

¹⁴⁵ Ковачевић, *Вук Бранковић*, 229.

¹⁴⁶ *Задужбине Косова*, 571.

¹⁴⁷ Нушић, *Косово*, 266.

У делу „Задужбине Косова“, пратећи више османлијских пописа насеља, забележено је да је на Чичавици 1477. године у тефтере евидентирано дванаест цркава и манастира, док је у пописима 1525–1526. и 1530–1531. године пописано четрдесет два сакрална објекта. Коначно, османлијски попис из 1544–1545. године доноси списак од педесет две православне богомоље.¹⁴⁸

Основна намена цркава на територији Дренице била је парохијског карактера. Служиле су за верске потребе и биле су својеврсни центри културног и друштвеног живота становника насеља. Парохијско свештенство потицало је од локалног становништва, често из самих свештеничких породица. У повељи краља Стефана Дечанског манастиру Високи Дечани стоји: „Поповски синови: ко књигу изучи да остане са оцем на својем ждрелу; ако ли књигу не изучи, а он да је меропах.“¹⁴⁹

Дреница захвата пространи басен терцијарног језера по чијем се ободу издижу планински масиви Чичавице и Голеша, између којих се пробија река Дреница спајајући предео Дреницу са Косовом. Остале старије масе по ободу предела Дренице су Липовица и Космача. Тако Дреница чини предео таласастих брежуљака, који подсећа на Шумадију, док је Ђорђо Крстић упоређује по изгледу са Босанском Крајином.¹⁵⁰

Због прожимања са суседним областима, Глиша Елезовић сматра да је Дреница „предео коме се границе тачно не знају“,“¹⁵¹ док је Татомир Вукановић мишљења да је „Дреница уствари једна целина и у морфолошком и географском и у етничком погледу.“¹⁵²

Говорећи о просторном распрострањању Србије, Вук Ст. Карацић у „Географическо-статистическом описанију Србије“, између осталог, бележи, да је Дреница једна од кнежина Вучитрнске нахије, којој још припадају и кнежине

---

¹⁴⁸ Из ових података закључујемо да је током педесет осам година османлијске управе, односно од 1487. до 1545. године на Чичавици подигнуто четрдесет нових храмова. Данас не постоје трагови ниједног од њих.

¹⁴⁹ *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine*, 18 – 19, 69, 116 – 204; Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке Патријаршије до 1683. године* (Београд: Београд: Историјски институт, 1984), 77 – 78.

¹⁵⁰ Ђорђо Крстић, *Колонизација у Јужној Србији* (Сарајево: 1928), 18.

¹⁵¹ Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, 153.

¹⁵² Татомир Вукановић, *Дреница-Друга српска Света Гора: антропогеографска и етнолошка разматрања на терену и у народу вршена 1934-1937. године* (Приштина: Музеј у Приштини; Народна и универзитетска библиотека, 1998), 6 – 7.

Копачичка и Краснићи,¹⁵³ док Ђура Даничић Дреницу помиње као ороним (планину).¹⁵⁴

Лауша је током средњег века била густо насељено и развијено насеље. У њој је радило пет млинова, а становништво је узгајало пчеле, лан, житарице, воће, поврће и винову лозу. Принос од грозња износио је 500 чаброва вина годишње, а спахија је имао винограде које је сам обрађивао и убирао приход од 50 чаброва. Спахија је убирао велики приход од 10.496 акчи. Све богатство широког асортимана пољопривредних култура, млинова и заната (ковач, грнчар) било је плод рада српских становника Лауше и братства манастира Девич из времена српске средњовековне државе. Они су промишљено користили погодне климатске услове и стварали материјална добра. Из Лауше су бирани манастирске војводе, представници арбанашког племена, заштитници манастира од терора појединаца.¹⁵⁵

У катастарском попису области Бранковића из 1455. године, уз село Лауша (у поменутом попису ово село се наводи под именом „Ловиша“) наводи се „Црква Девица¹⁵⁶ са једним калуђером и два попа.“ Забележивши шест цркава и девет манастира, од којих два опустела, попис из 1455. године регистровао је свега петнаест православних богомоља на 599 активних села, три трга и тврђаву Ново Брдо.¹⁵⁷

У једној забелешци из 1872. године Милош С. Милојевић је навео да се у области Дренице налази четрдесет села са 789 кућа. Од тог броја, истиче Милојевић „у 431 кући живи све сам потурчен Србин, који врло мало зна арнаутски и који више српски но арнаутски говори, док у 258 кућа живи потурчени Србин, који подједнако говори и једним и другим језиком.“¹⁵⁸ У

---

¹⁵³ Вук Ст. Караџић, „Географическо – статистическо описаније Србије“, У: *Даница забавник за годину 1827*, 97.

¹⁵⁴ Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* (Београд: Државна штампарија, 1863), 314.

¹⁵⁵ Бранислав Нушић, *Косово*, св. 1 (Нови Сад: Матица српска, 1902), 88.

¹⁵⁶ Дјевица, црква у атару села Лауше (Ловише), које се налази у Вучитрнској нахији. Ловиша то је данас село Лауша у Дреници, а Црква Дјевица је манастир Девич, који се налази у атару села Лауше. У попису се наводе један монах и два сина монахова. – *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455.godine*, 18 – 19, 69, 116 – 204; Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке Патријаршије до 1683. године* (Београд: Историјски институт, 1984), 77 – 78.

¹⁵⁷ *Насеља и становништво области Бранковића 1455. године*, приредио Милош Мацура (Београд, САНУ: Одељење друштвених наука, 2001), 543.

¹⁵⁸ Милојевић, *Путонис дела праве Старе Србије*, 110.

време османлијске владавине већи део Дренице припадао је Вучитрнском Санцаку, док је мањи био под Скадарским санцаком.

У периоду од XVI до XIX века Дреница је припадала Пећкој нахији, а потом Вучитрнској. Новембра 1889. године османлијске власти су донеле одлуку да се у Приштинском санцаку, од делова Вучитрнске и Митровачке казе, образује Дреничка каза. Када су у мају 1890. године кајмакам и кадија покушали да уђу у додељену им управну област, локални Арбанаси су их дочекали ватром, убивши притом једног жандарма из пратње.¹⁵⁹ Чак ни именовање Арбанаса из Ђаковице, Ракин ефендије из породице Кореница, за кајмакама није било довољно да приволи локалне Арбанасе да прихвате државну власт. После војне интервенције кајмакамлук је успостављен, али није дуго трајао. Већ у јануару 1891. године, Арбанаси из Дренице уз помоћ сународника из Пеће и Ђаковичке казе протерали су кајмакама, а новосаграђену управну зграду срушили до темеља.¹⁶⁰

Након проглашења уставности у Османском царству 1910. године Арбанаси су појачали пропагандну политику која је тежила потпуној једнакости с Турцима. То је подразумевало отварање школа, образовање разних друштава, покретање листова са латинском азбуком и отварање модерних штампарија. Међутим, њихове жеље и незадовољство довели су до побуне које су се претвориле у отворене сукобе са турском војском и властима. Одлучна акција Тургут паше 1910. године, гушење побуне и кажњавање појединих арбанашких вођа само их је привремено умирило.¹⁶¹

У другој половини новембра 1913. године у Приштинском округу формиран је нов, Дренички срез, са седиштем у Лауши. Настао је издвајањем седам општина из среза Вучитрнског.¹⁶² Претходно је у старој Вучитрнској кази Приштинског санцака од 1910. године постојала Дреничка нахија, установљена након гушења албанске побуне против младотурског режима. Наиме,

---

¹⁵⁹ *Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898 – 1899* (Београд: „Никола Пашић“, репринт издање 1998), 37.

¹⁶⁰ *Задужбине Косова*, 652.

¹⁶¹ Весна Зарковић и Александар Савић, „Арбанашке побуне у Косовском вилајету 1910. године“, У: *Баштина*, св. 45 (Приштина-Лепосавић: Институт за српску културу, 2018), 291.

¹⁶² Милош Јагодић, „Административна подела нових крајева Србије 1912 – 1914“, У: *Косовско-метохијски зборник*, 5, Београд 2013, 158.

османлијске власти су 1891. године покушале да установе Дреничку казу, међутим у томе нису успеле због отпора локалног становништва.¹⁶³

У време Краљевине Југославије, већи део Дренице припадао је срезу Дреничком, а од 1931. Зетској бановини, а мањи са општином у Коморану, срезу Грачаничком и Вардарској бановини.

У Дреници се, осим Србице која је настала као колониистичко насеље и среско место 1924. године, и Глоговца, ни у прошлости ни у новије време није развило значајније градско насеље. Из историјских извора познати су градови, односно утврђења Борач¹⁶⁴ и Чечан.¹⁶⁵

Борач се, по свој прилици, налазио у атару села Трстеника¹⁶⁶, који је био баштина Бранка Младеновића, оца Вука Бранковића, где је и лоцирана Црква Светих Арханђела.¹⁶⁷ Борач у Дреници лоцирају и Михаило Динић,¹⁶⁸ као и Љубомир Ковачевић,¹⁶⁹ док Александар Дероко¹⁷⁰ и Раде Михаљчић¹⁷¹ Борач лоцирају близу Приштине.

---

¹⁶³ Милош Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету: (1878-1912)* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 7 – 8.

¹⁶⁴ Овде је по жељи севастократора Бранка Младеновића 1336. или 1345. године, Јован Богослов писао *Псалтир*, који се сада чува у Букурешту, у Библиотеци Румунске Академије. – Љубомир Ковачевић, *Вук Бранковић (1372–1398): предавање, држано у грађанској касини 24. марта 1887* (Београд: Краљевска – српска државна штампарија, 1888), 14.

¹⁶⁵ Гордана Томовић, „Глагољски натпис са Чечана“, *У: Историјски часопис XXXVII*, Београд 1990, 5 – 19;

¹⁶⁶ У Трстенику, где се налазила Црква Светог Арханђела, било је седиште прве хиландарске метохије на Косову. Основана је 1365. године када су синови севастократора Бранка Младеновића (Роман, Гргур и Вук) даровали Хиландару један део своје баштине у Дреници. О *Дреничкој метохији манастира Хиландара* говоре два документа. (Раде Михаљчић, Ирена Шпадијер, „Слово браће Бранковића манастиру Хиландару“, *У: Стари српски архив*, књ.6, Београд 2007, 151 – 166. Први документ је сачуван у два примерка – један са потписом Вука Бранковића и печатом деспота Јована Комнина, а други без потписа и печата. Оба примерка су готово истоветна, сем наведених разлика. Ради се вероватно о концепту документа (примерак без потписа и печата) насталом у другој половини XIV столећа и документу насталом на основу поменутог концепта (примерак са потписом и печатом) с краја XIV или почетка XV века. (Михаљчић, Шпадијер, „Слово браће Бранковића...“, 161). У сваком случају даровања су неоспорна и потврђена другим документом, хрисовуљом цара Уроша из 11. марта 1365. године. До настанка ове метохије дошло је на следећи начин: на молбу најстаријег брата, Николе Радоње (монаха Романа, касније великосхимника Герасима), остала браћа, Гргур и Вук Бранковић, прилажу манастиру Хиландар баштинску цркву Светог Арханђела у Трстенику са селима у његовој ближој околини. Поменутој баштинској цркви села Трстеник и Тушиље, као и селиште Худинце, приложио је још њихов отац севастократор Бранко Младеновић. Како је у питању била заједничка имовина Бранковића, они су постигли договор да свом старијем брату, хиландарском монаху Роману, поклоне и село Бежаниће, како би их он као свој дар приложио Хиландару. Затим је и најмлађи Бранков син Вук са своје стране приложио још четири села која *прилежу* селу Трстеник. Ова метохија се граничила са поседима Бањске, на југоистоку, и поседима Дечана и Крушевске метохије, на западу и југозападу.

¹⁶⁷ *Задужбине Косова: споменици и знамења српског народа* (Призрен: Епархија рашко – призренска; Београд: Богословски факултет, 1987), 367.

¹⁶⁸ Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку* (Београд: Српска књижевна задруга, 1978), 148.

¹⁶⁹ Ковачевић, *Вук Бранковић*, 7 – 9, 218.

Град Чечан је највероватније био у атару дреничког села Дубовца. „Можда је то стара дарданска тврђава, у којој су се убаштинили Римљани, а потом Византинци, па средњевековни Срби“ – сматрао је Татомир Вукановић.¹⁷² Према Рељи Новаковићу „Чечан је живео и у Јустинијаново време, те није искључено да је градина на Чечану живела и у XIV веку.“¹⁷³

„У Метохији је живео најкултурнији део нашег народа у коме су биле најважније успомене о српској држави; знао је тај народ, као што и данас српски досељеници знају, да су Метохија и Косово били центри Немањићке државе, знали су за велике историјске догађаје који су се баш на овом земљишту десили, гледали су главу српске цркве, најлепше и највеће немањићке црквене грађевине, разорене царске и краљевске дворове. И ни један део нашег народа није могао тако дубоко осећати насиље и увреду, који су долазили од турског завојевача и турске управе као овај “ – писао је Јован Цвијић почетком XX века.¹⁷⁴

Становништво и насеља Дренице је у периоду 1934-1937. године антропогеографски и етнографски проучио Татомир Вукановић, у оквиру истраживачког програма Филозофског факултета у Скопљу. У време Вукановићевих проучавања Дреница је имала деведесет девет насеља, један манастир, осам колонијских насеља са једном вароши (Србица), једном рударском колонијом и три засеока.¹⁷⁵

Између два светска рата Дреница¹⁷⁶ је била једна од области интензивне колонизације Срба и Црногораца. Вукановић је за период 1919–1934/1935. детаљно обрадио порекло и досељавање колониста. Према добијем подацима, у наведеном периоду доселило се 658 породица, од тога 645 српско-црногорских, две хрватске, четири руске, две албанске, три циганске, једна јеврејска и једна

---

¹⁷⁰ Александар Дероко, *Средњевековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији* (Београд: Просвета, 1950), 165.

¹⁷¹ Раде Михаљчић, *Крај српског царства* (Београд: Српска књижевна задруга, 1978), 103.

¹⁷² Татомир Вукановић, *Дреница-Друга српска Света Гора*, 19.

¹⁷³ Реља Новаковић, „О проблему проучавања градова на Косову“, *У: Гласник Музеја Косова и Метохије, књ. XII-XIV*, Приштина 1989, 104.

¹⁷⁴ Јован Цвијић, *Антропогеографски и етнографски списи* (Београд: САНУ; Књижевне новине; Завод за уџбенике и наставна средства, 1987), 121.

¹⁷⁵ Вукановић, *Дреница-Друга српска Света Гора*, 7.

¹⁷⁶ Марк Краснићи у територију Дренице убраја и део Прекорупља „које се простире с леве стране Друма у правцу Ораховца са око десет села.“ – Mark Krasnići, *Savremene društveno-geografske promene na Kosovu i Metohiji* (Priština, 1963), 3. Ово подручје се не може сматрати као саставни део Дренице, јер с њом не чини природну и географску целину.

породица Американца црногорског порекла. Вукановић помиње и једну козачку породицу која је живела у Новом Селу између 1921. и 1935. године. Неколико српских породица се доселило на купљену земљу.¹⁷⁷ За највећи број колониста изграђена су нова насеља, било као самостална, или као засеоци уз постојећа насеља.

До Вукановићевих истраживања Дреницу су описивали или узгредно помињали К. Јиречек, Ф. Миклошич, М. С. Милојевић, С. Новаковић, Ј. Цвијић, Љ. Ковачевић, Т. Станковић, М. Поповић и други истраживачи и путописци, углавном у вези са баштином и пореклом познате властелинске породице Бранковића.

Према етнографско-антропогеографским испитивањима Атанасија Урошевића у раздобљу од 1934. до 1937. године у пределу Дренице била је следећа популациона слика: Срба староседелаца је било 45 кућа, док је Арбанаса било у 606 родова, са 2.937 кућа, од тога поарбанашених Срба у 582 куће. Поарбанашених Бошњака муслиманске вере било је четири рода са 31 кућом, поарбанашених Цигана „Мађупа“ шест родова са 41 кућом, поарбанашених посрбљених „Раденоваца“ десет родова са 20 кућа. Урошевић наводи да је поред 76 кућа Цигана живела и једна јеврејска породица.

Колониста је било: Срба и Црногораца 430 родова са 692 куће, Американца црногорског порекла један род са једном кућом, Хрвата два рода са две куће, Руса три рода са четири куће, Арбанаса четири рода са четири куће, Цигана „Мађупа“ два рода са две куће. Укупно је било 1.116 родова са 3.764 куће, и уз то један православни манастир са три калуђера.¹⁷⁸

Током Другог светског рата (1941–1945) подела територије Дренице била је приближно онаква као и пре рата, с тим што је Дреници придодат део Ибарског Колашина, са срезом у Србици. После 1945. године, све до укидања срезова 1959. године, већи део Дренице припадао је срезу Дреничком (у предратним границама), мањи део Горње Дренице са седиштем у Коморану, срезу Грачаничком, док је жупа Лапушник припадала срезу Подримском.

Етно-психичке особине Срба у пределу Дренице у историји одликују се снажном етничком мимикријом. Она им је штитила животе и родовску имовину,

---

¹⁷⁷ Исто, 76 – 78.

¹⁷⁸ Атанасије Урошевић, *Kosovo* (Београд: Научно дело, 1965), 113.

али им је временом и одузела српску националну припадност, хришћанску православну веру и матерњи језик. Свакако је путем мимикрије извршен процес претакања српског дреничког етноса у арбанашки етнос, у новијем веку. Његови трагови почињу крајем XVI века, али значајна акција прелаза била је у XVII веку, док се масовна прелажење збило у XVIII и првој половини XIX века. Све је то поспешивало терор досељених Арбанаса и пљачкашких арбанашких дружина, усмерених нарочито према српским сељацима и њиховој непокретној и покретној имовини.

Дреничка мимикрија лежи у основи процеса поарбанашавања Срба у Дреници.¹⁷⁹ Она је поникла међу сеоским српским скупинама, код људи а не код жена, а уследила је преко народне ношње и арбанашког језика.

Историјска судбина древне дреничке популације с краја средњег и почетка новог века била је немилосрдна према овом народу, слично куги која је баш у то време харала овом древном српском земљом,¹⁸⁰ због великог броја цркава и манастира названом „Друга српска Света Гора“. Од бројних насеља и манастира у Дреници током средњег века, преостао је само манастир Девич. Јован Цвијић као узрок расељавања Срба Дреничана наводи „насиља арнаутска.“¹⁸¹

Етничко претакање Срба у Арбанасе на Косову и Метохији у периоду од XVII до XIX века било је врло интензивно. На основу тога може се поуздано рећи да је улога Срба у етногенези Арбанаса на подручју Косова и Метохије веома значајна. Исламизирање српских родова, а потом њихово арбанашење, било је углавном у сеоским насељима, док је у градовима долазило до „турчења“.

Први исламизовани Срби сачувале су свој језик, док су у тајности славили Божић, Васкрс и крсну славу. Живећи у милитантном арбанашком окружењу, а како би се боље заштитили исламизовани Срби су преузимали и арбанашку ношњу, а арбанашки језик користи само ван својих породичних окружења. На овај начин је настајао један нарочити облик социјалне мимикрије који им је гарантовао преживљавање.

---

¹⁷⁹ Видети: Богољуб Коџовић, *Етнички и демографски развој у Југославији од 1921. до 1991. године*, sv. I (Paris, 1998).

¹⁸⁰ Богумил Храбак, „Куга у балканским земљама под Турцима 1450. до 1690. године“, *У: Историјски гласник*, 1 – 2, Београд 1957, 19 – 38; Татомир Вукановић, *Срби на Косову*, I, 170.

¹⁸¹ Јован Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књига III (Београд: Српска краљевска академија, 1911), 1227.

Процес потпуног арбанашења Срба започињао би склапањем бракова са девојкама из арбанашких фисова, асимилирајући се у племенску и породични заједницу. Православни Срби су током дугог периода своје поарбанашене сународнике називали „Арнауташи“, све док се у потпуности није избрисало сећање на њихово српско порекло.¹⁸²

Дуго времена „Арнауташи“ нису себе сматрали ни Турцима ни Арбанасима, јер су по обичајима које су упражњавали разликовали и од једних и од других. „Арнауташи“ себе нису сматрали ни Србима, којима је православље било примарно национално обележје. До краја XIX и почетка XX века многи су задржали своја презимена. „У Дреници су Арнауташи носили презимена Ђокић, Верић, Марушић, Зонић, Рацић, Геџић, која су несумњиво указивала на њихово српско порекло. Слично је било и у Пећи и околини, где су многи исламизовани и поарбанашени Срби искључиво носили српска презимена: Степановић, Бојковић, Ђенић, Лекић, Стојковић, итд.“¹⁸³

Источне делове Косова и Метохије, исламизација је затекла најкасније. Најранији примери исламизације Косовског Поморавља датирају са почетка XVIII века, док новији чак из седамдесетих годин XIX века.¹⁸⁴ Називи места у многим албанским селима на Косову сугеришу да су ове крајеве у претходним вековима насељавали Срби, а занимљиво је да су и сами „Арнауташи“, свесни да су ту покојни њихови преци, штитили православна гробља од скрнављења.¹⁸⁵

Током касног XVIII века, подручје Гора, у близини Призрена, преведено је у ислам. Чињеница је да упркос промени вере становништво Горе успева да сачува свој језик и обичаје и одупре се арбанашењу. Опсежним антропогеографским истраживањима откривено је да око 30% данашњег албанског становништва на Косову и Метохији може да вуче корене из српског порекла, било блиског или даљег, сматра Душан Батаковић.¹⁸⁶

---

¹⁸² Исто, 1229.

¹⁸³ Батаковић, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, (Београд: Чигоја штампа, 2006), 35.

¹⁸⁴ Ђоко Слијепчевић, *Српско-арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време* (Минхен: 1974), 95-121.

¹⁸⁵ Вукановић, *Дреница-Друга српска Света Гора*, 91-92.

¹⁸⁶ Батаковић, *Савременици о Косову и Метохији 1852-1912* (Београд: Српска књижевна задруга, 1988), 227 – 260.

Чињеница је да су Арнаути током целих пет векова били најупорнији српски непријатељи који су радо прибегавали терору и убијању виђенијих Срба, али је чињеница и то да су жене и децу, као и светиње српске, ретко нападали. Напротив, „веру и обичаје, цркве и манастире штедели су и поштовали“. И не само то, знали су њихову градњу и потпомагати и бранити до смрти. Познат је случај да су браћа Ајет и Сејдија из Лауше погинули „бранећи од других непознатих разбојника манастир Девич у Вучитрнској нахији“.¹⁸⁷

Проблем исламизације Срба Григорије Божовић снажно подвлачи у *Гласитој Дреници*: „Дреница је готово сва арнаутска, изузевши насељенике и јадне остатке старинаца. Арнаути су дошли из албанских гора свакако после наше велике сеобе. Пећки Махмудбеговићи, призренски Ротуловићи и приштински Џинићи имају ту заслугу. Али се још добро зна, а и записи постоје нарочито у манастиру Девич, да су се многа села дреничка потурчила и поарнаутила. Зна се за неке да су као православни Срби дошли из Црне Горе и Херцеговине. Постоје и српска презимена за читаве засеоке и махале: Пепићи, Марковићи, Поповићи. Нека се арнаутска братства знаду да су Бјелопавлићи, Кучи, Васојевићи и зачудо, Клименде рачунају у исконе Србе. У селу Истинићу код Дечана Петар Костић је пронашао да постоји махала Стојковићи, као што је и чувени Ага Батушки сачувао у кући предање да је поарнаућени властелин српски. Али поред свега тога у Дреници има доста правих албанских Арнаута.“¹⁸⁸

У широј друштвеној јавности Дреница је изашла на зао глас због арбанашких побуна против турске, а затим против српске и југословенске власти све до 1998/1999. године. Стога се повремено догађало да у периоду сукоба турске војске са дреничким Арбанасима, а особито при савладавању арбанашких побуна од стране српске војске (1912–1915),¹⁸⁹ војске Краљевине

---

¹⁸⁷ Аврам Н. Поповић, *Одабрани списи* (Лепосавић: Центар за културу Сава Дечанац, 2008), 25.

¹⁸⁸ Григорије Божовић, *Гласита Дреница, Чудесни кутови* (Приштина: 1998), 32.

¹⁸⁹ „Арбанаси се нису свуда једнако понашали према новим властима. Држање им је зависило од присуства страних агитатора и качака као и од репресалија српских и страних трупа. Косово у ужем смислу речи било је још релативно мирно, мада је ту било двеста одметника; у Дреници су били спремни на оружани револт, као делимично око Гњилана, Ђаковице, код Кабаша, око Тетова па и Дебра.“ – Богумил Храбак, *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године: национално неразвијени и нејединствени Арбанаси као оруђе у рукама заинтересованих држава* (Врање: Народни музеј, 1988), 22.

СХС (1919–1925), Народноослободилачке војске (1944/1945),¹⁹⁰ Југословенске армије и Полиције (почетком и крајем осамдесетих година XX века) и Војске и Полиције Савезне Републике Југославије (1998/1999).

Дреница је представљала највеће жариште оружане побуне иредентистичке организације „Ослободилачка војска Косова“ (ОВК) током друге половине 90-их година прошлог века. Такозваној „Оперативној зони Дреница“ припададе су општине Глоговац и Србица и делови територије општина Малишево, Клина, Вучитрн, Обилић и Косовска Митровица. На том простору деловале су четири бригаде ОВК, и то: 111. бригада са седиштем у Ликовцу (Лапаштици) – командант Јахир Дермаку, 112. са седиштем у Руднику (Лауши) - командант Реџа, 113. са седиштем у Лапушнику (Овчареву) и 114. са седиштем у Градици (Шипољу, Новом Пољанцу) - командант Фехми Ладровци.¹⁹¹

У селу Лудовићи, близу Србице, почели су 25. новембра 1997. године први сукоби полиције и илегалне терористичке ОВК. Тада је група терориста под командом Адема Јашарија у заседи сачекала полицијски конвој који се кретао према селу Воћњак, где је дан раније нападнута група судских извршитеља из Митровице. После вишечасовне борбе, снаге МУП-а биле су принуђене да се повуку.¹⁹²

Дреница је постала ратно попрште у коме је било и терористичких акција и репресалија, а знатан део ове области се понашао екстериторијално у односу на централну власт ма које провинијенције.

---

¹⁹⁰ У јесен 1944. године, када на Косово, након повлачења немачке војске, улазе југословенски партизани, избија масовна побуна у којој су учествовали Албанци мобилисани у партизанске јединице, како би били послати на Сремски фронт. Било их је око 15.000, а епицентар побуне је Дреница. Који месец доцније, 21. фебруара 1945. године, у селу Трстеник, јединице НОВЈ, у садејству са две бригаде Народноослободилачке војске Албаније, према договору Јосипа Броза са Енвером Хоџом, опколиле су и готово уништиле штаб побуњених балиста, припадника организација „Бали комбетар“. У гушењу ове побуне учествовало је око 40.000 људи! Међутим, поједине формације балиста успеле су да избегну уништење и наставиле су да делују на простору Дренице. Тек је седам година касније, 1952. године, ликвидирана последња група. <https://standard.rs/2018/09/17/ivan-miladinovic-drenica-od-azema-bejte-do-adema-jasarija/>

¹⁹¹ У саставу ове оперативне зоне налазио се и „женски борбени вод ОВК“, који је половином 1998. године бројао 19 припадница узраста од 14 до 21 године. Бригаде су деловале у ширем подручју планине Чичавице – „Дреничка кичма“, али нису биле добро организоване, обучене и опремљене, због чега делови 113. бригаде нису могли да се супротставе акцији полиције 9. маја 1998. године у клисурама Лапушника. – Хатица Бериша, „Политичко насиље на Косову и Метохији од 1945. до 2003. године“ (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2012), 214.

¹⁹² <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:749703-Od-srpskog-vojvode-do-siptarskog-teroriste>

Савремена Дреница је економски и културно најнеразвијенији део Косова и Метохије са становништвом претежно ратарског и сточарског занимања.

1.3. Народно предање о настанку Манастира - деспот Ђураћ Бранковић ктитор манастира Девич?

Назив манастир потиче од грчке речи μοναστήριον, чија је основа μονος, што значи један, сâм, односно монах, усамљеник који је живот посветио Богу. Ти усамљеници који су проводили живот у посту и молитви, зачетници су монашког живота.

Прве монашке заједнице настају већ у првим вековима хришћанства, а њихов број посебно се увећава после Миланског едикта издатог 313. године, када је прокламована слобода хришћанства. Ове монашке заједнице најпре се јављају на Истоку, у Египту и Палестини и најчешће су то духовне колоније које следе живот и дело свог предводника – истакнутог пустињака. У првим вековима станишта ових подвижника била су далеко од људи и насељених места, у пећинама и неприступачним пределима, погодна за монашко тиховање и богоугодни живот. Највећи монашки ауторитет за православни свет је Света гора (Атос). Стефан Немања, родоначелник српске државе даривао је атоске манастире, што су чинили и потоњи владари.¹⁹³

Што се тиче самог назива Девич, постоји претпоставка да Дјевица значи Богородица, и да Ј посесив означава неку Богородичину цркву или манастир или село које му је припадало.¹⁹⁴

Посвете храма особито су важне при етимолошким претпоставкама појединих светачких култова. Најједноставнији је случај када се храмовна посвета подудара са претпостављеним значењем топонима.

Од црквених посвета (хагионима) врло је стар Богородичин придевак ЕЛЕУСА: *Милостива*, од кога долази топоним Лауша, у близини манастира Девич.¹⁹⁵ Поред манастира протиче Девички поток, који долази од огранака планине Девич, недалеко од манастира. Андрија П. Јовићевић наводи: „Не зна се да ли је манастир добио име по планини Девичу или планина по манастиру.

---

¹⁹³ Видети: Млађан Цуњак, Серафим Сепардић, *Немањићи као владари и ктитори* (Београд: Руска академија природних наука: Балкански научни центар, 2018).

¹⁹⁴ Љубица Станковска, *Македонска ојконимија* (Скопје: Метаморфоза, 1997), 488.

¹⁹⁵ Александар Лома, „Рани слојеви хришћанских топонима на старосрпском тлу“, У: *Ономатолошки прилози* XI, САНУ, одељење језика и књижевности, одбор за ономастику, Београд 1990, 1-18.

Нагађа се, да је манастир добио име по својој чистој природи, удаљеној од људи и гријеха, дакле, по своме дјевичанству и чистоти.“¹⁹⁶

Ђурађ Бранковић, познат и као Ђурађ Смедеревац, био је српски деспот,¹⁹⁷ други син Вука Бранковића и Маре, ћерке кнеза Лазара. Наследио је свог ујака деспота Стефана Лазаревића 1427. године и владао је до своје смрти 1456. године.

Титулу деспота у Србији срећемо од XV века, тј. од времена пада српске државе под турску власт. Носили су је владари из породице Лазаревића и Бранковића. У суштини ова титула се није разликовала од исте титуле коју је цар Душан додељивао у XIV веку. „Она само потиче из другог извора – из Византије, једине државе чији владари имају право да додељују знаке деспотског достојанства“, како наводи Ферјанчић.¹⁹⁸

Константин Јиречек сматра да је титула севастократора долазила непосредно после царске титуле, као доказ овој свој трдњи наводи пример истакнутог родопског великаша Момчила, који је деспотску титулу добио 1344. године од царице Ане Савојске.¹⁹⁹

Ђурађ Бранковић се као деспот најраније помиње у повељи коју је издао светогорском манастиру Есфигмену 11. септембра 1429. Године. На повељи се потписао: „Аз иже в Христа Бога благовјерни и христољубивиј, милостију божијеју Господар Србљем Деспот Ђурађ“ и „Милостију Божијеју Господин Србљем деспот Ђурађ“.²⁰⁰ Нажалост, минијатуре деспота Ђурђа и његове породице, које се налазе на овој повељи су јако оштећених натписа.²⁰¹

Деспотска породица је насликана у два реда, и ту се Ђурђев син Лазар појављује први пут: у доњем реду, у средини је ћерка Кантакузина, лево од ње је средњи син Стефан, а десно Лазар. Лазар на глави носи вишебојни, позлаћени

---

¹⁹⁶ Андрија П. Јовићевић, „Древни српски манастири“, У: *Зетски гласник*, књига XII, 1940, бр. 837, 41.

¹⁹⁷ Видети: Чедомиљ Мијатовић, „Ђурађ Бранковић: историјска студија“, У: *Отаџбина: књижевност, наука, друштвени живот*, год.1, књ.2, св. 5-8 (1875), 42-50; Момчило Спремић, *Ђурађ Бранковић: 1427-1456* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006); Pavlović Nadežda, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba* (Subotica; Beograd: Minerva, 1973); Миладин Стевановић, *Деспот Ђурађ Бранковић* (Београд: Књига-комерц, 2003); Никола Моравчевић, *Последњи деспот: Српска деспотовина под Ђурђем Бранковићем* (Београд: Архипелаг, 2017);

¹⁹⁸ Ферјанчић, *Деспоти у Византији и Јужнословенским земљама*, 182.

¹⁹⁹ Константин Јозеф Јиречек, *Историја Срба*, књига I (политичка историја) (Београд: Слово љубве, 1988), 235.

²⁰⁰ Новаковић, *Законски споменици*, 541.

²⁰¹ Ферјанчић, *Деспоти у Византији и Јужнословенским земљама*, 189

калпак, као што је био обичај код властеле у Византији и Србији. О појасу има мач, а на руци сокола. Одевен је у горњу и доњу хаљину, с тим што горња замењује огртач. Има издужене линије тела, маркантне тамне обрве, повијен нос и коврцаву косу. Поред лица је црвеним мастилом написано име Лазар. Представљен је као дечак од неколико година.

Дубровачки документи први пут 3. јула 1430. године српског деспота помињу као „Signor Zorzi sipoth di Slavonia.“²⁰² Млетачки извори Ђурађ Бранковића први пут помињу као деспота 11. јануара 1431. године, и то у документу где је описана расправа у Сенату. Поводом расправе је био захтев деспотових посланика о плаћању 400 златника годишње, као и предаја два града. „Савремени извори јасно показују да Ђурађ Бранковић добија титулу деспота највероватније у пролеће 1429. године и то посредним путем, од византијског императора Јована VIII Палеолога (1425–1448).“²⁰³

„Од релативно малог броја сачуваних повеља деспота Ђурађа Бранковића, поред Есфигменске повеље, његов потпис је сачуван још и на документима издатим Дубровчанима 17. септембра 1445. године, и гласи: „Милостију Божијеју Господар Србљем Деспот Ђурађ.“²⁰⁴

На основу угарске повеље датиране између септембра 1427. и фебруара 1428. године, угарски краљ Жигмунд поклатио је Ђурађу Бранковићу је краљ Сигисмунд доделио горњи огртач, мач и круну плашт, мач и круну, у исто време поставивши га „*principem, duacem et despotum totius regni Rascie et Albanie*“. Ове наводе Константин Јиречек сматра веродостојнима, напомињући како је Ђурађ Бранковић после смрти Стефана Лазаревића ужурбаном дошао из Зете у Београд, где га је краљ Жигмунд именовао „за херцега и деспота целе државе Рашке и Албаније.“²⁰⁵

Историчар Радонић изражава сумњу у аутентичност горенаведеног документа. Према Радонићу, документ представља жељу угарског краља Жигмунда за ојачањем свог угледа пред римским папом, као и код немачких

---

²⁰² Ферјанчић, *Деспоти у Византији и Јужнословенским земљама*, 189.

²⁰³ Исто, 189.

²⁰⁴ Љубомир Стојановић, Раде Михаљчић, *Старе српске повеље и писма* (Бања Лука; Београд: Задужбина Петар Кочић, 2019), 11–21; 30–35.

²⁰⁵ Јиречек-Радонић, I, 354; Стојан Новаковић, *Византијски чиновници и титуле у српским земљама XI-XV века* (Београд: Српска краљевска академија, 1908), 278.

изборних кнезова.²⁰⁶ Ограничавамо се дубљег разматрања порекла ове повеље, већ ћемо пажњу усмерити на чињенице у вези са деспотском титулом Ђурђа Бранковића. Мала је вероватноћа да је наследника Стефана Лазаревића, угарски краљ Жигмунд одликовао титулом деспота, обзиром да је то право искључиво прерогатив царске власти. Истини за вољу, историјски записи потврђују да су угарски краљеви, након пропасти Византије 1453. године, преузимало то право. Да је краљ Жигмунд доделио Ђурађу Бранковићу титулу деспота 1427. или почетком 1428. године, засигурно би то било документовано у неком каснијем угарском запису. Напротив, византијски историчар Дука, другачије говори о хронологији и пореклу деспотске титуле Ђурђа Бранковића, уз наводе да је 1435/1436. године византијски император Јован VIII Палеолог у Србију у Георгија Филантропина са задатком да Ђурђа Бранковића постави за деспота Србије.²⁰⁷ Фрањо Рачки византијску титулу Лазара Бранковића доводи у везу са преузимањем власти у Србији, наглашавајући да после Ђурђеове смрти његов син Лазар „прогнавши два старија сљепа брата (Стјепана и Гргура) и отровавши матер Ирину, прогласи се деспотом српским“.²⁰⁸

Недуго пошто је постао деспот, 1428. године, Ђурађ је упутио прилог манастиру Светог Пантелејмона.²⁰⁹ Богато даривани светогорски манастир од стране српских владара, овога пута је добио од деспота потврду добара и повластица на метосима у оним областима које Османлије нису освојиле. Ослободио их је плаћања зимске унче и соћа, даривао људе и ложник у Копорићима. Метоси су, међутим, били у обавези да плаћају летњу унчу. Овом приликом деспот Ђурађ је обећао да ће, уколико се ослободе области које су освојиле Османлије, тамошњи манастирски метоси бити повраћени. У том случају, манастир ће плаћати наведене порезе од којих је био ослобођен.²¹⁰

---

²⁰⁶ Јован Радонић, *Споразум у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII-XVI века* (Београд: Српска краљевска академија, 1941), 214-218.

²⁰⁷ Чедомил Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић, господар Србима, Подунављу и зетском приморју*, књига I (Београд: Чупићева задужбина, 1907), 231.

²⁰⁸ Франјо Рачки, „Одношјаи српских деспота и доселjenика насрам крвни Кралjevини Хрватској и Угарској“, У: *Књижевник* 2, 1896, 479.

²⁰⁹ Новаковић, *Законски споменици*, 527-528;

²¹⁰ Исто, 528.

Следеће, 1429. године, даривао је манастир Есфигмен са 50 литара сребра од новобрдске царине.²¹¹

Ктиторска делатност деспота Ђурђа је била евидентно скромнија у односу на његовог претходника, деспота Стефана Лазаревића. Узевши у обзир политичку ситуацију, није се могло ни очекивати богато даривање светогорских манастира, као ни градња цркава и манастира у Деспотовини. Упадљиви су прилози у виду сребра, односно, одрицање од одређених прихода из новобрдских царина. У немирно доба такав прилог је био сигурнији од давања села и људства.

Из доступних извора не видимо да је деспот Ђурађ био приложник ни ктитор манастира Девич, а његово ктиторство манастира Девич везује се за народно предање. Међутим, по расутим и случајно сачуваним делима (портрет деспотовог умрлог сина Тодора у Грачаници, један рукопис у манастиру Хиландар под бројем 400, чувена Есфигменска повеља из 1429. године) наслућује се деспотова постојана жеља да обнављањем, зидањем или даривањем цркава на Косову, Дреници и Светој гори, придржавајући се обичаја старих владара.²¹²

Прича о ктиторству деспота Ђурђа Бранковића везана је за исцељење деспотове кћери у манастиру Девич. Александар Гиљфердинг 1859. године у свом путопису бележи народно предање, које се највероватније формирало кроз народну песму „Зидање Девича.“ Ова песма је објављена 1899. године у VI књизи збирки Вука Стефановића Карацића и налази се на 151. страни у оригиналном тексту непознатог скупљача. Према овој песми, разболела се „лијепа Марија“, јединица „господара Смедеревца Ђура“. Бољује седам година, али никако „нит умире, нит јој лакше бива“. Ђуро троши много блага на њено лечење, доводи „видаре“ „чак из Беча из земље Њемачке, и Маџарске земље поносите“. Марија не оздравља. Једне недеље рано ујутру „нешто кликну с брда Годомина: Господару, Смедеревче Ђуро, на твом бабу остала је клетва, што издаде на Косову царство, иза баба остала на тебе, и на твоје ђеду и кољену, зато твоја ћерца муке мучи.“ Ђуро треба да иде старцу Јанићију у кршевиту

---

²¹¹ Исто, 541-542; Павле Ивић, Војислав Ј. Ђурић, Сима Ђирковић, *Есфигменска повеља деспота Ђурђа* (Београд :Југословенска ревија; Смедерево: Завод за заштиту споменика културе,1989), 10-11;

²¹² Војислав Ђурић, „Портрети на повељама византијских и српских владара“, У: *Зборник Филозофског факултета у Београду*, 7, Београд 1963, 253-254.

девичку пустињу. Он ће излечити његову ћерку. С болесном Маријом Ђуро одлази Јанићију, који је старац беле косе и браде. Наслоњен на штаку, Јанићије „сузе рони, а Богу се моли“, па затим „узима књигу староставну“. У књигу гледа сузе проливајући. На Ђурђу је остала клетва због косовске изјаве. Да би оздравила његова кћи, треба да се Ђуро покаје и исповеди. Ђуро то учини и његова кћи постаје здрава и лепша него што је била. Кад Јанићије одбије да прими хиљаду дуката, Ђуро „сагради у пустињи цркву да се старац у њој Богу моли“. За то сазнаје Ђуприлић везир, сакупља силну војску и креће да ухвати и на мукама умори Смедеревца Ђура, да од цркве направи цамију и да Јанићију извади очи и одсече му обе руке. На домаку цркве дуне ветар од ње и сва се везирова војска помами. И коњ се помами под везиром. Везир скаче с коња и трчи манастиру да замоли Јанићија да својим молитвама спасе његову војску. Јанићије то чини, а везир из захвалности гради „бијеле дворе“ код Девича. Песма се завршава стиховима у којима се казује да „и сад тамо иду болесници“, „болни иду, а здрави се врате“.²¹³

Деспот Ђурађ Бранковић је иначе, имао две ћерке – Мару и Кантакузину (Катарину),²¹⁴ којима је историчар с краја XVII и почетка XVIII века, гроф Ђорђе Бранковић, у делу *Хронике славеносрпске*²¹⁵ посветио изузетну пажњу. Писао је о догађајима који су могли имати значаја за владавину деспота Ђурђа. Желећи да осигура своју позицију током бурног XV века, деспот Ђурађ је своје ћерке удао: Мару за турског султана Мурата II, а Катарину за грофа Урлиха Цељског, на тај начин покушавајући да обезбеди мир и стабилност. У Хроникама се много опширније говори о Мари него о Катарини. Док се Мара помиње чак у једанаест народних песама, о Катарини нема помена у епском народном стваралаштву. Лик Маре Бранковић²¹⁶ је један од најнегативнијих женских ликова у српској народној поезији. Једина песма у којој се о њој говори на афирмативан начин јесте управо *Зидање Девича* и ту се чак провлачи теза да

---

²¹³ Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме*, књига 6 (Београд: Државна штампарија, 1935), 231.

²¹⁴ „Есфигменска повеља садржи исликану целу породицу деспота Ђурђа, случај јединствен за историју средњовековног владара.“ – Nadežda D. Pavlović, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba* (Subotica: Minerva, 1973), 25.

²¹⁵ Београд: САНУ, 2011.

²¹⁶ О личности Маре Бранковић видети: Никола Гиљен, *Две српске султаније: Оливера Лазаревић (1373-1444), Мара Бранковић (1418-1487): две биографије као прилог историји српско-османских односа: 1389-1487* (Београд: Дерета, 2016).

је она жртва клетве која је пала на Бранковиће због Вуковог издајства на Косову.²¹⁷

Поставља се питање: ако је Свети Јанићије заиста исцелио кћер деспотову, зар се о томе не би говорило у Житију? Гедеон Јосиф Јуришић у своме *Дечанском првенцу* такође је забележио причу о томе како је Јанићије исцелио једну девојку и како је отац те девојке сазидао манастир. Код Јуришића не стоји да је девојка била кћи деспота Ђурђа и да је деспот подигао манастир. По причи код Јуришића, девојка је боловала до проказе (лепре); лутала је по планинама, јер „због проказе није могла трпљена бити у дому свога оца.“²¹⁸

Остарели деспот Ђурађ Бранковић умро је 24. децембра 1456. године, његов најмлађи деспот Лазар преузеће власт преосталим деловима српске. Због сакаћења (ослепљења) од стране турског султана Мурата II (1421-1444), старији синови деспота Ђурђа Гргур и Стеван нису могли да полагају право на престола. Долазак Лазара Бранковића на власт, нема никакве веза са деспотском титулом, добијеном раније.²¹⁹

---

²¹⁷ Јелка Ређеп, „Кћери деспота Ђурђа“, У: *Научни састанак слависта у Вукове дане* (реферати и саопштења) 14/1, Београд: 1985, 232.

²¹⁸ Јуришић, *Дечански првенац*, 78.

²¹⁹ Ферјанчић, *Деспоти у Византији и Јужнословенским земљама*, 191.

1.4. Манастир Девич од обнове Пећке Патријаршије 1557. године до XIX века

Прво време након османског освајања Новог Брда (1455), када су Косово и Метохија коначно пали под туђинску власт, испуњено метежима и прилагођавањем иноверним властодршцима, није пружало ни основне услове за обнову цркава и манастира. Осетнији наговештаји могућности обнове појавили су се тек у другој четвртини XVI века, када су у Грачаници биле насликане репрезентативне иконе Христа са апостолима и Богородице с пророцима и када је живописана њена спољашња припрата. Најопсежнији градитељски подухват из времена пре обнове Патријаршије био је подизање католикона манастира Убожац, у виду развијеног триконхоса с куполом.

Током османског ропства, свештенство и монаштво је заједно са становништвом подносило велике патње. Обележени спољним знамењем свог позива, они су били први на удару неконтролисане моћи локалних муслиманских насилника.

У условима крајње егзистенцијалне неизвесности, а са жељом да се очува национално постојање и светиње одрже центрима народног окупљања, свештенство је, поред архитектонске обнове, радило и на увећању књижног фонда у црквама. Преписиване су богослужбене књиге, превођено је са других језика, понекад су настајала и оригинална дела. Књижевне радионице у храмовима и манастирима Дренице биле су активне до османских освајања и после обнове Пећке патријаршије 1575. године. Патријарх Макарије Соколовић и његови наследници на патријарашком трону обновили су више старих и подигли неколико нових храмова.

После обнове предузете 1578. године у време патријарха Макарија Соколовића, а заслугама девичних монаха, игумана Пахомија и јеромонаха Лонгина, како сведочи натпис на фрескопису, храм и параклис манастира Девич били су живописани.²²⁰ Фрагменти фрескописа сачувани су изнад гробнице Светог Јоаникија, као и у самој апсиди цркве.

---

²²⁰ Сретен Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614* (Нови Сад: Матица српска, 1995), 87,178.

Према мишљењу више аутора „угледу манастира доприносила је у XVI и XVII веку плодна преписивачка школа.“²²¹ Манастир Девич је баштинио богату збирку од преко стотину рукописних и десетак штампаних књига. У манастиру се налазило једно *Јеванђеље* на пергаменту из XIII–XIV века, *Триод* из 1460. године, два *Минеја* из XVI века, један *Требник*, десетак других богослужбених књига и наравно „Девички катастиг“ из 1762. године. „Молебствије о деспоту Стефану Лазаревићу“, писано између 1402. и 1405. године у Девичу, данас се чува у Српској патријаршији у Београду.²²²

Непознати аутор, вероватно сабрат манастира Девича, написао је око 1440. године „Службу Јоаникију Девичком“, са синаксаром и пролошким житијем, која се чува у САНУ у Београду.

У време игумана Висариона, извесни Давид из села Марине са браћом, преписао је 1594. године у Девичу и приложио цркви примерак *Јеванђеља*. Поуздано се зна да се ово *Јеванђеље* чувано у манастиру Девич до XIX века, када је чувени Иван С. Јастребов преписао и објавио опширан извештај који пружа доказе о настанку књиге.²²³ За сада остаје мистерија где се ова књига налазу, пошто се не може идентификовати ни међу уништеним, ни међу рукописима који се тренутно чувају у домаћим збиркама.²²⁴

Током XVII века у постоји само неколико сачуваних записа о именима девичанских монаха, што је јасна сугестија о постојању монашког живота, додуше, са повременим прекидима.

О великом угледу овог манастира у XVI и XVII веку говори и податак да га је међу најзначајније, не само српске, већ уопште православне манастире тога

---

²²¹ Ђурђе Бошковић, „Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља“, У: *Старинар* VIII – IX, Београд 1933, 263 – 264; Сава Петковић, *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557 – 1614* (Нови Сад 1965), 178 – 179; Милан Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, У: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа* (Призрен – Београд 1987), 480 – 481.

²²² Олга Николић, „Књижевна култура у храмовима Дренице“, У: *Баштина*, Приштина, VIII/1997/1998, 205.

²²³ Јастребов, *Подаци за историју српске цркве*, 354 – 355. Неколико деценија касније, објавио га је и Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, 864.

²²⁴ Суботин – Голубовић, *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века* (Београд: САНУ, 1999), 124 – 125.

времена убројао и кијевски јеромонах Захарија Копистенски у свом раду „Палинодија“, написаном 1621–1622. године.²²⁵

Долазак Герасима, монаха из манастира Жупе, означио је значајну прекретницу у историји манастира, почетком пете деценије XVIII века. Герасим је убрзо постављен за игумана Девича, што доводи до пораста броја монаха у манастиру. „У „Дечанском поменику“ наводе се следећа имена: архимандрит Петроније, Јоаникије, Митрофан, Мојсеј, јерођакон Атанасије и презвитер Никола.“²²⁶

Монах Герасим, образован човек са љубављу према књизи, потрудио се обogaћивању манастирске библиотеке неопходном монашком литературом. Неретко је марљиво је документовао различите детаље о књигама, укључујући понекад и личне податке, порекло књига, необичне временске прилике и актуелности из црквеног живота.

Године 1741. на књизи „Слова Јефрема Сирина“ оставио је запис о својим личним искуствима и изазовима по доласку у Девич, као и о томе како је преживео „многе скрби и напасти од проклетих Арбанаса“. Поменута књига се као конволут сада налази у збирци рукописних књига манастира Пећке патријаршије под инвентарним бројем 91.²²⁷

Већ 1743. године монах Герасим је из Патријаршије донео књигу *Богородичник* за коју се верује да је настала крајем XVI или почетком XVII века.²²⁸ Ова изузетно вредна књига остала је у Девичу до средине XIX века, када се обрела у Српској академији наука. Тренутно се налази у Старој збирци Архива САНУ, са сигнатуром бр. 66.

У манастиру Девичу током овог периода преписано је неколико књига. *Служба* са кратким житијем Светом Јоаникију Девичком на рускословенском језику преписана је 1757. године са старијег, српскословенског извода.²²⁹

---

²²⁵ *Палинодія. Сочиненіє Кієвскаго ієромонаха Захаріи Копыстенскаго, 1621 – 1622 года*, Русская историческая библиотека издаваемая Археографическою коммиссією, Томъ четвертый, Петербургъ 1878, 845.

²²⁶ Дечански поменик (Дечани 109, л. 17).

²²⁷ Владимир Мошин, *Рукописи Пећке патријаршије* (Приштина, 1971), 124.

²²⁸ Стојановић, *Стари српски записи и натписи, II*, Београд 1983, запис бр. 2861.

²²⁹ „Књига је рестаурирана 1857. године и о томе је остављен опширан запис на самом почетку. Након тога, девичко братство послало ју је београдском митрополиту Михаилу како би текст штампао у Србљаку, што је и урађено 1861. године. Из непознатих разлога, митрополит Михаило књигу није вратио манастиру, него ју је покљонио Српском ученом друштву, где се данас налази у Архиву САНУ, у Старој збирци, под бројем 71.“ – Миле Станић, *Записници седница Друштва*

Од свог настанка, манастир Девич је био поштован у народу као светилиште Светог Јоаникија, чији култ је био веома присутан на Косову и Метохији. Међутим, његово поштовање достиже врхунац средином и у другој половини XVIII века, након укидања Српске патријаршије 1766. године.

Манастири су постали главна средишта духовног окупљања, посебно они који су били чувари светитељских моштију, Девича, Дечана, и других.

И поред честих посета верних, прилози поклоника врло често нису могли да задовоље рад и опстанак манастира. Због тога су монаси ради сакупљања милостиње од народа ишли у *писанију*,²³⁰, а сваки прилог уредно су бележили у посебну књигу која је том приликом ношена (општи лист, поменик, тефтер, катастиг). На овај начин је настао „Девички катастиг“ (или поменик), у који су уредно уношена имена дародаваца од 1762. до 1789. године. У књижевном или естетском смислу ова књига се није посебно истицала, међутим њена вредност је у доношењу подака о самом животу манастира и животу српског народа и цркве под османлијском влашћу.

Она је пуна аутентичних података о именима појединаца који су своје прилоге даривали манастиру, називима села у којима су дародавци живели, њиховој економској моћи да издвоје материјална средства за манастир, као и духовној везаности становништва Косова и Метохије за манастир Девич. Овај документ је драгоцен за проучавање језичке културе, топографије, ономастике, као и културних и економских прилика на Косову и Метохији у другој половини XVIII века.

Тренутно се *Катастиг* сматра изгубљеним због непознатих околности око његовог нестанка. Међутим, захваљујући Глигорију Глиши Елезовићу, који је за књигу „Речник Косовско-метохијског дијалекта“ у потпуности црпео грађу из овог извора, садржај *Катастига* се скоро у потпуности реконструисати.

Брига о књигама, започета под руководством игумана Герасима у време игумана Герасима, настављена је у време његовог наследника игумана

српске словесности; примљено на VI скупу Одељења историјских наука од 29. јуна 2011. године, по приказу аутора академика Василија Ђ. Крестића: 1842 – 1863, II (Београд: САНУ, 2011), 722.

²³⁰ Рејон у коме се девичка братија кретала ради скупљања милостиње за манастир није био ограничен само на околна места. У писанију се ишло и по другим крајевима Косова и Метохије, све до Новог Пазара, па и до Врања и Ражња. – Глиша Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта I* (Београд: Српска краљевска академија, 1932), 15-18.

Петронија.²³¹ Извесном Кости мајстору, игуман Петроније је 1777. године дао задатак да окује једно пергаментно Јеванђеља из XIII/XIV века, које је остало у манастиру до Другог светског рата.²³²

Манастир и његова имања налазили су се дуги низ година на удару локалних одметника од османлијске власти. Ради заштите ове светиње, а на захтев цариградског патријарха, султан Абдул Хамид I издао је ферман којим наређује валији Румелије и надлежним кадијама да спрече такво противзаконито понашање појединаца.²³³

Манастир Девич се 1788. године жалио на скупоћу: ока жита кошта четири паре, док се у Босни 1795. цена од десет пара рачунала већ за нормалну.²³⁴ У Србији је ока жита 1801. коштала осам пара, а 1802. године 1,2 паре, док је године 1806. жито коштало дванаест пара.²³⁵

Након 1789. године, до када је трајало интензивно одлажење у *писанију* и прикупљање милостиње, па све до друге половине XIX столећа немамо пуно релевантних података о манастиру Девич. Но што се зна, Манастир је доживео период пропадања борећи се са оближњим арбанаских племенима. Братство је живело у сталном страху, трпећи непрестано малтретирање од локалних Арбанаса.²³⁶

Колики је био значајан култ Светог Јоаникија Девичког међу локалним становништвом говори и податак да му је неко од неименованих дародаваца „1765. године завештао ујам од два витла једне воденице на реци Исток.“²³⁷

Црква Светог Илије у Вучитрну изграђена је на имању које је у ту сврху завештао извесни Урош Аврамовић 1810. године, новцем од продаје имања мештана Симе Лулића и Алексе Цупића, затим захваљујући довитљивости народа који је закопао утвари, али и физичким радом тог народа, такозваним кулуком. Изградњу свода ове цркве финансирао је манастир Девич.²³⁸

---

²³¹ Николић, *Књижевна култура у храмовима Дренице*, 207.

²³² Ђоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју*, 102.

²³³ Берат се чува у Историјском музеју Србије, а обележен је бројем 2038.

²³⁴ Глиша Елезовић, „Записи и натписи“, У: *Зборник за историју Јужне Србије*, Скопље 1936, 269.

²³⁵ Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, II, бр. 3781, 3794.

²³⁶ Гилфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, 289 – 290; Милојевић, *Путопис дела праве (старе) Србије*, 146 – 151.

²³⁷ Леонтије Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, 130.

²³⁸ Бранислав Нушић, *Косово, опис земље и народа II*, 91.

У недостатку монаха, лолални свештеници су водили бригу о манастирима, тако јереј Живко, као намесник манастира Девич 4. новембра 1836. године упутио молбу књазу Милошу да се књажевској штампарији одштампа „Правило светаго оца Јоаникија“ о трошку било самог књаза, било српског правитељства. У молби свештеник Живко наводи: „Манастир јест оскудан, и до данас не имушчије себје напечатано Правило с(ве)таго оца Јанићија, такомо рукопис, тога ради, аз грешнејши поп Живко, истог манастира намесник, со слезами и коленопреклоњајући, с овим понизним писмом, усуди се Вашој светлости доћи и Вашу светлост Г(оспо)да ради и ради угодника Божија, молим понизно да би Ви нам о(та)ц и ове цркве благодјетель били, и нам исту књигу, коју вам пошаљемо напечатали да и ми овој лаври имамо напечатано Правило преподобнога оца нашега Јоаникија, као што се у свакој цркви находи“. После завршеног писма и потписа, јереј Живко је додао и следећу примедбу: „Промјечтаније. Тако исто да буде купио с том књигом напечатано и храму: Правило 11-ог новембра – Вход Пресвјатија Б(огороди)ци, и 23-г. априла С(ве)тому великомученику Георгију да се напечата и заједно повеже.“²³⁹ Молба је била прихваћена, а у истој књизи су одштампани и Правило 11. новембра – Вход Пресвјатија Богородици и 23. априла Светому великомученику Георгију.

У XIX веку у манастиру Девич живела је монахиња Ефимија, позната у народу као Блажена Стојна. Она је у Девич дошла 1835. године и цео свој живот провела ту. Упокојила се 1895. године у Дежеву код Новог Пазара, где је боравила скупљајући прилог („писанију“) за манастир. Сахрањена је у Новом Пазару код Петрове цркве, где и данас стоји камени крст са натписом о години њеног рођења и смрти, као и одакле потиче.²⁴⁰ Њен животопис је објавио епископ охридски Николај Велимировић, под називом „Блажена Стојна (монахиња Ефимија)“²⁴¹ или како се у једном путопису назива „побожна калуђерица баба Стојна.“²⁴²

---

²³⁹ *Задужбине Косова*, 612.

²⁴⁰ „Рођена 1815. год. Стојна Зарић, родом из Нове Вароши. Монахиња Девича била 60 година. Престави се 15. фебруара 1895. године.“

²⁴¹ Скопље: Штампарија и Књиговезница „Стара Србија“, 1926.

²⁴² Николај Велимировић, *Блажена Стојна* (Скопље: Штампарија и Књиговезница „Стара Србија“, 1926).

Прилог 12. Фотографија надгробног споменика монахиње Ефимије (Блажене Стојне), (лична архива аутора).

Према сведочењима из XX века, у манастирској библиотеци налазиле су се књиге које су старије од оснивања манастира, тако да су оне могле припадати најстаријем књижном фонду. Рукописним књигама овог манастира посвећивана је извесна пажња почев од друге половине XIX века. Међутим, нико од истраживача није направио целовит попис књига и фрагмената док се то могло урадити, пре њиховог уништења у Другом светском рату.

1.5. Манастир као просветна зубља

Током турског ропства манастири су били центри писмености и културе. У време туркократије најстарије српске школе су осниване најпре само у већим манастирима, а потом и у мањим. У каснијем периоду, школе се јављају и при парохијским храмовима, где су образовани свештеници припремали себи наследнике.²⁴³

Поред Турака, отварање српских школа спречавали су и грчки (фанариотски) епископи, који су вековима радили на „хеленизовању словенског живља“.²⁴⁴ Укидањем Пећке патријаршије 1766. године и манастирске школе су биле затворене, а не толико образовани свештеници учили су писмености друге. „Које би дете служило попа и носило му кроз село котлић, оно је научило да чати (чита) у цркви, па кад је дорасло, попило се и замењивало старог попа.“²⁴⁵ Међутим, грчке владике су за новац рукополагале и оне који су једва знали читати, па су их после слали у неки од већих манастира, како би се тамо описменили и научили црквени поредак.²⁴⁶

Обремењено лошом политичком ситуацијом, школство на Косову и Метохији сводило се на манастирске, црквене и по коју приватну школу. Настава која се изводила у овим школама била је на ниском ступњу, док су школске књиге биле веома ретке и представљале су праву драгоценост. Развој школства на Косову и Метохији није могао да се задржи само на „старовремским школама“, па је од почетка друге половине XIX века дошло до отварања првих световних школа. Кључну улогу у том процесу имала је Кнежевина Србија. Почевши од 1868. године просветне власти Краљевине Србије се интензивније старају о српским школама у Турској.²⁴⁷ У Београду је

---

²⁴³ Videti: Jagoš Đilas, „Srpske škole na Kosovu i Metohiji u uslovima turske vladavine i nacionalnooslobodilačkih pokreta od 1856. do 1912. godine“: doktorska disertacija (Priština: 1965).

²⁴⁴ Славиша Недељковић, „Србија и српске цркве и манастири на Косову и Метохији у првим годинама после Париског конгреса“, У: *Лесковачки зборник*, бр.52 (Лесковац: Народни музеј, 2012), 17.

²⁴⁵ М. В. Веселиновић, „Школе у Скопљу“, У: *Браство*, бр. 7, Београд 1896, 313.

²⁴⁶ Никифор Дучић, *Историја српске православне цркве од првијех десетина VII века до наших дана* (Београд, 1894), 202.

²⁴⁷ Видети: Зоран Ђорђевић, *Политичко-просветна делатност Србије на Косову и Метохији у XIX и почетком XX века* (Призрен: Скупштина општине, 1993); Милош Јагодић, „Помоћ Кнежевине Србије црквама, манастирима и школама изван Србије: 1839-1868“ У: *Српске студије*, бр. 9 (Београд: Центар за српске студије, Филозофски факултет, 2018), 50-101;

основан одбор који су чинили Никифор Дучић, Панта Срећковић, Милош Милојевић и Стојан Новаковић. Он је бринуо о отварању школа, као и о учитељима и књигама, црквеним сасудама и звонима, обнављању цркава, као и припреми ђака који су се у Београду спремали за свештенике и учитеље у „неослобођеним крајевима.“²⁴⁸

У првој половини XIX века на Косову и Метохији постојале су манастирске, црквене, приватне и општинске, такозване „старовремске школе.“²⁴⁹ Од наведених школа најстарије су биле манастирске. Оне се јављају после обнове Пећке Патријаршије 1557. године и, уз дуже и краће прекиде, постоје до друге половине XIX века, када су неке прерасле у световне, а друге биле угашене.²⁵⁰ У почетку су овакве школе похађали младићи који су се определили за монашки или свештенички позив, да би од средине XVIII века наставу похађала и српска деца из оближњих и удаљених насеља.²⁵¹ „Основни уџбеници из којих се учило, биле су црквене књиге Часослов и Псалтир. Утврђених наставних планова и програма није било, већ је садржај тих црквених књига био уједно и наставни план и програм. Читање се учило методом срицања, по азбучном реду. Ову азбуку деца су морала да уче напамет.“²⁵² У појединим школама се учило и занатима, тако да су поједини ученици постајали цењене занатлије и трговци, а неки чак и учитељи.

На простору Косова и Метохије постојале су манастирске школе у старим српским задужбинама Грачаници, Високим Дечанима, Пећкој Патријаршији и Девичу. Те школе делиле су тешку судбину српских манастира. Од свих

---

²⁴⁸ Иванић, *Из црквене историје Срба у Турској*, 26.

²⁴⁹ Петар Костић, *Просветно – културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX и почетком XX века* (са успоменама писца) (Скопље: 1933), 7; Ђорђе Микић, „Изддржавање женске школе у Пећи у XIX веку“, У: *Настава и васпитање* 1 (1971), 99.

²⁵⁰ Видети: Славиша Недељковић, „Од манастирских и приватних до првих српских световних школа на Косову и Метохији“, У: *Српске студије*, бр. 6 (Београд: Центар за српске студије, Филозофски факултет, 2015), 181-195; Мирјана Симић, „Српско школство на Косову и Метохији у периоду од 1878. до 1912. године“, докторска дисертација, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2021.

²⁵¹ Јован Х. Васиљевић, *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX веку* (Београд, 1928), 144 – 145

²⁵² Вучина Добрић, *Просветитељство и школство у Старом Колашину* (Зубин Поток: Стари Колашин, 2010), 97.

манастирских школа на Косову и Метохији најдуже се одржала школа у манастиру Девич, која је тек 1890. године прерасла у световну школу.²⁵³

У манастирским школама стицала се само основна писменост, тј. углавном се учило само писање и црквено појање. Настава која је извођена у овим школама имала је искључиво верски карактер и служила је за црквене потребе. Ово је довело до тога да она није могла да има јачи утицај на описмењавање тамошњег српског народа. Међутим, и поред тог недостатка манастирске школе су одиграле значајну улогу у очувању народног идентитета, вере и духовног стваралаштва српског народа на Косову и Метохији.

Поред манастирских школа, писменост се стицала и код парохијских свештеника. Свештенство се крајем XVIII и почетком XIX века све више трудило на описмењавању српске деце и народа уопште. Свештеници су децу поучавали основној писмености, црквеном појању, као и прислуживању приликом црквених служби.²⁵⁴

У манастиру Девич још на освиту новог века постојала је школа²⁵⁵ за образовање и васпитање монашког и свештеничког кадра. Имовно стање

---

²⁵³ Манастирска школа у Пећкој Патријаршији, за разлику од школе у Девичу, није прерасла у световну, јер за то није било ни потребе, а ни могућности. После отварања световне школе у непосредној близини Пећког манастира, манастирска школа је од 1871. године престала са радом. Исте године је школа у Дечанима преуређена у световну школу. Манастирска школа у Грачаници је више пута затварана и обнављана, све до 1874. године, када је трансформисана у световну школу. – Јагош Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године* (Приштина: Заједница научних установа Косова, 1969), 15 – 16.

²⁵⁴ Почетком XIX века отворене су прве црквене школе у: Врачеву и Призрену (1808), Пећи (1817), Приштини и Ђаковици (1820), итд. Ове школе биле су отворене у црквеним зградама или у приватним кућама у непосредној близини цркава, док су наставу у овим школама држали свештеници или калуђери који су образовање стекли у манастирским школама. – АКМ, збирка Петра Петровића (=ПП), LV – К-1-3-1896, Хроника српске народне школе у Пећи; О школи у Пећи видети: Лука Газикаловић, „Српска школа 1867. године у Пећи“, У: *Јужна Србија*, књига II, бр. 13, Скопље 16. септембар 1922, 177-182.

²⁵⁵ Бранислав Нушић изнео је занимљив предлог око издржавања школа на Косову и Метохији. У акту који је као српски вицеконзул у Приштини, 9. марта 1895. године, упутио министру иностраних дела у Београду, Нушић је најпре нагласио жељу како пронаћи начин и пут издржавања српских школа. Нушићева тежња била је да навикне општине на издржавање школа, па отуда и појава са предлозима за повишицу. Општине у Нушићевом реону већ помажу школе, али оне нарочито по селима чине то у натури. Када би се помоћ могла осигурати, Нушић предлаже идеју о формирању установе општинских и црквено-школских кошева. А то би се постигло тако да свака парохија (једну парохију чине 3-4 села) у којој постоји школа, сагради у селу у коме постоји црква и школа један парохијски, црквено-школски кош у који ће се смештати храна прикупљена од народа те парохије..., „Ако Министар посумња у остваривост овог плана, неопходно је замолити за дозволу да се у овој години експериментише са једном парохијом, како би на крају године видели, има ли разлога да се ова установа шири, па тек онда би се разматрала могућност, да се ова намера формулише као предлог. Јер тек кад би сва места (парохије) стекла кошеве могло би се помишљати на установу самог фонда. Ова установа имаће још једну добру страну, што ће дефинитивно уклонити сваку сумњу да се српске школе издржавају од помоћи из Србије. Добро би било када би се одговор за реализацију овог плана добио пре ускршњих

манастира Девич, број монаха и њихово свестрано образовање допуштало је да заживи и та манастирско-школска функција.²⁵⁶ Она је спадала у ред „познатијих српских манастирских школа.“²⁵⁷

Световна школа у манастиру Девич отворена је 1890. године. За њеног првог учитеља био је постављен Јеротије Елезовић²⁵⁸, бивши учитељ сјенички²⁵⁹, који је у овој школи радио дуже време.²⁶⁰ Од учитеља који су службовали у Девичу²⁶¹ после Елезовића познати су Василије Орловић, Рафаило Миленковић, С. Деспотовић, а учитељ у школи био је и монах Данило Божанић,²⁶² постављен 19. јула 1913. године.²⁶³ У манастирским конацима ученицима је била обезбеђена просторија за рад, смештај и исхрану. Школу је издржавао манастир од својих прихода,²⁶⁴ а део трошкова за исхрану ученика плаћали су њихови родитељи.²⁶⁵

Одмах после преузимања управе манастира Девич, игуман Теофил Ђоковић молио је Митрополију српску да за учитеља овдашње школе постави

празника, како би имало довољно прилика да се о правим почецима са народом обавести“ – предложио је Бранислав Нушић. – АС, МИД-ППО, 1895, II, 494, Приштина, 9. III 1890.г.

²⁵⁶ Поред школе у Девичу, постојале су и школе у манастиру Високим Дечанима, Пећкој Патријаршији и у Ђијлану „Манастирска школа“, чији рад и образовање учитеља описује Зарија Поповић, „Национални апостол“, У; *Братство*, XXIV, 1930, 18 – 51.

²⁵⁷ Иван Иванић, „Српске манастирске, сеоске и варошке школе у Турској и култура српска у Старој Србији и Македонији од XV до XX века“, У; *Годишњица Николе Чуцића*, XXXII, Београд, 1931, 201.

²⁵⁸ „Елезовићу је манастир плаћао за храну 30 динара месечно.“ – Бранко Перуничкић, *Писма српских конзула из Приштине: (1890-1900)* (Београд: Народна књига, 1985), 105.

²⁵⁹ „Јеротије Елезовић је више од две деценије провео у манастиру Девич, где је био не само учитељ, већ и туристички водич намерницима при посети манастира, политички радник у сталној комуникацији између арбанашких првака и нашег конзулата.“ – Милован Богавац, *Историја српске књижевности на Косову и Метохији: 1850-1941* (Београд: Апостроф; Приштина: Институт за српску културу, 2004), 83.

²⁶⁰ Стојан Капетановић, „Српске школе и учитељи у Јужној Србији 1890.године“, У; *Јужни Преглед*, мај – јун, 1927.г.

²⁶¹ Јереј Милосав Парлић, настојатељ манастира Девич, обратио се 18. II 1891. године, Тодору Станковићу, тадашњем српском вицеконзулу у Приштини. У обраћању Парлић подсећа Станковића да пошаље обећану помоћ „јер је врло нужна за опстанак школе.“ – АС, МИД-ПП, 1891, IV, 38.

²⁶² Светозар Чановић, *Српске школе на Косову у деветнаестом веку* (Приштина: Јединство, 1976), 262

²⁶³ *Просветни гласник*, службени лист министарства просвете и црквених послова, бр.2-3, фебруар-март 1914 (година XXXV), 123.

²⁶⁴ Као татор школе наводи се игуман манастира Девич јеромонах Теофан Ђоковић. – АС, МИД ППО, 1897, 566, Вучитрн, 30. јун 1897.

²⁶⁵ Милојко В. Веселиновић, *Статистика српских школа у Турском царству за 1892/93 и 1893/94* (Београд: 1896), 141.

монашко лице, сматрајући да ће монах, за разлику од световних учитеља, имати већи утицај на ђаке, самим тим и на углед манастира.²⁶⁶

Поводом писма Конзулата од 19. јануара 1912. године одобрен је предлог да учитељску дужност у Девичу 1912. годину врши монах Јенисије. На име хонорара Конзулат му је издавао по 20 динара, рачунајући од дана ступања на дужност.²⁶⁷

Према исцрпном извештају, који је ревизор Јосифа Поповића 19. јуна 1912. године упутио из Призрена „Епархијској управи у Приштини“²⁶⁸, у школама се после 1908. године све организованије радило. Не само у Призрену, Ђаковици и Ораховцу, већ и у Муштушту, Љубижди, Великој Хочи и у Средачкој Жупи, где је обилазио све школе, владала је радна атмосфера, а за време завршних испита праве свечаности. Поповић каже: „Миљина је погледати кад се школа у часу претвори у задругу од читавог села.“²⁶⁹

Поповићев извештај садржи и статистички преглед основних школа у Епархији рашко-призренској за 1911–1912. годину. Мада преглед није потпун, он даје приближну слику не само о школама, већ и о броју ђака по разредима и укупно, о учитељском кадру и о њиховој делатности.

Најразвијенија је била школа у Призрену, која је имала укупно 288 ученика. У њој је петорица учитеља оцењено највишом оценом, а само један оценом „повољно.“ Мада су подаци непотпуни, сачувани документи (извештаји, постављења, спискови учитеља и др.) показују да је, поред осталих школа, радила и школа у Манастиру Девич, за коју се наводи да је број ученика непознат, док се као управитељ помиње монах Данило.²⁷⁰

Да је школа у Манастиру Девич постојала и 1913. године сведочи администратор рашко-призренске епархије, протојереј Стеван Димитријевић. У свом извештају митрополиту Србије из 13. маја 1913. године, наводи да „школу са интернатом манастир издржава“. Према његовим речима, „ова манастирска

---

²⁶⁶ АС, МИД-ППО, 1912, 229. Молба игумана Девича, упућена Митрополији српској у Приштини, Девич, 2. I 1912.г.

²⁶⁷ АС, МИД-ППО, 1912, ред 229. Митрополија одобрава молбу управе манастира Девича и учитељу одређује принадлежности, Приштина. 24. I 1912. г.

²⁶⁸ АС, МИД-ППО, 1912, 962, 5. Извештај Јосифа Поповића достављен „Епархијској управи у Приштини“ 19. VI 1912. г. из Призрена.

²⁶⁹ Исто.

²⁷⁰ Исто.

школа била је благодатна за сирочад, особито из мучене од арнаутског притиска Пећке нахије“.²⁷¹

---

²⁷¹ *Задужбине Косова*, 807.

2. МАНАСТИР ДЕВИЧ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XX ВЕКА

У другој половини новембра 1913. године у Приштинском округу, одлуком министра унутрашњих дела, формиран је Дренички срез са седиштем у Лауши. Он је настао издвајањем седам општина из Митровачког среза. Током Великог рата, нарочито после повлачења српске војске преко Албаније 1915. године, арбанаških прваци опљачкали су манастир уз несебичну помоћ аустроугарскох војника. Поред манастира Девич, и Грачаница је била опљачкана. Владимир Стојанчевић наводи: „Крајем 1915. и почетком 1916. Бугари су заједно с Аустро-Угрима од нели готово све црквене драгоцености и реликвије, откопавајући чак и манас тирске скривнице и монашке гробове – првенствено ради пљачке и затирања докумената и споменика српске духовно-црквене културе и средњевековне цивилизације српске државе. У том погледу били су ангажовани чак и научници и професори Универзитета, али и представници бугарске Егзархије.“²⁷² На срећу, горепоменуте рукописне књиге ипак су биле сачуване. Захваљујући среском начелнику Жеравчевићу и жандармеријском поднареднику Сретену Радишићу, пре повлачења српске војске према Албанији, оне су заједно са још неким драгоценостима биле закопане у земљу и тако спашене.²⁷³ У време Краљевине Срба Хрвата и Словенаца у Манастиру Девич једно време била је смештена испостава окружног начелника.

Према запису епископа рашко-призренског српског Павла у манастиру Девич је постојао један препис Службе Светом Јоаникију Девичком, на црквенословенском (рускословенском) језику. Према детаљној анализи поменутог рукописа, епископ Павле сматра да је рукопис доспео у манастир непосредно после Другог светског рата, током обнове манастира, а као дар извесног протојереја Јована Грковића. У рукопису је била Служба Светом Јоаникију, скоро идентична оној у београдском Србљаку, насталом годину дана раније, 1860.

---

²⁷² Владимир Стојанчевић, „Прошлост косовско-метохијских Срба 1912-1918“, У: *Срби на Косову и у Метохији*: зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митровици 27-29. маја 2005, Београд : САНУ, 2006, 118.

²⁷³ Милан Ивановић, „Црквени споменици XIII-XX века“, У: *Задужбине Косова* (Призрен-Београд, 1987), 495.

године.²⁷⁴ Књига је, скоро је извесно, изгорела током последњег напада на манастир Девич, у марту 2004. године.

Према досадашњим сазнањима, из некадашњег библиотечног фонда сачуване су четири књиге. Оне су пре 1941. године биле однете из Девича – и то „Молабник“ (XV век) из Збирке Радослава Грујића, „Слова Јефрема Сирина“ (XV век, Пећ 91)²⁷⁵, „Богородичник“ (XVI/XVII век) и „Служба са житијем Светом Јоаникију“ (XVIII век) из САНУ.²⁷⁶ Једина књига из фонда Цркве Светог Николе у Приштини, писана руком 30. маја 1876. године у манастиру Девич, била је „Канон Молебан“,²⁷⁷ који је са другим драгоценостима спаљен током *Мартовског погрома* 2004. године.²⁷⁸

Прилог 13. Фотографија књиге *Слова Јефрема Сирина*, Музеј Српске православне цркве у Београду, стална поставка, (лична архива аутора).

²⁷⁴ Видети: Епископ рашко-призренски Павле, „Једина рукописна књига манастира Девича“, У: *Гласник, службени лист Српске православне цркве*, бр. 5, Београд 1970, 126 – 133.

²⁷⁵ Рукописна књига се чува у Музеју Српске православне цркве у Београду, *Прим.аут.*

²⁷⁶ Девичке рукописе нестале у рату 1941 – 1945, описао је Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI – XVII века)* (Београд: САНУ, 1982), 276.

²⁷⁷ Биљана Вранићи, „Црква Светог Николе у Приштини и литургијске књиге“, У: *Баштина*, бр. VIII Приштина (1997/8), 198.

²⁷⁸ АЕРП, Протојереј Мирослав Попадић, парох приштински-УНМИК ПОЛИЦИЈИ, Приштина, 06. VIII 2004. године.

Током Балканских ратова²⁷⁹ старешина манастира Девич био је Теофан Ђоковић.²⁸⁰ Управо се он 11. новембра 1912. године писмом обратио команданту Ибарске војске, тражећи новац „за поверљиве циљеве“.²⁸¹ Игуман Теофан пише како је Србија дужна новац Садик Рами и Мету Фазлимовићу, албанским првацима у Дреници и Прекорупљу, који су им обећали званичници Србије у пролеће 1912. године ради дизања устанка против Турске, као и почетком септембра мајор Драгутин Димитријевић Апис и Богдан Раденковић ради подршке Србији у евентуалном српско-турском рату. Садик је тражио од Димитријевића обећани износ од 70 турских лира, а овај му је одговорио да ће то пренети надлежнима у Београду. Тада је игуман Теофан дао Садику 10 наполеона из касе манастира.²⁸²

Тај новац је свакако служио за прикупљање обавештајних и извиђачких података, за безбедност, али у овим ратовима и за придобијање локалног албанског становништва. Потплаћени арбанашки прваци нису се одазвали турском позиву, а после рата били су заслужни што у њиховом чисто албанском крају, са око сто педесет села, ниједна није пушка опалена на српског војника. А када је почело разоружавање, прикупили су око осамсто пушака разних модела и донели у манастир Девич.²⁸³

После ослобођења Косова и Метохије од Турака 1912. године,²⁸⁴ организација Православне цркве на територијама припојеним Србији 1913. године

---

²⁷⁹ Војислав Шипокарија, *Сећања српског официра: (1900-1918)* (Београд: Завод за уџбенике, 2014).

²⁸⁰ Према архивској грађи епархије Будимљанско-никшићке, Теофан Ђоковић је током последње деценије XIX века био игуман манастира Острог, а потом игуман манастира Жупе.

²⁸¹ АВИИ, П – 2, к. 13, гр. 1, док. 69. Према: Велимир Иветић, „Политичка улога министара војних Краљевине Србије од 1903. до 1914. године“ (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2013, 104.

²⁸² Велимир Ј. Иветић, *Политичка улога министара војних Краљевине Србије од 1903. до 1914. године*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2013.

²⁸³ Исто.

²⁸⁴ Видети: Група аутора, *Први Балкански рат 1912-1913: (операције српске војске)* (Београд: Исторички институт Југословенске народне армије, 1959); Младен Стефановић и Борислав Ратковић, „Борба на граничном фронту и ослобођење Косова и Метохије 1912. године“, У: *Војно-историјски гласник*, бр. 42 (Београд: Војно-историјски институт, 1991), 357-383; Милован Секулић, „Прилог проучавању историје Косова и Метохије у балканским и првом светском рату“, У: *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, бр. 18-19, Приштина 1992, 19-49; Димитрије Поповић, *Балкански ратови: 1912-1913* (Београд: Српска књижевна задруга, 1993); Борислав Ратковић, *Ослобођење Косова и Метохије: 1912. године* (Београд: Тетра ГМ, 1997); Јаша Томић, *Рат на Косову и Старој Србији 1912. године* (Београд: Добра, 2005); Владимир Стојанчевић, „Ослобођење Метохије 1912. године“, У: *Лесковачки зборник*, бр. 53 (Лесковац: Народни музеј,

била је следећа: простор северно од Шар-планине обухватала је Епархија рашко-призренска Цариградске патријаршије, осим Пршевског среза који је припадао Епархији скопској. На челу Епархије рашко-призренске су се од 1896. године, после шест деценија паузе, налазили митрополити Срби.

Новембра 1912. године покренуто је питање односа православне цркве у ослобођеним крајевима према цркви у Краљевини Србији. Врховна команда Војске Србије, постила је концензус са тадашњим митрополитом српским Димитријем и Министарством просвете и црквених послова, да постојећи канонски поредак и црквено устројство остану непромењени, током трајања рата.²⁸⁵

„По одлуци Министарског савета, у нове крајеве су у децембру 1912. били послати чиновници Министарства просвете, секретар Мирко Поповић и референт за црквена питања Милан Пећанац, ради упознавања са стањем тамошњих просветних и верских прилика, будући да се очекивао брзи крај рата и прелазак дотичних установа под поменути ресор,“ наводи Милош Јагодић позивајући се на архивске податке.²⁸⁶

„Уредба о уређењу ослобођених предела“ донета је 27. децембра 1912. године и представља први правни акт којим се регулише управа цивилних власти на наовоослобођеним територијама. Овом Уредбом се свим становницима, без обзира на верску припадност, гарантују слобода и равноправност у вршењу верских обреда. Православна вера је проглашена државном вером. У члану 79. поменуте Уредбе директно се говори о духовној организацији, тојест о јурисдикцији митрополита Србије у овим крајима.²⁸⁷ Готово цела Уредба, самим тим и овај члан 79, заправо су представљају реплику „Привременог закона о оснивању слободних области” донетог 15. јануара 1878. године донетог 15. јануара 1878, у чијем члану 78 стоји: „Хришћани источне вере стоје под духовном управом митрополита српског, који управља или непосредно за време, или епархијског архијереја, који се постави по закону српском и канонском.”²⁸⁸

2013), 88-93; Предраг Пузовић, *Српска православна црква и балкански ратови* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2015).

²⁸⁵ Милош Јагодић, „Православна Црква у новим крајевима Србије (1912–1915).“ У: *Српске студије*, број 3 (2012), 102.

²⁸⁶ Исто.

²⁸⁷ Исто, 23.

²⁸⁸ Зборник закона и уредаба изданих у Књажевству Србији. 32: Од 5. августа 1877. до 12. јуна 1878. године (Државна штампарија, 1878), 266.

Примећујемо да приликом усвајања Уредбе 1912. године није било довољно пажње посвећено свим схватањима горепоменутог члана, већ је он једноставно преписан из претходног Привременог закона. Исто тако, није се повело рачуна о томе да митрополит српски 1878. године био поглавар аутономне цркве у оквиру Цариградске патријаршије, а 1912. године поглавар аутокефалне Православне цркве.

Спорни члан остао је на снази све до доношења нове „Уредбе о уређењу ослобођених области“ 31. августа 1913. године. Њен члан 82 гласио је: „Надзор над управом Православне цркве врши министар просвете и црквених послова, сагласно са начелима основних закона Краљевине Србије и црквених канона. Надзор пак управе неправославних и нехришћанских верских организација врши такође министар просвете и црквених послова, који израђује наредбе и правилнике, у циљу обезбеђења њиховог редовног функционисања, сагласног са основним принципима устројства тих, а у складу са државним интересима.“²⁸⁹ Ова уредба остала је на снази до окупације Србије 1914. године. Ова уредба остала је на снази до окупације Србије 1914. године. Синтагма „врховна команда“ једина је разлика у усвојеном тексту из марта 1913. године, на предлог Министарства просвете. Све напред поменуте одредбе Уредбе из 1912. дословно су пренете у Уредбу из 1913. године.²⁹⁰

Истовремено је изабран и нови администратор Рашко-призренске епархије. У сарадњи са министром просвете Љубомиром Јовановићем, Николом Пашићем и митрополитом Димитријем, на ову функцију ступио је протојереј Стеван Димитријевић из Призренске богословије.²⁹¹

Протојереј Стеван Димитријевић је 20. децембра 1913. године саставио Епархијалник и поднео га Министарству просвете и црквених дела. Између осталог, он је садржао и списак намесништава и парохија са назначеним бројем православних домова у свим насељима у епархији, изузев насеља у Метохијском намесништву и у Оклачкој парохији Митровачког намесништва.²⁹² Територијална

Видети:<https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/bib-propisi/pravni-i-politicki-sistem/1878%20-%20privremeni%20zakon.pdf>

²⁸⁹ *Зборник уредаба за новоослобођене и присаједињене области* (Београд: Геца Кон, 1915), 78.

²⁹⁰ Исто, 82.

²⁹¹ Милош Јагодић, „Православна Црква у новим крајевима Србије (1912–1915).“ У: *Српске студије*, број 3 (2012), 105.

²⁹² АС, МПС – Ц, 1913, Ф 8, Р 67, Администратор рашко – призренске епархије, протојереј Стеван Димитријевић, 20. XII 1913.г. Призрен.

подела епархије на намесништва и парохије била је прилагођена привременој административној подели ослобођених предела из 1913. године, тј. пре разграничења између Србије и Црне Горе.²⁹³ Област Епархије рашко-призренске обухватала је следеће територијално-административне целине: Пљеваљски округ (Пљеваљски, Пријепољски и Нововарошки срез), Новопазарски округ (Новопазарски, Сјенички и Митровачки срез), Приштински округ (Приштински, Вучитрнски, Гњилански, Лабски и Феризовићки срез) и Призренски округ (Шарпланински, Ђаковички, Горски, Дримски, Метохијски, Подримски, Љумски и Подгорски срез).²⁹⁴

Укупно је било 108 парохија, а девичка парохија је била једна од три парохије Вучитрнског намесништва. Имала је свега седамнаест домова, и то у Лауши девет и Лудовићима осам домова. Но, постоји и претпоставка да су свештеници пријављивали мањи број домова у својим парохијама од стварног, како би своје приходе приказали мањим и тако плаћали мање дажбине архијерејима.

После одласка Теофана Ђоковића,²⁹⁵ за игумана манастира Девич „по наредби митрополита Србије“, како стоји у Извештају администратора Епархије рашко-призренске, протојереја Стевана Димитријевића,²⁹⁶ постављен је јеромонах Мелентије Вуковић,²⁹⁷ бивши настојатељ манастира Клисуре.²⁹⁸ Како наводи Димитријевић 8. септембра 1913. године у свом обраћању митрополиту српском,²⁹⁹ смену Теофана Ђоковића са места старешине манастира Девич захтевали су среска власт и Окружно начелство. Наиме, према извештају власти, који Димитријевић преноси, Теофан Ђоковић „без суделовања државних власти, преко манастирских момака, дотерује Арнауте у мир, па од њих наплаћује неке

---

²⁹³ О повлачењу српско-црногорске државне границе у рејону Метохије види више: Владан Виријевић-Здравко Делетић, „Разграничење Србије и Црне Горе у Метохији 1912-1914. године“, У: *Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава*, књ.2, Лепосавић 2016, 171-185.

²⁹⁴ Јагодић, *Нови крајеви*, 106

²⁹⁵ Према подацима проте Боже Јокановића, окружног протојереја звчанског, Теофан Ђоковић је интернитан у „болдогањонски лагер у Маџарској јуна 1916, а пуштен 1917. године.“

²⁹⁶ АС, МПЦ-Ц, 1913, VIII, 14, Администратор рашко-призренске Митрополије – Управи манастира Девича, 12. VIII 1913.г

²⁹⁷ Из његове *Кондуит листе*, похрањене у Архиви Епархије рашко-призренске, сазнајемо да је рођен у месту Велика. Основну школу завршио је 1887, а потом и Светосавска школа у Београду 1890. године. Рукоположен је у чин јерођакона 20. јануара 1895. године од Епископа Саве, за свештеномонаха такође од Епископа Саве 2. фебруара 1985. године у Краљеву. – АЕРП, Кондуит листа јеормонаха Мелентија Вуковића.

²⁹⁸ *Задужбине Косова*, 807.

²⁹⁹ АС, МПЦ-Ц, 1913, VIII, 14, Администратор рашко-призренске Митрополије – Митрополиту српском, 08. IX 1913.г

манастирске дугове, наравно силом. Он присиљава поједине Арнауте да прелазе у православље и прети им убиством, те они беже од својих кућа и траже заштиту власти.³⁰⁰ Поред овога, Ђоковић са својим људима није допустио среској комисији да изврши попис у манастиру. Зато су представници власти Стевану Димитријевићу поднели списак кривица због којих би Теофана Ђоковића требало сменили са места старешине манастира Девич.³⁰¹

У акту упућеном јеромонаху Теофану Ђоковићу, 28. септембра 1913. године³⁰², Стеван Димитријевић му саопштава да због сукоба са властима не може остати у Девичу и да је за њега најбоље да пређе у манастир Бинач: „У питомој Морави, међу Србима тамошњим, можеш најбоље живети и створити нешто“. Администратор Епархије рашко-призренске наводи како манастир Бинач има око 100 ha земље, „народ гњиланског краја миран је и питом, те ће те својски помоћи око унапређења манастира, а имао би и мисионарску дужност међу суседним Србима римокатолицима, који недалеко имају манастир Летницу и које није тешко вратити православљу“.³⁰³

---

³⁰⁰ Исто.

³⁰¹ У Архиви Епархије рашко-призренске чува се оковано *Престоно Еванђеље*, штампано 1909. године у Москви, на чијем рубу се налази запис: „За душу Трифе и Филотија Кулановића из села Јошанице, који новац наплати игуман Теофан, старешина манастира Девича од Арнаута који су убили Трифуна и Филотија пре 18 година, па од њих није никога остало. – 1912. година.“ – Архива Епархије рашко-призренске.

³⁰² АС, МПц-Ц, 1913, VIII, 14, Писмо, Прота Стева Димитријевић – Игуману Теофану Ђоковићу, Скопље, 28. IX 1913.г

³⁰³ Исто.

Прилог 14. Оковано *Престоно Еванђеље* из 1909. године, чува се у архиви Епархије рашко-призренске, (лична архива аутора).

Током пролећа 1913. године, када су ратне и временске прилике биле повољније, српске власти посвећују више пажње манастирима у „новим крајевима“. Укупно је било шездесет девет манастира, од чега једанаест под јурисдикцијом Епархије рашко-призренске.³⁰⁴ Пошто се увидело да се имовином појединих манастира несавесно руковало, 4. априла 1913. године, ради заштите од незаконитог отуђења наређено је да се попише сва манастирска имовина.³⁰⁵ Изузев манастира Девич, манастира Свети Наум, Бања и Свети Јован Ветерски, остали манастири нису имали изразито велике земљопоседе.³⁰⁶

Расположиви подаци из тог периода о манастирској земљи и стоци приказују да је Девич од имања поседовао укупно 1.582,5 ha³⁰⁷, од тога зиратне земље 253 ha, шуме и воћњака 1.320 и винограда 9,5 ha, док је од стоке имао 24 говеда, пет коња, 14 свиња и 30 оваца и коза.³⁰⁸ Локални Албанци присвојили су део манастирског имања у селу Јошаница (120 ha њива и 300 ha шуме), па је по ослобођењу земља враћена манастиру. Ипак, у изворима који су нам били доступни, нема поменат о томе да ли су бивши узурпатори остали на њој као чифчије или не.³⁰⁹

Према овим подацима, у време ослобођења од турске власти, манастир Девич, не рачунајући Високе Дечане, био је најбогатији манастир на Косову и Метохији.

Када је реч о монашким лицима, у „новим областима“ на крају 1913. године било их је свега деведесет четворо, и то: у Рашко-призренској епархији

---

³⁰⁴ *Шематизам за 1914*, 170 – 179.

³⁰⁵ АС, МПс – Ц, 1913, Ф 8 Р 19, Инспектор полиције при Врховној команди, М. Вујичић, министру просвете и црквених дела, Љ. Јовановићу, 5. VI 1913, Скопље.

³⁰⁶ „Земљу Манастира Бинач у Гњиланском срезу су, за време турске власти, бесправно отуђили Албанци из суседног села Бозовика, иначе мухацири из Србије. По ослобођењу су то признали, вратили земљу, али су, у договору са Манастиром, остали да на њој раде као чифчије и дају годишње шестину летине. Пошто су се ти Албанци касније иселили у Турску, манастирску земљу су приграбили српски сељаци. Митрополија Рашко-призренска је молила среску власт за заштиту имања, но ова је упутила Манастир да поведе редовну грађанску парницу. Стеван Димитријевић је почетком 1915. интервенисао код министра просвете, но из сачуваних извора се не види како се случај завршио.” – Јагодић, „Православна Црква у новим крајевима Србије (1912 – 1915)“, 123-124.

³⁰⁷ Мере за површину нису у свим извештајима биле изражене у хектарима, него у турским и локалним јединицама - 1 дунум њива и шуме = 918,67 m² и 1 дунум винограда = 229,92 m². Милан Влајинац, *Речник наших старих мера у току векова*, књига IV (Београд: САНУ, 1974), 1054.

³⁰⁸ АС, МПс – Ц, 1913, Ф 8 Р 66; 1914, Ф 1 Р 17, Старешина манастира Девич, игуман Теофан, администратору Рашко-призренске митрополије, протојереју С. Димитријевићу.

³⁰⁹ АС, МПс – Ц, 1913, Ф 8 Р 66, Старешина манастира Девич, игуман Теофан, администратору митрополије рашко – призренске, протојереју С. Димитријевићу, 04. VII 1913. г.

двадесеторо, Скопској четрдесет петоро и Велешко-дебарској двадесет деветоро. Сестринство манастира Светих Арханђела код Берова у Малешком срезу, било је најбројније, оно је бројало двадесет сестара.³¹⁰ Што се тиче мушким манастира, братство манастира Свети Јован Бигорски бројало је седморицу монаха, док је у Девич, као и манастиру Света Пречиста код Кичева, број монаха био идентичан, четири. У осталим манастирима су најчешће је било двојица монаха, док је било и манастира у којима је боравио само по један монах. Манастирима без монаха управљали су тутори.³¹¹

---

³¹⁰ Опширније о овом манастиру видети у: *Гласник православне цркве у Краљевини Србији* 22 (Београд, 1913), 421 – 423.

³¹¹ *Шематизам за 1914*, 170 – 179; АС, МПс – Ц, 1913, Ф 8 Р 67, Списак свештенства монашког реда у Пашко-призренској епархији, 20. XII 1913, Призрен; 1914, Ф 1 Р 27, епископ велешко – дебарски Варнава, министру просвете и црквених дела, Љ. Јовановићу, 18. I 1914. г.

2.1. Манастир Девич током аустроугарске окупације 1915-1918 године

Краљевина Србија је уочи почетка Првог светског рата била свесна да ће албански ентитет на југу стварати додатне потешкоће. У том погледу држава је исказала различите реакције.

Акцијама из 1912. и 1913. године, српски краљ је простор Косова и Метохија ставио под војну управу. Арбанаси су позвани да предају сво оружје, у супротном биће сматрани непријатељима. Нарочито је био значајан други акт, донет на основу закона из 1885. године који се тицао уништења разбојника. Декрет је званично прокламован 13. августа 1913. године, а је „дозвољавао депортацију целокупних села, забрањивао окупљање више од петоро људи увече и, нарочито, сваку врсту пропаганде против државе. Казне за кршење ових одредби биле су строге, а саме одлуке полицијских власти довољне да се докаже вршење криминалних радњи.“³¹²

Упркос издатим уредбама, Арбанаси нису престајали са својим оружаном дејствима у области Пећи и Ђаковице. Септембра 1913. године Иса Бољетинац и Бајрам Цур, организовали су значајнију побуну у Љумском крају, те у планинама западно од Ђаковице. Одговор српске власти био је жесток, убијени су виђенији Арбанаси у Ђаковици, као демобилишући знак за Арбанасе.

Мобилишући војску од преко две хиљаде војника, српске снаге су успеле да дођу до Елбасана, где их зауставила аустроугарска војска.³¹³ Уз помоћ Аустроугарске, крајем септембра 1913. године, око десет хиљада Албанаца напало је српску територију из два правца – једног у западној Македонији и другог према Ђаковици и Призрену. Поред осталих албанских вођа, Бајрам Цур, Иса Бољетинац, Риза Бег и Елез Јусуф, уз инструкције, добили су и обећање да ће све освојене територије бити припојене Албанији.

Поред горенаведених вођа, руководеће положаје у убаченим четима заузели су и бугарски официри, потпомогнути бугарским комитама. Користећи се тиме да је Србија пружала релативно слаб отпор у јужним областима,

---

³¹² Noel Malcolm, *Kosovo, A Short History* (Papermac: 1999), 257.

³¹³ Исто, 258.

побуњеници су успешно преузели контролу над Дебром, Охридом и Стругом, пре него што су напредовали ка Гостивару.

У северним областима Иса Бољетинац, Бајрам Цур и Ђазим Лика успели су да заузму Љуму, опколе Призрен и врло кратко управљају Ђаковицом. У северним областима Иса Бољетинац, Бајрам Цур и Ђазим Лика успели су да заузму Љуму, опколе Призрен и врло кратко управљају Ђаковицом. Међутим, њихова контрола српске територије била је краткотрајна, пошто су већ у октобру били протерани у Албанију. Вредно је помена да је Аустроугарска сносила одговорност за поступке Арбанаса, као и за ширење лажне пропаганде како српске снаге врше одмазду над недужним албанским цивилима.

Извештаји аустријског конзула у Призрену указују да муслимани нису били исто третирани као Срби. Локална власт је била у рукама Срба, а корупција је била на високом нивоу. Чак су и сами Срби изразили незадовољство влашћу, уместо очекиваног економског напретка суочавали су се са превисоким порезима и другим наметима.

Како је српска влада следила свој циљ уједињења јужнословенских народа, део муслиманског становништва одлучио је да се исели у Отоманско царство, Албанију или Босну. У међувремену, Арбанаси су очекивали брзи завршетак српске власти на Косову и Метохији.³¹⁴

Први светски рат био је највећи сукоб у историји дотадашње људске цивилизације. Када су војници 1914. године марширали кроз масе победнички расположених посматрача одлазећи у битке, многи међу њима били су свесни да ће можда погинути, али не и да ће са њима бити сахрањен и читав начин живота. Рат је Краљевини Србији, после два балканска рата, донео нове битке на сопственој територији, епидемије, егзил владе и војске. Ратне операције с почетка јесени 1915. године завршиле су се окупацијом Србије, што је значило почетак велике миграције, страдања становништва, пљачкања и уништавања имовине. У плановима за будућност, током преговора са Централним силама 1915. године, најрадикалнији приступ заступао је бугарски краљ Фердинанд Кобуршки, захтевајући потпуну поделу Србије. Евентуално допуштање остатака схватао је као опасност, јер би то био простор на којем би се наставиле „руске

---

³¹⁴ Срђан Словић и Весна Зарковић, *Косово и Метохија од Берлинског конгреса до распада СФРЈ: историјски, етнички и безбедносни аспекти* (Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 2012), 69.

смутње и интриге“ које би угрозиле мир на Балкану и подбадале Србе у Аустроугарској. Закључак немачког амбасадора у Цариграду Метерниха био је да бугарски краљ „жели да Србија као држава нестане са географске карте“. ³¹⁵ Иако су Мађари били против потпуног анектирања Србије, а за прикључење њених појединих делова у сврху стратешке исправке граница, са потпуним нестанком Србије крајем новембра 1915. године сложио се и Беч, јер за њега, имајући у виду босанске Србе, није долазило у обзир никакво друго решење. ³¹⁶

Окупирана Србија подељена је на две зоне: аустроугарску са 1.370.000 становника и бугарску са 952.000 становника. Граница између њих била је на Великој Морави од Смедерева до Сталаћа, потом линијом Крушевац – Вукања – Злата – Лебане – Липовица – Огоште – Гњилане – Битиња – Шар-планина – албанска граница. Источни део Србије припао је Бугарској, заједно са Јужном Србијом, Приштинским и Призренским округом. Од окупираног дела Бугарска је створила две зоне: Моравску војно-инспекцијску област са седиштем у Нишу, на челу са генералом Кутинчевим, и војно-инспекцијску област са центром у Скопљу, под управом генерала Петрова ³¹⁷. Док је у бугарској окупационој зони српски народ присиљаван да присуствује разним скуповима на којима су окупатори држали предавања и доказивали постојање Моравске Бугарске, српска интелигенција суочила се са питањем биолошког опстанка. У Врањском округу је само у 1915. години убијено четрдесет двојица свештеника, пет стотина лица разне друге интелигенције и преко три хиљаде осталих грађана. У Сурдулици је убијено око три хиљаде, а приликом Топличког устанка 1917. године страдало је још око тринаест хиљада људи ³¹⁸. Интернација становништва вршена је и из аустроугарске и из бугарске зоне. Према аустријском извору од 30. августа до 10. новембра 1916. године интернирано је 16.577 људи способних за војску, а размере аустроугарског удара на српски етнички корпус могу се сагледати на основу податка да је 1. фебруара 1917. године у заробљеничким логорима непријатељских држава било 154.630 заробљеника српске националности. ³¹⁹ У заробљеничким логорима у Бугарској почетком 1917.

---

³¹⁵ Živko Avramovski, *Ratni ciljevi Bugarske i centralne sile 1914 – 1918* (Београд: Институт за савремену историју, 1985), 186.

³¹⁶ Исто, 189 – 201.

³¹⁷ Никола Поповић, *Срби у Првом светском рату 1914 – 1918* (Београд – Нови Сад: Друштво историчара јужнобачког и сремског округа, 2000), 61.

³¹⁸ Сретен Динић, *Бугарска зверства у Врањском округу I – II* (Београд: Народ, 1921), 4

³¹⁹ Поповић, *Срби у Првом светском рату 1914 – 1918*, 64.

године било је 187 српских официра и 31.492 војника, што је чинило 20,5% свих заробљених Срба од стране непријатељских држава.³²⁰ Злочини у бугарској окупационој зони били су саставни део политике денационализације, тј. бугаризације Срба, Албанаца, Турака, Грка и Јевреја. У ту сврху требало је елиминисати или покорити српску интелигенцију: учитеље, професоре, правнике, адвокате, свештенике, богатије људе, све угледније политичаре, чиновнике и нарочито националне раднике. Одмах за војском из Бугарске су почели да стижу полицајци, чиновници, професори, учитељи, свештена лица, земљорадници и други кадрови, који су спроводили присилну денационализациону политику своје владе. Начин на који је то извођено окарактерисао је крајем јула 1916. године аустроугарски конзул у Нишу Колрус, који је известио надређене да Бугари у својој политици денационализације примењују „мало културних средстава“ и да „изузев увођења бугарских школа, није до данас могуће навести неке друге творевине ове врсте“.³²¹

Окупаторе су интересовали сви видови економије и производње у Србији, почев од производње хране до инвестиционих објеката у државном и приватном сектору. Сва јавна добра и велики део приватног власништва проглашени су за ратни плен, а конфискације, реквизиције и контрибуције биле су прве мере у остваривању плана економске пљачке Србије. Оне су убрзо допуњене разним административним таксама и посебно монополем на готово све прехранбене артикле. Предмети од племенитих метала, посебно од бабра и златни новац, били су предмет законски регулисаног одузимања, принудне предаје и то уз предвиђене санкције од стране управних власти. Окупационе власти присвојиле су, пре свега, инвестициона добра, новчане заводе и њихове грађанске депозите, средства из непосредне производње, сва добра јавног саобраћаја. Паралелно су спроводили конфискације прехранбених извора и затечених залиха хране по млиновима, магацинима, магазиама, јавним продавницама и сеоским кошевима.³²²

Пљачка под бугарским режимом била је стална пракса, како војних тако и цивилних власти. Војници су се задовољавали узимањем готовог новца, одеће и

---

³²⁰ Исто, 66.

³²¹ *Историја српског народа VI-1* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 153.

³²² Владимир Стојанчевић, *Србија и српски народ за време рата и окупације 1914 – 1918. године* (Лесковац: Народни музеј 1985), 24.

рубља, док су официри паковали намештај и слали га у Бугарску. За пљачку Бугари су изрицали казне које никада нису биле мање од 1.000 до 2.000 лева, а ишле су и преко 50.000.³²³ Имовинска несигурност и традиционално чување новца у приватним залихама били су познати Бугарима, па су убијали људе за које су сматрали да имају новца. Породице жртава жалиле су се да су им опљачкали по десет, двадесет или чак педесет француских златника (наполеона). Влада је и сама практиковала пљачку, на основу наредбе да се напуштена добра прогласе за *res nullius* (ничију ствар), чиме су сва покретна имовина српске државе и сва својина српских грађана који су се повукли са армијом проглашена за добра без власника и изложена јавној продаји у корист благајне државе окупатора.³²⁴ Реквирирала се и отимала стока, храна, кожа, вуна, посуђе од метала, чак и оловни кровови са цркава. Последица пљачке била је глад, од које је, према подацима Међународног црвеног крста, до 1. септембра 1917. године, у Србији умрло око 8.000 лица.³²⁵ У таквим околностима и са таквом политиком окупационих власти, под ударом су се нашли и српски манастири.

Окупација Србије крајем 1915. године означила је почетак нових страдања српских манастира, а на Косову и Метохији посебно три манастира: Девич Пећка Патријаршија и Високи Дечани. На удару се нашло све што се у њима могло наћи и што је у себи носило не само материјалну, већ и историјску, антикварну и духовну вредност.

Албанско становништво на Косову и Метохији је оберучке дочекало окупацију 1915. године. Наиме, почетак Првог светског рата подгревао је њихову велику наду да ће српска власт на територији Косова и Метохије бити краткотрајна. Косовски Срби били су позвани да се боре против Аустроугарске, док су Албанци били изузети у складу са споразумом између Србије и Османског царства.³²⁶

Аустроугарске трупе су окупирале северни део Косова, док су бугарске заузеле јужни део. Према извештајима аустријског Министарства рата у Бечу „велики број Арнаута је узео учешће у борбама на страни Аустријанаца на

³²³ Динић, *Бугарска зверства у Врањском округу*, 88.

³²⁴ *Голгота и васкрс Србије 1915 – 1918* (Београд: Zrinski – ИРО „Београд“, 1990), 653.

³²⁵ Поповић, *Срби у Првом светском рату 1914 – 1918*, 63.

³²⁶ О регрутацији и војној обуци муслимана у војсци Краљевине Србије, видети: Јована Шаљић, „Муслимани нових области Србије у српској војсци током Првог светског рата“, У: *Срби и Први светски рат 1914-1918: зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13-15. јуна 2014* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2015), 349-363.

подручју између Митровице и Пећи“.³²⁷ Политички лидери Албанаца још увек су у свежем сећању имали подршку Аустроугарске везану за стварање независне државе Албаније. Локални лидери, оличени у именима Хасана Приштине и Ферхата Драге, испољили су велику кооперативност са Аустроугарском. Штавише, Приштина је успео да регрутује око две хиљаде Албанаца добровољаца који би са аустријским снагама били у стању да уђу дубље у Албанију. Драга је регрутовао око хиљаду бораца и упутио их на источни фронт, на којем је Аустроугарска ратовала.

Подела Косова и Метохије почела је да буде предмет трвења између Аустроугарске и Бугарске. Дошло је до дипломатске и војне конфронтације око Призрена и Приштине. Бугарска је, у циљу приступа Јадранском мору, хтела да прошири свој утицај до Албаније. Оваквој експанзионистичкој политици супротставиле су се Немачка, Аустроугарска и Османско царство. Бугарска је, поред Приштине и Призрена, желела да успостави своју управу и у Ђаковици. Споразум између Аустроугарске и Бугарске о зонама утицаја потписан је 1. априла 1916. године и садржао је девет тачака. У другој тачки споразума стоји да је демаркациона линија између подручја аустроугарске и бугарске армије иде од ушћа Мораве у Дунав дуж Мораве до ушћа двеју Морава, затим уз Јужну Мораву. На Косову и Метохији линија раздвајања је ишла од врха Пилатовица на Кобаонику (кота 1705) до брда Шаља на коти 950 северно од села Скочна, даље Самодрешком реком до њеног улива у Ситницу, затим преко Чичавице правом линијом на Девич планину и даље до ушћа потока Ракош у реку Клину. Линија раздвајања даље се протезала дуж српско-црногорске границе, спуштајући се југоисточно од Ђаковице на српско-албанску границу и даље њоме до Дрима, северозападно од Дебра.

Из других тачака споразума може се закључити да се Аустроугарска обезбедила да, у случају каснијих споразума, Бугарска напусти област Призрена и Приштине, али је овај споразум бугарској армији ипак ишао у корист.³²⁸

Аустријанци су 1915. године уз помоћ вучитрнских бегова Асана и Хафиза опљачкали манастир Девич, преузели сав намештај и десетине товара старог

---

³²⁷ Словић, Зарковић, *Косово и Метохија од Берлинског конгреса до распада СФРЈ*, 69.

³²⁸ Živko Avramovski, „Bugarске претензије на анексију делова Косова у Првом светском рату (1915 – 1916)“, У: *Jugoslovensko – bugарски односи у XX веку*, зборник радова 2 (Београд: Институт за савремену историју, Народна књига, 1982), 145-146.

бакарног посуђа и одвели стоку. Манастирске зграде су оштетили, неке до темеља срушили, а грађу пренели у Горњу Клину за градњу барака. Сачувано је само оно што је пре повлачења српске војске било закопано у скривницу (рукописи, сребрно посуђе и друге драгоцености).³²⁹

У дневном листу *Правда* описан је један интересантан догађај из манастира Девич за време Првог светског рата и аустријске окупације. Наиме, у Девич је дошао један официр мађарске националности. Довео је тадашњег старешину манастира Дамаскина Бошковића у гробницу пред кивот Светог Јоаникија и упитао га шта има под каменом плочом. Пошто је игуман одговорио да је то светиња, официр се подругљиво насмејао, наредивши војницима да пијучима поломе и одвале плочу. Међутим, приликом тог нечасног дела овом официру је позлило те је легао у постељу и исте вечери умро. Уплашени војници напустили су започети посао и побегли из манастира.³³⁰ Према писању дневног листа *Народ* од 6. августа 1917. године: „Окупационе власти војне затвориле су српски манастир Девич. Сва манастирска имовина конфискована је.“³³¹

Када је реч о братству манастира Девич, почетком Првог светског рата настојатељ манастира био је јеромонах Мелентије Вуковић.³³² Током самог рата јеромонах Дамаскин Бошковић, сабрат манастира Девич, замењивао је на парохији свештенике који су били одсутни.³³³ Такође, сабрат овог манастира био је и јеромонах Доситеј Јовић.³³⁴

У време Првог светског рата, парох девички био је свештеник Стојан Ђорђевић.³³⁵ Јеромонах Јелисеј Јовановић,³³⁶ касније сабрат манастира Девич,

---

³²⁹ *Задужбине Косова*, 479 – 480.

³³⁰ *Виталис*, „И манастир Девич на ивици пропасти“, *Правда*, бр. 47, 19. фебруара 1930. године, 5.

³³¹ *Народ*, бр. 10, за недељу 06. VIII 1917. године

³³² *Државни календар Краљевине Србије за 1914*, 176.

³³³ *Државни календар Краљевине Србије за 1914* (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1914), 167; АС СПЦ, Попис пароха и протопрезвитера у окрузима Београд, Г. Милановац и Чачак и Извештај појединих окружних команди о персоналним променама свештеника по парохијама, 15. I 1918. и 02. VIII 1918.г.

³³⁴ *Државни календар Краљевине Србије за 1914*, 176.

³³⁵ Исто, 176.

³³⁶ Јеромонах Јелисеј Јовановић, рођен у Пећи, завршио основну школу у Пећи 1893. г. Рукоположен за јерођакона 31. марта 1906, а јеромонаха 1907. године. Био је добровољац у Добровољачком одреду пред 11. пешадијским пуком. У потпуности се служио арнаутским језиком. Пре монашења радио је у бакалској радњи. Служио: 1907. у ђаковачкој парохији, 1908. у будисавачкој парохији, 1909. у ораховачкој парохији, 1910. у манастиру Девич, 1910-1912. у кијево-долачкој парохији. Од 1912-1914. на захтев Конзула Србије Милоја Милојевића налазио се у Бољетину, у манастиру Соколица, 1914. манастиру Милешева, од 1915. до 1918. налазио се у интернацији у Мађарској, од 1919. до 1921. у Манастиру Милешева, 1921-1923. манастиру Девич, од 1923-1929. манастиру Свети Марко, од 1929. до 1933. године у кијево-долачка парохија.

1914. године био је настојатељ манастира Соколица, касније се налазио у манастиру Милешева, а потом био интерниран у Нежидер. Органи у Пријеполју држали су под присмотром монахе манастира Милешева, посебно Гедеона Марића. Коначно су и њега и јеромонаха Јелисеја Јовановића интернирали.³³⁷

Прилог 15. Фотографија јеромонаха Јелисеја Јовановића, (архива Епархије рашко-призренске).

Премештаји су се вршили по потреби службе. – Ђурђевић Светлана, „Списак интернираних и убијених свештеника у току Првог светског рата“, У: *Караџић: часопис за историју, етнологију, археологију и уметност*, бр. 11 (Алексинач: Завичајни музеј, 2019), 171.

³³⁷ *Државни календар Краљевине Србије за 1914*, 167; АС, ВГ, 8 – 1725, Попис пароха и протопрезвитера у окрузима Београд, Г. Милановац и Чачак и Извештај појединих окружних команди о персоналним променама свештеника по парохијама, 15. I 1918. и 02. VIII 1918. г.; Андреј Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916 – 1918* (Београд: Српска књижевна задруга, 1987), 84.

Руфим Николић, старешина манастира Девич, склонио се 1916. године у Пећку Патријаршију. Изненада је умро новембра 1917. године. По сведочењу очевица, аустријске власти су га једнога дана позвале преко војника у варош. Када се вратио, рекао је: „Ја сам отрован. На силу сам позван да попијем чашу пића у једној соби. Попио сам и пропао сам.“³³⁸ Трећега дана умро је у највећим мукама у присуству свештеника Миливоја Милетића. Није се сазнало ко га је и зашто отровао.

Манастир Девич опљачкан је и 1916. године од аустроугарске војске, уз помоћ Афуз Реџепа из Вучитрна. Према процени, ратна штета нанета овом манастиру износила је 117.880 тадашњих динара.³³⁹ Из манастира Девича су однета два звона тежине 500 килограма.³⁴⁰

Ради надокнаде ратне штете јеромонах Дамаскин Бошковић тражио је дозволу црквених власти да поведе парницу против Реџепових наследника, пошто је он умро.³⁴¹

---

³³⁸ АС СПЦ, Извештај проте Миливоја Милетић, парох гораждевачког, српска православна парохија гораждевачка, 15. август 1940. године.

³³⁹ АЈ-69-65-108, *Вредност штете причињене црквама и манастирима рашко-призренске епархије*, 26. IX 1919. г.

³⁴⁰ АЈ-69-67-108, *Однета звона из округа: звечанског, пријеполског и рашког*, 26. IX 1919. г.

³⁴¹ АЈ-69-140-216, Старешина манастира Девич – Допис Министарству вера, 06. VII 1920.г.

2.2. Војводе манастира Девич до 1918. године

Карактеристична појава је чување православних манастира од стране исламизованих Арбанаса у Метохији и Дреници. Наиме, село или више њих, или племе, одредило би човека из своје средине који је имао да чува одређени манастир. Тај чувар називан је и војводом (арбанашки: „vojvodat ë kishës“ или „vojvodat ë manastirve“). Када је боравио у манастирским конацима, војвода је имао своју собу (оду) из које је имао што бољи поглед на околину.³⁴²

Поред плаћених чувара манастира који су се по потреби могли изнајмљивати, на подручјима Метохије и Дренице долази до појаве једне посебне врста манастирских чувара, то су манастирске војводе. Григорије Елезовић бележи: „За време прве турске владавине војвода је био хришћанин, који је уживао поверење турских власти, а коме је била поверена управа једног града поред градског *диздара* или једна покрајина: *Eflak vojvodash, kazieli vojvoda.*“³⁴³

Стојан Новаковић сматрао је поменути праксу установом која потиче још из средњег века, када су поједини сељаци са црквених имања били задужени да воде одређену бригу о манастиру на чијој су земљи живели и радили.³⁴⁴ Може се сматрати да су манастирски чувари³⁴⁵ (војводе) једноставно наслеђена установа из пре-турских времена, која је, по одређеној инерцији, макар у први мах и притајено, настављена и када је српско становништво, укључујући и дотадашње породице манастирских чувара, исламизирано.

Уосталом, турске власти нису забрањивале чување хришћанских задужбина и богомоља. Напротив, то се чак слагало са наредбама које су долазиле од самог султана. Код муслимана српског порекла било је и других

---

³⁴² Стојан Новаковић, „Црквени војвода, останак Пећке Патријаршијске Хрисовуље, у једном народном обичају онога краја“, У: *Годишњица Николе Чутића*, књ. XI, Београд 1889, 293.

³⁴³ Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, 84.

³⁴⁴ Стојан Новаковић, *Црквени војвода, останак Пећке Патријаршијске Хрисовуље, у једном народном обичају онога краја*, 293-294.

³⁴⁵ „Пружање трајне заштите читавим махалама, селима и феудалним поседима, тј. великом броју људи ињиховој имовини, назива се великом дорзонијом. То значи да трајну заштиту великом бројуни имовине може да пружи само врло угледна, гласовита, оружаном јака не само личност, већ првенствено братство које је моћно да одбије сваки напар.“ – Милутин Ђуричић, *Чувари бесе*, (Београд: САНУ, 1979), 73.

појединости (познавање хришћанских празника, прослављање славе, уношење бадњака о Божићу), које су они очували из времена пре прихватања ислама.³⁴⁶

Марк Краснићи у свом прилогу о манастирским војводама сматра да су они чували старе српске манастире у Метохији из следећих разлога:

1) поштовање Кануна Леке Дукађинија, који прописује врло оштре казне против преступника на штету цркве;

2) свечано дата часна реч (беса) да ће помоћу фиса (племена) штитити богомоље;

3) велика част да се буде заштитник једног манастира;

4) поштовање култа сваке богомоље;

5) страхопоштовање према лековитој моћи манастира, и

6) велика гостољубивост монашког братства.

Према Краснићу, материјални моменат био је од споредног значаја, пошто је плаћан само један човек, а манастир је чувао фис који од тога није имао никакве материјалне користи.³⁴⁷

О избору манастирских војвода Стојан Новаковић наводи да су Арбанаси у Ругови бирали између себе старешину који је требало да брине о безбедности Пећке Патријаршије. Њега би звали црквеним војводом. Кога они изаберу, тога представљају игуману манастира и он је дужан да га прихвати.³⁴⁸ Из Дечанског дневника руских калуђера види се да војводу поставља село на чијој се територији налази манастир, а да број војвода потврђује пећки паша.³⁴⁹

Милутин Ђуричић сматра да је да војводу постављао фис од којег је постојала највећа опасност по манастир.³⁵⁰ Манастиру Девич претила је опасност од фиса Гаши из Ловуше (Лауша), па је и војвода био припадник фиса Гаши из тог села,³⁵¹ док је Пећкој Патријаршији највећу опасност представљао

---

³⁴⁶ Тихомир Ђорђевић, „Преисламски остаци међу југословенским муслиманима“, У: *Наш народни живот*, књ.6 (Београд: Геца Кон, 1932), 32,35,38,44.

³⁴⁷ Краснићи, „Manastirske vojvode u Kosovsko – metohijskoj oblasti“, У: *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, књ. III, Priština 1958, 109.

³⁴⁸ Новаковић, *Црквени војвода*, 292.

³⁴⁹ Димитрије Богдановић, *Исписи из Хиландарског архива „Дечански дневници руских калуђера“* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1989), 203.

³⁵⁰ Милутин Ђуричић, „Арбанашке војводе српских средњевековних манастира“, У: *Анали Правног факултета у Београду: тромесечни часопис за правне и друштвене науке*, бр.3-4, Београд 1994, 371.

³⁵¹ Краснићи наводи да је било трвења између фиса Бериша и фиса Гаши око „манастирског турског Девича. – Краснићи, *Manastirske vojvode*, 122.

фис Кељменди из Ругове, те је и војвода био Руговац. Дечанском манастиру је претила опасност од фиса Гаши из Дечана, па је војвода био из тог фиса.

Дужност војводе била је, поред бриге о безбедности манастира, да још и прати монахе када су ишли у „писанију“.³⁵² Можемо претпоставити да је између војвода и манастира постојао уговор о заштити и привилегијама. Међутим, о томе нема писаних трагова. Претпоставка се заснива на чињеници да су војводе примале сталну и одређену плату, као и неке друге привилегије. Права и обавезе су се преносили традицијом. Манастири су имали више обавеза према војводама што су прилике биле опасније за храм и опстанак монаха. Постепено, војводе су смањивале своје обавезе, а повећавале привилегије. Војводство се преносило наслеђивањем. Обичајни наследни ред код Арбанаса на селу био је хаотичан, па се зато овде не може прецизирати који је син преминулог војводе наслеђивао привилегију војводства. Највероватније, то је био предмет уговора у већу мушкараца приликом деобе кућне заједнице. О новом војводи обавештавани су братственичко-племенска скупштина, турски паша и манастир.

Први помен арбанашких војвода у манастиру Девич потиче из 1776. године, када неименовани девички монах у манастирском *Катастигу* под датумом 15. септембра наводи: „На Крстовдан дадох Ибраиму воиводе нови хак.“³⁵³

Поп Сава Подгоричанин у „Катастигу“ из 1778. године бележи да је Девич за манастирског војводу примио Ибрахима, коме је манастир поред плате обезбедио и храну и одећу. Уз то, манастир Девич је плаћао и „поткивачу потков и поткивање за војводиног коња“.³⁵⁴

Војводићи су у селу Лауша, као чифчије, деценијама обрађивали имања манастира Девич. Војводе манастира имале су своју *оду* (собу за пребивалиште) у манастирским конацима. За труд око обезбеђивања манастира они су примали плату од манастира како у новцу, тако и у натури. Уколико је службовао један војвода, из рода Војводића, примао је 60 гроша, што је у злату износило један дукат месечно. Уколико је било двојица војвода, онда су обојица примали 80

---

³⁵² Арбанаси су још чували и штитили манастир Сопоћани, Пећинску цркву у штавичком селу Паљеву, Пећински манастир Светог Петра Коришког у Црној Реци, све без икакве надокнаде. Чувани су били још и Црква Светих Врача у Врачевима и манастир Соколица код Косовске Митровице. Исто, 107 – 128.

³⁵³ Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, 87.

³⁵⁴ *Зборник за историју јужне Србије и суседних области*, I, Скопље 1936, 269.

гроша. Поред плате војводи је следила и храна, рубље, чарапе и једно кече годишње.

Обавеза војвода била је и да наоружани јашући на коњу прате девичке монахе када би ишли у *писанију* по селима широм Косова и Метохије. За то време други манастирски војвода је остајао у Девичу да чува манастир. Након повратка са *писаније* војвода би од стране управе манастира добијао неки поклон.³⁵⁵

Девички манастир је чувала породица Бехрам Војводе, из суседног села Лауша,³⁵⁶ а Дечане³⁵⁷ је чувала породица Салих Русте. По надимку се види да је његово занимање прешло и у породично презиме. Једно предање везано за ову породицу каже да је српског порекла.³⁵⁸

Породице војвода и Високих Дечана и Девича потичу из истог племена Гаши (Гашани), које према предању потичу од Гаврила, Србина, брата Бијелог Павла, родоначелника црногорског племена Бјелопавлића,³⁵⁹ те да је село Штупељ, из кога ће касније бити војводе Пећке Патријаршије, у турском попису из 1485. године било чисто српско, а данас у њему живе искључиво посрбљени Арбанаси.³⁶⁰

Етнограф Марк Краснићи као народно предање наводи да је ово братство поново дошло у Дреницу заузимањем феудалних господара Махмутбеговића из Пећи, чији је феудални посед у то време била Дреница, и чијим настојањем је и ово арбанашко становништво прешло на ислам. На крају, вреди поменути да је из рода Војводића од старине био по један члан војвода манастира Девич.

---

³⁵⁵ Krasnići, *Manastirske vojvode u Kosovsko – metohijskoj oblasti*, 107 – 126. Краснићи је површно и једнострано „описао“ проблем манастирских војвода у манастирима Дечани, Пећка Патријаршија и Девич са гледишта националистичких великоалбанских романтичарских гледишта. Самим тим, рад је промашај, како за културну историју тако и за историјску географију, која је југословенским географима албанске припадности несхватљива, па је парцијално и ненаучно сагледавају. - Татомир Вукановић, *Дреница – Друга српска Света Гора*, 36.

³⁵⁶ Мирко Барјактаровић, „Чувари (туђих) богомоља (манастирске војводе)“, У: *Новопазарски зборник*, књ. 20, Нови Пазар 1996, 132.

³⁵⁷ Душан Батаковић помиње као војводе Високих Дечана Рецу и Идриза, који су 27. августа 1900. године успели да из манастирске порте отерају арбанашке одметнике под вођством Цуљ Сокола, да не опљачкају ходочаснике. – Душан Батаковић, *Дечанско питање* (Београд: Просвета, 1989), 53.

³⁵⁸ Krasnići, *Manastirske vojvode*, 120.

³⁵⁹ Марко Миљанов, *Целокупна дела* (Београд: Народна просвета, 193?), 277.

<https://milutinbojic.digitalna.rs/islandora/object/digitalna%3A13267#page/4/mode/2up>; Петар Шобајић, „Бјелопавлићи и Пјешивци“ У: *Српски етнолошки зборник* 27, Београд 1923, 175.

³⁶⁰ Мирко Барјактаровић, „Ругова и њено становништво“, У: *Српски етнолошки зборник* 74, Београд 1960, 212.

Тако се у Девичком катастигу помиње војвода манастира Девич из овога братства. Тај род је од старине чифлачки, па је обделавао имање манастира Девича по чифлачком режиму (¼ за манастир, као сопственика имања), а од 1936. до 1941. године обделавао је земљу ½ за манастир.

Према традицији очуваној у роду Војводића у селу Лауша у Дреници од старине па до 1912. године, у Девичу су по један или двојица припадника овога рода били увек манастирске војводе. Од 1913. до 1915. године манастир Девич није имао војводу који би активно обављао ту дужност.

Од 1916. до 1918. године опет су при манастиру Девичу постојале манастирске војводе. Према писању Краснићија, родослов војвода манастира Девича изгледао је овако: Авдуљ стар седамдесет година (писано 1958), његов отац Аљим, деда Ајет, прадеда Бехрам, сви из Лауше, села крај манастира.³⁶¹

Епископ рашко-призренски Павле помиње девичког војводу Феха у време монахиње Евфимије, која је живела од 1815. до 1875. године.³⁶² Никодим Савић помиње као војводе у Девичу Ајета и Сејдију.³⁶³

Како наводи Марк Краснићи: „Каткад се дешавало да су манастирске војводе штитиле Девич и од Срба који су хтели да приграбе извесну манастирску имовину. Због једне такве зађевице са Србима из села Кијево у Метохији почетком XX века, погинули су војвода Сејдија и Балија, а њихов рођак Ајет је рањен у руку. Касније су Војводићи ту крв осветили.“³⁶⁴

Манастир Девич је страдао у Другом светском рату, опљачкан, спаљен и потом до темеља разорен. Не знамо да ли је и колико његов војвода то могао да спречи. У манастирским конацима једно време биле су смештене цивилне власти, непопуларне међу Арбанасима, а у време окупације и италијанска војска, па се то и због тога десило.³⁶⁵

---

³⁶¹ *Krasnići, Manastirske vojvode*, 120.

³⁶² Епископ Павле, *Девич*, 29,31.

³⁶³ Никодим Савић, „У манастир Девич, путописна писма“, У: *Голуб*, Сомбор, 1884, 9, 138.

³⁶⁴ *Krasnići, Manastirske vojvode*, 121.

³⁶⁵ Мирко Барјактаровић, „Чувари (туђих) богомоља (манастирске војводе)“, У: *Новопазарски зборник*, књ. 20, Нови Пазар 1996, 132.

2.3. Качачки покрет и његово деловање у Дреници

Након победе српске војске 1918. године и стварања Краљевине СХС, потом и Југославије, показало се да је, током претходног рата и окупације, српско становништво на Косову и Метохији остало значајно проређено. Војвода Степа Степановић је у Чачку 5. новембра 1918. године поновио захтев Врховној команди, која се налазила у Нишу, да се албанско становништво разоружа, јер су у Дреничком срезу наоружани албански одметници збацили са власти председнике општине.³⁶⁶

У оквиру новоосноване Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца простори Јужне и Старе Србије представљали су посебну географску и културну целину. При одређивању нове војно територијалне поделе тај простор нашао се у одговорности Треће армијске области са командом у Скопљу. Она се делила на територије Вардарске, Битољске, Брегалничке, Косовске и Ибарске дивизијске области. Свака од области требало је да формира по једну дивизију са три до четири пешадијска пука, артиљеријски пук од три дивизиона и друге пратеће јединице.³⁶⁷

Командант Југословенске дивизије наредио је команданту XXI пешадијског пука да покуша мирним путем да изврши разоружање побуњених Албанаца на левој обали Ситнице, а да силу употреби тек ако не пристану. Припреме и покрет је требало обавити у што већој тајности, а сама акција требало је да буде муњевита и у садејству са полицијским властима.³⁶⁸ Будући да је поменути пук већ раније добио задатак да у саставу своје Вардарске бригаде пређе у Македонију и да тамо формира посаду активне војске у појединим местима, команда Југословенске дивизије је 9. новембра 1918. године упутила захтев Врховној команди да јој се XXI пук не одузима до завршетка акције разоружања Албанаца на простору Дреница – манастир Девич – Рудник – Велики Исток.³⁶⁹ Тада Охридски одред још није дошао у састав дивизије, нити је у Приштини, Митровици, Вучитрну и Новом Пазару било иједне пешадијске

³⁶⁶ Љубодраг Димић и Ђорђе Борозан, *Југословенска држава и Албанци*. Том 1 (Београд: Службени лист СРЈ; Архив Југославије и Војно – историјски институт, 1998), док. 106.

³⁶⁷ Mile Vjelajac, *Vojska Kraljevine SHS: 1918 – 1921* (Београд: Народна књига, 1988), 71.

³⁶⁸ *Југословенска држава и Албанци*, том I, 120.

³⁶⁹ *Југословенска држава и Албанци*, том I, док. 124.

јединице. Тако су, на пример, стражу у Митровици давали послужоци тамошњег пољског дивизиона. Војвода Мишић је истог дана упутио захтев министру војном, под чију је непосредну команду дошла цела бригада, да се XXI пук задржи у саставу Југословенске дивизије до завршетка акције разоружавања. Врховна команда одмах је одобрила да XXI пешадијски пук и једна пољска батерија остану у саставу Југословенске дивизије до завршетка задатка. Акција разоружавања је започела је 9. новембра 1918. године³⁷⁰. У њој су учествовале јединице I југословенског пука и XXI пука, као и један пољски и један хаубички дивизион. Било је предвиђено да се разоружавање обави у Вучитрну и његовој околини, као и у околини Приштине, и за то су биле одвојене посебне снаге.³⁷¹

Манастир Девич, који је током Првог светског рата био девастиран и чија обнова још увек није била започета, у више наврата је био место које су војска и жандармерија користиле за одмор или преноћиште. Према подацима из архивске грађе, током разоружавања локалних Арбанаса, у манастиру Девич боравио је чувени Коста Пећанац.³⁷²

Поред војске, о јавном реду и безбедности старала се и жандармерија. Целокупна жандармерија имала је шест бригада: I у Београду, II у Скопљу, III у Сарајеву, IV у Загребу, V у Љубљани и VI у Сплиту.³⁷³ За области Старе и Јужне Србије била је одговорна Скопска жандармеријска бригада, која је у свом саставу имала два батаљона. Штаб првог био је у Скопљу, а другог у Косовској Митровици.³⁷⁴ У августу 1919. године, командант жандармерије наредио је да се у оба батаљона формира по један крстарећи жандармеријски одред на коњима. Њихов задатак требало је да буде „четовање“. Сваки одред имао би по педесеторицу коњаника, а за њихово опремање била би задужена команда Треће армијске области.³⁷⁵

---

³⁷⁰ *Југословенска држава и Албанци*, том I, док. 124.

³⁷¹ *Југословенска држава и Албанци*, том I, док. 129.

³⁷² *Југословенска држава и Албанци*, том I, док. 282.

³⁷³ *Службени војни лист*, бр. 14 од 3.5.1919, 307.

³⁷⁴ *Vladan Jovanović, Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918 – 1929* (Beograd: INIS, 2002), 92; *Југословенска држава и Албанци*, том I, док. 135.

³⁷⁵ *Jovanović, Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918 – 1929*, 95.

Качачки покрет³⁷⁶ који вуче своје порекло из Албаније, за собом има богату историју, и у суштини качаци су били одметници, што нам и казује и превод турског израза „качак“. Ова реч може да значи и одметник од власти, али и пљачкаш. Ове две идентификације, често су се преплитале, из разлога што су качаци учествовали у герилско-терористичким нападима посебно усмереним на српско становништво.

Одметање у шуме код качака је долазило из више: бежање пред одмаздом због крвне освете, избегавање казне због пљачке, избегавање тешке војне обавезе у турској војсци, активности у отмицама жена, и слично. Иако је Дреница, због специфичне конфигурације терена била пренуна качака, њих је било и у другим деловима Косова и Метохије. Како је турска власт јењавала, качаци су бивали све слободнији, те су загосподарили бројним брдским крајевима на Косову и Метохији.

Током треће деценије XX века, управо су качаци представљали изазов за политичку стабилност, посебно у пограничним деловима према Албанији. Деловања качака, одвијале су се углавном уз оркестриране акције албанских емиграната који су тежили уједињењу Косова и Метохије са Албанијом. Поред качачког деловања, деловале су и самосталне банде, које су ради личне користи пљачкале слабо чувана погранична подручја. Вреди напоменути и то да се качачки покрет на лукав начин Арбанасима представио као ослободилачки покрет.³⁷⁷

Командант Ибарске дивизијске области известио је 9. маја 1919. године команданта *Треће армијске области* у Скопљу, да је група од две хиљаде Арбанаса, предвођена Аземом Бејтом, 6. маја 1919. године напала манастир Девич, из правца села Резало. Српске снаге које су биле стациониране у манастиру успеле су да узврате и онемогуће освајање манастира.³⁷⁸

---

³⁷⁶ О качачком покрету видети: Драги Маликовић, *Качачки покрет на Косову и Метохији: 1918-1924* (Приштина-Лепосавић: Институт за српску културу; Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2005); Владан Јовановић, *Сузбијање качака на Косову и Метохији 1912-1929*, У: *Војно-историјски гласник*, бр. 1 (Београд: Војно-историски институт, 2009), 32-55; Павле Целетовић Иванов, *Качаци Косова и Метохије* (Београд: Интер-ју-прес: Еккос, 1990).

³⁷⁷ Батаковић, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, 51.

³⁷⁸ *Југословенска држава и Албанци*, том I, док. 300.

Полицијске власти, по питању сузбијања криминалних активности качака, показале су скоро никакву активност. Штавише, била је ретка појава да је неко од качака одговарао пред судом. Током Париске (Версајске) конференције 1920. године, у шумама Косова и Метохије нарастао је број качака. Ова одметништва подстицали су бегови из Косовске Митровице, Приштине, Пећи и Ђаковице, у циљу стварања лажне слике код великих сила, приказујући качаке као народни устанак против Краљевине СХС. Упориште качанског покрета било је изузетно јако у Метохији, где га је предводио Барјам Цури, док је предвоник у Дреници био Азем Бејта, а Садик Рама у Прекорупљу око Клине и Малишева.

О томе колико је качачки покрет 1920. године преузео маха осликава Бећира Реце, који је успешно организовао пребег у шуму групу три до четири стотине људи. Због учестих обрачуна са качацима, чији је циљ био напад на Србе, саборирање телефонске линије или ометање железничког саобраћаја, власти Краљевине СХС настојале су да компромисом са качачким првацима смире ситуацију. Одлуком Амбасадорске конференције успостављена је „неутрална зона” на територији Краљевине СХС. Као компромисно решење, одлучено је да качаци из те зоне на територију Краљевине СХС, док југословенске власти, такође неће улазити у „неутралну зону”. Села Јуник, Батуша, Молић, Морина, Бровина, Поношевац, Поповац и Шишман била су обухваћена границама ове „неутралне зоне“, која је коначно распуштена 20. децембра 1920. године.³⁷⁹

Као одговор на свеучесталије нападе и убиства државних службеника, просветних радника, полицајаца и свештених лица, као и на пљачку и уништавање српске имовине, пограничне војне власти су предузеле акцију тако што су кренуле у потеру, у најтежим случајевима користећи и артиљерију. Како би улили страх и одвратили најозлоглашеније одметнике, њихова имовина је заплењена, а куће њихових јатака запаљене. Иако је 1921. године проглашена амнестија која је изузела све злочине осим убиства, резултати су били делимични: „одметници су се предавали пред зиму, а у пролеће поново одметали у шуме.”³⁸⁰

---

³⁷⁹ Радослав Гађиновић, *Отимање Косова и Метохије* (Београд: Новинско-издавачки центар „Војска“, 2004), 22.

³⁸⁰ Радослав Гађиновић, „Албанско насиље над Србима у Краљевини СХС и Краљевини Југославији“, У: *Српска полтичка мисао*, година XXVIII, vol. 71, број 1/2021, 44.

Од 5. јануара до 7. фебруара 1921. године извршена је акција разоружања качака.³⁸¹ У току акције одузето је: 672 пушке, 223 револвера, 4629 метака, 30 бомби, 21 пушчана цев, девет ножева, једне менгеле. Поред тога, током акције је ухапшено осам качака и 21 војни дезертер. Током ове операције, један качак је убијен, док је шест качачких кућа запаљено, од тога три у селу Деветаку, где је пуцано на војнике, две куће у селу Ранци, у којима је преноћила група качала, док је у селу Сићеву је запаљена једна кућа, место окупљања качака.³⁸²

Неутрална зона је елиминисана 20. децембра 1922. године, уз ангажовање одреда југословенске војске и жандармерије. Бајрам Цури, уз шездесеторицу највернијих пратилаца успео је да пребегне у Албанију, где је убрзо убијен. Садик Рама и Азем Бејта остали су на територију Прекорупља, односно Дренице, кријући се од власти.

У периоду од 1918. до 1923. године властима се предало 478 качака, 23 качака је ухапшено, док су 52 убијена. Међу ухапшенима, или онима који су се предали, највећи део, њих 231 упућено је у војне команде, због избегавања обавезног служења војног рока, судским органима је предато 195, а од кривице ослобођено 75 качака.³⁸³

Постепено гашење качачког покрета започело је 1923. године када је српска власт донела декрет којим је понуђена амнестија и за веће кривице. Са једне старне широка амнестија, са друге стране побољшани односи са Албанијом, дорпинели су гашењу качачког покрета.³⁸⁴ Међутим, сукоби качака са српским властима у Дреници трајали су до 1925. године, односно смрти Азема Бејта у селу Галици, и бекства Садика Рама са неколицином следбеника у Албанију. Међу качацима је дошло до расула: већина се предала властима, увидевши озбиљност ситуације, док су неки и даље остали у шуми, у одметништву. Долази до коначног гашења качачког покрета, који је југословенским властима представљао изазов, а становништву Косова и Метохије, уливао страх.

---

³⁸¹ *Југословенска држава и Албанци*, том II, док. 864.

³⁸² Гаћиновић, *Отимање Косова и Метохије*, 52.

³⁸³ Гаћиновић, „Албанско насиље над Србима у Краљевини СХС и Краљевини Југославији“, 46.

³⁸⁴ Branislav Gligoriјевић „Fatalna jednostranost. Povodom knjige dr Branka Horvata *Kosovsko pitanje*.” U: *Istorija XX veka* (časopis) 1–2, Zagreb, 1988, 179-193.

Због помагања качачког деловања и контаката с косовском емиграцијом, у Краљевини Југославији на Арбанасе се гледало с подозрењем, сматрани су рушилачким фактором, који ће искористити прилику и подићи устанак, како би Косово и Метохију припоје Албанији. После завршетка Првог светског рата, акције албанских терориста (качака) у Југославији је непосредно подржавала Италија. „Вође тог покрета Хасан Приштина и Мустафа Круја добијали су од италијанске владе у почетку 50 000 лира месечно, касније око 200 000 од септембра 1927. године знатно више.”³⁸⁵

Расположиви извори нису пружили поуздане податке о жртвама у цивилном становништву угрожених области, баш као што се ни број погинулих жандарма и војника не може узети без резерве, иако државни подаци потичу махом из полиције и жандармерије.

Уочена је недоследност државних органа у представљању броја жртава, која је често изазвана околностима под којима су ти подаци саопштавани, самим тим и мотивима за изношење информација у јавност. Посебан проблем приликом покушаја утврђивања броја страдалих у сукобима са качацама био је тај што су збирне процене укључивале и последице борби са комитским четима у Македонији. Један од ретких приказа броја жртава качачких и комитских напада, који потиче из Министарства иностраних послова, био је намењен међународној јавности.³⁸⁶ Овај документ показује да су губици жандармерије у сукобима са комитским четима износили 70 жандарма и два официра, док је 41 жандарм био рањен, из чега се може наслутити да је качачки покрет био далеко опаснији по југословенску жандармерију. Према броју страдалих жандарма посебно се издваја 1924. година, што коинцидира са заједничком акцијом војске и жандармерије приликом гушења побуне у Дреници.³⁸⁷ Подаци министра унутрашњих дела из периода кулминације качачког покрета говоре да је само од 1918. до 1923. године у покрајини Јужна Србија погинуло око 600 жандарма.³⁸⁸ Сходно информацијама помоћника команданта Друге жандармеријске бригаде, у акцији разоружавања косовско-метохијских округа 1920. године учествовало

---

³⁸⁵ Slavenko Terzić, „Istorijsko-idejne osnove velike Albanije“, U: *Smisao: teorijski časopis Socijalističke partije Srbije*, br.4-5, Beograd 1988, 185.

³⁸⁶ AJ, 37-22-174, l. 330, *Losses in officers and men of the Corps of Gendarmerie*, нема датума.

³⁸⁷ Ђорђе Борозан, *Велика Албанија: поријекло – идеје – пракса* (Београд: Војноисторијски институт Војске Југославије, 1995), 103.

³⁸⁸ *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС*, 3. ред. саст, 20. 6. 1923, 273.

је 1.666 жандарма из редовних посада, али се осим петорице војника 21. пука не спомињу жртве међу жандармеријом.³⁸⁹ Арчибалд Рајс је кроз причу о последицама деловања комитских чета провукао податак о три стотине убијених „истакнутих мештана” до 1923. године и око три хиљаде погинулих војника и жандарма.³⁹⁰

Публикација намењена самим жандармима намеће сасвим другачију слику исхода сукоба са качацима и комитима, иако је период 1929–1933. важио за „безбеднији.” Према тим подацима бројеви погинулих су и по неколико десетина пута већи. Тако испада да је у пет „мирнијих” година током 151 сукоба погинуло 78 и умрло 524 жандарма, тј. да су 602 жандарма изгубила живот.³⁹¹

---

³⁸⁹ Љубодраг Димић и Ђорђе Борозан, *Југословенска држава и Албанци*, 750 – 759.

³⁹⁰ Архив САНУ, бр. 13313/3, *Живојин Лазивић*, 13.

³⁹¹ *Жандармеријски календар за 1935*, 74-75.

2.4. Манастир Девич у периоду између два светска рата

Након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, државе преименована 1929. године у Краљевину Југославију, српско-албански односи, због међународних околности, те нових политичких чинилаца у Краљевини, добијају нову динамику.

Албанско питање постаје пригодно оруђе у покушајима италијанске доминације источним Јадраном. Решење албанског питања искоришћено је као средство за политички притисак на југословенску државу, посебно на Србе који су били покретачка снага „троименог” народа. Појавом фашизма и нацизма, реваншистичке државе, Бугарска и Мађарска, незадовољне границама после Првог светског рата, расподелом политичке моћи на Балкану, придружују се Италији, како би поткопали југословенску државу. Најрањивији део Југославије био је управо простор Косова и Метохије, где је дуга османска владавина оставила значајан културни јаз, друштвену неразвијености, праћену сиромаштвом и традицијом безакоња.³⁹²

У периоду новоформиране државе, који је трајао само нешто више од три деценије, Косово и Метохија било је „немирна погранична провинција“. Парадигму поверења у нову државу и оптимистичког погледа у будућност представља један поступак братства манастира Девич. Почетком Првог светског рата монаси су прибегли опробаном начину скривања ризничких драгоцености од непријатеља – закопавању.³⁹³ Сачувавши сребрно посуђе у бурним ратним годинама од насртаја и разарања како војске тако и локалног иноверног становништва, девички монаси исказали су 1920. године свест о ширем

---

³⁹² Гађиновић, „Албанско насиље над Србима у Краљевини СХС и Краљевини Југославији“, 43.

³⁹³ О пракси закопавања ризница видети: Мирјана Шакота, *Ризница манастира Бање код Прибоја* (Нови Сад: Платонеум, 2018), 33 – 34. Треба подсетити и на звоно из 1432. године које је било закопано у старом конаку у Пећкој патријаршији, „одмах с десне стране у порти при главном улазу“, и које је откривено приликом рушења зграде непосредно по ослобођењу: Пера Поповић, „Неколико звона из XV века“, У *Старинар*, IV (1926 – 1927), 105-108.

културном значају тог блага тако што су га предали на чување надлежној установи – Народном музеју у Београду.³⁹⁴

После ратова 1912–1918. године етнички положај Срба је поправљен. Тада је отпочела колонизација, приватна и државна, којом је не само био повећан број српског становништва, већ је побољшањем саобраћајних и привредних прилика, подизањем просвете и стварањем народне црквене организације оснажен и отпор староседелаца.³⁹⁵ Начин понашања и опхођења с Арбанасима не само да није имао више понижавајући карактер, већ се код старијих људи практиковао на равној ноzi. Од ослобођења и Срби и православни Цигани називали су се Србима и захтевали су од Арбанаса да их тако и зову. Многа арбанашка села имала су по који српски дом. Насупрот ранијем скоро општем познавању арбанашког, настала је тенденција ка обавезном учењу српског језика. У мешовитим селима и даље се употребљавао и један и други језик.³⁹⁶

Вацлав Гирза, чехословачки посланик у Београду који је посетио Јужну Србију, истакао је да „сви становници живе сложено, узајамно су толерантни и не постоје међу њима ни верски ни народносни сукоби.“³⁹⁷

Заиста, било је примера доброг живљења и међусобног помагања Арбанаса и Срба. У доба досељавања Арбанаса, Срби су их примали са разумевањем. Ови арбанашки родови су и касније, увек у случају потребе, узимали у заштиту своје сељаке Србе, па су после и они штитили њих. Памтило се да су Арбанаси у мешовитим селима штитили и бранили своје сељаке Србе од Арбанаса других села.³⁹⁸

У овим новим околностима могло је доћи до обнове манастира Девич, који је током Великог рата био спаљен и разрушен.

---

³⁹⁴ *Годишњак Српске Краљевске Академије* 29 (1920) 142 – 143; Надежда Катанић, *Прилог проучавању проблема заштите споменика културе у периоду између два светска рата* (Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1974), 242.

³⁹⁵ Миленко С. Филиповић, *Етничке прилике у Јужној Србији* (Скопље: „Јужна Србија“, 1937), 390.

³⁹⁶ Атанасије Урошевић, *Горња Морава и Изморник: антропогеографска испитивања* (Београд: Народна штампарија, 1931), 144, 154 – 155.

³⁹⁷ Вардар, 11. новембар 1935, 2.

³⁹⁸ Урошевић, *Горња Морава и Изморник*, 133.

Прилог 16. Фотографија јеромонаха Дамаскина Бошковића,
(архива Епархије рашко-призренске).

После завршетка Првог светског рата, према архивској грађи која се чува у Епархији рашко-призренској, први старешина манастира Девич био је јеромонах Дамаскин Бошковић.³⁹⁹ Начелник Дреничког среза Милан Жеравчевић, обратио се 17. априла 1919. године старешини манастира Девич, наводећи како је Теофан Ђоковић, манастирски старешина, пред Први светски рат оставио др Марушићу из Косовске Митровице на чување неке манастирске драгоцености.

---

³⁹⁹ Јеромонах Дамаскин Бошковић рођен је 1875. године у селу Сухо Грло, Источки срез. Завршио један разред основне школе. Постао је удовац, па се замонашио. Рукоположен за јерођакон и јеромонаха 1895. године. Бавио се пољопривредом пре монашења. Говорио је албански, а служио се турским језиком. – АЕРП, *Кондуит листа јеромонаха Дамаскина Бошковића.*

Како се наводи у акту, после смрти др Марушића његова супруга је те драгоцености дала на чување извесном „Сарајлији Турчину“, од кога је Жеравчевић преузео драгоцености и предао их Дамаскину Бошковићу, старешини Девича.⁴⁰⁰

Старешина манастира Девич обратио се 17. септембра 1920. године Духовном суду Епархије рашко-призренске са молбом да тужи наследнике Афуз Реџепа из Вучитрна,⁴⁰¹ пошто је овај 1916. године начинио штету манастиру, помажући Аустријанцима у пљачкању.⁴⁰² Из Министарства вера стигла је препорука да се покуша на леп и миран начин, „без суда споразум са Реџепом који је оштетио манастир.“⁴⁰³ О епилогу овога случаја нема речи у сачуваној архивској грађи.

Законским актима усвојеним након свршетка рата, „право на накнаду ратне штете добили су само грађани пређашње Краљевине Србије, српска друштва и удружења, јавне, хумане и установе српске културе, општине, срезови и окрузи. За ратом проузроковане штете сматране су: све реквизиције покретних ствари у природи извршене од стране непријатељских, као и српских и савезничких власти, ако нису плаћене, и ратне контрибуције у новцу и природи; делимично или потпуно рушење или оштећење грађевина и зграда уопште; оштећење земљишта; оштећење или уништење непокретности: шума, воћњака, дудара, ливада, забрана, винограда, башта, благородних дрвета, упропашћених плодова 1914, 1915. и 1918. године приликом непријатељског наступања и одступања, ограда итд.; одношење, квар, делимично или потпуно упропашћење инсталација уопште, машинерија, апарата, справа, алата, прибора и сличних предмета који припадају каквом трговачком, индустријском, рударском, занатском, шумарском или пољопривредном предузећу, а који се сматрају као непокретност по намени и одузимање, уништавање или пропаст, делимична или у целини, свих покретних добара или предмета, као што су: књиге (библиотеке),

---

⁴⁰⁰ АЕРП, Начелник Дреничког среза извештава управу манастира Девича о драгоценостима манастира Девича, и њиховом стању током Првог светског рата, 17. IV 1919.г.

⁴⁰¹ АЈ-69-140-216, Управа манастира Девича – Духовном суду Рашко-призренске Епархије, Призрен. *Захтев да буду тужени наследници Афуза Реџепа из Вучитрна*, 17. IX 1920.г.

⁴⁰² АЈ-69-140-216, Управа манастира Девича – Духовном суду Епархије рашко-призренске, Призрен. *Извештај о лицима која су учествовала у рушењу и пљачкању манастира Девич током 1914-1916. године*, 06. VII 1920.г.

⁴⁰³ АЈ-69-140-216, Министарство вера – Духовном суду Епархије рашко-призренске, Призрен. *Препорука Духовном суду како поступати у случају тужбе против Афуза Реџепа из Вучитрна*, 25. XI 1920.г.

готов новац, накит и драгоцености, сабране жетве и сви пољопривредни производи, стока и све домаће животиње, сировине, полупрерађевине, роба, дрвена и гвоздена грађа, справе, алати, превозна средства на суву и води са прибором, прибор уопште, намештај, покућанство, обуће, рубље и одећа, пића, и др. ⁴⁰⁴

Министарство вера Краљевине СХС није се сложило са предлогом буџета манастира за 1922. годину, уз образложење како је „издатак исувише велики, те од толиког прихода не оста каси ни једна пара. Мора се обратити пажња на штедњу и рационално газдовање.“ У акту се такође скреће пажња „да апсолутно никаква женска особа не сме бити у манастиру ради службе, јер је то у противности са 18. каноном Седмог васељенског сабора.“⁴⁰⁵

Свети архијерејски синод СПЦ се 1922. године, после добијених представки епископа рашко-призренског, коме су се обратили протојереј округа Звечанског и старешина манастира, обраћа министру вера Краљевине СХС. У допису, између осталог, стоји да је разлог лошег стања у Манастиру Девич то што су у манастирским просторијама биле смештене канцеларије Начелства среза Дреничког и других пратећих државних установа, као и породице чиновника и жандарми. Закључено је да се, поред уништавања инвентара манастира, „услед развратног живота неких државних чиновника и службеника, убија углед наших најзнаменитијих историјских задужбина.“⁴⁰⁶

Пошто од Светог архијерејског синода није било никаквог одговора у вези тражења епископа рашко-призренског, управа манастира Девич обратила се 8. септембра 1923. године Духовном суду Епархије рашко-призренске, уз констатацију како је „пустошење манастирске имовине, губљење ауторитета у ову значајну светињу српску, одбијање верних од посете самога манастира почело тек од поновног ослобођења 1918. године, нажалост од онда када смо се надали да су срећнији дани по њега тек наступили, т.ј. када су просторије

---

⁴⁰⁴ Иван Бецић, „Страдање манастира на Косову и Метохији у Великом рату“, У: *Црквене студије* (21-2024), Ниш, 400.

⁴⁰⁵ АЈ-69-140-216, Министарство вера – Духовном суду рашко-призренске Епархије, Призрен. *Неодобравање буџета манастира Девич, и упућивање на поштовање правила да у мушким манастира не смеју боравити лица женског пола*, 10. III 1922.г..

⁴⁰⁶ АЈ-69-140-216, Свети Синод СПЦ – Министру вера Краљевине СХС, Београд. *Захтев да се начелство среза дреничког премести из просторија манастира Девич*, 15. VII 1922.г.

манастира Девич заузете за канцеларију среза Дреничког.⁴⁰⁷ У даљој представци стоји како су несавесни чиновници на манастир гледали као на „обични беглерски чифлук“,⁴⁰⁸ те су поједини чиновници, жандарми и војници, као и синови начелника, материјално и морално упропашћавали манастир.

Усељењем канцеларија Дреничког среза, посетиоцима манастира није био дозвољен боравак, као ни преноћиште у манастирским коначима, те је, како се наводило, „манастир сносио материјалну штету.“⁴⁰⁹ У даљем тексту представке критикују се поступци појединих жандарма и војника, који секу „најбољу манастирску грађу коју су у своје време и сами Арнаути чували и не дозвољавали да се сече и упропашћује.“⁴¹⁰ Такође, критикује се однос жандарма и војника због исмевања верника који су долазили у манастир „ради тражења лека и помоћи.“⁴¹¹

Врхунац неморалног понашања десио се 1922. године, када је извесни Жика, син једног од чиновника, у конаку манастира силовао умоболну жену, која је у Девич дошла тражећи исцељење и утеху. Управа манастира је тим поводом молила да цивилне власти иселе из манастирских просторија, уз закључну напомену да ако „срез и даље овде остане, манастир ће сасвим пропасти.“⁴¹² Прослеђујући акт манастира Девич од 12. септембра 1923. године, епископ рашко-призренски Михаило Шиљак обратио се министру вера Краљевине СХС молбом да се надлештва Дреничког среза⁴¹³ „једном већ уклоне

---

⁴⁰⁷ АЈ-69-140-216, Управа манастира Девича – Духовном суду Епархије рашко-призренске, Призрен. *Поновљени захтев да се начелство Дреничког среза премести из просторија манастира Девич*, 08. IX 1923. г.

⁴⁰⁸ Исто.

⁴⁰⁹ Исто.

⁴¹⁰ Исто.

⁴¹¹ Исто.

⁴¹² Исто.

⁴¹³ Срез Дренички, чије је седиште било најпре у манастиру Девичу, а од 1924. године у Србици, обухватао је површину од 546 km² или 72,50 посто укупне површине Дренице. У саставу Дреничког среза било је седам општина: 1) србичка, са седиштем у Србици, 2) бањска, са седиштем у Бањи (Рудничкој), 3) красмировачка, чије седиште је било у Глоговцу, 4) обрињска, са седиштем у Горњем Обрињу, 5) посланичка, са седиштем у Пољанцу, 6) горњеобилићка, са седиштем у Горњем Обилићу, и 7) преласка, чије седиште је било у Горњем Преказу. Целокупна администрација у општинама се водила на српском језику. Међутим, највећи број општинских службеника знао је албански језик, што је омогућавало непосредну комуникацију и са делом Арбанаса који нису знали српски језик. Председници општина нису били само Срби и Црногорци, што би се могло закључити на основу администрације, већ је у већем делу општина, понегде и у више мандата, председник општине био Арбанас. У обрињској општини председник је дужи низ година био Садик Зејнели, док су у пољаничкој општини председници били Шабан Полуџа, Рамо Балија и Синан Зонић. У србичкој општини, између осталих, председник је био и Реџеп Војвода. У прекаској општини председници је били Халим Хаџија и Иса Зумер. У красмировачкој општини,

из зграде манастира Девич, па да се ова чувена светиња спасе, док је то још могуће.“⁴¹⁴

Пошто је крајем 1924. године у Дреници настала нова варош, Србица,⁴¹⁵ тамо је из манастира премештено седиште среза.“⁴¹⁶

Према Шематизму СПЦ за 1924. годину, старешина манастира Девич био је јеромонах Дамаскин Бошковић.⁴¹⁷ Он је на тој дужности био до 1926. године, када је за старешину постављен јеромонах Мелентије Вуковић,⁴¹⁸ који је и

Јусуф Градица је био председник, као и други Арбанаси. – Светозар Мијановић, „Дреница у недавној прошлости“, фељтон у листу *Јединство*, мај-јун 1991. г.

⁴¹⁴ АЈ-69-140-216, Епископ рашко-призренски – Министру вера Краљевине СХС, Београд, 12. IX 1923.г.

⁴¹⁵ Новинар листа *Време* доноси опис стања у Србици у наредним годинама: „...На улазу у Срез дренички налази се једна зграда, која по свом облику и месту личи на жандармеријску станицу. Стварно то је некад била жандармеријска станица. Али пошто се Арнаутлук умирио, престала је потреба за њено постојање. Жандарми су се повукли и уступили место учитељима. За народно просвећивање у Срезу дреничком највише се дала приватна иницијатива. Заузимањем агилних учитеља скоро у свакој општини подигнуте су нове хигијенске школске зграде, а поред њих у неким местима и цркве. У том послу дали су обилну помоћ и сами Арнаути, захваљујући њиховим првацима, Садику Зејнелу, садашњем банском већнику и Јусуфу Градици. У седишту среза у Србици, за странца су највеће атракције: кућа за све и калуђери луталице. Кућом за све назива се зграда Савеза српских земљорадничких задруга, у којој су смештена сва могућна државна надлештва, а највећи део простора заузима кафана. Ако човек има да сврши посао у једном од државних надлештава, он прво улази у кафану, где у свако доба налази чиновника који му треба, и онда се посао обави уз чашицу љуте или шљивовице. Практично је то и за чиновнике и за кафацију, а и странке не морају лутати, већ само пређу од једног стола за други. Ту, у кафани, и инспектори заврше ревизију а може да се обави венчање, крштење или који други верски обред, јер се увек нађе по неки калуђер, луталица који је истеран из манастира Девича. Тридесет кандидата за идуће посланичке изборе у Дреници Дренички срез налази се у изузетно срећном положају. О њему се стара свако ко и најмање има додира са његовим становништвом. Ко није никада мислио да постане „народни отац“, чим проведе неко време у Србици, добија вољу да се код првих посланичких избора кандидује. Прошних избора било их је пет. А сада их у комбинацији има тридесет. Међу тим кандидатима има: инжењера, индустријалаца, попова, хоца, калуђера, па и један пензионисани жандармски официр, за кога се верује да је сву своју плату уштедео за време неколико година службовања у том срезу. Кажу да он има „највише шанси“ да постане народни посланик код првих избора, јер има највише пара.“ – „Основна школа је у жандармеријској станици, а сва надлештва у Србици смештена су у исту зграду у којој је и кафана“, *Време*, среда 21. април 1937. године, 10.

⁴¹⁶ „Србица крај Косова“, *Време*, 23. октобар 1924. године, 4; „У качачкој Дреници – Нова насебина Србица“, *Време*, 05. јул 1926. године, 3.

⁴¹⁷ *Шематизам Источно Православне Српске Патријаршије по подацима из 1924. године* (Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци: 1925), 261, 369.

⁴¹⁸ Мелентије Вуковић, рођен је у месту Велици, у Васојевићима. Од школске спреме завршио је основну школу 1887, а Светосавску школу у Београду 1890. године. За јерођакона је рукоположен 20. јануара 1895, док је за свештеномонаха рукоположен 2. фебруара 1895. године. Рукоположења је у Краљеву извршио епископ жички Сава Бараћ. Јеромонах Мелентије је, како стоји у кондуит листи, говорио арнаутски језик. Најпре је 13. новембра 1897. године постављен за старешину манастира Клисура. За старешину манастира Девич постављен је 15. августа 1913, да би 14. септембра 1915. године био враћен у Клисуру. Од 1915. до 1917. године био у ропству. Сабрат Пећке Патријаршије био је 1921, а 26. марта 1921. године је премештен са парохије туларске у манастир Девич, где је опет постављен за старешину. – АЕРП, Кондуит листа Мелентија Вуковића.

непосредно пред почетак Првог светског рата био сабрат и старешина манастира Девич.

У Деловодном протоколу манастира Девич стоји да је 1926. године патријарх српски Димитрије Павловић био у посети овом манастиру. Из дневне штампе сазнајемо да је та посета била 26. јуна 1926. године, и да је том приликом патријарх посетио и околину Пећи, а из Косовске Митровице је пут наставио ка Скопљу.⁴¹⁹

После изненадне смрти епископа рашко-призренског Михаила Шиљка 25. августа 1928. године, за администратора епархије постављен је тадашњи митрополит скопљански Варнава Росић. На његово, како стоји у Извештају Духовног суда Епархије рашко-призренске, „усмено наређење“ учињен је кратак преглед стања у манастирима. На самом почетку извештаја наглашено је да Црквени Суд није могао вршити непосредни надзор над манастирима, нити имати увид у њихово право стање, пошто како стоји „нико од стране Суда није био упућиван од стране надлежних, у циљу инспекција манастира и давању потребних упутстава старешинама, простим и апсолутно невичним администрацији, те су им исту водила лица, која никакве везе са манастирима немају.“⁴²⁰

У Епархији рашко-призренској тада је било осам манастира и то: Свети Марко у Кориши код Призрена, Света Тројица у Муштушту, Бинач, Драганац, Грачаница, Девич, Милешева и Бања Прибојска. Од свих манастира најнастањенији је био манастир Девич, који је поред јеромонаха, старешине имао још двојицу монаха. У манастирима Грачаница, Свети Марко, Милешева и Бања Прибојска братства није било, већ је тамо боравило по једно монашко лице. Бригу о осталим манастирима водили су парохијски свештеници. У Извештају се закључује да би у што краћем времену требало извршити преглед имовног стања манастира и да се „што је могуће пре, нађу и поставе за старешине млађа и вична монашка лица.“⁴²¹

Протојереј Стојан Гвоздић, у својству окружног пројереја митровачког, обишао је манастир Девич и о томе 20. децембра 1928. године обавестио

---

⁴¹⁹ „Патријарх у јужној Србији“, *Правда*, 26. јун 19126. године, 2.

⁴²⁰ АЕРП, Духовни суд Епархије рашко-призренске – Администратору митрополиту скопљанском Варнави, 14. IX 1928.г.

⁴²¹ Исто.

Духовни суд Епархије рашко-призренске.⁴²² У Извештају се детаљно говори о стању храма, манастирских зграда, земљишту манастира, као и о материјалном стању манастира. Наводи се да је храм у добром стању, али да су манастирски конаци, којих је било пет, осим два, „сви готово неупотребљиви, те би их требало поправљати, нарочито конак на западној страни.“ Аграрном реформом од манастира је узето 35 хектара земљишта, од тога 25 у Лауши и 10 хектара у Лудовићу, и дато тамошњим Србима и Арбанасима. Како стоји у Извештају, само су локални Срби давали манастиру четвртину од приноса. Наведено је да је манастир имао и имања у Пећи, Злокућанима, Бичи, Кијеву, Великој Хочи, Лепини и Вучитрну, али није наведено колика су та имања била. У Извештају се још и наводи да, осим на имања у Вучитрну, манастир нема тапије на остала имања, „јер су или уништене за време ратова, или се налазе код неких старих татора у Вучитрну, који их не показују.“⁴²³

„Око самог манастира, манастир има око 200 хектара по шумом, обраслом већим делом храстовом а остало буковом и друге врсте. Гора је, сем у непосредној близини манастира, махом уништена од околних Арнаута, али сада је под надзором државних чувара шуме, те ће се убрзо повратити и подићи. Манастир има и један забран у селу Лудовићу.“⁴²⁴ Манастир је имао и завидан сточни фонд, од кога је нешто задржао, а „остало је раздељено народу православном у околини на добровољну исхрану.“⁴²⁵

По питању братства манастира, протојереј Гвоздић напомиње да старешина манастира као и двојица сабраће улажу „сву добру вољу да манастир унапреде, али су сви потпуно невични у вођењу администрације“, ⁴²⁶ те предлаже за неопходно наћи једно стручно монашко лице и поставити га за старешину.

У Извештају се закључује да државне и општинске власти готово ни у чему нису излазиле у сусрет манастиру, чак ни за оно на шта је манастир имао право, већ су поступале против манастирских интереса, а у корист појединаца. У

---

⁴²² АЕРП, Окружни протојереј косовски-митровачки – Духовном суду Епархије рашко-призренске, 28. XII 1928.г.

⁴²³ Исто.

⁴²⁴ Исто.

⁴²⁵ Исто.

⁴²⁶ Исто.

прилог ове тврдње говори и податак да извесна браћа Ајетовићи из Лудовића обрађују манастирско земљиште, а да ништа не дају манастиру.⁴²⁷

У дневном листу *Правда* од 19. фебруара 1930. објављен је чланак „И Манастир Девич на ивици пропасти“, потписан псеудонимом *Виталис*. У чланку се наводи лоше стање грађевина манастира Девич, како су „склоне скором паду“, док је олтар „препукао“ и „повукао“ један зид, коначи „нахерени“, све остарило, једном речју манастир је био „на ивици пропасти.“ Као закључак наводило се да је довољан и „најмањи потрес и цео манастир биће само – једна рушевина.“⁴²⁸

Старешина манастира Девич Мелентије Вуковић, у свом одговору објављеном у листу *Правда* 18. марта 1930. године, демантује све што је написано, наводећи како „су и манастир и коначи зидани доста примитивно, од не богзна каквог материјала, али су очувани сасвим добро. Ако не лепо, али је све стабилно, као да је јуче прављено.“⁴²⁹ Он такође наводи како је 1929. године епископ рашко-призренски обишао овај манастир⁴³⁰ „прегледао целокупан рад, видео стање у ком се налази и притом није ставио ниједне озбиљније примедбе, што значи да је све било у реду.“⁴³¹

Грађани Дреничког среза из шест општина, њих двадесет петоро потписника, обратило се 7. фебруара 1931. године епископу рашко-призренском с молбом да јеромонах Хаџи Јанићије Миновић⁴³², сабрат манастира Девич, буде постављен за сталног пароха за Дреницу, пошто је „досадашњим радом

---

⁴²⁷ АЕРП, Окружни протојереј косовски-митровачки – Духовном суду Епархије рашко-призренске, 28. XII 1928.г.

⁴²⁸ *Виталис*, „И манастир Девич на ивици пропасти“, *Правда*, бр. 47, 19. фебруара 1930. године, 5.

⁴²⁹ И манастир Девич на ивици пропасти“, Исправка јеромонаха Г. Мелентија, *Правда*, бр. 74, уторак 18. март 1930. г.

⁴³⁰ После обиласка манастира Девича и Грачанице, епископ рашко-призренски обратио се 18. јула 1929. године, министру вера, наводећи како су коначи манастира Девич руинирани, али „могу још неко време послужити за посетиоце.“ – АЈ-69-140-216, Епископ рашко-призренски – Министру вера Краљевине СХС, Београд, 18. VII 1929. г

⁴³¹ „И Манастир Девич на ивици пропасти“, Исправка јеромонаха Г. Мелентија, *Правда*, бр. 74, уторак 18. март 1930.г.

⁴³² Почетак Другог светског рата је Хаџи Јанићије Миновић дочекао као игуман Манастира Бинач, у околини Витине. Он је приликом доласка Бугара у те крајеве, заједно са тутором Манастира, Максимом Ристићем, ишао у Скопље да се представи новом митрополиту Бугарину. Према *Извештају в.д. стрешине Манастира Бинач*, нови митрополит је задржао хаџи Јанићија у служби, али „услед извесних услова“ игуман је одустао и отишао за своје родно место Краљево, успевши да од Италијана добије дозволу за пут. Поменути тутор Манастира Бинач пратио га је до Гњилана. „Од тада ништа се није чуло о њему.“ – АЕРП, ВД Старешина Манастира Бинач, Црквеном суду–Призрен, 28.02.1946.г.

заслужио све похвале.⁴³³ У молби се износи жалосно стање како „народ православни у Дреници сахрањује своје миле и драге без пароха; рађа се и умире, а нема пароха да га крсти.“⁴³⁴ Епископ није удовољио овој молби, већ је својим актом од 28. фебруара 1931. године, јеромонаха Платона Бондра,⁴³⁵ бившег духовника Богословије у Призрену, поставио за привременог пароха лаушког, и за старешину манастира Девич уместо дотадашњег старешине јеромонаха Мелентија Вуковића.⁴³⁶

Убрзо после постављења јеромонаха Платона за старешину, од виших црквених власти стигла је препорука да се поведе рачуна о манастирским имањима, пошто претходне управе нису о томе водиле финансијске извештаје, као и да се поведе рачуна да све имање манастира буде обрађивано.⁴³⁷ Министарство правде Краљевине Југославије, одобрило је 18. јуна 1931. године буџет манастира Девич за 1931. године.⁴³⁸

Пошто је један од манастирских конака, тзв. „призренски конак“, био у јако лошем стању, управа манастира се 7. новембра 1931. године обратила Епископу Рашко-призренском с предлогом да се „на темељима истог или да се на истом плацу подигне опширнија и већа зграда двоспратна која би била спремна да прими отменије госте.“⁴³⁹ Предложено је да манастир од својих средстава, сто хиљада динара код Хипотекарне банке, и од грађе из своје шуме започне рад на новом конаку.

У пролеће и лето 1933. године манастир су, у склопу научне експедиције Београдског универзитета по Старој и Јужној Србији, посетили професори Владимир Ћоровић и Станоје Станојевић. У интервјуу за дневни лист *Правда* 16. августа 1933. године, преносећи своје импресије, професор Ћоровић је навео

---

⁴³³ АЕРП, Грађани Дреничког среза – Епископу рашко-призренском, 07. II 1931.г.

⁴³⁴ Исто.

⁴³⁵ Током Другог светског рата прешао у тзв. Хрватску православну цркву и добио одликовање од митрополита Гермогена: Михаил Шкаровский, *К историји Православной Цркви в Хорватии, Вестник Церковной истории*. (Москва: 2006), N4, 221-262; Убијен од Немаца 23. октобра 1944. у Врднику; Алексеј Ј. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији:утицај СССР – а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941 – 1945* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2011), 101.

⁴³⁶ АЕРП, Протојереј округа звечанског – Епископу рашко-призренском. *Примопредаја дужности пароха лаушког, јеромонах Хаџи Јанићије Миновић - јеромонах Платон Бондов*, 11. III 1931.г.

⁴³⁷ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Управи манастира Девич, 26. III 1931.г.

⁴³⁸ АЕРП, Министарство правде Краљевине Југославије Београд – Духовном суду Епархије рашко-призренске, Призрен. *Одобрење предвиђеног буџета манастира Девича, за 1931. годину*, 18. јун 1931.г.

⁴³⁹ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 07. XI 1931.г.

да је „стање рукописа у манастиру Девич било најбедније што сам до сада у животу видео: листови растурени, поцепани, разбацани по разним ћошковима и то на три до четири стотине.“ Ћоровић се понадао да ће доћи до реорганизације у манастиру, и да ће неко од млађих монаха имати више разумевања за вредност рукописа и друге нематеријалне баштине.⁴⁴⁰ Сличним речима стање манастирске ризнице описао је и професор Станојевић на седници Историјског друштва Србије, тврдећи како се према рукописима у манастиру, поступало врло безобзирно: „Било је страхаота погледати у каквом се стању налазе рукописи. Они су били затрпани у једном прљавом сандуку.“⁴⁴¹ Поводом тога Станојевић је наводио да је поднета представка патријарху српском да се оснује црквени музеј у Београду, „јер је страхаота како се калуђери понашају према рукописима.“⁴⁴²

Делегација Историјског друштва Србије на челу са Владимиром Ћоровићем, обишла је 1933. године косовско-метохијске манастире. У тексту „Судбина наших манастира“ Ћоровић наводи како је најтужније стање било у манастиру Девич: „не може се описати јад у коме смо нашли неке старе рукописе и њихове остатке.“⁴⁴³ Као илустрација потпуне небриге о рукописима професор Ћоровић наводи како су вредне књиге и рукописи чувани тамо где се су „ракољиле (спремање за ношење јаја) кокошке“,⁴⁴⁴ док су многи листови из старих рукописа били поцепани и разбацани околo. Као поређење Ћоровић наводи како су „честити сељани, не знајући ни сами колика им је вредност“, у цркви у селу Цркoлез, на путу између Пећи и Митровице, сачували неколико веома старих рукописа на пергаменту из XIII–XIV века.⁴⁴⁵

---

⁴⁴⁰ „Резултати рада научне мисије у Јужној Србији“, разговор са г. др Владимиром Ћоровићем“, *Правда*, 16. август 1933, 3.

⁴⁴¹ Професори траже строг закон о чувању свих народних старина“, *Правда*, 19. октобар 1933. године, 6.

⁴⁴² Исто.

⁴⁴³ Владимир Ћоровић, „Судбина наших манастира“, *Правда*, 16. јануар 1938. године, 8.

⁴⁴⁴ Исто, 9.

⁴⁴⁵ Исто.

Прилог 17. Фотографија јерођакона Мардарија Здравковића,
(архива Епархије рашко-призренске).

У периоду између два светска рата у братству манастира било је честих промена. Јерођакон Мардарије Здравковић,⁴⁴⁶ сабрат манастира, премештен је

---

⁴⁴⁶ Мардарије Здравковић рођен је 8. августа 1908. године у Ћићевцу. Од школске спреме имао је завршену основну школу и два разреда Гимназије, док је Монашку школу завршио 1928. године. Исте године је рукоположен за јерођакона, док је 8. марта 1931. године рукоположен за јеромонаха. Служио се руским језиком и сарађивао у часописима. Из Рашко-призренске премештен у је Нишку епархију, 11. јуна 1928. године, и то у манастир Свети Роман код Ђуниса. После годину дана по потреби премештен за манастир Грачаница 24. јула 1929. године, а из Грачанице премештен у манастир Девич. Одлуком епископа рашко-призренског од 9. марта 1931. године

24. марта 1931. године за сабрата манастира Бања у срезу Прибојском. Исте године сабрат манастира постао је протојереј Анђелко Нешић,⁴⁴⁷ свештеник у пензији из Косовске Митровице,⁴⁴⁸ који је у Девичу 16. августа 1931. године замонашен од стране рашко-призренског епископа Серафима, добивши монашко име Андреј. Већ 21. септембра исте, 1931. године, јеромонах Андреј је постављен за старешину манастира.

Јеромонах Николај Чернокун⁴⁴⁹ је био сабрат манастира од 16. јануара 1931. до 31. јула 1933. године, када је постављен за привременог старешину манастира Свете Тројице код Призрена.

Према Извештају Управе манастира Девич Црквеном суду Епархије рашко-призренске од 31. децембра 1932. године,⁴⁵⁰ братство манастира чинили су: јеромонах Дамаскин Бошковић старешина, синђел Мелентије Вуковић, јеромонах Николај Чернокун и монаси Софроније Ракетић и Мирон Божовић.⁴⁵¹

премештен је за сабрата манастира Бања. – АЕРП, *Кондуит листа јеромонаха Мардарија Здравковића*.

⁴⁴⁷ Овај знаменити прота обратио се 21. јуна 1905. године писмом краљу Петру I Карађорђевићу, наводећи зулуме које Арбанаси чине, између осталог наводи: „Нема дана када са лица земље не оде по који Србин, а често и много њих; крађи и обичној тучи број се не може знати, пошто је и сувише... Убијају, краду, отимају девојке и жене, па их срамоте на очиглед њихових сродника. Ако овакво стање потраје дуже, онда можемо слободно рећи: с Богом Србине, јер га за кратко време неће бити овамо.“ – Павле Целетовић Иванов, *Качаци Косова и Метохије* (Београд: Интер-ју-прес: Еккос, 1990), 96. Име проте Анђелка Нешића је везано и за преговоре државних власти са дреничким качацима. Наиме, 1922. године он је изабрао пошто, како наводи Целетовић, „зна арнашаке обичаје а био је и пријатељ Исе Бољетинца.“ – Целетовић, *Качаци*, 156. Прота се сусрео са једним од качачких вођа Мехмедом Делијом и упитао га да ли се у његовој дружини налази злогласни качак Бећир Муљак, пошто је добио одричан одговор, разговор је завршен тиме што су качаци обећали да неће вршити акције, нити дозволити другима да то чине у призренском, косовском и звечанском округу до Истока. – Целетовић, *Качаци*, 156.

⁴⁴⁸ У документу који је објавила Љиљана Чолић, *Говор Боже Јокановића, протојереја звечанског округа*, стоји да је свештеник Анђелко Нешић, парох митровачки, убијен у Скопљу 1915. године, од стране бугарских комита. У истом документу стоји да је поменути прота „првог децембра 1920. године бачен у тамницу још 1916. и окован, осуђен је на вешала па помилован на 20 година тешке робије, а цела његова породица интернирана у Нежидер.“

Овај документ садржи попис великог броја свештених лица, монаха, протојереја, као и других црквених службеника жртава током бугарско-аустријске окупације Косова и Метохије 1915-1918. године. Како је наведено убиства су била праћена тортурама разних врста.

⁴⁴⁹ Николај Чернокун, јеромонах, један од руских избеглица у време совјетске револуције 1919. године. Био је добро писмен, побожан и приљезан сваком раду. Био је парох милешевске парохије. Уредно је водио матичне књиге и установио домовни протокол. Када је чуо за смрт игумана Нестора, одмах је преко ноћи нестао из манастира. Први пут после одласка дошао је у Милешеву у лето 1962. године, као старац у одмаклим годинама. Тада је живео у једном манастиру у Македонији. Није хтео ништа да говори о свом боравку у Милешеви. После два дана отишао је из манастира. – Протејереј Миле Вуловић, „Истина о смрти игумана Нестора Тркуље“, *Савиндан: ревија за српску духовну обнову*, Пријепоље: Милешевски културни клуб, година XX, бр. 20, Пријепоље 27. јануар 2010, 37.

⁴⁵⁰ АЕРП, Управа манастира Девича – Црквеном суду Епархије рашко-призренске, 04. III 1933.г.

⁴⁵¹ Одлуком епископа рашко-призренског 1960. године за намесника манастира Драганац постављен је јеромонах Мирон (Божовић), в.д. пароха гораждевачког. (АЕРП, Епископ рашко-

Прилог 18. Фотографија јеромонаха Симеона Милосављевића,
(архива Епархије рашко-призренске).

Старешина манастира Девич, јеромонах Симеон Милосављевић, обавестио је 7. новембра 1933. године Црквени суд Епархије рашко-призренске како је срески референт извршио премеравање манастирске шуме. Према утиску старешине, манастирску шуму од локалних Арбанаса могла је спасити једино „специјална комисија која би била одређена од више државне власти.“⁴⁵²

призренски – Црквеном суду Епархије рашко-призренске, 12. VIII 1960.г.) Због болести одлази 1969. године у Високе Дечане, а потом бива и сабрат манастира Лепавина. Отац Мирон се упокојио у Господу 29. јуна 1979. године, у манастиру свог монашког пострига Високим Дечанима, где је и сахрањен. („Поводом годишњице, јеромонах Мирон (Божовић), сабрата манастира Лепавине“, *Православље* – новине Српске Патријаршије, бр. 317. 1. јун 1980, 15).

⁴⁵² АЕРП, Управа манастира Девича – Црквеном суду Епархије рашко-призренске, Призрен, 7. XI 1933.г.

„Иначе, – наводи игуман Милосављевић, – заклеће се сто Арнаута да манастир ништа нема, на основу чега ће суд општине Лаушке и тврдити тапију, јер неће помоћи наших неколико сведока, зато што је законом дато право свима једнако.“⁴⁵³

Несигурно и тешко стање у Дреници и околини манастира Девич илуструје и парох лаушки Пеко Вукотић, који у извештају архијерејском намеснику митровачком 10. октобра 1934. године, између осталог, наводи да у Девич није смео ићи на вечерњу молитву, пошто се није сâм смео враћати ненаоружан и без икакве пратње.⁴⁵⁴

Пошто је долазило до честих промена и на месту старешине манастира Девич, идеја о градњи конака била је стално одлагана. Ипак је 1934. године Техничко одељење среза Пећког урадило предрачун трошкова за изградњу конака, који су износили 254.299,36 тадашњих динара.⁴⁵⁵ Целокупна документација била је послата Светом архијерејском синоду СПЦ на мишљење и евентуално одобрење. Свети архијерејски синод се није сложио с достављеним планом изградње конака, већ је препоручено да се „да се исти план преправи према стилу храма односно да се копира старински какав конак.“⁴⁵⁶

У одговору на препоруку Светог архијерејског синода од 31. октобра 1935. године, пројектант Атанасије Стојковић навео је како је пројекат конака у Девичу урађен у споразуму са епископом рашко-призренским, као и да фасада одговара фасади конака Пећке Патријаршије, док је отворен ходник пројектован по узору на „Милошев конак“ у Високим Дечанима: „Код приложеног плана једино су прозори нешто већи него на конацима у манастиру Девич. Главна зграда конака у манастиру Девич има готово исту фасаду као и пројектована зграда, а један конак је склон паду, и он ће се морати да што пре поруши, како би се избегла катастрофа.“⁴⁵⁷

Међутим, Свети архијерејски синод СПЦ у одговору од 3. фебруара 1936. године наводи да се „ни после извештаја техничког одељења среског начелства у Пећи не може сложити са спремљеним пројектом за подизање новог конака манастира Девич, већ мишљења је, да се исти план преради односно изради по

---

⁴⁵³ Исто.

⁴⁵⁴ АЕРП, Парох лаушки, Пеко Вукотић – Архијерејском намеснику, Кос. Митровица, 10. X 1934.г.

⁴⁵⁵ АЕРП, Начелство Пећког среза, техничко одељење – Епископу рашко-призренском, 25. I 1934.г.

⁴⁵⁶ АЕРП, Свети Синод СПЦ – Министарству грађевина, 08. X 1935.г.

⁴⁵⁷ АЕРП, Начелство Пећког среза – Краљевска банска управа, Цетиње, 31. X 1935.г.

узору на старински какав конак, тако да се у конаку предвиди и довољно велика тераса за склониште и одмориште народа који посећује манастир, као што је на пример конак манастира Милешева.⁴⁵⁸

Прилог 19. Фотографија јеромонаха Рафаила Миловановића,
(архива Епархије рашко-призренске).

О великим безбедносним искушењима кроз које је пролазило манастирско братство, упркос чињеници да је стање јавне сигурности, макар номинално, било боље него пре 1918. године, сведочи инцидент када је група Арбанаса из села Резало покушала да убије заменика старешине манастира Девич,

---

⁴⁵⁸ АЕРП, Синод СПЦ – Министарству грађевина, 03. II 1936.г.

јеромонаха Рафаила Миловановића, пошто су били ухваћени у илегалној сечи манастирске шуме.⁴⁵⁹

Старешина манастира јеромонах Симеон Милосављевић⁴⁶⁰ био је 14. јуна 1937. године разрешен ове дужности. Пошто јеромонах Симеон Андрић није хтео да се прими ове дужности,⁴⁶¹ место старешине манастира Девич предато је већ остарелом синђелу Мелентију Вуковићу,⁴⁶² који се после неколико месеци упокојио.⁴⁶³ После његове смрти, за старешину манастира Девича постављен је јеромонах Венијамин Бошковић, бивши старешина манастира Светог Пантелеја из Епархије Злетовско-струмичке. Он је ову дужност обављао од 16. новембра 1937. године до 21. јуна 1938. године, када је јеромонах Симеон Андрић постављен за игумана.

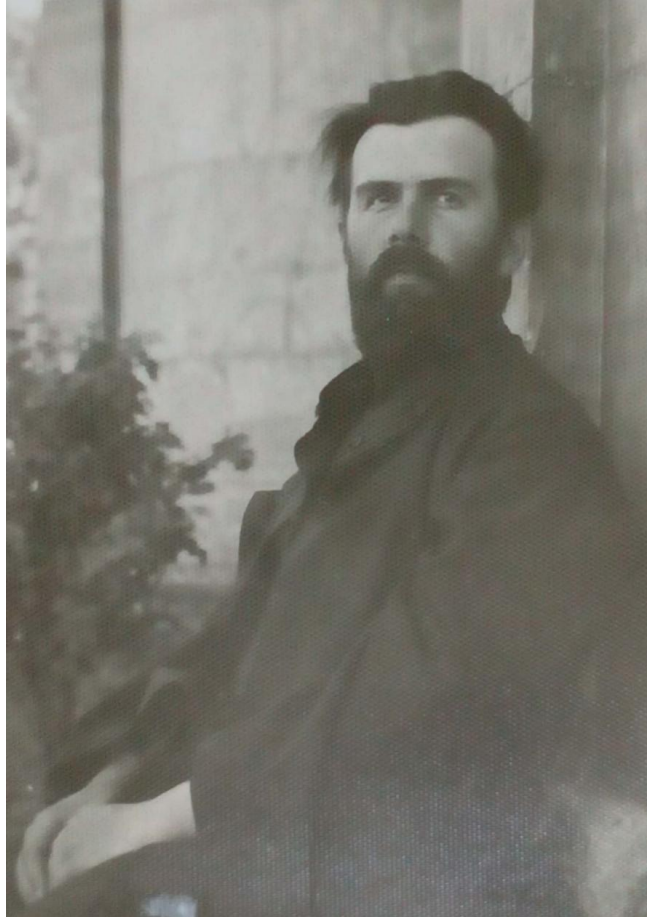
⁴⁵⁹ „Вести из Старе Србије“, *Вардар*, 18. септембар 1936, 4.

⁴⁶⁰ Јеромонаху Симеону Милосављевићу, који је почетком Другог светског рата био сабрат манастира Високи Дечани, током рата губи се сваки траг. Пошто је епископ рашко-призренски Павле сазнао да се у селу Сараорци, околини Смедерева налази некадашњи јеромонах Симеон Милосављевић, који се представљао као Станиша Стојадиновић, обратио се 22. септембра 1958. године обратио се епископу браничевском. У преписци двојице епископа, која је похрањена у Архиви Епархије рашко-призренске, утврђено је да је Станиша Стојадиновић, заиста некадашњи јеромонах Симеон Милосављевић, сабрат Девича и Дечана. Током Другог светског рата избегао је у Сједињене Америчке Државе, где је напустио монашки позив и оженио се. Одлуком Црквеног суда Епархије рашко-призренске од 7. децембра 1961. године, јеромонах Симеон Милосављевић је рашчињен и враћен у ред световњака, због како стоји у пресуди: „кршења монашких завета и брачног живота из којег има једно дете.“ – АЕРП, Пресуда Црквеног суда Епархије Рашко-призренске, *Рашчињење јеромонаха Симеона Милосављевића*, 02. XII 1961.г.

⁴⁶¹ Јеромонах Симеон Андрић је због оваквог понашања, био кажњен епитимијом која је гласила „забрана свештенодејсвовања на седам дана.“ – АЕРП, Црквени суд Епархије рашко-призренске, 30. VI 1937.г.

⁴⁶² АЕРП, Архијерејски намесник К. Митровица – Црквеном суду Епархије рашко-призренске, 14. VI 1937. г.

⁴⁶³ АЕРП, Управа манастира Девич– Црквеном суду Епархије рашко-призренске, 28. IX 1938. г.

Прилог 20. Фотографија јеромонаха Симеона Андрића,
(архива Епархије рашко-призренске).

Почетком марта 1939. године запаљена је манастирска штала, када је изгорела и велика количина сточне хране. Кривац за ту паљевину је од стране Окружног суда у Косовској Митровици ослобођен сваке одговорности у недостатку доказа, а управа манастира упућена на грађанску парницу. ЕУО Епархије рашко-призренске је у вези са овим случајем предложио управи манастира да од надлежне општине тражи накнаду учињене штете и исту тужи, пошто се претходно споразуме о овоме са адвокатом.⁴⁶⁴ Нажалост, на основу постојеће архивске грађе не знамо шта се даље дешавало у вези са овим случајем.

Старшина манастира обратио се 10. августа 1938. године Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске (у даљем тексту ЕУО) са молбом за

---

⁴⁶⁴ АЕРП, Записник Епархијском управног одбора (у даљем тексту ЕУО) Епархије рашко-призренске 1939-1941.г. *О паљевини штале и сламе манастира Девича*, 27. III 1939.г.

одобрење кредита у износу од 12.000 динара.⁴⁶⁵ Наиме, новчани кредит је био потребан како би се подигао оградни зид око манастира, пошто је, како се наводи, „манастир са свих страна отворен, јер су сви зидови порушени“. Поред оградног зида, сви манастирски конаци су били у јако лошем стању, тако да јеромонах Андрић молбу закључује речима: „Манастир је сада на жалост сав у рушевинама и даје ружну слику и страшну импресију својим посетиоцима.“⁴⁶⁶

Како почетком јесени 1938. године у манастиру није било ниједног монаха који би ишао у „писанију“ по селима ради прикупљања добровољних прилога, јеромонах Симеон обратио се 17. септембра 1938. године Епископу рашко-призренском молбом да дозволи једном од монаха из манастира Високи Дечани да помогне манастиру Девич по том питању.⁴⁶⁷ „Писанија“ је манастиру Девич била од велике користи, пошто је, како се наводило, „манастир са досадашњим монасима јако извикан по селима и градовима, сељаци се слабо одазивају да дају прилоге у природи, а без писаније манастир може само да животари од данас до сутра“.⁴⁶⁸

Како би манастир могао да отпочне обнову конака, Епархијски управни одбор одобрио је продају манастирске воденице у селу Злокућани, у своје време подигнуте као својина манастира Девич, Високи Дечани и Пећка Патријаршија. Од продаје ове воденице, сходно договору трочлане комисије,⁴⁶⁹ манастиру Девич је припала сума од 20.000 тадашњих динара.⁴⁷⁰

Јеромонах Симеон Андрић, попут већине старешина манастира, није много времена провео на челу управе манастира Девич. Петог септембра 1939. године на тој дужности заменио га је јеромонах Емилијан Ненадовић,⁴⁷¹ који се на овом послушању задржао нешто мање од месец дана. Наиме, већ 24. септембра 1939. године старешина манастира постао је јеромонах Александар Перовић, једна од најкомпромитованих личности из манастирске историје. После нешто више од годину дана смењен је са места старешине, пошто је Црквени суд по његовом

---

⁴⁶⁵ АЕРП, Управа манастира Девича – ЕУО Епархије рашко-призренске, 10. VIII 1938.г

⁴⁶⁶ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 10. VIII 1938.г.

⁴⁶⁷ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 17. IX 1938.г.

⁴⁶⁸ Исто.

⁴⁶⁹ АЕРП, О продаји три дела воденице у с. Злокућанима, 08. VI 1939.г.

⁴⁷⁰ АЕРП, Продаја воденице у Злокућанима, 04. VIII 1939.г.

⁴⁷¹ АЕРП, Акт епископа рашко-призренског, о постављењу јеромонаха Емилијана Ненадовића, на место игумана манастира Девич, 05. X 1939.г.

случају,⁴⁷² поред моралних престопа, пронашао и значајне финансијске злоупотребе.⁴⁷³ После његове смене, управа манастира предата је 15. септембра 1940. године⁴⁷⁴ архимандриту Виктору Гиздавићу.⁴⁷⁵ После вишегодишњих припрема у априлу 1940. године приступило се оправци „конака Ћуприлића Везира“ у манастиру Девич (предрачунска сума износила је 176.844 динара).⁴⁷⁶

Татомир Вукановић је изнео тезу да су монаси Девича имали значајну улогу у помирењу крвно завађених породица на Косову и Метохији. Поред својих свакодневних монашких послушања, богослужења и духовног созерцања, они су, како наводи, „имали улогу посредника у мирењу закрвљених српских породица“.⁴⁷⁷ Иако Вукановић наводи читав ритуал око мирења завађених,⁴⁷⁸ у Архиви Епархије рашко-призренске не постоји ништа што би указивало на вршење оваквог ритуала. Можда је ово мирење завађених тек на основу народног предања приписано девичким монасима, али ипак верујемо да би о томе било трагова у писаним документима.

---

⁴⁷² АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Управи манастира Девича, 14. X 1940.г.

⁴⁷³ АЕРП, Управа манастира Девича – Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, 21. X 1940.г.

⁴⁷⁴ АЕРП, Архијерејско намесништво косовско-митровачко – ЕУО Епархије рашко-призренске, 15. IX 1940.г.

⁴⁷⁵ „Док су остали Бугари износили опљачкане ствари, један од њих је нашао и међу нас довео старог, седог архимандрита Виктора, родом из Чечине. И он се нашао у то време са нама у Студеници као избеглица. Био је својевремено старешина Студенице, Светог Наума, Девича, Пећке Патријаршије и других манастира. Његова соба је имала изузетно мала врата, па је Бугари, који су нас изгнали нису ни приметили. Сад кад су га довели код нас у порту наредили су му да легне. Он, видећи како сви лежимо, а неке да су крвави мислио је, како нам је доцније причао, да смо сви побијени. Зато је на тренутак застао и помолио се Богу да прими његову душу. Затим се прекрстио и легао између нас да и њега убију. Међутим, Бугари искаливши свој бес на нама, а задовољивши се ваљда и пленом, нису хтели овог осамдесетогодишњег старца тући.“ – Јован Радосављевић, „Манастир Студеница за време другог светског рата од 1941-1944. године“, У: *Теолошки погледи: двомесечни верско научни часопис*, Београд, год. 18, бр. 1/2 (1986), 45-71).

⁴⁷⁶ АЈ-63 – 8, Министарство грађевина – Министарству правде, 3. април 1940.

⁴⁷⁷ Татомир Вукановић, *Дреница-друга српска Света Гора*, 34.

⁴⁷⁸ „Убици се преко очију веже око главе пешкир, а руке му се вежу „наопако“ - позади на леђима. Ханџар му се протегне кроз одећу, поред потиљка исто на леђима, па га рођаци воде кући где живи обитељ убијенога. Преко кућног прага убијеног, бива опроштај крви. Најстарији син убијенога то чини, или неко из његовог рода, ако нема сина. Монах манастира Девич је тада носио девичку светињу: крст, Јеванђење и икону. Тада би син или рођак убијенога пришао, одрешо би му застор преко очију, а јатаган би бацио на земљу. Убица би га пољубио у руку, а то би учинили и други „добри људи“, чланови суда умира крви. Тек тада би се приступало разрезау плаћања крви убијенога, а потом се давао и ручак присутнима у част умира крви.“ – Татомир Вукановић, *Srbi na Kosovu III* (Vranje: Nova Jugoslavija, 1986), 34

2.5. Манастир Девич у време Другог светског рата

После краткотрајног Априлског рата 1941. године и капитулације Југославије, територија Косова и Метохије подељена је између три окупационе управе. Под немачку управу, која је обухватала тзв. ужу Србију, потпали су Косовско-митровачки, Вучитрнски и Лапски срез, као и делови Грачаничког среза.⁴⁷⁹ Приликом разграничења највећи део Ибарског Колашина⁴⁸⁰ издвојен је из Косовско-митровачког среза и припојен срезу Дреничком, чије је седиште било у Србици, тј. Скендерају⁴⁸¹ и подчињен округу (префектури) у Пећи.⁴⁸²

Остали делови Косова и Метохије подељени су између бугарских и италијанских окупационих снага. Бугарска је окупирала део Гњиланског среза северно од Пасјана, као и Витину, Качаник и Сиринићку Жупу,⁴⁸³ док је највећи део косовско-метохијске области заузела Италија, настојећи тиме да добије што више за своју марионетску државу „Велику Албанију“.⁴⁸⁴

Насиље арбанашког становништва је обележило већ прве ратне дане на Косову и Метохији. Наоружане арбанашке групе⁴⁸⁵ нападале су из заседа припаднике Војске Краљевине Југославије, док је истовремено отпочео и терор

---

⁴⁷⁹ Зоран Јањетовић, „Границе немачке окупационе зоне у Србији 1941 – 1944“, У: *Зборник радова*, књ. 62 – 2 (Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 2012), 106.

⁴⁸⁰ Становници Ибарског Колашина су били Срби староседеоци и у њему није било насељеника. Један део Колашинаца је, између два светска рата, био колонизовани у Доњој Дреници, понајвише у селима Краљевић Томислав и Горња Клина. Они су се, после прогона насељеника од стране Арбанаса 1941. године, вратили у стари крај. – Божовић, Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији*, 221; Ибарски Колашин је, иначе, од првих дана окупације био на удару разних вулнетарских банди из Дренице и других суседних подручја, па и муслимана из Санцака. Тек у јесен 1943. године, у срезу дреничком формиран је Народноослободилачки одбор (НОО) од неколико Арбанаса. Међутим, овај одбор није имао мрежу сеоских и општинских одбора. Од антифашиста и чланова Народноослободилачког покрета (НОП-а), у Дреници је крајем 1943. године, формирана, као позадинска партизанска јединица, *Дреничка група*. – Бранко Бошковић, „Народноослободилачки покрет у дреничком срезу“, 321-328.

⁴⁸¹ Бранко Бошковић, „Преглед специфичности народноослободилачког покрета на Косову и Метохији (1941-1945. године)“, У: *Космет* (часопис) (Приштина: Институт за историју Косова и Метохије, 1991), 211-283.

⁴⁸² Ненад Антонијевић, *Ратни злочини на Косову и Метохији у Другом светском рату – документа* – друго измењено и допуњено издање (Београд: Музеј жртава геноцида, 2009), 19.

⁴⁸³ Да би немачке трупе могле бити послате на Источни фронт, бугарска зона је 15. јануара 1942. године проширена на Лапски срез. Дана 7. јануара наредне године, срезови Косовска Митровица и Вучитрн такође су прикључени области под контролом бугарских трупа. Ови срезови су остали део немачке окупационе зоне у Србији, иако је задатак контролисања тих крајева после тешких немачких неуспеха и губитака у СССР-у пребачен на бугарске трупе. *Исто*, 107.

⁴⁸⁴ Исто.

⁴⁸⁵ Videti: Milorad Vavić, „Kontrarevolucionarne organizacije na Kosovu i Metohiji 1941-1945. godine“, У: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 19 (Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1987), 49-68.

над српским цивилним становништвом.⁴⁸⁶ Посебно изложени притисцима били су колонисти, на које су Арбанаси неретко гледали као на уљезе које су од 1918. до 1941. године југословенске власти насељавале на њихову земљу, самим тим и на њихову штету, а зарад остварења уско политичких државних интереса.

Прогон колониста, који је био нарочито суров, имао је за циљ да додатно застраши и у избеглиштво са Косова и Метохије натерају преостали Срби. То је веома брзо резултирало њиховим масовним, како неорганизованим тако и организованим исељавањем на територију уже Србије. Укупан број исељеника са Косова и Метохије у току све четири ратне године није прецизиран. Процене се крећу од око четрдесет хиљада до укупно сто хиљада избеглица,⁴⁸⁷ укључујући и оне са подручја око Новог Пазара.⁴⁸⁸ Са подручја Косова и Метохији Срби су одлазили све до августа 1944. године. Последња група избеглица из Урошевца стигла је у карантинску станицу Равни Гај код Кнића 21. августа 1944. године.⁴⁸⁹

Према ноти коју је Југословенска влада у Лондону упутила савезницима, на подручју Метохије је до 1941. године живело око сто хиљада, а прогнано је око осамдесет хиљада Срба. Остатак се разбежао по шумама око Белог Поља, Гораждевца, Пећи, Ђураковца и Ђаковице.⁴⁹⁰ Комесаријат за избеглице регистровао је до 7. априла 1942. године више од седамдесет хиљада избеглица. Међутим, њихов број био је много већи, пошто је Комесаријат регистровао само незбринуте, али не и оне који су били прихваћени од пријатеља и рођака и оне који су отишли у Црну Гору.⁴⁹¹

О крвопролићу над колонистима сведочили су и представници окупатора, па је тако италијански дипломата Карло Умилта, који је посетио Косово и Метохију, пролазивши путем Ђаковица–Пећ забележио да није видео кућу са

---

⁴⁸⁶ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939 – 1945* (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1992), 102, 104, 245; Ненад Антонијевић, *Албански злочини над Србима на Косову и Метохији у Другом светском рату*: документа (Београд: Музеј жртава геноцида, 2009), 17, 173 – 174.

⁴⁸⁷ Венцеслав Глишић, Албанизација Косова и Метохије 1941 – 1945, У: *Срби и Албанци у XX веку*, САНУ, научни скупови, књ. LXI, Одељење историјских наука, књ. 20, Београд 1991, 285.

⁴⁸⁸ Последице политике сила Осовине - Италије и Немачке - и арбанашког дивљања на Косову и Метохији биле су те да се 1942. године на јужним границама окупиране Србије нашло око 60.000 избеглица. - Богдановић, *Књига о Косову*, 202.

⁴⁸⁹ Бранислав Божовић и Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији* (Београд: Институт за савремену историју: Републички одбор СУБНОР – а, Савет Едиције „Србија у рату и револуцији”: Војноиздавачки и новински центар, 1991), 399 – 403.

⁴⁹⁰ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији у светлу међународног права*, 40.

⁴⁹¹ Исто.

кровом, да су сва села била спаљена и да су лешеве људи лежали на ледини, док су живи покушавали да се спасу. Таквим призором, односно изливом мржње Арбанаса према српским колонистима, наведени дипломата био је потпуно шокиран.⁴⁹² Терор којем су били изложени по избијању рата најбоље су описали сами колонисти.⁴⁹³ Такве драматичне околности владале су и у Дреничком крају.

Србица је коначно расељена средином 1943. године. У прва два месеца окупације, у Дреници је убијено деведесеторо насељеника. Током лета 1941. године почело је опште протеривање насељеника из више дреничких села. Формиране су и две колоне избеглица, које су пратили италијански карабињери. Једна је ишла преко Косова Поља у Приштину, а друга преко Србице за Косовску Митровицу. Протеривањима су претходила многа убиства, или су њима била праћена, у Србици, Воћњаку, Краљици, Ћирезу, Новом Пољанцу и другим селима.

Пред Априлски рат 1941. године архимандрит Виктор морао је да напусти манастир Девич, како каже због „од арнаутске најездије“.⁴⁹⁴ Том приликом у манастиру је, према сећању, оставио у некретнинама и имању вредност од 422.509.200,00 предратних динара.“ Све покретности и непокретности оставио је на чување манастирском слуги Обрену Марјановићу.⁴⁹⁵ У извештају Црквеном суду он наводи да је у Дреници завладало безвлашће, те да је сваки Србин „ко није утекао убијен“.⁴⁹⁶

---

⁴⁹² Исто.

⁴⁹³ Видети: Александар Павловић, „Прилози о страдању колониста на Косову и Метохији током Другог светског рата“, У: *Архив: часопис Архива Југославије*, бр. 1/2 (Београд: 2014), 113-129.

⁴⁹⁴ АЕРП, Управа манастира Девича – Црквеном суду Епархије рашко-призренске. *Извештај игумана манастира Девича о стању у манастиру током Априлског рата*, 26. IV 1941.г.

⁴⁹⁵ АЕРП, *Записник о предатим покретностима манастира Девича током Априлског рата*, 27. IV 1941. г.

⁴⁹⁶ АЕРП, Управа манастира Девича – Црквеном суду Епархије рашко-призренске, 26. IV 1941.г.

Табела бр. 1. *Попис непокретности и имања манастира Девич пред
Априлски рат, 1941. године.*

Некретнине	конака-кућа 6, 2 на спрат, 20.850.000, штала 2, 200.000, црква доле и на спрату, 50.000.000,
Имања	воћњаци и јабучњаци, 1.000.000, целокупан забран од 700 хектара, сав је посечен, 350.156.200,
Инвентар	једна кола коњска нова, 10.000, једна кола воловска нова, 15.000, једну чезу нову, 10.000, једну чезу стару, 2.000, кревета плехана 4, 5.000, кревета гвоздена 3, 3.000, душека 4, 10.000, чаршафа креветских 10, за јастуке 7, 6.000, сламњача 10, ћебића вунених 6, 5.000, разних пешкира свилених и обичних 30, 2.000, свиња великих 12, мање разне 35, 20.000,
Стока	3 краве стеоне и 2 јунице и 3 вола, 200.000, коза 65, јаради 15, 15.000, 13. свиња великих 12, мање разне 35, 20.000.
Укупно	421.532.2000 предратних динара

Игуман девички и његов сабрат јеромонах Макарије Поповић били су сакривени седам дана у једној арбанашкој кући, све док није запретила опасност по власника куће. „Благодарећи немачкој војсци која је стигла за време напада и увела ред и мир 22. априла 1941. године, Арбанаси су у манастиру опљачкали само три спаваће собе“.⁴⁹⁷

Пошто је за начелника жандармерије у Србици постављен син Исе Бољетинца, међу локалним Србима „завладала је паника, и сви су Срби побегли из Србице“.⁴⁹⁸

Архимандрит Виктор и јеромонах Макарије успели су да дођу до Косовске Митровице, док за јеромонаха Дамаскина Бошковића игуман Виктор пише да је „још пре пет дана побегао својој кући“.⁴⁹⁹ У априлу и мају 1941. године попаљена су сва насељеничка села у Метохији, сем Витомирице и Добруше, али су и она спаљена у јесен 1941. године. Само у Пећком, Ђаковичком, Источком и Дреничком срезу убијено је сто шездесет два лица, међу којима четрнаест свештеника и једна монахиња.⁵⁰⁰

Прогон насељеника из Дренице,⁵⁰¹ започет у време Априлског рата, окончан је у новембру 1941. године, када је потпуно спаљен и уништен манастир Девич. Сабрат манастира Девич, јеромонах Дамаскин Бошковић, први је клирик Епархије рашко-призренске убијен током Другог светског рата.⁵⁰² Он је убијен у октобру 1941. године.“⁵⁰³ Јеромонах Дамаскин је покушао да заштити манастирску имовину од локалних Арбанаса. Они су га везали и вукли преко камењара и трња, ударајући га кундацима, и када је већ био на издисају дотукли га хицима из пушака.⁵⁰⁴ Мртвог су га претресли и опљачкали око 2.000 динара,⁵⁰⁵ колико су му пронашли у џеповима.⁵⁰⁶

---

⁴⁹⁷ Исто.

⁴⁹⁸ Исто.

⁴⁹⁹ Исто.

⁵⁰⁰ Венцеслав Глишић, „Албанизација Косова и Метохије“, *Срби и Албанци у XX веку*, САНУ, научни скупови LXI, Одељење историјских наука, књ. 20, Београд 1991, 277-291.

⁵⁰¹ Branko Bošković, „Naseljenici na Kosovu i Metohiji (1918-1941) i njihov progon (1941-1944), s posebnim osvrtom na bosansko-hercegovačke naseljenike“, u: *Migracije i Bosna i Hercegovina* (Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu : Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1990).

⁵⁰² Видети: Бобан Стојковић, „Прилог голготи свештенства Рашко-призренске епархије током Другог светског рата“, У: *Баштина*, свеска 49, Приштина-Лепосавић 2019, 311-319.

⁵⁰² Батаковић, *Косово и Метохија: историјско наслеђе*, 381 – 382.

⁵⁰³ Душан Штрбац, Милан Смиљанић, *Споменица православних свештеника - жртва фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби*, 43.

⁵⁰⁴ Исто.

⁵⁰⁵ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Инспектору Косова, 24. IV 1942.г.

Храм манастира Девич у Дреници, као и манастирски конаци, спаљени су 21. новембра 1941. године.⁵⁰⁷ Манастирско имање узурпирани су Арбанаси из суседних села. Манастир је био тешко оштећен, имовина опљачкана, шума и воћњаци уништени а црквена звона украдена.⁵⁰⁸ У свим местима на Косову и Метохији православни свештеници су били злостављани, затварани и убијани од албанских власти и вулнетара.

Јеромонах Гедеон Шаку, кога је епископ рашко-призренски 4. септембра 1941. године поставио за старешину манастира Девич,⁵⁰⁹ писмом од 2. децембра 1941. године обавестио је пароха пећког Василија Килибарду, да је манастир Девич изгорео 24. новембра 1941. године, а да је кивот Светог Јоаникија остао неповређен.⁵¹⁰

Јеромонах Гедеон навео је да је спаљивање манастира организовао Реџеп Фека, тадашњи председник општине Србица. Такође, игуман девички је известио да је манастирско звоно, које је пронашао у потоку код манастира без клатна, пренео у Србицу и исто предао насељенику Јовану Орловићу.⁵¹¹

У својој изјави пред Црквеним судом Епархије рашко-призренске јеромонах Гедеон Шаку сведочио је о дешавањима у манастиру дан после његовог спаљивања, 25. новембра 1941. године. Између осталог, отац Гедеон је навео како је приликом обиласка манастира Девич у пратњи командира карабињерске станице и неколико војника, затекао потпуно девастиране манастирске конаке и храм, док је плоча над гробницом Светог Јанићија била подигнута.⁵¹²

---

⁵⁰⁶ Иако се у литератури напомиње да је током Априлског рата 1941. године убијен игуман манастира Девич јеромонах Дамаскин Бошковић, треба рећи да се, на основу доступне архивске грађе може констатовати да он није био игуман манастира Девич током Априлског рата и да се његово убиство није десило током априла, већ у новембру 1941. године.

⁵⁰⁷ Vladimir Dedijer i Antun Miletic, *Proterivanje Srba sa ognjišta: 1941-1944: svedočanstva*, (Београд: Prosveta, 1990), 670; Атанасије Јевтић, *Страдање Срба на Косову и Метохији од 1941. до 1990. године* (Приштина: Јединство), 1990.

⁵⁰⁸ „Страдање Срба Косова и Метохије током 1941 – 1945. године”, У: *Меморандум о Косову и Метохији Светог архијерејског сабора Српске православне цркве* (Београд: Свети Архијерејски Синод Српске православне цркве, 2003), 39 – 41.

⁵⁰⁹ АЕРП, *Акт епископа рашко-призренског о постављењу јеромонаха Гедеона (Шаку) за игумана манастира Девич и привременог пароха србичке парохије*, 04. IX 1941.г.

⁵¹⁰ АЕРП, Свештеник Василије Килибарда – Епископу рашко-призренском. *Извештај о стању у пећкој парохији, и манастиру Девичу*, 02. XII 1941.г.

⁵¹¹ Исто.

⁵¹² АЕРП, Јеромонах Гедеон Шаку – Црквеном суду Епархије рашко-призренске. *Изјава о страдању манастира Девича*, 26. XI 1941.г.

Према сведочењу локалних мештана, које Гедеон преноси, манастир Девич су опљачкали и притом убили јеромонаха Дамаскина, сабрата манастира, чланови арбанашке породице Војводића, из села Лауша. Такође, Војводићи и Арбанаси из околних села потпуно су посекли и уништили манастирску шуму.⁵¹³

После јеромонаха Гедеона,⁵¹⁴ старшина разрушеног манастира Девич био је јеромонах Арсеније Миљковић. Он је успео да са згаришта манастира током 1941. и 1942. године спаси и преда митровачким свештеницима, протојереју Анђелку Шопићу и јереју Живку Грујићу, следеће богослужбене предмете, углавном од сребра, чија новчана вредност није наведена:

- 1) Једно велико јеванђеље оковано у сребро.
- 2) Један велики сребрни крст.
- 3) Два мала дискоса, један сребрни, један бакарни.
- 4) Седам сребрне пафте за појас.
- 5) Једна бакарна чаша.
- 6) Три сребрне пафте за појас.
- 7) Једна сребрна карика.
- 8) Једна топлота без постоља.
- 9) Две кашичице и једно копље сребрно.
- 10) Три сребрна крста расходована, два већа и један мањи.
- 11) Једна панагија сребрна.
- 12) Једна кашика и једна виљушка сребрна, са монограмом: J.M.C.
- 13) Шест кандила разне величина, сребрна.
- 14) Једна сребрна изломљена пафта.
- 15) Тринаест комада разних сребрних ствари.
- 16) Два ћилима вунена.

---

⁵¹³ Исто.

⁵¹⁴ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Архијерејском намеснику приштинском. *Одлука о постављену јеромонаха Гедеона са старешињу манастира Грачаница*, 26. II 1942. г. Овај знаменити монах је на дужности старешине манастира Грачаница и пароха грачаничког остао до 30. августа 1949. године, када прелази у Жичку епархију. У Жичкој епархији је најпре кратко био у Љубостињи, потом у манастиру Велуће (од децембра 1953. до фебруара 1954. године). Потом је постављен за пароха у Блажеву, одакле се и обраћа епископу рашко-призренском 25. октобра 1958. године, тражећи уверење о свом предходном раду. У манастир Велуће се враћа 1969. и тамо остаје до смрти 1989. године. Сахрањен је у порти манастира. – Ове податке сам добио од сестара манастира Велуће, приликом посете овом манастиру. Прим.аут.

17) Чаршава асталска два.

18) Један сребрни крст ручни.⁵¹⁵

Изгон насељеника из Дренице, започет у време Априлског рата 1941. године,⁵¹⁶ завршен је у новембру исте године, осим Србице, где се расељавање продужило до средине 1943.⁵¹⁷

Рашко-призренска епархија покушавала је да у току окупације добије заштиту Синода Албанске православне цркве, али безуспешно. Тако је епископ рашко-призренски Серафим Јовановић 14. марта 1942. године апеловао на Синод Албанске православне цркве да дејствује код надлежних власти да се православном живљу у окупираним крајевима обезбеди живот и осигура слободан рад, да им се врати земља коју су наследством или куповином стекли, да се спречи пљачка и терор у разним видовима по селима, где власт није тако ефикасна као по варошима, да се престане са интернирањем невиних лица, а да се интернирани пуне својим кућама, јер је велика већина интернирана по лажној достави, да се манастирима даје припадајући део плода са имања и да се учини све што је потребно да се успостави љубав и слога међу разним верама и вероисповестима на окупираној територији.⁵¹⁸

После капитулације Италије 8. септембра 1943. године, Арбанаси су ухапсили епископа Серафима и задржали га месец дан у притвору, одакле је пуштен тек на интервенцију Немаца. После изласка из притвора, није познато зашто, отпутовао је поново у Тирану, где је умро 13. јануара 1945. године. Сахрањен је на градском гробљу у албанској престоници.⁵¹⁹

Регентски савет Албаније донео је 4. априла 1944. године декрет о проширењу важности Устава Албанске православне цркве и на „новоослобођене

---

⁵¹⁵ АЕРП, *Реверс, предатих ствари на чување из манастира Девича, цркви у Митровици*, 09. VI 1942.г.

⁵¹⁶ Приликом прогона српског становништва у Метохији, Арбанаси су рушили српске цркве и гробља. У околини Пећи порушено је 16 цркава у: Раставици, Шеремету, Поношевцу, Истоку и манастир Девич. – Dedijer, Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta*, 670.

⁵¹⁷ Бранислав Божовић и Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији* (Београд: Институт за савремену историју: Републички одбор СУБНОР-а, Савет Едиције „Србија у рату и револуцији”: Војноиздавачки и новински центар, 1991), 219.

⁵¹⁸ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом синоду албанске православне цркве, Тирана. *Извештај о религиозно-моралном стању верних*, 14. III 1942.г.

⁵¹⁹ АС СПЦ, Фасцикла: *Српска црква у Другом светском рату*.

крајеве“. Овим је Епархија рашко-призренска и правно постала део Албанске православне цркве.⁵²⁰

Епископ рашко-призренски Серафим Јовановић посетио је крајем новембра 1941. године поглавара Албанске православне цркве митрополита Христифора (Киси). Владика Серафим је узалуд молио за заштиту и помоћ српском народу. Он је јуна 1942. године био позван на заседање Архијерејског синода Албанске православне цркве, где је поновио молбе за заштиту и помоћ, нарочито интернираних Срба са Косова и Метохије.

Стање се погоршало после капитулације Италије, под бугарском окупацијом, па је 1944. године забележено да су у једном налету „домаћи Арнаути срушили шеснаест цркава у срезovima Пећком, Источком, Ђаковичком и Дреничком“.⁵²¹ Крај рата дочекан је са значајно осиромашеним споменичким фондом.

Многи Срби су ослобођење Косова и Метохије новембра 1944. године дочекали са олакшањем, стојећи испред згаришта својих кућа и на гробовима својих ближњих. У току окупације у опустела српска села уселили су се Арбанаси, а све што је било показатељ српског идентитета било је порушено.⁵²² Овакво трагично стање било је директна последица арбанашког геноцида који је требало да доведе до делимичног или потпуног уништења Срба на простору Косова и Метохије.⁵²³

Неколико стотина Арбанаса било је ухапшено, један број осуђен на смрт или временске казне због ратних злочина и учешћа у раду окупационих власти. Стотине, чак хиљаде Арбанаса остало је некажњено за своја недела. Не само што су остали некажњени, већ су били мобилисани у Југословенску армију и стекли статус бораца НОР учешћем у борбама на северозападу земље у зиму и пролеће 1945. године.

Министарство унутрашњих послова Демократске Федеративне Југославије донело је 6. марта 1945. године „Привремену забрану враћања колониста у њихова ранија места живљења“, коју је потписао повереник унутрашњих

---

⁵²⁰ Ђоко Слијепчевић, *Српско – арбанашки односи кроз векове с освртом на новије време* (Минхен, 1974), 289.

⁵²¹ *Задужбине Косова*, 787 – 788.

⁵²² Јован Пејин, *Затирање Срба у Метохији 1941-1944*.

⁵²³ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији у светлу међународног права* (Београд: Политика, 1992), 92.

послова Владо Зечевић, а којом је забрањен повратак избеглих Срба са Косова и Метохије и Македоније на њихова предратна станишта. Основу за овакву одлуку треба тражити у Резолуцији „Пете земаљске конференције КПЈ“, одржане 1940. године у Загребу, која је између осталог предвиђала „борбу против колонизаторских метода српске буржоазије у тим области и протјеривања свих оних колонизаторских елемената помоћу којих српска буржоазија угњетава македонски, албански и друге народе.“⁵²⁴ Ова резолуција, донета под непосредним утицајем Јосипа Броза Тита, била је супротна истини и систему колонизације Краљевине Југославије. Колонистичке насеобине подизане су ван насеља Арбанаса, на земљиштима која нико није обрађивао, на којима је напасана стока, а која никада није припадала Арбанасима. Арбанашко становништво није померано нити су њихови поседи дирани, иако нису поседовали никакве документе о власништву.

Обнова разрушених српских кућа није се могла извршити, а тачан број расељених, убијених, мучених, опљачканих Срба и отетих, силованих жена и девојака није било могуће утврдити. Ни данас се не зна колики је број Срба који су преко Чакора или Косовске Митровице потражили уточиште у окупираној Црној Гори или централној Србији.

Због одуговлачења са повратком Срба на своја имања и у своје куће, Арбанаси су стекли убеђење да им отето у време окупације припада.⁵²⁵ „Нова револуционарна власт прихватила је затечено стање на Косову и Метохији и санкционисала тековине геноцида над Србима, који су извршили Арбанаси уз одобрење италијанске, немачке и бугарске војске.“⁵²⁶ На оснивачком конгресу Комунистичке партије Србије, одржаном од 8. до 12. маја 1945. године, Јосип Броз Тито је између осталог присутним Арбанасима поручио: „Ми знамо да сте ви отишли у немачку војску, да сте се борили против нас, али то не значи да ми сада позивамо вас на одговорност“.⁵²⁷ Овим речима он је извршио аболицију ратних злочина Арбанаса у име КПЈ и државе, у супротности са међународним уговорима и обавезама које је Југославија потписала и преузела. „Овакав став

---

⁵²⁴ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918 – 1984*, zbirka dokumenata (Beograd: Rad, 1985), 388.

⁵²⁵ Аврамов, *Геноцид у Југославији у светлу међународног права*, 62.

⁵²⁶ Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 366.

⁵²⁷ Muhamed Kešetović, *Kontrarevolucija na Kosovu: pokušaj i sprečavanje: politički esej* (Beograd: Zadruka, 1984), 25 .

КПЈ и револуционарних власти био је наставак трагедије Срба на Косову и Метохији. Нема разлике између италијанских или немачких команданата, иза чијих леђа су прогањани Срби, и југословенског догматског револуционарнога, који не дозвољава повратак својим сународницима на разрушена или отета огњишта или омета оне најупорније који долазе на своја станишта.⁵²⁸

„Током Другог светског рата најзначајнији српски средњовековни споменици на Косову и Метохији избегли су већа оштећења, за разлику од Манастира Девич и низа мањих цркава, који су спаљени или готово потпуно разорени“ – што је установио и Ђурђе Бошковић приликом стручног обиласка 1946. године. Пећка патријаршија, Дечани, Богородица Љевишка, цркве Светог Спаса у Призрену и Ваведења у Липљану, Грачаница и Бањска задржали су приближно слично стање оном какво су имали уочи рата. Приоритет у будућим радовима, како је тада оценио овај еминентни стручњак, требало би да имају остаци манастирског комплекса Светих Арханђела код Призрена, „чији се зидови круне и расипају“.⁵²⁹

Све време окупације Албанска православна црква није се ниједном огласила против убијања свештеника, пљачке имовине, рушења и скрнављења цркава и манастира, уопште против прогона коме су били изложени православни верници српске и црногорске националности. Исти случај је био и са старешинама Римокатоличке цркве и муслиманске заједнице.

Између два светска рата, пак, Српска православна црква је помагала Албанску православну цркву, али је то добротинство било заборављено. Наиме, викарни епископ скадарски Виктор Михаиловић учествовао је са албанским епископом Висарионом (Ђовани) у хиротонији тројице албанских епископа, а самим тим и у стварању албанске јерархије.⁵³⁰

---

⁵²⁸ Ненад Миодраг Антонијевић, Ратни злочини на Косову и Метохији 1941-1945. године, докторска дисертација (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2015), 13.

⁵²⁹ Ђурђе Бошковић, „Стање средњовековних споменика у југозападној Србији, Космету и североисточном делу Црне Горе“, *Музеји* 1 (1948), 96-105.

⁵³⁰ Сава Вуковић, *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века* (Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић, 1996), 81.

3. ОБНОВА МАНАСТИРА ДЕВИЧ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Страдања споменичког наслеђа у другој половини XX века морају се посматрати у склопу промена које је донело друштвено и идеолошко устројство комунистичке државе. Окончањем Другог светског рата на југословенској територији и постепеним успостављањем органа нове власти⁵³¹, Српска православна црква се, заједно са осталим традиционалним верским групацијама, први пут у својој вишевековној историји суочила са државним апаратом који је од самога почетка показивао спремност да се у потпуности супротстави традиционалним верским заједницама, које је доживљавао као своје природне противнике. Резултат тог сукоба требало је да, по мишљењу партијских идеолога, покаже сву исправност идеја које су заступале Комунистичка партија Југославије и нова власт, али такође и застарелост и ретроградност онога што је проповедала и за шта се залагала сама Црква.⁵³²

Консолидација нове власти у држави која је непосредно по ослобођењу носила назив Демократска Федеративна Југославија, а потом Федеративна Народна Република Југославија означена као етапа бирократског централизма (1945–1966), у јужној српској покрајини била је праћена албанском побуном почетком 1945. године,⁵³³ која је своје рефлексије имала и у потоњим насртајима на црквену имовину. У Манастиру Високи Дечани тако је 1948. године изгорео „Призренски конак“, тј. запаљени су стари конак уз њега и трпезарија протомајстора Ђорђа из времена изградње манастира.⁵³⁴ Како је и сама власт, надахнута комунистичком идеологијом, била антицрквено расположена, насртаји на црквена имања и објекте, попут овога, остајали су некажњени. На

---

⁵³¹ Видети: Оташ Бошковић, „Однос нове власти према Српској православној цркви 1944-1958“, У: *Политичка ревија*, година (XXVII) XIV, број 3 / 2015, 77-99.

⁵³² Видети: Игор Вукоњански, „Правни статус поседа цркава и манастира на Косову и Метохији после Другог светског рата“, У: *Баштина*, свеска 35, Приштина-Лепосавић 2013, 187-204.

⁵³³ Батаковић, *Косово и Метохија: историјско наслеђе*, 381 – 382.

⁵³⁴ *Задужбине Косова*, 798; Ratomir Karakušević, „Rad Zavoda za zaštitu I proučavanje spomenika culture AKMO od svog osnivanja do danas“, У: *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, knj. I, Priština 1956*, 358; Милан Ивановић, „Конзерваторски радови на споменицима културе Косова и Метохије у 1961. години“, У: *Старине Косова и Метохије*, II–III, Приштина 1963, 343.

дан Светог Саве 1949. године власти су срушиле монументалну петокуполну Спомен-цркву с костурницом у Ђаковици, саграђену у периоду 1936–1940.⁵³⁵

Државна експропријација црквене имовине и високи порези отежавали су опстанак монашких заједница, при чему државни органи власти нису санкционисали бесправну сечу манастирских шума. Високи Дечани, Гориоч и Девич трпели су такве штете почев од 1960. године, због чега је Милан Ивановић, директор Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, интервенисао 1968. године код највиших државних органа, јер је незаконита сеча столетних дубова угрожавала културна добра.⁵³⁶ Међутим, све другачије иницијативе, остајале су без резултата.

***

Још током ратних дејстава, Епархијски управни одбор Епархије рашко-призренске, на захтев Председништва православне аутокефалне цркве у Шипнији 24. јула 1942. године подноси извештај о причињеној штети Манастиру Девич, како стоји у Извештају: „од капитулације Краљевине Југославије до сада“.⁵³⁷ У Извештају се наводе материјални губици манастира, без навођења материјалне вредности порушеног и уништеног. Од манастирских грађевина спаљен је храм, као и околни манастирски конаци са инвентаром; потпуно је уништена манастирска шума, површине од 500 ha. На крају Извештаја стоји како се причињена штета може тачно установити само на лицу места, „пошто сада у манастиру нема ниједног калуђера, који би све потребне податке прикупио и доставио“.⁵³⁸

Неколико месеци раније, 22. априла 1942. године, архијерејски намесник пећки Василије Килибарда известио је Епархијски управни одбор о страдалним црквама и манастирима у свом намесништву, потом се осврнувши и на манастир Девич који није припадао Пећком намесништву. „Тај манастир је разрушен са свим околним зградама и опљачкане су све ствари. Вредност учињене штете

---

⁵³⁵ *Задужбине Косова*, 442 – 443; Владан Виријевић, „Храм „Свете Тројице“ у Ђаковици – парадигма страдања Српске православне цркве на Косову и Метохији“, У: *Српска теологија данас 2012* – зборник радова са четвртог годишњег симпозиона одржаног на Православном богословском факултету 25-26. маја 2012, Београд, 2013, 97-109.

⁵³⁶ Исто, 811.

⁵³⁷ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Црквеном Суду, Комисији за ратну штету и Митрополиту аутокефалне цркве у Шипнији Г. Христифору, 24. VII 1942.г.

⁵³⁸ Исто.

није ми приближно позната“,⁵³⁹ навео је свештеник Килибарда. После његовог убиства Манастир Девич је потпуно уништен, а локални Арбанаси су разграбили имовину манастира, уништавајући све што су могли да униште.

После завршетка ратних дејстава и ослобођења, Обласни народноослободилачки одбор за Косово и Метохију (Просветно одељење) упутио је Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске Извештај о процени ратне штете манастира Девича, наводећи како је рушење Манастира Девич започето током лета 1941. године, па се продужило и 1942, а 1943. године довршено. У Извештају се од Епархијског управног одбора тражио „исцрпан, детаљан и документован извештај, појединачно по срезовима, општинама и местима по врстама и предметима, о целокупној штети коју су претрпеле верске установе на Косову, како у доба немачке, тако и у доба италијанске окупације“.⁵⁴⁰

У овом извештају, између осталог, наводи се: „Све што је ваљало то је распљачкано и понесено чак и боље камење из зидова а остало разрушено и попаљено – тако да се тамо сада налази само гомила рушевина и малтера“.⁵⁴¹ „Вредност тих зграда и самога манастира као и других знаменитости манастирских као: сребрних крстова, резбарија, архиве, који су такође распљачкани од стране приватних лица велике су вредности и тешко се могу проценити, а рачунамо од прилике да је то коштало око милион динара предратне вредности“.⁵⁴² Шуме Манастира Девич са близу 100 ha столетних и букових дрвећа биле су потпуно уништене, „тако да ни крље није остало“.⁵⁴³ „Ова шума вредела је по мишљењу стручњака, обзиром што овај крај оскудева са шумом и уопште је нема, око тридесет милиона предратних динара“.⁵⁴⁴ О

---

⁵³⁹ АЕРП, Православно архијерејско намесништво пећко – ЕУО Епархије рашко-призренске. *Архијерејски намесник пећки извештава ЕУО о стању цркава и манастира у његовом намесништву. Иако манастир Девич није припадао овом намесништву, он износи своја сазнања*, 22. III 1942.г.

⁵⁴⁰ Исто.

⁵⁴¹ АЕРП, Обласни народноослободилачки одбор за Косово и Метохију (Просветно одељење) – ЕУО-у Призрен. Захтева се детаљан и документован извештај о штети верских објеката на Косови и Метохији током Другог светског рата, 5. VII 1945.г.

⁵⁴² Исто.

⁵⁴³ Исто.

⁵⁴⁴ Исто.

манастиром имању, ливадама, њивама, дућанима, у Извештају се наводи да су били узурпирани од стране локалних Албанаца и локалног хоџе.⁵⁴⁵

ЕУО Епархије рашко-призренске упутио је 19. јула 1945. године свим архијерејским намесницима и Призренској Богословији акт о процени ратне штете током Другог светског рата, упућујући их на „Правилник о пријављивању и утврђивању ратне штете“, објављен у *Службеном листу ДФЈ*, бр. 44 од 26. јуна 1945. године.⁵⁴⁶

Манастир Девич је у црквеној организацији Епархије рашко-призренске припадао намесништву косовско-митровачком, па је надлежни архијерејски намесник комисијски обишао манастир и о томе 10. септембра 1945. године обавестио Епархијски управни одбор: „Манастирске зграде потпуно уништене од стране окупатора и његових помагача.“⁵⁴⁷ Њихова вредност исказана у предратним динарима, изложена је у наредном табеларном приказу:

---

⁵⁴⁵ АЕРП, Обласни народноослободилачки одбор за Косово и Метохију (Просветно одељење) – ЕУО-у Епархије рашко-призренске, 05. VII 1945.г.

⁵⁴⁶ АЕРП, Акт ЕУО-а Епархије рашко-призренске упућен Архијерејским намесницима и Призренској Богословији, у коме се дају савети како треба поступати према Правилнику о процени ратне штете, 20. VII 1945. г.

⁵⁴⁷ АЕРП, Архијерејски намесник митровачки – Црквеном Суду Епархије рашко-призренске. Извештај о затеченом стању у манастиру Девич, 10.09.1945.г.

Табела 2. *Процена ратне штете манастира Девич током Другог светског рата (Архива Епархије рашко-призренске)*

Манастирске зграде	4.465.800
Манастирска шума	29.210.000
Манастирска имања	965.580
Хартије од вредности	208.153
Пољопривредне машине	17.150
Готов новац	1.935
Стока	73.600
Сточна храна	200
Укупно	34.942.418

После завршетка Другог светског рата, Обласни народни одбор у Призрену – Одељење за аграрну реформу, својим решењем бр. 447 од 6. марта 1946. године, експропријацијом земљишта одузео је сва имања манастира Девич, уз образложење да је „манастир порушен и нема никог од калуђера нити других лица, па према томе манастиру није оставио ништа.“⁵⁴⁸ Манастиру је тада одузето „74,86 ха обрадиве земље, и то 39,81 ха у Вучитрнском срезу, 25,26 ха у Дреничком срезу и 14,16 ха у Пећком срезу“.⁵⁴⁹ И поред жалбе црквених власти на ову одлуку, из Одељења за аграрну реформу и колонизацију уследио је одговор да се поступило по *Закону о аграрној реформи*, те да и поред намера да се манастир обнови, „у моменту доношења одлуке манастир није постојао.“⁵⁵⁰

Почетак обнове запаљеног и срушеног манастира Девич започео је после нешто мање од годину дана од завршетка Другог светског рата. То се догодило након обиласка рушевина манастира у априлу 1946. године, од стане комисије коју су чинили: архимандрит Виктор, старешина Пећке Патријаршије, протојереј Василије Килибарда, архијерејски намесник митровички, протојереј Радивоје Бјелановић, свештеник Василија Бачкалов, јеромонах Макарије (Поповић) и неколико локалних мештана. Старешина Пећке патријаршије известио је 10. априла 1946. године епископа рашко-призренског Владимира да ће јеромонах Макарије Поповић преузети дужност обнављања порушеног манастира Девич.⁵⁵¹ Исти извештај упутио је и митрополиту Јосифу Цвијовићу, чувару трона, тј. вршиоцу дужности патријарха српског и администратору архиепископије београдско-карловачке.⁵⁵²

Митрополит Јосиф Цвијовић се 24. априла 1946. године обратио епископу рашко-призренском Владимиру, у вези са извештајем управе манастира Пећка

---

⁵⁴⁸ АЕРП, Обласни народни одбор, одељење за аграрну реформу, Призрен. *Акт о одузимању земље манастира Девич*, 06. III 1946.г.

⁵⁴⁹ Исто.

⁵⁵⁰ Министарство аграрне реформе и колонизације – Земаљској комисији за верске послове, Одговор на жалбу поводом одузимања земље манастира Девич, 08. VII 1946.г.

⁵⁵¹ АЕРП, Управа Пећке патријаршије обавештава епископа рашко-призренског да ће Макарије Поповић прећи у разрушени манастир Девич, 10. IV 1946.г.

⁵⁵² АЕРП, Управа Пећке патријаршије обавештава Администратора Архиепископије београдско-карловачке да ће Макарије Поповић прећи у разрушени манастир Девич, 10. IV 1946.г. ;Бобан Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, У: *Црквене студије (21-2024)*, Ниш, 366.

Патријаршија: „Архимандриту Виктору, старешини Пећке Патријаршије обећао сам усмено да ћу јеромонаха Макарија Поповића, сабрата Пећке Патријаршије, произвести у игумана, ако исти успе обновити бар упола храм Светог Јанићија у Дреници. Овај је манастир у Вашем подручју, зато Вас најлепше молим да се мојим обећањем сагласите и дозволити овој братији да обнове храм. Пошто је храм у Вашој државини тражити од надлежних власти да овај свети посао бар не ометају, ако помоћи неће, ја бих са своје и синодске стране ствар подупро.“⁵⁵³

Епископ рашко-призренски Владимир је актом од 4. маја 1946. године, упућеном управи Пећке Патријаршије, као и архијерејским намесницима у Митровици и Пећи, обавестио да је за обнову манастира Девич одређен сабрат манастира Пећка патријаршија, јеромонах Макарије Поповић. Макарије је требало да „предузме одмах радове на овој обнови и да исте обавља у споразуму и под руководством архимандрита Виктора, старешине Пећке Патријаршије, као и архијерејског намесника из Косовске Митровице и Пећи. За почетак треба најпре издејствовати код месних власти у Дреници (или Косовској Митровици или Пећи) дозволу да се ови радови могу извршити. О току рада да се обавести Митрополит Јосиф као и Ми“ – истакнуто је у овом допису.⁵⁵⁴

Одлуком епископа рашко-призренског Владимира од 27. маја 1946. године, јеромонаху Макарију Поповићу, девичком јеромонаху, биле су поверене и парохије у Дреници, које су током ратних дејстава остале без својих свештеника.⁵⁵⁵ Међутим, он није прихватио ову одлуку, образложивши то на следећи начин: „Узимајући у обзир терен, прилике и удаљеност поменутих парохија (село Коморане 24 km), а такође администрацију и разна наређења од стране црквених власти, одговарам: уопште ми је немогуће да се примим тако тешке и одговорне дужности. Мени је за сада једина мисао како ћу што пре да подигнем кућу у Девичу, посао и труд око манастира не дозвољава ми да се

---

⁵⁵³АЕРП, Администратор патријарха српског – Епископу рашко-призренском, о договору око преласка Макарија Поповића у Девич, 24. IV 1946.г.

⁵⁵⁴АЕРП, Епископ рашко-призренски – Старешини манастира Пећке Патријаршије; Архијерејском намеснику, Косовска Митровица, Архијерејском намеснику, Пећ. *Обавештење да је за обнову манастира Девича задужен Макарије Поповић*, 04. V 1946.г.

⁵⁵⁵АЕРП, Епископ рашко-призренски – Архијерејском намеснику – Косовска Митровица. *Акт о постављењу о. Макарија Поповића за пароха дреничког*, 27. V 1946.г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 366.

примим споредне дужности. Ја нећу изостати да дам своју помоћ околним парохијама, али се не могу примити као званичан и одговоран парох.“⁵⁵⁶

Јеромонах Макарије Поповић је у манастир Девич дошао 14. јуна 1946. године и, према ранијем договору, архимандрит Виктор, старешина Пећке патријаршије, је о почетку обнове обавестио епископа рашко-призренског,⁵⁵⁷ као и администратора патријарха српског, митрополита Јосифа Цвијовића.⁵⁵⁸

Уз несебичну помоћ манастирске братије Пећке Патријаршије, отац Макарије започиње обнову манастира Девич. Најпре проналази стан у селу Лудовићи, на манастирском земљишту близу манастира, о чему пише архимандрит Виктор,⁵⁵⁹ и уз првобитну материјалну помоћ од тадашњих 10.450 динара, које је послао епископ Владимир, започиње обнову манастира.⁵⁶⁰

У Извештају Црквеном суду Епархије рашко-призренске од 26. јуна 1946. године, јеромонах Макарије износи своја сазнања о личностима које су учествовале у рушењу и крађи манастира током Другог светског рата:

„1) Кадрије Салијевића из Лудовића ограђено је двориште са зидом дугачким 23 m, високим 2 m, од тесаног камена из манастира. Исто ми је камење познато од раније. Од манастирске штале направио је кућу дугачку 8 m, и широку 4 m. Два камена од бунара и велики манастирски катао такође су код њега;

2) Код Сефера Фековића из Лауше (махала Војводићи) налази се велики манастирски кош, гвоздена кола, 5 великих тепсија. Лично сам видео;

3) Први је запалио цркву манастира Девич и са ње скинуо покривач син Авдиља Војводића и Зенелъ Хацић из Лауше. По казивању Добривоја Лазића из Лудовића;

4) Код Фазлије Авдуловића има три велике манастирске каце, две тепсије. По казивању Добривоја Лазића.

---

⁵⁵⁶ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском. *Молба оца Макарија Поповића у којој наводи разлоге због којих се не може прихватити парохијских дужности*, 25. VI 1946.г.

⁵⁵⁷ АЕРП, Управа Пећке патријаршије – Епископу рашко-призренском, о почетку обнове манастира Девич 14. VI 1946.г.

⁵⁵⁸ АЕРП, Управа Пећке патријаршије – Администратору патријарха српског. *О почетку обнове манастира Девич*, 14. VI 1946.г.

⁵⁵⁹ Исто.

⁵⁶⁰ АЕРП, Акт епископ рашко-призренског јеромонаху Макарију, в.д. старешине манастира Девич, у коме га подстиче у послу обнове манастира Девич, и шаље свој лични прилог, 16. VI 1946.г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 367.

5) Халим Оџић из Лауше има манастирске прозоре;

6) Хајриз Јашаревић, порушио целу манастирску шталу и пренео је у Резале;

7) Азем Мућар из Лауше, са светим дверима затварао козе;

8) Сали Мемет из Лауше, узео два манастирска кревета;

9) Алија Јашаревић из Марине, нова ловачка пушка налази се код њега.⁵⁶¹

На самом почетку свог рада отац Макарије је наишао на искушења од стране локалних власти, али и од локалних Арбанаса. У Извештају епископу рашко-призренском из 23. јуна 1946. године одсликава се стварни однос нове југословенске власти, настројене проарбанашки а антисрпски. Наиме, како се ту наводи, „делегат обласног одбора из Призрена, председник Среског одбора из Србице Брајим Трнава и председник месног одбора из Лауше Халим Бајрам, са још неким Арнаутима, изашли су да деле манастирску земљу. Пре почетка деобе Брајим Трнава је пред скупом Арнаута и Срба говорио је да су цркве уопште непотребне. За џамије рекао је да могу да остати јер служе као богомоље, а цркве служе за сабирање богатства. Присутним Арнаутима било је врло угодно, а наши Срби остадоше запрепашћени. После деобе, више је земље припало Арнаутима, који су за време окупације радили земљу, него ли Србима који је одувек раде.“⁵⁶²

У истом Извештају Поповић наводи да су локалне власти провокацијама спречавале Србе да рашчисте рушевине манастира Девич. И сам председник Лауше Халим Бајрам грдио је Србе који су радили на обнови манастира. Наредних дана локални Арбанаси из Лауше и Резала почели су да уништавају манастирске усеве, док је дете Шабана Раме из Лауше украло приложени чаршав са кивота Светог Јанићија. Јеромонах Макарије Поповић завршава свој Извештај речима: „Тражио сам од околних Арнаута да купим греде за кућу. Одговорили су да имају, али за Девич не дају. Среске власти не излазе у сусрет, јер се изговарају да држава нема никакве везе са црквом.“⁵⁶³

---

⁵⁶¹ АЕРП, Управа манастира Девич – Црквеном суду Епархије рашко-призренске. *Јеромонах Макарије Поповић износи своја сазнања о личностима које се учествовале у рушењу и пљачкању манастира Девич током Другог светског рата, као и тешкоћама приликом покушаја обнове манастира*, 26. VI 1946.г.

⁵⁶² АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 26. VI 1946.г.

⁵⁶³ Исто.

Епископ рашко-призренски 9. јула 1946. године прослеђује извештај Макарија Поповића Обласном народном одбору за Косово и Метохију. Одбор 9. августа 1947. године упућује акт Земаљској Комисији за верске послове, у којем се каже како је старешина манастира Девич „злонамерно и тенденциозно преставио у својој представи догађај, како би изазвао рђав однос црквених представника према народној власти, што се очевидно огледа и из самог тона његовог писања“.⁵⁶⁴ У даљем тексту акта стоји да одбор „не види да је председник Среског одбора у Србици Ибрахим Трнава заиста рекао оно што у извештају инкриминише старешина манастира Девич, или да је то учинило неко друго лице у циљу распиривања верске мржње“.⁵⁶⁵

За помоћ око обнове јеромонах Макарије Поповић 1946. године обратио се тадашњем председнику ФНР Југославије, маршалу Јосипу Броз Титу, писмом следеће садржине: „Поштовани друже маршале, Историјски споменик средњевековне српске културе, манастир Девич (близу Србице) разрушен је крајем 1942. године од окупатора и његових сарадника. Овај манастир служио је за богомољу и састајање народа скоро читавог Космета, што се и дан данас на рушевинама понавља. Српска Православна Црква решила је да обнови овај манастир, у коју сврху сам одређен за старешину манастира Девича. Овом претпоставком обраћам се Вама Друже Маршале, да благоизволите одобрити извесну суму новаца ради обнове поменутог историјског манастира. Ваша помоћ би код народа овога краја изазвала велико одушевљење. Изволите поштовани Друже Маршале примити изразе мога дубоког и оданог поштовања. Смрт фашизму – Слобода народу.“⁵⁶⁶ Према доступној архивској грађи Епархије рашко-призренске, одговора на ово писмо није било.

Обнова манастира Девич започета је захваљујући помоћи локалног становништва, које је помагало прилозима, како новчаним тако и у натура. У Лудовићу су прилози у натура били прикупљани код Петра Лазића. Једном приликом њему је од стране земљорадника Бранка Ђорића из села Драгољевца (срез Источки) на име прилога манастиру Девич предата јуница стара годину

---

⁵⁶⁴ АЕРП, Обласни народни одбор за КиМ – Земаљској комисији за верске послове НР Србије. Акт је одговор на представку јеромонаха Макарија Поповића о понашању локалних Арбанаса, према њему лично и према имовини манастира Девич, 13. VIII 1946.г.

⁵⁶⁵ Исто.

⁵⁶⁶ АЕРП, Игуман Макарије – Маршалу Титу. *Молба за помоћ око обнове манастира Девич*, 3. IX 1946. г.

дана. Он је јуницу придодао својој стоци, очекујући пригодан тренутак како би је продао и прилог дао оцу Макарију. Међутим, приликом испаше јуницу је отерао Албанац Зенели Ахмет из села Ракитнице (срез Дренички), говорећи да је његова. Пошто јуница ни на интервенцију јеромонаха Макарија, старешине манастира, код надлежних власти у Србици, није била враћена, Епархијски управни одбор Епархије рашко-призренске обратио се 7. септембра 1946. године Унутрашњем одсеку Обласног народног одбора за Косово и Метохију, са напоменом да се овакав поступак Зенела Ахмета сматра самовољним и не може се другачије назвати сем отимање – пљачкање туђе својине, уз молбу да се јуница врати, а отимач казни за присвајање туђе имовине.⁵⁶⁷ После пет дана, 12. септембра 1946. године, овај инцидент био је решен, пошто је преступник обавезан „на повраћај јунице манастира Девич.“⁵⁶⁸

Епископ рашко-призренски Владимир проследио је извештај јеромонаха Макарија Поповића Обласном народном одбору за Косово и Метохију са седиштем у Призрену, додавши како се „неправде и незаконитости врше према Српској цркви и њеним представницима, који своје дужности обављају и труде се да сачувају светиње српског народа, које је он подизао у зноју лица свога и да у њима очува своју веру и своју народност. Појаве овакве врсте, као што је случај о коме се говори у поменутом извештају за сваку су осуду и нису допуштена ни у једном држави, ни у једном надлештву“.⁵⁶⁹ Извештај је 24. јануара 1947. године прослеђен и јавном тужиоцу за Космет, уз напомену да је манастир Девич за време окупације порушен до темеља. Истакнуто је да он „представља српску светињу и старину, па је по наређењу виших црквених власти покренуто питање његове обнове и одређено лице – јеромонах Макарије, да приступи тој обнови. Међутим, када је јеромонах Макарије отишао у Србицу и Девич да приступи раду око обнове, наишао је на отпор код тамошњих месних народних власти, услед чега је прекинуо рад и напустио манастир“.⁵⁷⁰

Јеромонах Макарије је у наредним месецима обилазио метохијска села, скупљајући прилог за обнову манастира у новцу, храни и преко потребном

---

⁵⁶⁷ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Обласном Народном Одбору за Косово и Метохију (унутрашњи одсек). Тужба поводом крађе у манастиру Девич, 07. IX 1946. г.

⁵⁶⁸ АЕРП, Срески Народни Одбор – Odeljenju Unutrašnjih Poslova pri O. N. O. Prizren, 12. IX 1946. г.

⁵⁶⁹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Обласном Народном Одбору за Косово и Метохију, Призрен. Извештај о проблемима које Макарије Поповић има при обнови манастира Девич, 01. VII 1946. г.

⁵⁷⁰ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Јавном тужиоцу за Космет, 24. I 1947. г.

грађевинском материјалу. Достављајући резултате „писанија“, јеромонах Макарије је 12. фебруара 1947. године писао епископу Владимиру како је до тада скупљено 32.000 динара и 15 kg сланине за потребе исхране мајстора, као и 300 дасака дужине по метар за таван и 50 греда, тако да је градња куће могла да се доврши.⁵⁷¹

Управа манастира је 12. априла 1947. године обавестила епископа Владимира да „локални Арнаути досађују са стоком и не дају да се подмлади шума манастира Девич“. Макарије Поповић додаје да је о таквим њиховим поступцима писао Срезу, месном одбору у Лауши, среској милицији и тражио од њих заштиту, али да се и поред њихових обећања исти случајеви понављају сваког дана. У извештају се закључује да Арнаути „иако имају где да напасају стоку, нарочито дотерују стоку у девичку шуму, из чисте мржње према манастиру“.⁵⁷² Као виновника уништавања остатака шуме он је назначио предводника чобана, Адема Халиловића из Војводића.⁵⁷³

На ову жалбу старешине манастира Девич, епископ рашко-призренски обратио се Светом архијерејском синоду СПЦ са молбом да делује код надлежних државних власти „да се спречи ова самовоља, која није у интересу ни државе, јер се уништава подмладак шуме, чија је чување у општем интересу, а не само у интересу манастира“.⁵⁷⁴

Прекретницу у обнови манастира Девич представља долазак монахиње Параскеве Симеуновић⁵⁷⁵ 17. априла 1947. године.⁵⁷⁶ Одлуком епископа Владимира од 18. новембра 1947. године она је постављена за старешину манастира Девич.⁵⁷⁷ Према сведочењу јеромонаха Макарија, епископ рашко-призренски Владимир је за монахињу Параскеву добио препоруке од двојице

---

⁵⁷¹ АЕРП, Јеромонах Макарије ВД игумана Девича – Епископу рашко-призренском. *Извештај о писанији (прикупљању прилога) за обнову манастира Девич*, 12. II 1947. г. ; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 367.

⁵⁷² АЕРП, Управа манастира Девич – Епископу рашко-призренском. Извештај о нападима локалних Арбанаса на имање манастира, 12. IV 1947. г.

⁵⁷³ Исто.

⁵⁷⁴ АЕРП, Епископ Рашко-призренски – Светом Архијерејском Синоду СПЦ. Представка Светом Архијерејском Синоду СПЦ, на основу извештаја јеромонаха Макарија Поповића, о понашању локалних Арбанаса, према имању манастира Девич, 16. IV 1947. г.

⁵⁷⁵ Рођена 19. I 1915.г. у Турици (Драгачево), завршила основну школу, замонашена на Велики Понедељак 1941. у манастиру Љубостиња. – АЕРП, Монахиња Параскева Симеуновић, кондуит листа.

⁵⁷⁶ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 12. V 1947.г.

⁵⁷⁷ АЕРП, Епископ Рашко-призренски – Црквеном суду, 18. XI 1947. г.

познатих и утицајних монаха, архимандрита професора др Јустина Поповића и јеромонаха Кирила Врге, наставника Призренске богословије.⁵⁷⁸ Са монахињом Параскевом у манастир су дошле искушенице Стоја Ђурчин,⁵⁷⁹ у монаштву Текла,⁵⁸⁰ и Косана Ђуровић,⁵⁸¹ у монаштву Калиопа.⁵⁸²

Прилог 21. Фотографија сестринства манастира Девич, 1947. године,
(архива Епархије рашко-призренске).

Монахиње су најпре становале у оближњем месту Лудовић, у кући Петра Лазића, све до преласка у манастир 6. априла 1947. године. Дошле су у свечаној литији са јеромонахом Макаријем Поповићем. Одмах по доласку почели су

⁵⁷⁸ АЕРП, Јеромонах Макарије ВД игумана Девича – Епископу рашко-призренском, 08. III 1947.г.

⁵⁷⁹ „Родом из Чуруга (Бачка). За време окупација много је страдала од Мађара, они су јој убили мужа, троје деце су јој такође међу мртвима, и она се од тих дана (од Божића 1942.) решила на служење Богу.“ – АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 06. VIII 1947.г.

⁵⁸⁰ Замонашена 27. VIII 1947. године. - АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 29. VIII 1947.г.

⁵⁸¹ Рођена 1922. године у Леушићу код Горњег Милановца. – АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 08. XII 1947.г.

⁵⁸² Замонашена 15. децембра 1947. године. – АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 20. XII 1947.г.

радови на рашчишћавању рушевина цркве, како би се могло прићи капели гроба Светог Јоаникија, која једина није била разорена и где се могло вршити богослужење.⁵⁸³

„Захваљујући прилозима Срба из околних села подигнут је конак за становање монахиња, који је освећен и усељен 12. јула 1947. године. По благослову епископа Владимира, освећење је извршио јеромонах Макарије Поповић.“⁵⁸⁴

После усељења сестара у нови конак, јеромонах Макарије се вратио у Пећку Патријаршију, чији је био сабрат.⁵⁸⁵

Прилог 22. Игуман Макарије Поповић.

(<https://www.decani.org/en/history/world-wars-20th-century-yugoslavia>,
преузето 23. октобра 2019. године)

---

⁵⁸³ Исто, 171.

⁵⁸⁴ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Управи манастира Девича, 27. VII 1947.г.

⁵⁸⁵ АЕРП, Управа манастира – Епископу рашко-призренском, 20. VII 1947.г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 367.

Обнову манастира и монашког живота један локалног арбанашког становништва није подржавао. Не само да је било протеста са њихове стране, већ је било и насртаја на манастирска имања, већ је прибегнуто и физичком насиљу. Већ први физички насртај догодио се 3. маја 1947. године, у време док је јеромонах Макарије Поповић био одсутан из манастира. Наиме, локални Албанац из оближњег села Резала, Исљам Делић, дотерао је стоку до близу манастира. После опомене од стране мати Параскеве да стоку помери са манастирске ливаде и његовог одбијања, Параскева је пошла да сама отера стоку. Тада ју је Исљам напао, ударивши је по глави палицом са окованим врхом. Тим ударцем изазвао је крварење на глави монахиње. Њему су се у нападу на монахињу потом придружила још два одрасла чобана и тешко пребила мати Параскеву. Срећом, у помоћ су јој притекли мајстори који су били на крову, те су ухватили само Исљама,⁵⁸⁶ а остала двојица чобана су утекла.⁵⁸⁷ У извештају оца Макарија о овом догађају наводило се: „Мајстори и радници одвели су зликовца среској полицији; а још два радника са тешким напором довели су и испребијану мати Параскеву. У милицији почео је да врши саслушање један милиционер Шиптар, који како је видео крваву мати Параскеву направио је реферат како је Исљам бијен од мајстора и од мати Параскеве. На протест мати Параскеве, милицајац је узвикнуо да она треба само да одговара на питања. Са таквим рефератом сви су били упућени шефу полиције, који је одмах увидео намере милицајца Шиптара, те је морао сам наново да саслуша обадве стране, а први реферат да поцепа. После саслушања мати Параскеви указана је лекарска помоћ и са чезом упућена из Србице до нашег стана. До данас мати Параскева лежи у постељи од задобијених повреда“.⁵⁸⁸

Епископ рашко-призренски је и овај извештај проследио властима, тражећи да „се једном спрече овакви поступци и да се кривци узму на одговор и казне.“⁵⁸⁹ Срески народни одбор среза Дреничког је 11. августа 1947. године обавестио епископа рашко-призренског да је нападач на мати Параскеву, Исљам

---

⁵⁸⁶ Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 367-368.

⁵⁸⁷ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 04. V 1947.г.

⁵⁸⁸ Исто.

⁵⁸⁹ АЕРП, Епископ Рашко-призренски – Председништву Обласног Народног Одбора за Косово и Метохију; Јавном Тужиоцу за Косово и Метохију, 07. VI 1947.г.

Делић, кажњен новчано у износу од 500 динара, на име трошкова лечења жртве.⁵⁹⁰

Према сведочењу монахиње Параскеве, у обновљени манастир „непрестано долазе посетиоци и умно болесни ради читања молитава и исцељења код Светог Јоаникија“, те она сматра да су ово „неодложни разлози због којих Свети Девич не би смео остати без духовника“.⁵⁹¹

Неке од црквених драгоцености манастира Девич биле су пред почетак Другог светског рата дислоциране у цркву у Косовској Митровици, док је један драгоцености био склоњен у цркву Светог Николе у Приштини. Мати Параскева је, желећи да види те ствари, наишла на нељубазност митровачког проте Анђелка Шопића, који јој није дозволио да прегледа драгоцености, уз опаску да је те ствари он сачувао. После жалбе мати Параскеве на протино понашање,⁵⁹² епископ Владимир му је наредио да јој дозволи да „прегледа ствари, које су својина њеног манастира, а биле су само привремено на чувању намесништва у Косовској Митровици“.⁵⁹³ Све драгоцености склоњене у Приштину биле су 20. јуна 1947. године враћене старешини манастира Девич.⁵⁹⁴

Прва седница у обновљеном манастиру Девич одржана је 18. децембра 1947. године. Поред сестринства које су чиниле монахиње Параскева, Текла и Калиопа, седници је, као изасланик епископа Владимира, присуствовао јеромонах Кирило (Врга), професор Богословије у Призрену. Према Записнику седнице, економско стање манастира до 18. децембра 1947. године било је следеће: приход 8.000 динара, расход 15.277 динара.⁵⁹⁵ То значи да је манастир у том тренутку дуговао 7.277 динара.

У инвентар манастира уписане су две недавно направљене куће, једна крава, један коњ, три козе, једна запрежна кола и једне чезе. У то време управа манастира још није била добила решење о повратку земље.⁵⁹⁶ У записнику са ове седнице, старешина манастира известила је да се од њеног доласка до 18.

⁵⁹⁰ АЕРП, Срески Народни Одбор – Епископу рашко-призренском, 11. VIII 1947.г.

⁵⁹¹ АЕРП, Управа манастира – Епископу рашко-призренском, 23. VII 1947.г. [Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“](#), 368.;

⁵⁹² АЕРП, Управа манастира – Епископу рашко-призренском, 29. VIII 1947.г.

⁵⁹³ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Архијерејском намеснику, Косовска Митровица, 15. IX 1947.г.

⁵⁹⁴ АЕРП, Архијерејски намесник приштински – Епископу рашко-призренском, 20. VI 1947.г.

⁵⁹⁵ АЕРП, Записник Седнице сестринства манастира Девича, 18. XII 1947.г.

⁵⁹⁶ Исто.

децембра 1947. године у манастиру Девич исцелило 18 тешких болесника (умоболних).⁵⁹⁷

Током 1948. године Државни завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије за опште културно добро прогласио је и ставио под заштиту државе следеће цркве и манастире на подручју Епархије рашко-призренске:

- 1) Црква „Богородица Љевишка“ у Призрену;
- 2) Манастир Високи Дечани;
- 3) Манастир Грачаница код Приштине;
- 4) Манастир Девич у срезу Дреничком;⁵⁹⁸
- 5) Манастир Сопоћани код Новог Пазара;
- 6) Манастир Бањска код Косовске Митровице.⁵⁹⁹

---

⁵⁹⁷ Исто.

⁵⁹⁸ Епископ Владимир у Извештају Синоду СПЦ, каже: „У Девичу, чији су конаци и храм за време рата порушени, обновљен је један конак са помоћном зградом.“ – АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом архијерејском синоду СПЦ, 18. V 1948.г.

⁵⁹⁹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом архијерејском синоду СПЦ, 27. VII 1948.г.

3.1. Манастир Девич у време игуманије Параскеве Симеуновић

Током 1947. године, одмах после доласка монахиње Параскеве Симеуновић,⁶⁰⁰ почела је обнова манастира и у грађевинском и у материјалном смислу. Према приказаном стању, манастир је остварио приход од 212.449, а расход у износу од 218.322 динара,⁶⁰¹ док је током наредне године приходовао 184.426 динара, а расход је износио 170.433.⁶⁰²

Према захтеву Државне верске комисије при Председништву владе ФНРЈ од 14. маја 1948. године упућеном преко Верске комисије за Србију, затражено је од Светог архијерејског синода да хитно прибави и државној комисији достави статистичке податке о броју манастира, цркава, активних парохијских свештеника и другом. Управа манастира Девич известила је да се манастирски комплекс налази у рушевинама и да од непокретности постоји мала капела са ћивотом Светом Јанићија, једна новосаграђена зграда (са пет одељења), док је у Вучитрну манастир поседовао седам дућана склоних рушењу. Манастиру је аграрном реформом остављено осам хектара земљишног поседа, „иако је историјски“.⁶⁰³ Имао је дуг према разним лицима у износу од 20.000 динара. У манастиру је боравило осморо лица и то један јеромонах, духовник манастира, четири монахиње и три искушенице.⁶⁰⁴

У обнови манастира први су својим прилозима притекли локални мештани, па је тако на дан храмовне славе, 22. маја 1947. године у порти храма Светог Николе у месту Бање код Вучитрна, био прикупљен прилог у износу од 1.041 динара. Поменути суму је, међутим, одузела вучитрнска полиција, уз образложење да се прилози смеју скупљати „само у храму“.⁶⁰⁵ После

---

⁶⁰⁰ Одлуком епископа рашко-призренског, од 18. новембра 1947. године монахиња Параскева Симеуновић је „постављена за сталног старешину у манастиру Светог Јоаникија Девичког још са пет сестара. Она ће водити бригу о овој светињи и уложиће труд за обнову овога манастира“ (АЕРП, Епископ рашко-призренски – Црквеном суду Епархије рашко-призренске, 18. XI 1947.г.)

⁶⁰¹ АЕРП, Управа манастира Девич – ЕУО Епархије рашко-призренске, Призрен, Завршни рачун за 1947.г., 21. I 1948.г.

⁶⁰² АЕРП, Управа манастира Девич – ЕУО Епархије рашко-призренске, Призрен, Завршни рачун за 1948.г., 01. II 1948.г.

⁶⁰³ АЕРП, Управа манастира Девич – ЕУО Епархије рашко-призренске, Призрен, 18. VI 1948.г.

⁶⁰⁴ Исто.

⁶⁰⁵ АЕРП, Црквена општина у Вучитрну – ЕУО Епархије рашко-призренске, Призрен, 09. IX 1947.г.

интервенције вучитрнског пароха Јована Грковића, сума од 1.041 динара је враћена, а потом и послата манастиру Девич.⁶⁰⁶

Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе Народне Републике Србије донео је 24. марта 1948. године решење да се „Девич – манастир у рушевинама има сматрати општенародним добром и ставља се под заштиту државе, заједно са непосредном околином“. У образложењу одлуке је стајало да је подигнут у почетку XV века као задужбина Ђурђа Бранковића, са познијим деловима грађевине и живописа из XVI и XIX века, „значајна је грађевина наше средњевековне архитектуре и може веома добро послужити за проучавање наше културне историје“.⁶⁰⁷

Управа манастира обратила се 15. октобра 1948. године Месном народном одбору у Лауши, молбом „да саопшти Селмону Суљи из Резала (да врати) манастирски амбар који је узео за време окупације“.⁶⁰⁸ Међутим, поменути амбар, судећи према архивској грађи, није враћен.⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁶ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске, Призрен – Управи манастира Девича, 12. IX 1947.г.

⁶⁰⁷ АЕРП, Завод за заштиту споменика – Управи манастира Девича, 24. III 1984.г.

⁶⁰⁸ АЕРП, Управа манастира Девича – Месном Народном Одбору Лауша, 15. X 1948.г.

⁶⁰⁹ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске, Призрен – Синоду СПЦ, *Извештај о раду Епархијског управног одбора у Призрену током 1948. године*, 02. III 1949.г.

Прилог 23. Фотографија сестринства манастира Девич, 1948. године,
(архива Епархије рашко-призренске).

Епископ рашко-призренски Владимир обратио се 13. новембра 1948. године Комисији за верске послове, молећи за помоћ у материјалу ради завршетка обнове манастира.⁶¹⁰ Уместо тражене количине од две хиљаде црепова, Планска комисија је манастиру доделила петсто комада.⁶¹¹

Комисија за верске послове писала је 29. децембра 1949. године министру Томи Трандафилу у земаљском Министарству о проблемима манастира Девич, коме је Месни народни одбор у Лауши наредио да преда 2.500 килограма кукуруза у зрну, 264 килограма пасуља и 460 килограма кромпира. Комисија је молила Министарство да „извиди ову ствар“ и по могућности ослободи

---

⁶¹⁰ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Србијанској комисији за верске послове Н.Р.Србије, 13. XI 1948.г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 368.

⁶¹¹ АЕРП, Обласни Народни Одбор Косова, планска комисија – Управном Одбору православне епархије, Приштина 19. XI 1948.г.

манастир од разрезаних количина кукуруза и осталог.⁶¹² У архивама Светог архијерејског синода СПЦ, Епархије рашко-призренске и манастира Девич нема других докумената о исходу овог проблема.

Међународна организација УНЕСКО покренула је 1951. године питање закључења једностране Декларације за заштиту културних и историјских добара у случају евентуалног будућег међународног сукоба. У вези са тим, Државна комисија за верска питања при Председништву Владе ФНРЈ у Београду обратила се Светом архијерејском синоду представком којом моли да јој се у горњу сврху доставе потребни подаци Српске православне цркве, како би исти у колико се ова Декларација закључи, били обележени видним међународним знаком који би зараћене стране потписнице ове Декларације, биле дужне у случају оружаног сукоба да поштују.

Свети архијерејски синод, одлучивши да удовољи тражењу Верске комисије, обратио се Епископу рашко-призренском да достави списак свих културних и историјских објеката који су црквена својина, а сматра да их у случају каквог оружаног сукоба треба заштитити од разарања.⁶¹³ На списак светиња који је надлежни епископ доставио Светом архијерејском синоду СПЦ био је уврштен и Манастир Девич.⁶¹⁴

Обнова порушеног храма манастира Девича започела је 1952. године⁶¹⁵, „и то обраћањем манастира Патријаршијском управном одбору за финансијску помоћ у износу од 500.000 динара.“⁶¹⁶ Молбу манастира проследио је епископ рашко-призренски, уз подсећање да је манастир за време рата сав „опљачкан и срушен од суседних иновераца“, као и да је „храм који је био око 70% срушен, сада обновљен“.⁶¹⁷ Међутим, од Патријаршије није стигла тражена помоћ, већ

---

⁶¹² АС СПЦ, Писмо Комисије за верске послове – Министру Томи Гранфилу, из Министарства државних набавки, 26. XII 1949.г.

⁶¹³ АЕРП, Свети архијерејски синод СПЦ – Епископу рашко-призренском, 17. XII 1951.г.

⁶¹⁴ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом архијерејском синоду СПЦ: *Списак Културно-историјских објеката Епархије рашко-призренске састављен према акту Светог архијерејског синода*, 15. II 1953.г.

⁶¹⁵ За потребе обнове храма Управа манастира Девича је добила одобрење ЕУО-а о подизању предатног капитала у суми од 21.868 динара, који се налазио код Народне банке, филијале у Косовској Митровици. - АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Управи манастира Девича, 14. VII 1952.г.

⁶¹⁶ Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 368.

⁶¹⁷ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Патријаршијском управном одбору. *Молба сестринства манастира Девича око помоћи у обнови манастира*, 03. III 1952.г.

препорука да се обнова покрене из средстава подручне епархије, у виду „помоћи или позајмице“.⁶¹⁸

Поводом овакве одлуке Патријаршије, Епархијски управни одбор је на седници од 30. априла 1952. године одлучио да упути апел⁶¹⁹ црквама и манастирима да помогну оправку порушеног храма Манастира Девич. Епархија рашко-призренска није била у могућности да новчано помогне, јер буџетом нису била предвиђена средства за ту намену, већ за подизање капеле у Пећи.⁶²⁰

Ускоро су у манастир Девич почели да пристижу прилози за обнову храма, а епископ Владимир се још једном обратио за помоћ Светом архијерејском синоду, сада своју молбу образлажући да и поред новчане оскудице треба помоћи обнову храма у коме је гроб Светог Јоаникија, „коме са свих страна долази народ ради исцељења и духовног укрепљења“.⁶²¹ На ову молбу Свети архијерејски синод је одговорио 23. децембра 1952. године, да се на име обнове храма у манастиру одобри сума од 50.000 динара са „рачуна помоћи Екуменског савета за оправку цркава.“⁶²²

Управа манастира формирала је одбор за обнову храма, у који су, како се каже у Извештају епископу рашко-призренском, била укључена „лица која су до сада показала највише интересовања за обнову ове светиње“.⁶²³ Одбор су чинили: Љубисав Милутиновић, земљорадник из Турићевца, Добривоје Лазић, земљорадник из Лудовића, Рака Ђурић, земљорадник из Новог Села, Радивоје Чекрлић, земљорадник из Дрсника, Аца Савић, инжињер из Косовске Митровице, Јован Дончић, земљорадник из Биче, Урош Јокановић, механичар из Косовске Митровице, Јован Јевтић, службеник из Косовске Митровице, Станко Ђорђевић, кројач из Косовске Митровице, прота Анђелко Шопић, пензионер из Косовске Митровице, прота Милан Поповић, архијерејски намесник из Косовске Митровице и прота Владимир Поповић, парох из Косовске Митровице.⁶²⁴

---

⁶¹⁸ АЕРП, Патријаршијски управни одбор – Епископу рашко-призренском. *Одговор на молбу око обнове манастира Девич*, 31. III 1952.г.

⁶¹⁹ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – *Распис свим архијерејским намесницима и управама манастира у епархији да својим прилозима и прилозима верника помогну обнову манастира Девич*, 18. VI 1952.г.

⁶²⁰ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – *Управи манастира Девича*, 31. IV 1952.г.

⁶²¹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом архијерејском синоду СПЦ. *Молба за помоћ око обнове манастира Девич*, 18. VIII 1952.г.

⁶²² АЕРП, Свети архијерејски синод СПЦ – Епископу рашко-призренском, 23. XII 1952.г.

⁶²³ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 11. V 1953.г.

⁶²⁴ Исто.

У име Одбора, игуманија Параскева је 11. маја 1953. године потписала уговор са Милорадом Цветковићем, извођачем радова, који се обавезао да ће за суму од 185.000 динара за шездесет радних дана потпуно обновити и сазидати храм.⁶²⁵ Истога дана митровички свештеници, прота Анђелко Шопић и прота Владимир Поповић, служили су молепствије за обнову храма.

Пошто пристигла материјална средства нису била довољна, управа манастира обратила се током зидања цркве епископу рашко-призренском 18. јула 1953. године са молбом да се поново упути апел за помоћ за обнову цркве манастира Девич,⁶²⁶ што је он и учинио 6. августа 1953. године.⁶²⁷

Да би манастирска црква коначно била обновљена, манастир је 2. октобра 1953. године продао део своје имовине у Вучитрну, и то две куће.⁶²⁸

Управа манастира је 18. марта 1954. године детаљно известила ЕУО Епархије рашко-призренске о прилозима за обнову храма. У извештају се помињу управе манастира и храмова, као и висина њихових прилога. Укупно је приложено 209.637 динара.⁶²⁹

Рестаурација манастирског храма завршена је 28. августа 1954. године, у том тренутку поред игуманије Параскеве и намеснице монахиње Текле, сестринство манастира чинило је још шест сестара.⁶³⁰

Патријаршијски управни одбор је одобрио 2. јула 1954. године да манастир прода своју кућу у Пећи. У образложењу одлуке је стајало да је зграда склона паду, „па би плац могао експроприсати Градски одбор, на основу постојећег закона о експропријацији слободних плацева по градовима, а осим тога манастир нема никаквих прихода од поменуте зграде“.⁶³¹

---

⁶²⁵ АЕРП, Манастир Девич, Обнова манастира Девича – Уговор, 11. V 1953.г.

⁶²⁶ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 18. VII 1953.г.

⁶²⁷ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Свим архијерејским намесницима и управама манастира у Епархији, 06. VIII 1953.г.

⁶²⁸ У Архиви Рашко-призренске епархије нема сачуваних купопродајних уговора за ове некретнине, тако не можемо знати колико је манастир приходовао од продаје кућа, ни под којим условима су оне продате. – АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – *Овлашћење игуманији манастира Девич*, 02. X 1953.г.

⁶²⁹ АЕРП, Управа манастира Девича – ЕУО Епархије рашко-призренске, *Списак приложника за обнову храма 1953-1954.године*, 18. III 1954.г.

⁶³⁰ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 18. IX 1954.г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 368.

⁶³¹ АЕРП, Патријаршијски управни одбор – ЕУО Епархије рашко-призренске, Призрен, *Отуђење црквених непокретних имања*, 02. VII 1954.г.

Након завршетка обнове храма, манастир је и даље добијао прилоге. Тако је 30. новембра 1954. године епископ америчко-канадски Дионисије Миљивојевић послао 135.000 динара.⁶³²

Обновљени храм манастира Девич 29. августа 1954. године осветио је епископ рашко-призренски Владимир са свештенством и монаштвом. Том приликом на литургији је произвео јеромонаха Димитрија (Бодрова), духовника манастира Девич, у чин игумана, за ревносно и примерно служење и вршење својих духовничких дужности у манастиру.

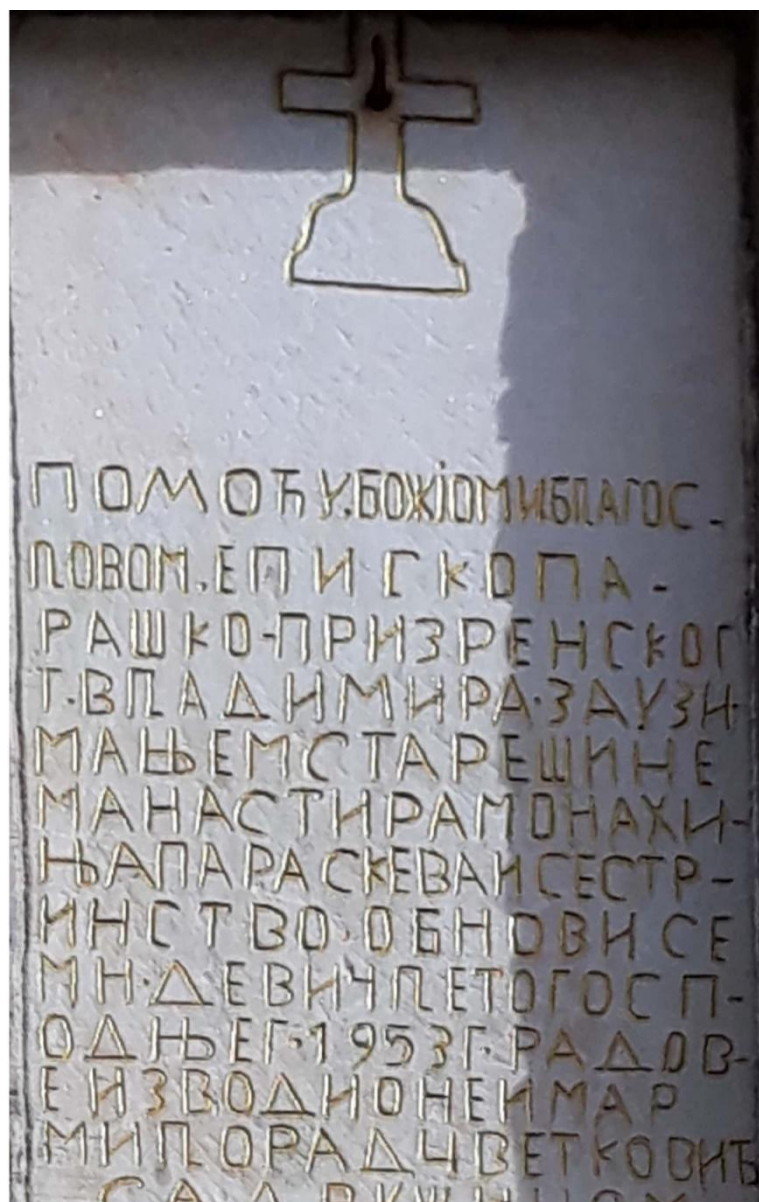
Приликом освећења храма изнад западних врата је постављена мермерна плоча, на којој је записано: „Божјом помоћу, овај манастир се обнови из темеља 1947. године трудом игуманије Параскеве Симеуновић, игуманом Димитријем, архимандритом Макаријем Поповић.⁶³³ Сестринство: Монахиња Текла Ћурчин, Монахиња Варвара Станојев, Монахиња Марта Јокановић, Монахиња Ефимија Миљинко, Монахиња Евпраксија Тошић, Монахиња Олимпијада Ковић, Монахиња Ефросинија Арнаутовић, Монахиња Антонина Андрић, Монахиња Марина Ђокић, Монахиња Агрипина Текић, Монахиња Анђелија Јосиповић. Добротвори: Прота Анђелко Живић, Прота Владимир Поповић, Прота Ратко Божић, Прота Стеван Поповић, Милија Базовић, Станко Ђорђевић, Урош Јокановић, Радивоје Чекрљић, Илија Живановић, Божа и Маргарита Станојев, Косовска Митровица, Вучитрн, Пећ, Исток и Метохијска Клина, са околним селима и побожним грађанима из иностранства. Управа манастира Девич.“⁶³⁴

⁶³² АЕРП, Управа манастира Девича – ЕУО Епархије рашко-призренске, 30. XI 1954.г.

⁶³³ Јеромонах Макарије Поповић после одласка из Девича обављао је дужност старешине манастира Свете Тројице у Пљевљима. Према архивским подацима Синода СПЦ, Макарије Поповић је био ухапшен 1951. године. Свети архијерејски синод обратио се 1. маја 1951. године *Државној комисији за верска питања* затраживши „извештај за узрок хапшења... као и преметачине вршене у храму и свим манастирским просторијама и манастирској архиви из које су изнесена акта од стране органа власти, које су вршиле претрес.“ – Архива Синода СПЦ, *Свети архијерејски синод СПЦ – Државној комисији за верска питања*, 01.V 1951.г. Државна комисија је дала одговор у коме се наводи да је Макарије Поповић био у затвору нешто мање од три месеца, и да је из затвора пуштен 7. августа 1951. године. „Разлози за хапшење су били: што се недолично понашао према манастирском братству, што је тукао појединце у манастиру, што је злоупотребљавао манастирску имовину стављену под заштиту државе, и што је вређао народне власти и др. Због тога што је свештено лице, и што је било интервенције, оне је пуштен на слободу, иначе је својим држањем заслужио да се више осуди.“ – Архива Синода СПЦ, *Црногорска комисија за верска питања – Државној комисији за верска питања*, 19. X 1951. г.

⁶³⁴ Поменута проца је била скинута са улаза у храм 1999. године, приликом напада ОБК-а на манастир. Она је разбијена и бачена у бунар поред храма. Пронађена је 2007. године, о чему сведоче две металне плочице додате на доњој страни, на којима је исписано српским и француским језиком: „PLOČA JE PRONADJENA AVGUSTA MESECA 2007. GODINE. PRONAŠLI SU JE VOJNICI 3-eg ESCADRONA 1-og PADOBRANSKOG KONJIČKOG PUKA, U BUNARU

О обнови манастира Девича, такође, сведочи и запис изнад западних врата храма: „Помоћу Божјом и благословом Епископа рашко-призренског Г. Владимира, заузимањем старешине манастира монахиња Параскева и сестринство, обнови се Манастир Девич лета Господњег, 1953. г. Радове изводио неимар Милорад Цветковић са дружином.“⁶³⁵

Прилог 24. Фотографија натписа из 1953. године, на западном зиду, изнад улаза у храм манастира Девич, (лична архива аутора).

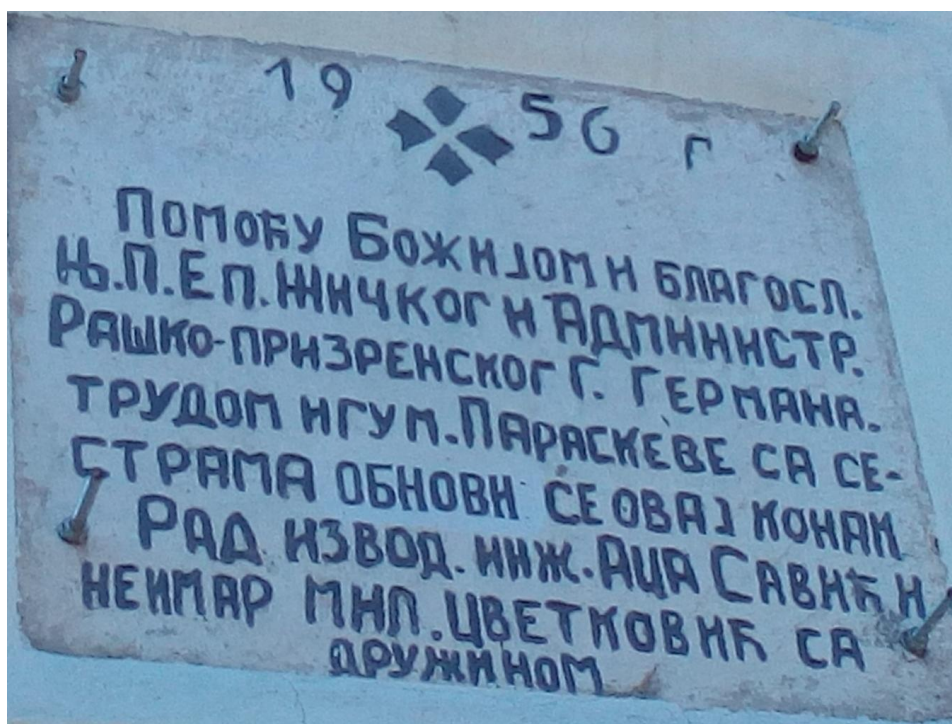
MANASTIRA DEVIČ. PLOČA JE RASTAURISANA OD STRANE VOJNIKA 1-OG ESKADRONA ISTOG PUKA, A POSEBNO OD STRANE ZASTAVNIKA FRANC AURELIEN.“

⁶³⁵ Натпис изнад западних цркве манастира Девича.

Епископ рашко-призренски Владимир 10. новембра 1954. године обавестио је Свети архијерејски синод СПЦ да је манастиру Девич, без надокнаде, од стране Земљорадничке задруге у Великој Хочи експроприсано необрадиво земљиште површине 2,36 ha и на њему засађен виноград.⁶³⁶

Обнова храма омогућила је и повећање бројног стања сестринства. Тако је Милуника Пауновић, бивша искушеница манастира Свете Тројице, премештена 23. април 1955. године у Девич,⁶³⁷ а 1956. године у манастир су дошле још две сестре за искушенице: Бојана Враголић и Вукосава Новаковић. Сестринство је тада бројало укупно једанаест – пет монахиња и шест искушеница.⁶³⁸

Манастирски конак обновљен је 1956. године, у време када је, после смрти епископа Владимира Рајића, Епархијом рашко-призренском као администратор управљао епископ жички, а потом и патријарх српски, Герман Ђорић.

Прилог 25. Фотографија натписа изнад обновљеног манастирског конака 1956. године, (лична архива аутора).

⁶³⁶ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом синоду СПЦ, 10. X 1954.г.

⁶³⁷ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Управи манастира Девича, 23. IV 1955.г.

⁶³⁸ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 23. IV 1956.г.

После обнове храма манастир је наставио са продајом својих некретнина, па је тако 1957. године продата кућа у Великој Хочи месној Социјалистичкој организацији радног народа за 250.000 динара. Уговором је било предвиђено да се током 1957. године исплати цео износ. Но, пошто поменути уговор није испоштован, управа манастира обратила се Среском суду у Ораховцу. Срески суд је донео одлуку да Месна социјалистичка организација у Великој Хочи исплати управи манастира Девич остатак дуга од 106.000 динара, али се поменута организација није одазвала на одлуку Среског суда.

Како би манастир остварио своја права по уговору, обратио се Среском одбору социјалистичког савеза с молбом „за интервенцију код Месне социјалистичке организације радног народа у Великој Хочи да нам поменути остатак дуга исплати до краја ове године. Ако нам се до тога рока не исплати дуг, бићемо принуђени да тражимо заштиту закона од виших органа Социјалистичке организације радног народа и Суда“.⁶³⁹ Коначно, овај спор је решен повољно по манастир.⁶⁴⁰

Локални Арбанаси шовинистички настројени обнову манастира дочекали су са подозрењем и анимозитетом, изазивајући честе инциденте. Описујући један од њих, епископ рашко-призренски Павле у Годишњем извештају Светом архијерејском синоду СПЦ наводи како је 1. новембра 1958. године дошло до нестанка тринаестогодишње девојчице Јелене Лапоћанин-Христић, која је боравила у манастиру. После потраге милиција је девојчицу пронашла у суседном селу Резалу. После потраге милиција је девојчицу пронашла у суседном селу Резалу. Како се у документацији наводи, њу су „ноћу отела три Шиптара и то један ожењен са пушком, у чију кућу су је одвели, а који се зове Малић Гаши, настојећи да је на силу удају за њега.“⁶⁴¹

Милиција је тек на другу интервенцију управе манастира девојчицу одузела од киднапера и одвела је у Београд, где је смештена у дом за незбринуту децу. Иако је командир милиције поднео тужбу против организатора овог дела, јавни тужилац у Косовској Митровици је тужбу одбацио и упутио манастирску

---

⁶³⁹ АЕРП, ЕУО – Социјалистичкој Организацији радног народа за срез Призрен, 07. XI 1958.г.

⁶⁴⁰ АЕРП, Протојереј Бошко Поповић – ЕУО Епархије рашко-призренске, 03. II 1958.г.

⁶⁴¹ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 20. XI 1958.г.

управу да поднесе нову тужбу, што сестринство није смело да учини из страха од освете.⁶⁴²

Епископ Павле је 12. маја 1959. године у Извештају Светом архијерејском Синоду СПЦ указао на „једну невољу, чије последице могу бити катастрофалне“ – у питању је било перманентно исељавање српског живља са Косова и Метохије. Током зиме 1958/59. године из села Лудовић иселиле су се последње три српске породице, нудећи земљу манастиру како је не би продали Албанцима. Епископ Павле напомиње како је у Лудовићу до Првог светског рата било седамнаест српских и седамнаест албанских кућа, да би после Другог светског рата српских остало свега шест. Слична ситуација је била у Витомирици и Добруши, где је број албанских кућа нагло нарастао, а притисак на Србе је вршен и „преко школа и других организација.“⁶⁴³

Због насртаја околних Албанаца који су манастиру наносили штету напасајући стоку по манастирским њивама и баштама, као и ради обезбеђивања сестринства и манастирске имовине, током 1960. године приступило се изградњи зида око манастира. Извођачи радова били су локални Албанци Шабан Јашар и Шевћет Кадрија.⁶⁴⁴ Уверивши се у квалитетан рад мајстора, сестринство је на свој седници од 25. јула 1960. године донело одлуку да се настави са радовима на ограђивању.⁶⁴⁵ Сарадња је настављена са истим извођачима, који су озидали још сто метара оградног зида.⁶⁴⁶

У сестринство манастира је 20. јула 1960. године, одлуком епископа рашко-призренског Павла, уврштена и монахиња Полексија Станковић, која је овде премештена из манастира Свете Тројице код Муштуишта.⁶⁴⁷

У својим годишњим извештајима Синоду СПЦ, епископ рашко-призренски Павле Стојчевић, поред осталих манастира, редовно је помињао Девич, помно пратећи дешавања у њему. Тако је у Извештају за 1961. годину навео да

---

⁶⁴² Исто.

⁶⁴³ Миомир Б. Гаталовић, *Југословенска државна политика на Косову и Метохији 1958-1974* (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење историје, Катедра за историју Југославије, Београд, 2014), 634-635..

⁶⁴⁴ Према Уговору, градња зида износила је 250.000 тадашњих динара. – АЕРП, Уговор о зидању зида око манастира Девича, 01. V 1960.г.

⁶⁴⁵ АЕРП, Записник седнице сестринства манастира Девича, дана 25. VII 1960. године у манастиру Девичу.

⁶⁴⁶ АЕРП, Записник Комисије за пријем радова око подизања зида око манастира Девича, 29. VIII 1960.г.

⁶⁴⁷ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Настојатељици манастира Девича, 20. VII 1960.г.

манастир има годишњи буџет од око 500.000 динара и да је „потпуно обновљен после рата и лепши је него што је био“.⁶⁴⁸ У истом извештају навео је како је у Девичу „благајничко пословање у рукама врло способне монахиње Јефимије, коју ефикасно контролише исто тако вредна и способна игуманија Параскева“.⁶⁴⁹ Већ у Извештају за 1962. годину Епископ Павле изражава сумњу да манастир нереално приказује приходе: „Али, Епархијски управни одбор прелази преко ових чињеница, обзиром да је овај манастир још у току обнављања. Сваке године понешто зида, што је, разуме се, потребно“.⁶⁵⁰

Сестринство манастира наставља и наредне године неуморну обнову и изградњу манастира Девич. Тако је 8. јула 1963. године започета градња новог конака. Према уговору између управе манастира и извођача радова, Незира Кућаја из села Студенице код Истока, прва фаза изградње конака коштала је 250.000 динара.⁶⁵¹

Новосаграђени конак манастира Девич усељен је почетком 1967. године.

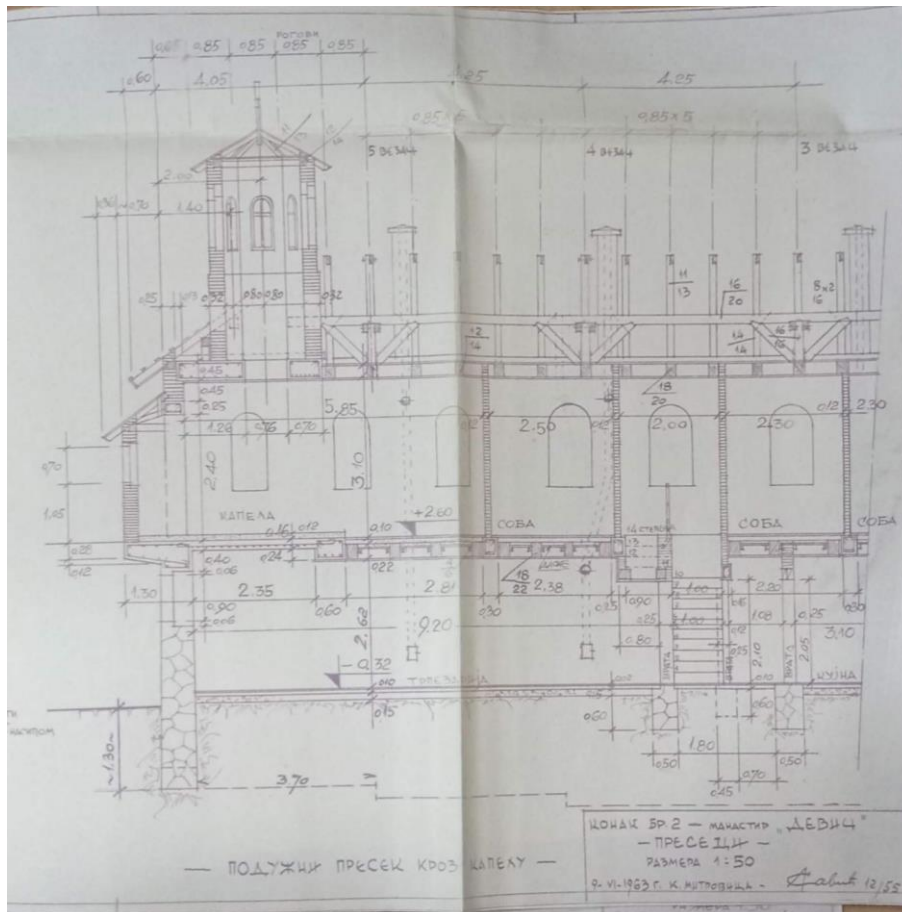
---

⁶⁴⁸ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом синоду СПЦ, 18. II 1962.г. *Извештај Епархијског управног одбора Рашко-призренске епархије о свом раду у 1961.г.*

⁶⁴⁹ Исто.

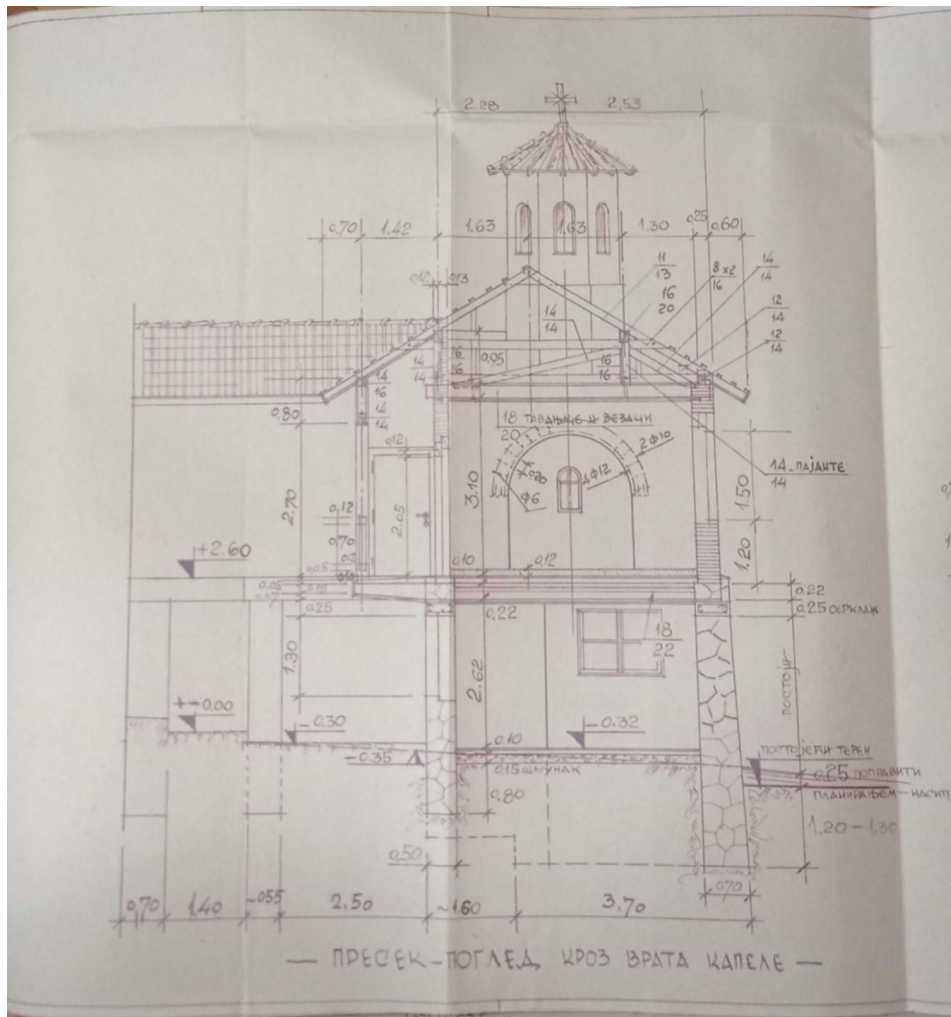
⁶⁵⁰ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом синоду СПЦ, 05. IV 1963.г. *Извештај Епархијског управног одбора Рашко-призренске епархије о свом раду у 1962.г.*

⁶⁵¹ АЕРП, Управа манастира Девича – Незир Кућај, *Уговор о изградњи конака 2*, 30. VI 1963. г.

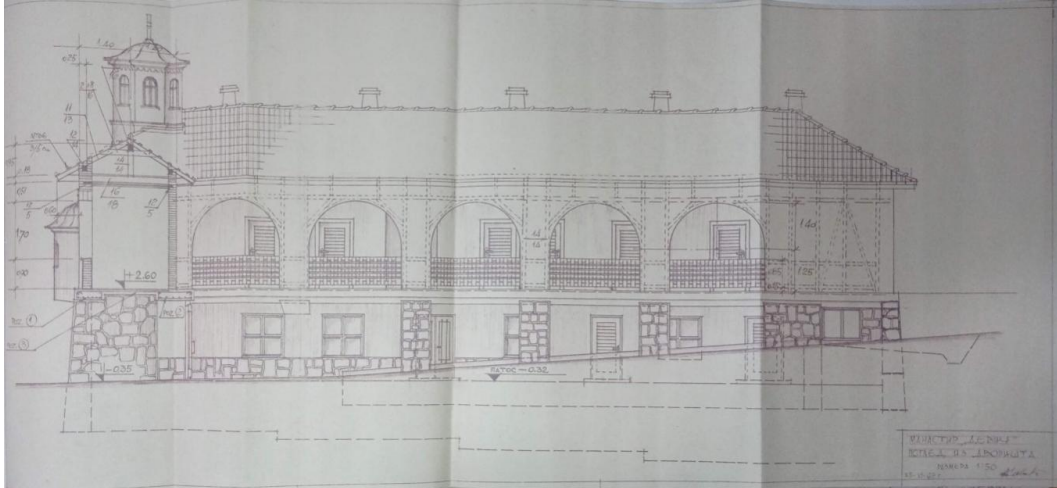

Прилог 26. Конак бр. 2, Подужни пресек кроз капелу,
(архива Епархије рашко-призренске).

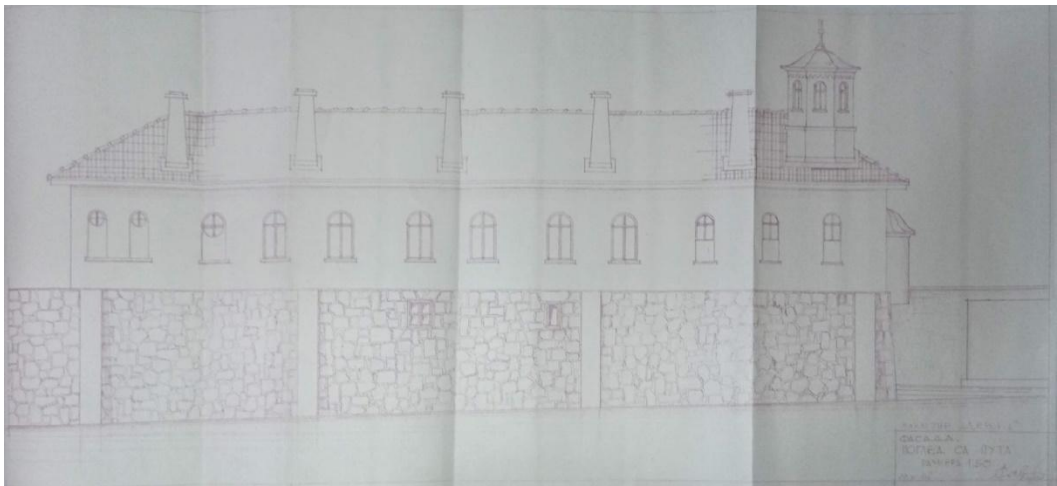

Прилог 27. Конак бр. 2, Пресек – поглед кроз врата капеле,
(архива Епархије рашко-призренске).

Прилог 28. Конак бр. 2, *Поглед из дворишта*,
(архива Епархије рашко-призренске).

Прилог 29. Конак бр. 2, *Поглед са пута*,
(архива Епархије рашко-призренске).

Умножавање манастирског сестринства настављено је и током друге половине 60-их година XX века. Оно је на крају 1967. године било бројније за још четири монахиње. Најпре је дошла монахиња Ирина Милинковић из манастира Сопоћани, а 14. децембра 1967. године, уочи празника Светог Јоаникија Девичког, замонашене су: искушеница Јелица Текић са монашким именом Агрипина, искушеница Душанка Ђокић са монашким именом Марина и искушеница Надежда Андрић, која је добила монашко име Антонина.⁶⁵² Исте

⁶⁵² Упокојила се 04. IX 2004. године, сахрањена је на монашком гробљу манастира Девич. – Јеромонах Варнава, „Хроника Епархије рашко-призренске“, У: *Свети кнез Лазар*, бр. 48, година XII, Грачаница 2004, 119.

године упокојио се духовник манастира, старац Димитрије Бондров, тако да су монахиње остале без богослужења, „а оно мало верних што је остало, без пароха“.⁶⁵³

Наводећи у Извештају Синоду стање у манастирима на Косову у Метохији 1967. године, епископ Павле је као оне који су постигли највећи успех означио управу манастира Девич, „која је 1945. године дошла на рушевине и без икаквих средстава, осим нешто новца који је добијен продајом манастирске непокретне имовине у Вучитрну, од добровољних прилога, који је уз велики напор прикупљан у најтеже време одмах после рата и уштедама од прихода манастира не само подигла нову цркву већ и два конака поред потребних економских зграда, сем тога и зид око целог манастира“.⁶⁵⁴

Прилог 30. Панорамски поглед на обновљени манастир Девич,
(архива Епархије рашко-призренске).

⁶⁵³ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом Синоду СПЦ, 25. IV 1967. г. *Извештај Синоду за период од 1. априла 1966. до 1. априла 1967. г.*

⁶⁵⁴ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом Синоду, 14. III 1968. г. *Извештај Епархијског управног одбора рашко-призренске Епархије о свом раду у 1967. г.* Овај притисак је довео до исељавања Срба са простора Косова и Метохије. У извештају Светом синоду, Епископ Павле је навео да услед исељавања „расформирано је више од трећине црквених општина од 1945. до 1967. године.“ – Задужбине Косова, 674; Богдановић, *Књига о Косову* (Српска академија наука и уметности: Београд, 1985), 62.

У периоду великих политичких превирања унутар југословенске федерације, 1968. године, албански сепаратисти организовали су протесте широм Косова и Метохије. Како је сва управна власт, од судства до полиције, од 1968. – а коначно од 1974. године – била у рукама Албанаца, они су судске пресуде редовно доносили у корист својих сународника. Оштећени Срби нису имали коме да се жале, јер Република Србија није имала судску надлежност на Косову, а њихове жалбе савезним органима остајале су, по правилу, без одговора. Великодостојници Српске православне цркве непрестано су се, од 1945. године, жалили највишим државним органима на појачани психолошки и физички притисак на Србе, наводећи стотине примера тешких прекршаја, од уништавања гробља до силовања монахиња, али су њихове представке пролазиле без одјека.⁶⁵⁵ Тако се епископ рашко-призренски Павле обратио 28. фебруара 1968. године Верској комисији, жалећи се како Арбанаси секу и уништавају шуме манастира Девич, Гориоч код Истока, Соколица код Косовске Митровице, Свети Марко код Призрена.⁶⁵⁶ „Упркос нестабилном стању као и сталним притисцима, неимарска делатност у Манастиру Девичу није престајала, 1968. године сазидаана је Капела изнад извора Светог Јанићија.“⁶⁵⁷

Такве околности додатно су иритирале шовинистичке елементе код локалних Арбанаса, побуђујући код њих злочиначке пориве, како сведоче наводи из представке коју је управа манастира упутила Извршном већу Покрајине Косова и Метохије у Приштини о нападу на игуманију Параскеву Симеуновић. Њу су 28. маја 1968. године синови Османа и Азема Дељевића из Резала физички напали, наневши јој ударцима штапом повреде по глави. Поменути нападачи су после тога извршили преметачину манастирских просторија. Управа манастира је поднела пријаву милицији, која је изашла на лице места, међутим нападачи су претили и милицији, „да ће их тужити Космету што штите Девич“.⁶⁵⁸ Недуго после овог догађаја, иста лица су 13. јуна 1968. године опет напала игуманију док је обилазила радове на манастирској

---

⁶⁵⁵ Задужбине Косова, 674; Богдановић, *Књига о Косову*, 62.

⁶⁵⁶ АС СПЦ, ЕУО Епархије рашко-призренске – Верској комисији АП Космета, 28. II 1968.

⁶⁵⁷ Извођач радова је био Милош Аничич, док је вредност радова износила 3.000 динара (старих 300.000). – АЕРП, *Уговор са зидарским мајстором Милошем Аничичем, из села Прислонице код Чачка*, 25. III 1968. г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 369.

⁶⁵⁸ АС СПЦ, Епископ рашко-призренски – Светом Синоду СПЦ, 22.VI 1968. г.

економији, али срећом радници ангажовани на манастирској економији су отерали нападаче.⁶⁵⁹

Поводом учесталих напада, у манастиру је 25. јуна 1968. године одржан састанак епископа рашко-призренског са председником Комисије за верска питања Аутономне Покрајине Косова и представником Скупштине општине Србица. Представници власти су обећали да ће убудуће пружити заштиту монахињама, као и имовини манастира.⁶⁶⁰ Међутим, упркос овом декларативном ставу, насртаји на манастир, сестринство и вернике који су га походили, нису престали.⁶⁶¹

Извештаји из јужне српске покрајине навели су патријарха српског Германа да се 16. септембра 1968. године обрати председнику Скупштине Србије, тражећи да се цркве и манастири, као и њихови службеници и остали верници, заштите од безакоња, како би им се „омогућило да у нашој слободној земљи живе и раде у миру и без страха“.⁶⁶²

Раст интересовања за дешавања на Косову и Метохији, почевши од 1968. године, био је уочљив и на основу сталних долазака ходочасничких група у косовско-метохијске манастире. У архиви Епархије рашко-призренске сачуване су молбе поклоника и ходочасника, који су се обраћали епископу рашко-призренском с молбом да благослови њихов боравак. Пошто је манастир Девич имао конаке за смештај поклоничких група, он је као такав био незаобилазно место ходочашћа.⁶⁶³

---

⁶⁵⁹ Исто.

⁶⁶⁰ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом Синоду СПЦ, 23. VII 1968. г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 369.

⁶⁶¹ Епископ Павле обратио се 20. октобра 1968. године Комисији за верска питања Аутономне Покрајине Косова, преносећи извештај управе манастира Девич како су два младића албанске националности, пролазећи поред манастирске зграде крај реке, деци чобанима понудили да на манастир баце две бомбе. И овај случај, као и напад на вернике који су о Великој Госпојини (28. августа) нападнути камењем на путу ка манастиру, били су пријављени милицији. – АЕРП, Епископ рашко-призренски – Комисији за верска питања Аутономне Покрајине Косова, 20. X 1968.г. Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 369.

⁶⁶² АС СПЦ, Свети синод – Председнику Скупштине Србије, 16. IX 1968. г.

⁶⁶³ Међу првима молбама за обилазак светиња била је она студената Богословског факултета СПЦ. Вођа екскурзије био је професор др Стојан Гошевић. Молбу су потписали тадашњи студенти: монах Иринеј Буловић, Петар Јовановић и Периша Вранић. – АЕРП, Студенти Богословског факултета – Епископу рашко-призренском, 11. VI 1968. г.

После смрти Димитрија Бондрова, манастир Девич је остао без духовника. Како је Епархија рашко-призренска оскудевала у монашким лицима, епископ Павле се 6. јула 1968. године обратио епископу шумадијском, молећи га да „за Манастир Девич одреди једног јеромонаха“.⁶⁶⁴ Већ 13. јула 1968. године јеромонах Аркадије Захарић, сабрат манастира Јошаница, стављен је на располагање епископу Павлу,⁶⁶⁵ који га је ускоро, 29. јула 1968. године, поставио за духовника манастира Девич⁶⁶⁶ и пароха девичке парохије.

Током прве године свог службовања у Девичу, на захтев епископа рашко-призренског, јеромонах Аркадије Захарић прикупљао је податке о иселеним Србима са територије девичке парохије у периоду од 1945. до 1969. године, као и о њиховим порушеним кућама. О томе му је 15. јуна 1969. године доставио извештај у коме је нагласио да је нанету материјалну штету тешко утврдити, пошто оштећени „изјављују да су то милионске штете, да је свугде доста уништено“.⁶⁶⁷ Према овом извештају, из девичке парохије било је расељено 428 породица, а притом убијено 178 Срба и Црногораца.

---

⁶⁶⁴ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Епископу шумадијском, 6. VII 1968. г.

⁶⁶⁵ АЕРП, Епископ шумадијски – Епископу рашко-призренском, 13. VII 1968. г.

⁶⁶⁶ АЕРП, Епископ рашко-призренски, 29. VII 1968. г.

⁶⁶⁷ АЕРП, Парох девички – Епископу рашко-призренском, 15. VI 1969. г.

Табела бр. 3. Извештај девичког пароха о исељеним, убијеним, физички нападним Србима и Црногорцима са територије девичке парохије, у периоду од после Другог светског рата до 1969. године.

Место	Број исељених домова	Број убијених Срба	Број физички нападнутих	Број спаљених домова	Уништено стоке	Износ штете
Србица	25	/	5	/	/	/
Лауша	6	/	/	/		
Трстеник	30	1	/	/	/	/
Ново Село	15		/	/	/	/
Пољанце	55	1	/	/	/	/
Краљица	66	3	/	/	/	/
Микушница	15	/	3			
Дубовац	8		/	/	/	/
Љубовац	3	1	/	/	/	/
Галица	3	5	/	/	/	/
Ћирез	18	1	/	/	/	/
Горње Преказе	10	2	/	/	/	/
Средња Клина	4	/	/	/	/	/
Чубрељ	18	77	/	/	/	/
Горњи Стрмац	3	7	15	све	/	/
Доњи Стрмац	1	2	/	/	/	/
Бања	6	28	30	све	сва	
Рудник	21	17	3	/	/	/
Кострц	12	4		4		
Томислав	14	/	/	/	/	/

Леочина	10	1	10	/	/	/
Белица	10	16	10	/	/	/
Крњина	5	5	80	/	/	/
Броћна	19	/	/	/	/	/
Воћњак	12	4	/	4		
Радишево	9	3	/	/	/	/
Которе	18	/	/	/	/	/
Крљигате	12	/	/	/	/	/
Укупно	428	178	156	8		

Свети архијерејски сабор Српске православне цркве је 19. маја 1969. године председника СФРЈ Јосипа Броза Тита обавестио о низу албанских напада у САПК. Председник Тито је уз изражавање жаљења због тога, обећао да ће предузети неопходне мере како би се спречили овакви изгреди и незаконити поступци, у циљу слободаног живота, те интегритета и сигурност имовине, као и очувања слободе, благостања и имовине свих грађана.⁶⁶⁸

Упркос обећањима власти да ће све учинити како би се обезбедио слободан живот, исељавања Срба са простора Косова и Метохије настављена су и у наредним месецима, што је и епископ Павле потврдио у својим извештајима Светом синоду СПЦ. Он је навео како албанска деца разваљују српске цркве, где краду новац и псују црквена лица, док „милиционери прете Србима који носе шајкачу“.⁶⁶⁹

Игуманија Девича Параскева Симеуновић известила је 16. децембра 1969. године епископа рашко-призренског да су у манастир примљене искушенице Бранка Биљић, Роса Тошић, Јелена Грујичић и Драгана Милентијевић.⁶⁷⁰ Дана 23. јануара 1970. године упокојила се намесница манастира Девич, монахиња

⁶⁶⁸ *Задужбине Косова*, 818; Саво Јовић, *Етничко чишћење*, 105; *Шиптарски геноцид*, 188.

⁶⁶⁹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Синоду СПЦ, 21. III 1971.г. *Извештај Епархијског управног одбора рашко-призренске Епархије о свом раду у 1970. години.*

⁶⁷⁰ АЕРП, Управа храма Девича – Епископу рашко-призренском, 16. XII 1969. г.

Текла (Ћурћин). Сахрањена је 26. јануара 1970. године на манастирском гробљу.⁶⁷¹

Монахиње манастира Девич нису посустајале у обнови и изградњи манастира. Тако је 1970. године сазидан звоник,⁶⁷² чији су ктитори биле две монахиње манастира, тада већ покојна Варвара, која је завештала да се после њене смрти прода њено имање у Бачком Петровом Селу и новац приложи Манастиру Девич. Други приложник била је монахиња Ефимија,⁶⁷³ такође родом из Бачког Петровог Села.⁶⁷⁴

Управа Манастира Девич обавестила је 6. јула 1970. године епископа рашко-призренског, као свог надлежног архијереја, о новим нападима на имовину манастира. Наиме, 13. фебруара 1970. године нестао је вепар тежине око 140 kg, док је 3. марта 1970. године други вепар, тежине око 35 kg, повређен ударцима секиром по леђима. Следећег дана, 4. марта 1970. године, у сечи манастирске шуме затечени су локални Албанци из оближњег села Резала, Мухарем и Зумбер Дељаји.⁶⁷⁵ Поменути случајеви су пријављени милицији, али је управа манастира молила епископа да и он предузме одређене мере, јер, како стоји у Извештају који му је упућен: „Верујемо да ћете Ви више успети него ми. Ово није први случај, јел нема дана, да се наша шума не сече. Једног дана ће нама требати куповати дрва за своје потребе, па Вас молимо, да и Ви предузмете законске мере.“⁶⁷⁶

Манастир Девич је почетком 1971. године дошао у посед куће у Косовској Митровици, која се налази у улици Владе Петковића. Наиме, извесни Урош Јокановић и његова мајка Марта завештали су поменућу кућу манастиру, с тим да „остану до смрти у манастиру где ће становати и хранити се бесплатно“.⁶⁷⁷ Епархијски управни одбор Епархије рашко-призренске сложио се са уговором који је управа манастира начинила са Јокановићем, истакавши у акту да „поменућу кућу што пре оправи, прода обзиром на закон о национализацији

---

⁶⁷¹ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 26. I 1970. г.

⁶⁷² Завод за заштиту културно-историјских споменика у Приштини, својим решењем 02/276 од 2. јуна 1970. године, одобрио је зидање звоника у порти манастира Девича.

⁶⁷³ Према финансијском извештају, за изградњу звонаре потрошено је 19.851 нових динара. – АЕРП, Управа манастира Девича – ЕУО Епархије рашко-призренске, 20. XI 1970. г.

⁶⁷⁴ АЕРП, Уговор о зидању звонаре, 26. VIII 1970. г.

⁶⁷⁵ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 06. VII 1970. г.

⁶⁷⁶ Исто.

⁶⁷⁷ АЕРП, Управа манастира Девич – Епископу рашко-призренском. *Извештај о уговору манастира Девича са Урошем Јокановићем из Косовске Митровице*, 16. XII 1970. г.

којим ни цркве ни манастири немају право да поседују зграде за издавање у најам (под кирију)⁶⁷⁸.

Управа манастира Девич обратила се током 1971. године ЕУО Епархије рашко-призренске молбом да „на иницијативу побожног грађанства из околних села и саме Косовске Митровице“⁶⁷⁹ започео зидање „народне трпезарије.“ Изградња овог објекта омогућена је добровољним прилозима народа, одакле је и дошла иницијатива. Милош Аничих је био извођач радова на трпезарији и звонику.⁶⁸⁰

У Извештају Светом архијерејском синоду СПЦ за 1972. годину, епископ Павле пише о вандалским упадима у црквене објекте, сечи манастирске шуме, скрнављењу гробова и исељавању верника.⁶⁸¹ Он ту наводи да су га, после низа жалби које је упутио представницима власти, посетили председник и секретар Комисије за верска питања из Приштине, заједно са потпредседником Скупштине општине из Призрена. У разговору је истакнуто како има више случајева провала и крађа чији су починиоци Албанци, али да ти случајеви нису уперени против православних, нити је то разлог што се неки људи селе из покрајине. На такве опаске, епископ Павле је одговорио да никада није тврдио да међу оним Србима који се селе нема таквих који одлазе због економских разлога, школовања деце и сличног, али да сматра како међу Албанцима постоји „организовано, систематски руковођено вршење притиска и насиља над српским живљем.“⁶⁸²

Поред напада на монахиње и имовину Манастира Девич и сâм епископ Павле доживео је непријатност на путу ка манастиру. Како је описао у извештају упућеном Извршном већу АП Косова и Метохије, на путу ка Девичу сусрео је двоје албанске деце, од којих је из разговора сазнао да су похађали VII и IV разред основне школе. Пошто су епископа Павла питали да им дâ новац, пошто ми је одговорио да нема, засули су га камењем. Међутим, остао је

---

⁶⁷⁸ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Управи манастира Девич, 29. I 1971. г.

⁶⁷⁹ АЕРП, Управа манастира Девич ЕУО Епархије рашко-призренске. *Молба за градњу трпезарије за народ*, 22. XI 1971. г.

⁶⁸⁰ Радови на зидању народне трпезарије износили су 40.000 нових динара (4.000.000 старих динара). – АЕРП, Уговор о зидању народне трпезарије, 01. IX 1971. г.

⁶⁸¹ АС СПЦ, Епископ рашко-призренски – Светом синоду за Свети архијерејски сабор, *фасцикла 138*.

⁶⁸² АС СПЦ, Епископ рашко-призренски – Светом синоду за Свети архијерејски сабор, *фасцикла 138*; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 369.

неповређен.⁶⁸³ Поред овог напада он је поменуо и то како се често православни верни који долазе у манастир жале да „им већ одрасла деца албанске националности изнуђују новац, прете, псују и гађају камењем“.⁶⁸⁴ У одговору Скупштине општине Србица поводом напада на епископа Павла стајало је да су поменута деца пронађена, а да су после привођења у станицу милиције у Србици „против њихових родитеља поднете пријаве судији за прекршаје.“⁶⁸⁵

Епископ рашко-призренски Павле у извештају Светом архијерејском синоду СПЦ за 1973. годину, истакао је да на Косову и Метохији постоји „једно организовано, систематски руковођено вршење притиска, насиља над српским живљем да се исељава“.⁶⁸⁶

Игуманија Девича Параскева обратила се 20. маја 1973. године епископу рашко-призренском Павлу у коме наводи да је поред сталне сече шуме, као и уништавања манастирских усева, 18. маја 1973. године дошло до напада на монахињу, једну од сестара манастира, „при чему јој је камењем разбијена глава, тако је морала да затражи лекарску помоћ“.⁶⁸⁷ Поводом наведених и других случајева епископ рашко-призренски Павле безуспешно се обраћао председнику СИБ Џемалу Биједићу, те Комисији за верска питања у Приштини и скупштинама општина у Покрајини.⁶⁸⁸ У њима је истицао да је „у готово

---

⁶⁸³ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Извршном Већу Аутономне Покрајине Косово (Комисији за односе са верским заједницама) и Скупштини општине Србица, 24. VIII 1976. г. ; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 369.

⁶⁸⁴ Исто.

⁶⁸⁵ АЕРП, Skupština opštine Srbica – Episkopu raško-prizrenskom, 06. XII 1976. g.

⁶⁸⁶ У сталним напади на имовину СПЦ манастир Девича није био усамљен, широм Косова и Метохије било је оваквих напада. Епископ Павле наводи неке од њих. У Призрену је био разбијен мермерни споменик, ктитора Призренске Богословије, знаменитог Призренца Симе Андрејевића Игуманова, док је у околини Косовске Митровице у селу Винарце деморина црква. У околини Гњилана, у делу Добрчане на цркви су биле исписане погрдне антисрпске паролe. У манастиру Светог Марка, код Призрену секиром су оштећене иконе. Црква у Штимљу, код Урошевца је била обијена, док су локални Албанци стоком стално упадали на имање манастира Бинач, код Косовске Витине. Било је небројених случаја сече шума манастира Дечана, Гориоча и Свете Тројице у Муштотишу код Призрена.

– АЕРП, Епископ рашко-призренски – Синоду СПЦ, 25. II 1974.г. *Извештај ЕУО Епархије рашко-призренске о свом раду у 1973. години.*

⁶⁸⁷ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 20. V 1973. г.

⁶⁸⁸ „ У извештајима за 1974. и 1975. годину епископ Павле наводи да је у околини Гњилана дошло до све већег исељавања Срба, да је у једном селу које је бројало 176 домова остао свега десети део – 17, у другом са 48 домова остало 18 и да у трећем са 61 домом и у четвртм са 29 домова није остало више ни једно. У Призрену, где је некада Срба било 6.000 од укупно 18.000 становника, број Срба је и даље износио 6.000 док се укупан број становника повећао на 45.000.“ – Миомир Б. Гаталовић, *Југословенска државна политика на Косову и Метохији 1958-1974* (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, одељење историје, катедра за историју Југославије, Београд, 2014), 649.

потпуно иноверној средини, у стопроцентној околини муслиманског живља, Манастир Девич као оаза православља и мора се признати да је сестринству најтеже живети, чувати и обрађивати земљу, зато тај манастир, надлежни Архијереј најчешће посећује и духовно крепи сестринство у њиховом мукотрпном животу и раду“.⁶⁸⁹

Храм манастира Девич је 1975. године украшен иконостасом, радом Милана Милошевића из Прељине код Чачка.⁶⁹⁰ У Извештају Епархијског управног одбора за 1976. годину епископ рашко-призренски наглашавао је како свим манастирским управама манастира треба одати признање за рад, због притиска под којим живе и раде. Посебно је апострофирана управа манастира Девич, која, како се наводило, „трпи највећи притисак и физички и психички у околини која је два пута рушила овај манастир током Првог и Другог светског рата, а и сада околни живаљ на разне начине отежава живот не само сестринству већ и узнемирава ретке посетиоце овог манастира“.⁶⁹¹ Зато је епископ Павле писао да често посећује овај манастир и пружа сестринству охрабрење да истрају на тешкој дужности и схвата њихову жртву и притисак који трпе, јер је и сам доживео непријатност на путу до манастира.⁶⁹²

У Извештају Светом архијерејском синоду СПЦ, упућеном 23. децембра 1976. године, епископ Павле још једном изражава дивљење сестринству манастира Девич на челу са игуманијом Параскевом, „која се са над човечанском храброшћу носи са непријатељски расположеним околним становништвом без иједне православне душе све до варошице Србице у којој живи неколико десетина православних Срба службеника и радника“.⁶⁹³

---

⁶⁸⁹ АЕРП, Извештај ЕУО-а Епархије рашко-призренске о свом раду у 1974. години.

⁶⁹⁰ Према уговору, манастир је припремио материјал за иконостас, док је израда коштала 27.000 (нових) динара. – АЕРП, Уговор о делу (изради иконостаса манастира Девич), 04. VIII 1975. г.

⁶⁹¹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Синоду СПЦ, 20. I 1977.г. *Извештај Епархијског Управног Одбора рашко-призренске Епархије о свом раду у 1976. години.*

⁶⁹² Исто.

⁶⁹³ Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 371; О исељавању неалбанског становништва са територије Косова и Метохије видети: Марина Благојевић, „Повратак истини: миграције Срба и Црногораца са Косова и Метохије“, *У: Косово и Метохија: прошлост, садашњост, будућност: зборник радова с међународног научног скупа одржаног у Београду 16-18. марта 2006. године* (Београд: САНУ, 2007), 143-161.

Уочи прославе Светог Јоаникија Девичког, 14. децембра 1976. године, монашки чин примила је искушеница Бранка Биљић, добивши монашко име Анастасија.⁶⁹⁴

У Извештају од 14. октобра 1978. године, управа манастира Девич, обавестила је надлежног епископа, који је проследио акт Светом архијерејском синоду СПЦ, како су почетком септембра 1978. године непозната лица албанске националности дошла трактором и запрежним колима до оградног зида манастира. Албанци су почели рушити зид, стављајући камење у приколицу и кола. „Док је јављено милицији и она дошла, починиоци су већ отишли“, стоји у Извештају.⁶⁹⁵

Константно расељавање православног становништва било је повод да почетком 1978. године црквене власти Епархије рашко-призренске изврше регулацију парохија. Према поменутој регулацији, манастир Девич је припао метохијској парохији, коју су чинила и следећа места: Клина, Будисавци, Наглавке, Сврке, Трстеник, Љутоглав, Ступ, Рудница, Крушево, Јагода, Видање, Заимово, Дрсник, Гребник, Кијево, Степаница, Игларево, Бобовац, Влашки Дреновац, Млечане, Велики Ђурђевик, Чабиће, Добра Вода, Грабаница и из Кошевачке парохије: Опрашке, Вериће, Паљево, Љесковац, Реновац, Дреновчић, Берково, Вича, Злокућани, Штупељ, Грабац, Крњинце, Бакаје, Радуловац, Поточане, Пограђе, Душевиће, Јеловац, Јошаница, Клинавац, Рупац, Мали Ђурђевик, Крњило. Седиште пароха метохијског било је у Клини, а парохија је бројала око 950 православних домова.⁶⁹⁶ Сестринству манастира Девич се 7. априла 1978. године по својој жељи придружила монахиња Агнија Јокић из манастира Драча.⁶⁹⁷

У свом извештају Светом архијерејском синоду СПЦ од 23. маја 1981. године, епископ рашко-призренски жалбе сестринства манастира Девич. Наиме, монахиње су се у више наврата, што усменим што писменим путем пожалиле локалним властима у Србици да од 1979. године, локални Албанци провоцирају или нападају имање манастира. У

---

⁶⁹⁴ АЕРП, Епископ рашко-призренски, *Уверење о монашењу монахиње Анастасије Биљић*, 16. XII 1976. г.

⁶⁹⁵ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Извештај Синоду СПЦ за период од 01. IV 1978. до 01. IV 1979. г., 17. IV 1979. г.

⁶⁹⁶ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Црквеном суду Епархије рашко-призренске, 28. I 1978. г.

⁶⁹⁷ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу шумадјском, 09. IV 1978. г.

извештају стоји да се уништавају усеви и воћањи, и још да Албанци „краду јаја и кокошке, нападају сестре камењем, добацују им непристојне речи, псовке и шовинистичким изразима терају их из манастира”.⁶⁹⁸

Сецесионизам косовских Албанаца деловао је преко бројних илегалних сепаратистичких организација. Према подацима које је објавила званична новинска агенција ТАНЈУГ, између 1981. и 1983. године биле су откривене седамдесет две такве организације са око хиљаду чланова.⁶⁹⁹

Челници Комунистичке партије Покрајине толерисали су сецесионистичке активности ових група. У ствари, скоро све побуне и демонстрације биле су организоване у тесној сарадњи са илегалним сепаратистичким групама и истакнутим албанским члановима Савеза комуниста Косова. Албанске побуне биле су најбројније и најинтензивније управо у време које се одликује изузетно високим степеном аутономије за Албанце, који им је послужио „не као корак ка помирењу између две националне заједнице, већ је довео до њиховог потпуног раздвајања и удаљавања.”⁷⁰⁰

Приштински универзитет претворио је употребу албанског језика у финансијски и идеолошки центар где су се прикупљала средства за подстицање националистичких немира. Приликом прославе стогодишњице Призренске лиге 1978. године, албанска слављеничка еуфорија убрзо је прерасла у националистичке nerede, уз дељење илегалних летака и отворене сукобе са полицијом. Међутим, најжешћа ватра националистичког насиља на Косову букнула је управо после смрти Јосипа Броза Тита, маја 1980. године.

Комешање које је 11. марта 1981. године на Приштинском универзитету отпочело у виду „мирних“ демонстрација албанских студената, прерасло је у насиље и открило праве циљеве: студентске захтеве за бољим животним условима убрзо је заменила парола за промену статуса покрајине, која је гласила: „Косово Република“. Чули су се и захтеви за уједињењем са Албанијом. Убрзо пошто је милиција растерала демонстранте, они су се поново појавили на улицама, и то 26. марта, 1. и 2. априла и 18. маја, чинећи необуздано насиље.

---

⁶⁹⁸ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Синоду СЦП, 23.05.1981. г.; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 371.

⁶⁹⁹ Hugh Poulton, *The Balkans. Minorities and States in Conflict* (London: Minority Rights Publication, 1993), 59; Miranda Vickers, *Between Serbs and Albanians. A History of Kosovo* (New York: Columbia University Press, 1998), 147.

⁷⁰⁰ Емил Влајки, *Косовско распеће Србије* (Београд: „Никола Пашић“, 2007), 8.

Свети архијерејски синод Српске православне цркве је после Извештаја епископа Павла од 21. октобра 1980. године, упутио писмо Фахрију Оручију, председнику Извршног већа Скупштине САП Косово. У допису се нашла копија извештаја епископа Павла и писмо о проблемима са којима су се СПЦ и њени верници током дужег временског периода суочавали на простору САП Косова. Затражен је пријем, међутим делегација СПЦ није примљена, због наводне заузетости председника. Свети архијерејски синод СПЦ одлучио је да припремљени материјал о проблемима СПЦ достави поштом Комисији за односе са верским заједницама Савезног и Извршног већа Скупштине Србије.⁷⁰¹ Током 1981. године дошло је до још већих притисака албанских сецесиониста на Србе и Црногорце: пребијања, силовања, спаљивања кућа и пљачкања продавница.⁷⁰²

Први јавно учињени злочин арбанашке сепаратистичке агресије 1981. године на Косову и Метохији било је подметање пожара под велики конак Пећке патријаршије,⁷⁰³ пред зору 16. марта 1981. године. У том тренутку у конаку је боравило тридесет монахиња, тројица свештеномонаха и још неколико гостију. Пожар је био подметнут на три места у поткровљу конака, на растојању од по десетак метара (конак је дуг шездесет метара). Међу првима ватру је приметила Параскева, игуманија манастира Девич, која је такође била гост те ноћи у Пећкој патријаршији. Монахиње су једва успеле да спасу старог јеромонаха Дионисија, вредне рукописне књиге и нешто икона. Све остало у конаку, са капелом, патријарховим одајама, сестринским собама, радионицама и магацинима изгорело је потпуно, јер су ватрогасне службе из Пећи скоро саботирале гашење пожара (долазиле су празне цистерне), те је пожар утихнуо тек увече, када је конак изгорео.

Након овог пожара, почеле су „политичке изјаве“ да је за пожар „крива електрична инсталација“ (а струју су прекинули тек ватрогасци), па онда „димњак на конаку“, а у ствари скривало се свесно да је то било зло дело, једно од првих у низу тада извршених саботажа, рушилачких напада и терористичких

---

⁷⁰¹ Јовић, *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији*, 150-155.

⁷⁰² Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 371.

⁷⁰³ Бојан Ђокић, „Српска јавност о међунационалним односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово 1981-1989“ (докторска дисертација, Филозофски Факултет Универзитета у Новом Саду, 2019).

аката опште сепаратистичке побуне Арбанаса (почев од 11. марта 1981. године у студентској мензи у Приштини, па даље 26. марта, и нарочито прва три дана априла, када су у скоро свим насељима и градовима на Косову избили немири у којима је било десетине мртвих, а и неколико невиних Срба пало је као жртва разјарене руље).⁷⁰⁴

У догађајима на Косову с пролећа 1981. године васкрсавала је идеја из доба окупације, о „Великој Албанији“, коју је требало остварити „милом или силом“, како су и узвикивали демонстранти у Приштини, Урошевцу, Ђаковици, Подујеву и другим местима широм Косова и Метохије. После војног угушења ове арбанашке агресије, Србима на Косову било је још. Наравно, опет су биле на удару српске цркве и манастири, свештенство и монаштво.

У периоду од 1982. до 1984. године манастир Девич је био често у средишту интересовања јавности, јер је то била најчешће угрожавана светиња на Косову и Метохији. У поменутом периоду било је честих напада на имовину манастира, а најтежи од њих су три велика подметнута пожара. Најпре је почетком 1982. године управа манастира Девич известила епископа да је 3. марта 1982. године локални Арбанас из Резала, Ђазим Делјаје, посекао око шездесет до седамдесет стабала манастирске шуме. Међутим, пошто је дошло до превртања трактора, није успео да посечено и превезе. Милиција га је затекла на месту крађе. Истога дана, нападнута је манастирска свиња, која је од јачине ударца у врат убијена, док су локални Арбанаси на локалном путу, око 250 метара од улаза у манастир, направили барикаде од крупног камења, тако да се није могло проћи аутомобилом. Монахиње манастира Девич склониле су ове барикаде.⁷⁰⁵

Пошто је Српској православној цркви приговарало да је пасивна поводом ситуације на Косову и Метохији, 1982. године дошло је до првих рекација у јавности. Као прва реакција Светог архијерејског сабора СПЦ био је „Апел за заштиту српског живља и његових светиња на Косову“. Ово је био почетак увода у документ којим ће се приказати стање на Косову и Метохији.⁷⁰⁶ Генеза настанка овог Апела била је молба свештеника Живојина Трајковића из

---

⁷⁰⁴ Дневни лист *Политика* ових дана је свакодневно извештавао о догађајима на Косову, све ово је објављено у књизи: *Шта се догађало на Косову*, Београд: Политика, 1981.

⁷⁰⁵ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 03. III 1982. г.

⁷⁰⁶ У новинама Српске Патријаршије, Овај Апел је публикован 15. маја 1982. године, на четири стране.

Приштине, објављена у *Православљу*, листу Српске Патријаршије. Трајковић у тексту чији је наслов „Помоћи цркву у Бресју, Приштина”⁷⁰⁷ моли читаоце за новчану помоћ за адаптацију и санирање храма Свете Катарине у селу Бресје код Косова Поља, чији су сви прозори били сломљени. Аутор текста истовремено подсећа да је у Бресју, селу надомак Косова Поља, „непријатељ православлја” почетком априла 1981. године порушио и оскрнавио тридесет осам надгробних споменика.

Потписници Апела били су клирици Српске православне цркве, из разних епархија тадашње СФРЈ, чија имена нису наведена. Апел је објављен 16. априла 1982. године, на Велики Петак, а затим је прослеђен Председништву Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Председништву Србије, Скупштини Србије, као и штампаним медијима. Како је наведено, потписници су овим апелом желели да подигну свој глас „у заштиту духовног и биолошког бића српског народа на Косову и Метохији”, управо зато што се приговарало СПЦ да се њен глас по овом питању није чуо у јавности. „Апел је био прекретница: политика „ћутње” на стање у САП Косову замењена је јавним активним деловањем СПЦ.”⁷⁰⁸

Старшина манастира Девич, игуманија Параскева, реаговала је дописом у *Православљу* на текст делегата Крста Дугалића из Србице, објављен у *Политици* 27. априла 1982. године под насловом „Манастир Девич није без заштите“. Он је у тексту демантовао речи игуманије Параскеве изговорене у телевизијском интервјуу 14. априла 1982. године.⁷⁰⁹ У свом реаговању игуманија Параскева навела је: „Опет са своје стране наглашавам као што сам и у интервјуу преко телевизије рекла: да нас милиција није обилазила и унеколико штитила, ми бисмо одавно биле принуђене да одемо одавде јер су ово све чињенице које сви они све податке имају код себе, какве све овде малтретирања и притиске трпимо већ тридесет пет година... Наглашавам да Манастир Девич, нарочито после интервјуа преко телевизије, милиција чешће обилази!”⁷¹⁰

---

⁷⁰⁷ Живојин Трајковић, свештеник „Помоћи цркву у Бресју, Приштина”, *Православље*, лист Српске Патријаршије, број 363, 1. мај 1982, 14.

⁷⁰⁸ Бојан Ђокић, „Српска православна црква о међуетничким односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово у периоду 1981–1985. г.“ У: *Теолошки погледи*, 1 (2017), 123.

⁷⁰⁹ АС СПЦ, Транскрипт изјаве игуманије манастир Девича, дате ТВ Београд, 14. IV 1982. г.

⁷¹⁰ Исто.

О угрожености манастира Девич писао је и синђел Дамаскин Давидовић, у опширном тексту „Манастир Девич све угроженији“, објављеном у *Православљу*, листу Српске Патријаршије.⁷¹¹ У тексту се, поред дела о историјату манастира, говорило и о вишедеценијским невољама које су монахиње трпеле од екстремног албанског становништва. О тврдњама које су се могле чути у јавности од појединаца да „не постоје притисци“ или да их је „врло мало“, он је пренео реакцију игуманије Параскеве: „Више од тридесет година заједно са сестрама и нашим радницима и посетиоцима, осећам и подносим тај притисак! Ако им је заиста стало до откривања и утврђивања притисака, зашто не дођу да им аргументовано покажем шта све значи та реч *притисак*, па да не пишу како им се свиђа него како је стварно и право стање на терену?... Више од десет пута носила сам разбијену главу, сломљена два ребра, разбијену руку; скоро свакодневно дешавају нам се крађе (свега и свачега!); скидање црепа са манастирског зида, најпогрдније псовке, шуму нам сасвим истребише; у очи нам стално вичу: 'Шта чекате ту, то је наше, није ваше, што не идете у Србију!' Гађали су нас, псовали, нападали, не једном – већ хиљаду пута тако да смо већ постале равнодушне на све то. Жалиле смо се, извештавале надлежне државне и црквене органе, личности и установе – па опет, на крају, ништа од свега тога! Мојих жалби и извештаја има свуда и то веома много! Мислим да има једно десет килограма наших предивки и жалби!...Пре неколико месеци покрали су нам моторе за заливање баште, затим зимус живину, такорећи испред носа.“⁷¹²

Упозорења на угроженост манастира обистинила су се после неколико месеци. Под насловом „После паљевине имовине манастира Девич“⁷¹³ у *Православљу* је објављена вест да је 10. новембра 1982. године запаљено седам стогова сена овог манастира.⁷¹⁴ У тексту су поменута и каменовања монахиња и њихових гостију-свештенослужитеља. На истој страни објављене су три фотографије: једна на којој је видљив разбијен надгробни споменик у селу Љутоглава код Призрена, и две на којима је манастир Девич: прва из 1947. године, када је био у рушевинама, а друга из 1982. године, а испод ње било је

---

⁷¹¹ „Са Косова и око Косова“, *Православље*, бр. 366, 15. јун 1982, 7-10

⁷¹² Исто.

⁷¹³ „После паљевине имовине манастира Девич“, *Православље* бр. 377, 1. децембар 1982, 11.

⁷¹⁴ У Извештају епископу рашко-призренском управа манастира Девича наводила је да је материјална штета нанета овим пожаром износила око 100 милиона старих динара. – АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 12. XI 1982. г.

написано злослутно питање: „А шта сутра?“ И ово упозорење се обистинило: 26. августа 1983. године била је запаљена манастирска ограда.⁷¹⁵ Према писању штампе ограду је запалио Нухи Шермет Геци, ученик албанске националности.⁷¹⁶

Дневна штампа је писала и о припадницима државних органа, полицајцима, који су вршили насиље над српским и црногорским становништвом. Ова насиља су изазивала оправдани револт грађана. Полицајци су били одговорни за пребијања и силовања вређања и нехумано поступање.⁷¹⁷ Новинар приштинског листа *Јединство* Мирко Чупић писао је о полицајцима у САП Косову и о кривичним делима које су извршили у току 1982. године.⁷¹⁸ Тврдио је да су случајеви силеџијског и националистичког понашања појединих полицајаца албанске припадности постојали и пре 1981. године, али да су они брижно скривани од јавности. Сматрао је да су „провокације, претње, пребијања и хапшења појединаца из српског и црногорског корпуса доказ да су међу органима реда иредента и албански националисти имали савезнике и продужену руку. Овакво понашање полиције више је узнемиравало јавност него албански екстремисти, јер су то радили људи у униформи, задужени за безбедност свих грађана.“⁷¹⁹

Патријарх српски Герман Ђорић је 16. октобра 1983. године осветио обновљени конак Пећке Патријаршије који је спаљен две године раније, а његова прва станица на путу ка Пећкој Патријаршији била је манастир Девич. Пошто је у пратњи патријарха било и високих службеника САПК и општине Србица, у чијој се близини овај манастир налази, игуманија манастира је искористила прилику да се пожали на тренутно стање у коме се налази сестринство, као стална мета напада. У њену одбрану стао је и патријарх Герман. Присутни функционери су обећали да ће учинити све да се ситуација поправи. Интересантно је да и косовски функционери, али и игуманија и патријарх, као кривце означавају децу из околних села, док се за родитеље, како

---

⁷¹⁵ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Извршном Већу САП Косово, Комисији за односе са верским заједницама, 19. IX 1983. г.

⁷¹⁶ „Ухваћен подметач ватре“, *Православље*, бр. 398, 15. октобар 1983, 5.

⁷¹⁷ З. К., „Година дана затвора за Идриза Дурмишија“, *Политика*, 21. март 1985, 10.

⁷¹⁸ Видети: Мирко Чупић, *Насиље иза паравана власти (осврти, коментари, чланци)*, (Приштина – Јединство: 1989).

⁷¹⁹ Ђокић, Бојан. „Српска јавност о међунационалним односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово 1981-1989.“ Докторска дисертација, Филозофски Факултет Универзитета у Новом Саду, 2019, 66-67.

каже председник општине Србица, тврдило да су часни људи који поштују и државу и другу веру и верске споменике. Децу, како су казивали, индоктринирају неки трећи, страни елементи, који не мисле добро ни Албанцима ни Србима на Косову.⁷²⁰

Приликом разговора са председником општине Србица, Кајтезом Фазлијом, око тренутне ситуације у општини и у покрајини и међуетничким односима, патријарх Герман је рекао: „Ми смо овде на овом терену Богом постављени и Бог је одредио да заједно живимо. И ако хоћемо да живимо ми морамо да се старамо, и једни и други, да живимо у миру, љубави и слози. У међусобном помагању, али искрено. Иначе, ако ми пустимо језик да прича лепе приче, а овамо у срцу сасвим нешто друго кријемо, неће бити добро никоме, без обзира колико ту процената има вас Албанаца.“⁷²¹

Старешина манастира Девич, игуманија Параскева, 6. августа 1984. године известила је епископа рашко-призренског о новом подметнутом пожару на имању манастира Девич, приликом којег је изгорело девет стогова сена. У акту се наводи да је пожар подметнут на сваком стогу понаособ.⁷²² У истом извештају наводи се и то да је овај случај изазвао и пажњу медија, те је 14. августа 1984. године екипа Телевизије Београд снимила репортажу о овом случају, као и о самом манастиру Девич.⁷²³

Епископ рашко-призренски Павле је у извештају Светом архијерејском сабору, објављеном у *Православљу*, листу Српске Патријашије, известио о подметнутим пожарима у манастиру Девич. Да ове паљевине, нису биле изолован инцидент, говори и чињеница да албански националисти у ток истом

---

⁷²⁰ Пажњу јавности током 1983. године скренуо је тадашњи јеромонах Атанасије Јевтић са неколико својих ироничних иступања поводом ситуације у САП Косову. У једном чланку навео је како је на Благовести 1983. године парох села Петровце код Гњилана предао епископу рашко-призренском Павлу кључеве од цркве које му је пре неког времена дао последњи верник тог села пре него што се иселио, па је тако ово село, у низу многих других, остало без православног живља, а црква затворена. – Атанасије Јевтић, „Косовска велика недеља”, *Православље*, бр. 387, 1. мај 1983, 11. Јеромонах Атанасије Јевтић је указивао да ово није био усамљен пример и да се исто може рећи за многе цркве и манастире на Косову и Метохији, јер су укинуте због иселовања. Такав је Марков манастир код Призрена који је у последњој деценији неколико пута нападан, скрнављен, паљен и урушен. Овим текстом је подсећао да су многи православни гробови широм покрајине оскрнављени, крстови и споменици на њима разбијени или порушени. Око Божића 1983. године пред призренском Саборном црквом осванула је пред вратима велика гомила људског измета и њиме нацртани крстови на улазним вратима.

⁷²¹ Д. М. Јанковић, „Посета манастиру Девичу“, *Православље*, бр. 399, 1. новембар 1983, 3.

⁷²² АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 14. VIII 1984. г.

⁷²³ Исто; Стојковић, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, 372.

периоду починили и друга недела. У селу Дрсник, околине Клине 6. августа 1984. године запаљени су кош и амбар штала домаћина Радоја Шмигића, док је у околини Пећи, у Белом Пољу силована Српкиња стара педесет и четири године.⁷²⁴ Списку ових недела, епископ Павле додаје и силовање девојчице у селу Љубенић, 2. августа 1984. године. Према његовим речима починиоци ових насилних дела били су лица албанске националности старости између осамнаест и педесет година. Епископ Павле свој извештај завршава дирљивим тоном, изражавајући на овај начин бригу међу верницима Епархије рашко-призренске: „Све ово је унело силан немир и огорчење међу нашим вернима у овим крајевима. Поред израза жаљења и обећања, не види се да власти предузимају нешто ефикасно да се стане на пут оваквим неделима. А не могу да верујем да то не могу или неће да учине.“⁷²⁵

Нови пожар на имању манастира био је разлог да епископ рашко-призренски посети Небиха Гашија, председника Председништва САП Косово 9. августа 1984. године. Том приликом он је известио свог саговорника о проблемима са којима се Црква суочавала у свом раду и о подметнутом пожару у манастиру Девич.⁷²⁶ У вези са овим догађајем, епископ је изразио захвалност органима и грађанима србичке општине за хитно преузете мере у санирању стања и надокнади запаљеног сена. Покрајински Секретаријат за унутрашње послове САП Косова саопштио је 28. августа 1984. године да су органи унутрашњих послова открили и ухватили актере непријатељских акција паљевине сточне хране манастира Девич код Србице.⁷²⁷

Секретар Председништва ПО ССРН Косова, Исмаил Микуловци, навео је за дневни лист *Политика* да је пожар „дело албанских националиста иредентиста и да је циљ био да поремети међунационалне односе у општини Србица и у САП Косово“.⁷²⁸

---

⁷²⁴ Ово силовање јавности је окарактерисано као националистичко-вандалски испад. Месец дана после овог недела, извршилац је осуђен на казну затвора у трајању од 14 година због како је стајало у пресуди „кривичног дела из непријатељских побуда према СФРЈ.“ – „За силовање малолетнице – 14 година затвора“, *Политика*, 25. септембар 1984, 8.

⁷²⁵ „Епископ Павле Светом архијерејском синоду“, *Православље*, бр. 422, 15. октобар 1984, 6.

⁷²⁶ „Небих Гаши примио епископа Павла“, *Православље*, бр. 419, 1. септембар 1984, 1.

⁷²⁷ „Непријатељ не мирује“, *Православље*, бр. 419, 1. септембар 1984, 1; 3. 3., „Ухваћен подметач ватре“, *Политика*, 7. септембар 1983, 10; „Откривени подметачи пожара у Девичу“, *Политика*, 28. август 1984, 7; „Осуђени виновници пожара у манастиру Девич“, *Политика*, 30. март 1985, 14.

⁷²⁸ „Дело албанских националиста“, *Политика*, 15. август 1984, 11.

Пострадање манастира Девич у 1984. години изазвало је реакцију међу епископима СПЦ. Тако је тадашњи епископ зворничко-тузлански Василије Качавенда одмах упутио писмо солидарности игуманији Параскеви и њеним сестрама, а које у целости пренето у *Православљу*:

„Сазнавши за најновији акт насиља, безумља и зла, који се већ дуги низ година према свима Вама чини, желим да Вам изразим своје дубоко саосећање и мој бол због Вашег сталног страдања. Спреман сам са мојим часним свештенством и преподобним монаштвом на сваку помоћ, а наше заједничке молитве Господу Исусу Христу, једином нашем и Вашем путу спасења, упућиваћемо помињањем Вашег страдања у правди, молбама да у муци истрајете и још више очврснете у Вашем сталном страдању, понижавању, трпљењу“,⁷²⁹ стајало је у писму.

Игуманија Параскева Симеуновић је 23. септембра 1984. године обележила педесет година свога монашког живота. Тим поводом она је у листу *Православље*, новинама Српске Патријаршије, објавила најаву овог јубилеја. У свом позиву на прославу овог за њу значајног јубилеја, игуманија је навела како ће овакав догађај дати „подстрека и моралне снаге да издржимо у искушењима и невољама које су нас последњих година и ових дана снашле, а без којих нисмо од 1947. до данашњег дана.“⁷³⁰

Православље, лист Српске Патријаршије, у јануару 1986. године пренео је део чланка под Милоша Марковића називом „Лице(мерје) косовског наличја“, који је раније, 25. децембра 1985. године, објављен у листу Студент. Аутор чланка бавио се улогом појединца у сузбијању „контрареволуције“. Као пример наведен је вербални напад из 1982. године, делегата Крста Дугалића из Србице на игуманију Параскеву. Дугалић се често јавно освртао на изјаве игуманије Параскеве дате 14. априла 1982. године у емисији ТВ Београд, оспоравајући игуманијије наводе о притисцима на манастир Девич, те исељавању верника. Дугалићеве изјаве су схватане као покушај „да се представи као борац против национализма у својој средини и у оквиру своје нације“.⁷³¹

---

⁷²⁹ „Девич није сам“, *Православље*, бр. 419, 1. септембар 1984, 3.

⁷³⁰ „Јубилеј игуманије манастира Девич“, *Православље*, бр. 419, 1. септембар 1984, 3.

⁷³¹ – „Улога појединца у сузбијању контрареволуције“, *Православље*, бр. 452, 15. јануар 1986, 10-11

Поред свих недаћа које су задесиле српске светиње у претходном периоду, епископ Павле 5. маја 1987. године извештава Свети синод о „новој врсти невоља“.⁷³² Наиме у многим поседовним листовима цркава и црквишта широм Косова и Метохије стајало је да су то цамије, куће, општенародна добра, док неке и нису биле уписане у катастар непокретности. Епископ Павле је о овоме обавестио и Комисију за односе са верским заједницама у Приштини, рекавши: „Не треба много домишљања за закључак да ови поступци спадају у план заступника принципа „етнички чистог Косова“, да се и званичним актима покаже да на Косову нема ни Срба, ни њихових цркава, а оно што држе то су цамије које је власт у старој Југославији одузела насилно од муслимана и дала српској цркви. Или да су овде дизане цамије још у XIV веку, кад Турци нису ни били прешли на Балкан. Било како било, тек добро није.“⁷³³

У свом опширном интервју за лист НИН, објављеном јула 1987. године, патријарх српски Герман, говорећи о стању на Косову и Метохији, посебно апострофира страдања манастира Девич и игуманије Параскеве.⁷³⁴

Новинарка *Политике* Рада Саратлић пренела је, 12. октобра 1987. године, потресно сведочанство Параскеве, игуманије манастира Девич. У разговору с новинарком игуманија је отворено и оштро говорила о ситуацији у покрајини и за то кривила власт. За подизање крова нове манастирске куће је навела: „Зидамо, да имају Шиптари шта да руше и пале“. О опасности од албанских екстремиста навела је: „Не, у манастир, још не упадају, али около кидишу на воће, стоку пуштају свукуд, а кад сестре изиђу изван манастирског зида, они их гађају камењем. И не можеш им ништа, ни реч не смеш да кажеш. Ја бих само желела када би другови руководиоци послали своје синове и кћери да живе на Косову. Онда би знали шта је и како је. Силују децу и старице, пале гробља, пишу: ’Живела Албанија!’ Толерисало им се и данас им се толерише. Нема више слободе... Стабилизује се стање! Како се стабилизује? Ено, ту скоро, у Пећи, онога младића исекоше, ни кривог ни дужног. Па, ево, сад, јуче, прекјуче, у Клини, покушаше да силују ону девојчицу, четрнаест година, и то пред кућом... Па, ено у Ковраге, покушаше исто да силују девојчицу, хтели да је увуку у

---

⁷³² АЕРП, Епископ рашко-призренски – Извештај Синоду СПЦ, 05. V 1987.г.

⁷³³ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Извештај Синоду о стању у Епархији рашко-призренској за период од 01. IV 1986. до 01. IV 1987. г., 09. V 1987. г.

⁷³⁴ Светислав Спасојевић, „Све ће доћи на своје место”, *НИН*, бр. 1905, 5. јул 1987, 20-23.

шуму... Срећом, наишао неко с колима, видео и отео дете. Па, ено ти у Урошевцу, шта раде са оним Алексићима. Упалише им стан, преметоше и покрадоше. Сад им досађују стално. Сад су почели и да их нападају, и ником ништа! Једноставно, њима је циљ да све иселе. Да све заузму. Што кажу: 'Оћемо чисто Косово!' И готово.'⁷³⁵

Новинар Јеврем Дамјановић посетио је 1988. године манастир Девич и пренео сведочења игуманије Параскеве о страдању овог манастира и монахиња од арбанашких зулума, почевши од обнове манастира 1947. године до тадашњих дана.⁷³⁶

Због све учесталијих напада и насиља над свештенством, монаштвом и уопште српским народом на Косову и Метохији, Синод СЦП основао је „Фонд за сталну финансијску помоћ свештенству на Косову и Метохији“. Епархијским архијерејима је препоручено да преко подручног свештенства и својим личним прилозима помогну рад фонда.⁷³⁷ Из архивске грађе Епархије рашко-призренске сазнајемо да је Епархија жичка издвајала 2% од остварених буџета црква и манастира и уплаћивала у горепоменути фонд.

Свети архијерејски синод СПЦ 13. фебруара 1991. године обавестио је надлежне епархијске архијереје да ће Српска православна црква у својим манастирима сместити групу од две стотине деце озрачене у Чернобиљу.⁷³⁸ Манастир Девич је током лета 1991. године примио десет девојчица узраста од десет до петнаест година из Чернобиља.⁷³⁹

Принц Томислав Карађорђевић је 30. октобра 1991. године посетио манастир Девич, и о томе оставио запис на престоном еванђељу.

Крајем 1991. године британска телевизија *BBC 2* у склопу серије „Под сунцем“ снимала је документарни филм „Косово и Метохија – прошлост и будућност“. Између осталих светиња снимано је и у манастиру Девич. Епископ Павле је у свом акту напоменуо да лица која буду разговарала, у својим изјавама

---

⁷³⁵ Рада Саратлић, „Свадбарске дуге колоне“, *Политика*, 12. октобар 1987, 13.

⁷³⁶ „У манастиру Девичу“, *Илустрована политика*, 28. III 1988. г.

⁷³⁷ АЕРП, СА Синод – Епископу рашко-призренском, 16. XII 1988. г.

⁷³⁸ АЕРП, СА Синод – Епархијским архијерејима, 13. II 1990. г.

⁷³⁹ Поред манастира Девич, деца из Чернобиља су боравила и у следећим манастирима и епархијама: десет девојчица у манастиру Будисавци, десет девојчица у манастиру Жича, десет дечака у манастиру Студеница, у Епархији Шабачко-ваљевској двадесет девојчица и десет дечака, у Епархији сремској десет девојчица и десет дечака, и у Епархији бачкој десет дечака. – АЕРП, Синод СПЦ – Патријарху српском, 21. III 1991. г.

буду јасна, концизна и да проблеме посматрају и објашњавају више са духовне стране. „Увек износити само истину“, гласила је порука епископа Павла.⁷⁴⁰

Игуманија Параскева се разболела током 1991. године. Њено здравствено стање се погоршало услед дијабетеса, те је била хоспитализована на Војномедицинској академији у Београду. Пред сам крај живота, услед компликација, била јој је ампутирана десна нога. Како говоре очевици, говорила је: „Није ми жао што ћу ја да умрем, него ми је жао манастира и мојих сестара. Непрестано о њима мислим, непрестано се молим Богу за њих, а ја знам, сутра кад умрем да ће се оне молити Богу за мене.“⁷⁴¹

Епископ рашко-призренски упутио је 6. марта 1992. године Министарству здравља жалбу у којој се наводи како су монаси и монахиње „ваљда једини од грађана Србије који нису здравствено заштићени, а о социјалној заштити да и не говоримо.“⁷⁴² У даљем тексту наводио је како је „права је срамота за нашу државу да се тако нехумано односи према онима који су цео свој живот уградили у службу другима, и који су неупоредиво више допринели и доприносе очувању, реновирању и унапређењу наших средњевековних задужбина и светиња од свих Завода за заштиту споменика културе на територији Србије“.⁷⁴³

Знаменита девичка игуманија Параскева Симеуновић упокојила се 6. септембра, а сахрањена је сутрадан, 7. септембра 1993. године на монашком гробљу у порти манастира Девич. Опело су служили патријарх српски Павле Стојчевић, митрополит дабробосански Николај Мрђа, епископ горњокарловачки Никанор Богуновић и епископ рашко-призренски Артемије Радосављевић.⁷⁴⁴

Смрћу игуманије Параскеве завршена је једна значајна етапа у историји манастира Девич.

---

⁷⁴⁰ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Управи манастира Девича, 28. XI 1991. г.

⁷⁴¹ Амфилохије Радовић и Амфилохија Драгојевић, *Подвижнице Христове љубави (женско монаштво у историји Цркве са посебним освртом на подвижнице Христове љубави код православних Срба)*, Цетиње: Светигора; Беране: Свевиђе, 2009, 181.

⁷⁴² АЕРП, Епископ рашко-призренски – Министарству здравства. Обраћање у вези неодумица око здравственог осигурања монаха и монахиња на Косову и Метохији, 16. III 1992. г.

⁷⁴³ Исто.

⁷⁴⁴ Атанасије Ракита, „Хроника Епархије рашко-призренске“, У: *Свети кнез Лазар*, бр. 4, година I, Призрен 1993, 134.

Прилог 31. Фотографија игуманије Параскеве Симеуновић,
(архива Епархије рашко-призренске).

4.0. МАНАСТИР ДЕВИЧ НА КРАЈУ XX И ПОЧЕТКОМ XXI ВЕКА

Сходно монашким правилима и Уставу СПЦ, члан 211,⁷⁴⁵ старешина манастира се бира тајним гласањем, од стране братије или сестринства, а избор потврђује надлежни епископ. На седници сестринства Манастира Девич 28. септембра 1994. године за игуманију је изабрана монахиња Анастасија Биљић, што је надлежни епископ својим актом и потврдио.⁷⁴⁶

Нова управа известила је Епархијски управни одбор Епархије рашко-призренске о материјалном стању манастира Девич. Манастир је 1993. године имао готовине у износу од 208.429 динара, а од стоке је поседовао пет крава и троје телад, петнаест оваца, три козе и десет свиња.⁷⁴⁷

У Извештају Светом архијерејском синоду СПЦ од 8. маја 1993. године епископ рашко-призренски Артемије наводи како се наставља рад на обнављању и сређивању манастира и монашког живота. Манастири су духовно ојачани новим монашењима и рукоположењима, као и доласком нових искушеника. У извештају се напомиње како је у манастирима као што су Девич, Грачаница, Сопоћани и Гориоч стање непромењено, пошто је „особље све старије и немоћније да обавља редовна манастирска послушања, те је тако ситуација све тежа“.⁷⁴⁸

Према Извештају монахиње Анастасије Биљић, која је после смрти игуманије Параскеве изабрана за настојатељицу, почетком 1994. године сестринство је бројало девет сестара, од тога седам монахиња и две искушенице. Манастир је поседовао 53.39 хектара земље, од тога обрадиве 17.54, док се манастирска порта простирала на површини од 1.37 хектара. Манастир је такође имао поседе под шумом од 34.48 хектара. У Извештају се закључује како су „на

---

⁷⁴⁵ Устав Српске Православне Цркве, Београд: Свети Архијерејски Синод, 1957.

⁷⁴⁶ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Управи манастира Девича, Акт о постављењу монахиње Анастасије Биљић, на место старешине манастира Девич, 29. IX 1993. г.

⁷⁴⁷ АЕРП, Управа манастира Девича извештава ЕУО Епархије рашко-призренске, о материјалном и финансијском стању манастира, после избора нове игуманије, 01. X 1993. г.

⁷⁴⁸ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Синоду СПЦ, Извештај за период од 11. V 1992. до 08. V 1993. г., 08. V 1993. г.

манастирској земљи у близини самог манастира насељени Шиптари, од стране СФРЈ“.⁷⁴⁹

Према статистичким подацима управе манастира Девич, приказаним на захтев епископа рашко-призренског,⁷⁵⁰ сазнајемо да су 1995. године сестринство манастира чиниле: настојатељица Анастасија Биљић, монахиње Евпраксија Тошић, Олимпијада, Антонина Андрић, Агрипина Текић, Марина Ђокић, Анисија Мирковић и искушенице Анђелија и Александра Косић.⁷⁵¹

Током 1996. године сестринству манастира Девич придружила се једна искушеница, што је епископ Артемије у Извештају Светом архијерејском синоду СПЦ од 13. маја 1996. године означио као „почетак подмлађивања“⁷⁵² манастира Девич.

---

⁷⁴⁹ АЕРП, Управа манастира Девича – Епископу рашко-призренском, 15. VII 1994. г.

⁷⁵⁰ АЕРП, Епископ рашко-призренски тражи од управе манастира Девича детаљан статистички извештај о бројчаном стању монахиња, као и њихове кратке биографске податке, године одласка у манастир, и године примања монашког чина, 31. III 1995.

⁷⁵¹ АЕРП, Игуманија манастира Девич – Епископу рашко-призренском. *Статистички извештај о бројчаном стању у манастиру Девич*, 03. VI 1995. г.

⁷⁵² АЕРП, Епископ рашко-призренски – Извештај Синоду СПЦ о стању у Епархији рашко-призренској за период од 12. V 1995. до 10. V 1996.г., 13. V 1996. г.

4.1. Напади тзв. ОВК на манастир Девич

Деведесетих година прошлог века етнички сукоб на Косову и Метохији достигао је врхунац, понајвише изазван распадом тадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Скупштина Аутономне Покрајине Косова, коју су углавном чинили Албанци, донела је у 1990. године Декларацију о стварању Републике Косово. Овим актом се наглашавало да се Косово призна као независна држава у склопу Југославије.

Већ месеца септембра 1990. године, тада већ распуштена Скупштина Аутономне Покрајине Косова, на тајном састанку у Качанику доноси устав „Републике Косово“. Незаконити референдум о независности Косова, одржан је 1991. године, док су посланици тзв. „Скупштине Косова“ изабрани, наредне 1992. године.⁷⁵³

Систем паралелних институција Албанци су успоставили у свим областима друштвеног живота. Тако је 1993. године основана милитантна организација *Ushtria Çlirimtare e Kosovës* (УЏК) – *Ослободилачка војска Косова* (ОВК),⁷⁵⁴ која је одговорна за потоње злочине над српским становништвом на Косову и Метохији. Организационо језгро ОВК чинили су бивши припадници ЈНА,

---

⁷⁵³ Ненад Антонијевић, „Страдање Срба и других неалбанаца на Косову и Метохији (1998 – 2006)“, Прилози истраживању злочина геноцида и ратних злочина: Зборник радова, Београд, 2009, 157 – 193; Бојан Ђокић, „Прилог изучавању геноцида над Србима на Косову и Метохији: студија случаја“, У: *Годишњак Музеја жртва геноцида* (Београд: 2014), 191 – 210; *Шиттарски геноцид над Србима у 20. веку*: Документа архиве Епархије рашко-призренске и косовско-метохијске (Грачаница: 2008).

⁷⁵⁴ „Њихов тероризам има политички циљ – сепарацију Косова и Метохије из Србије, а остварују га методом етничког чишћења неалбанског становништва. Сепаратизам ових политичких група нема основа како историјских и цивилизацијских, тако ни културних, ни традиционално-обичајних. Ако изузмемо питање ко је први дошао на подручје данашњег Космета (иако и за то питање има објективни одговор да је то био српски народ) остаје необорива чињеница да на том тлу вековима живе и Срби и Албанци са припадницима других народа. Сви они имају једнака права на своју постојбину и своја вековна огњишта. Албански сепаратизам који искључује права других народа и националних мањина, права и слободе појединаца, не поштује међународно право и захтева оштру осуду. Неопходно је успостављање равноправне заступљености поштовања свих историјских, цивилизацијских, културних, традиционално-обичајних и међународних права за све народе и народности који су смешени на геопростору Косова и Метохије. Фаворизовање само албанском становништву пружају се оптимални услови за даљи развој албанског сепаратизма који је усмерен на насилно отцепљење од српске државе. На тај начин стварају се погодне околности да се простор Балакан претвори у константан извор националних сукоба, тежњи за променом граница и етничких сукобима несагледивих размера чија би ескалација довела до миграције становништа у земље ЕУ, за које она очигледно није ни расположена ни спремна.“ – Хатица Бериша, „Политичко насиље на Косову и Метохији од 1945. до 2003. године“ (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2012), 384.

албански емигранти из САД, Немачке, Швајцарске, Италије, Словеније, Хрватске и исламских земаља. ОВК је прве терористичке акте насиља извела 1996. године, када су преузели одговорност за напад на објекте где су били смештени прогнани Срби из Хрватске на Косову и Метохији.⁷⁵⁵

Влада такозване „Републике Косово“ оформила је 1997. године паравојне формације косовских Албанаца под називом *Forcat e Armatosura të Republikës së Kosovës* – FARK (*Оружане формације Републике Косова*). Ова милитантна формација, заједно са тзв. „милицијом“, групама наоружаних цивила, одговорна су за насиље, терор и ратне злочине над српским становништвом, и другим неалбанским становништвом на територији Косова и Метохије.⁷⁵⁶ Жртве албанских милитантних формација били су, пре свега, припадници српске националности и остали припадници мањинских заједница на Косову и Метохији, али и лица албанске националности, лојални грађани Републике Србије.

Почевши од 1997. године, Епархија рашко-призренска је са великом забринутостишћу извештавала Свети синод СПЦ о дешавањима на Косову и Метохији. На подручју Дренице почетком децембра 1997. године дошло је до већих оружаних сукоба између албанских побуњеника ОВК⁷⁵⁷ и припадника МУП-а Републике Србије, при чему су албански побуњеници створили своју „слободну територију“ коју су контролисали, и у коју припадници српске полиције нису улазили. Почевши од 22. марта 1998. године криза је додатно ескалирала, када је дошло до унутрашњег оружаног сукоба између оружаних снага Савезне Републике Југославије и паравојне формације тзв. Ослободилачке војске Косова.

---

⁷⁵⁵ Veselin Konatar, „(Ne)obaveštajne operacije kao akti agresije“, U: *Kultura polisa : časopis za negovanje demokratske političke kulture*, (god. 9, br. 17, 2012), 28,

⁷⁵⁶ Душко Томић, *Косовска криза и нови светски поредак*: (Косовска криза и геноцид над српским народом у рефлексији новог светског поретка) (Београд: Нови дани, 2000), 40; Изолда Генри *Сокретије в Косово: преступление против Бога и человечества* (Москва: Индрик, 2007), 117.

⁷⁵⁷ Различите политичке групације налазе се у корену ОВК. Развој ове герилске терористичке банде почиње од демонстрација 1981. године и жестоке репресије која је уследила. Албански демонстранти су званично захтевали да Косово добије статус републике у саставу Југославије. У фебруару 1982. активисти четири групе окупиле су се у Ада Пазару, кварту турског града Самирне, и основали „Покрет за албанску републику у Југославији“ (LRSH), који је веома брзо располагао органима. У Швајцарској и неким тајним мрежама у унутрашњости самог Космета. Тај покрет је 1985. променио име и постао „Покрет за народну републику Косова“ (LRPPK), наглашавајући свој индипендистички дискурс. Управо од тог тренутка је ова група почела да припрема оружану борбу. Детаљније у : Жан-Арно Деренс, *Косовска замка*, Београд, 2009, 87- 94.

Терористичких дејстава није био поштеђен ни манастир Девич, као ни верници који су га походили. Тако су терористи напали чланове двеју српских породица из Љевоше код Пећи, Ашанин и Бакић, које су се враћале из Девича, где су присуствовали свечаном бденију уочи прославе празника Светог Јоаникија Девичког, 14. децембра 1997. године. Након овог инцидента епископ рашко-призренски затражио је од пећког пароха, протојереја Будимира Којића, да посети породице Ашанина и Бакића и узме њихове писмене изјаве о наведеном случају.⁷⁵⁸ Потписана изјава од стране шеснаесторо путника који су били малтретирани од стране „албанске војне полиције“ достављена је Светом синоду, уз молбу епископа Артемија да се „поводом овог и сличних случајева уложи оштар протест надлежним властима Републике Србије и одлучно затражи заштита српског народа и Српске православне цркве на Косову и Метохији.“⁷⁵⁹ Епископ рашко-призренски наглашава да је „на подручју Дренице (Србица-Клина), дошло до већих сукоба између албанских побуњеника (Ослободилачке војске Косова) и представника МУП-а Републике Србије почетком децембра (1997. године), при чему су албански побуњеници створили своју „слободну територију“ коју контролишу, нарочито ноћу, и у коју полиција не залази.“⁷⁶⁰

---

⁷⁵⁸ „Дана 14. децембра 1997. године навече славе Светог Јоаникија Девичког, кренули смо на службу у манастир нас 16-оро, из породице Ашанин, Бакић и Лазовић са троје кола. У манастир смо стигли око 20 ч, и остали смо до после пола ноћи кад се сав народ разишао, и кренули смо својим кућама око 00.30 ч. Враћајући се из манастира на пола пута од Клине, ту код села Турићевац, зауставила нас шиптарска паравојна маскирана војска, са једним колима која су била паркирана на средини пута. У колима их је било троје наоружаних, минобацачем, полуаутоматском и пушкомитраљезом, и сва су била уперена на путничко возило „Застава“ у коме је било шесторо, троје деце, мајка Слободана, супруга Звездана и возач Југослав. Кад су их зауставили један од њих пришао је возачу са упереном пушком тражећи личну карту, ради легитимисања. У том моменту Југослав се супротставља, и онда је овај Шиптар отворио ватру по колима, избушио им предње гуме, хаубу и мотор је оштећен, и кад су увидели да се не шале, Слободанка мајка Југослава изашла је испред кола плачући, молила их да их пусте, јер у којима имају деце, затим је морао Југослав да изађе из кола, претресајући га, тражећи од њега пиштољ, радио станицу и када су увидели да немају никакво оружје, нити радио станицу, и онда су претресали кола. Претресајући сва кола увидели су да немају никакво оружје, онда су по њиховом договору дозволили да на колима замене гуме, и да оду својој кући. Од тог места па до улаза у Клину пратили су их својим колима. Онда су пријавили у Станици милиције у Клини, међутим нису предузели никакву одговорност. Породице Ашанин и Бакић су захвалне Богу и Св. Јоаникију Девичком, што их сачувао од непријатељске руке, и живи и здрави вратили својој кући. Потписници: Ашанин Југослав, Ашанин Слободанка, Ашанин Звездана, Ашанин Сандра, Ашанин Страхиња, Ашанин Немања, Лазовић Љиљана, Бакић Саша, Бакић Славиша, Бакић Биљана, Бакић Борка, Бакић Станоје, Бакић Јордана, Бакић Сашка, Бакић Сања, и Бакић Милојка.- АЕРП, Изјава породице Ашанин и Бакић поводом инцидента после повратка из манастира Девич, 21. XII 1997.г.

⁷⁵⁹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Синоду СПЦ. Извештај о дешавањима на Косову и Метохији, и молба за реакцијом Синода пред државним властима, 23. XII 1997. г.

⁷⁶⁰ Исто.

Парох метохијски, чије је седиште било у Клини, известио је Епархију рашко-призренску да је 23. јануара 1998. године у непосредној близини манастира Девич претучен локални Србин, Благоје Николић, отац четворо деце из села Дрсник. Николић је аутобусом, који је саобраћао на релацији Клина–Србица, кренуо на посао у Србицу. Код Девича аутобус су зауставили припадници тзв. ОВК и „њега јединог Србина у аутобусу извукли из возила и кундацима и ногама сурово претукли“.⁷⁶¹ Претучени Благоје Николић је потом од стране припадника МУП Србије превезен у болницу у Косовској Митровици.⁷⁶²

Парох метохијски је и у следећем месецима редовно обавештавао надлежног епископа о немилим дешавањима у Дреници. Тако он у извештају од 30. маја 1998. године наводи како је у фебруару 1998. године због терора ОВК дошло до иселјавања последње две породице у селу Степенице. Тих месеци било је мноштво случајева киднаповања, рањавања и убистава локалних Срба. Притисак на Србе је вршен и путем напада на богомоље. Тако је, како се наводи у извештају, 26. априла 1998. године по други пут обијена Црква Ваведења у метохијском селу Долац.⁷⁶³

Половином маја 1998. године припадници ОВК блокирали су пут Клина-Кијево-Млечане, остављајући седамдесет пет српских домова изоловано. Парох метохијски наводи и то да је „19. маја 1998. године Ружа Симић, удова стара седамдесет седам година из села Лесковац извршила самоубиство, тиме што је попила већу количину бензина“.⁷⁶⁴

Дневни лист *Борба* у тексту *Терористи пуцали на игуманију Манастира Девич*, доноси вест да је 26. маја 1998. године из ватреног оружја нападнута игуманија манастира Девич Анастасија Биљић. Напад се одиграо у селу Лауша, када је непознати починилац пуцао на аутомобил у коме је била игуманија са једном монахињом. Игуманија је кренула у Србицу како замолила раднике Електродистрибуције „да поправе квар на електричним водовима, јер је манастир већ два дана без струје.“⁷⁶⁵

---

⁷⁶¹ АЕРП, Парох метохијски – Епископу рашко-призренском, 23. I 1998. г.

⁷⁶² Исто.

⁷⁶³ Исто.

⁷⁶⁴ Исто.

⁷⁶⁵ „Терористи пуцали на игуманију манастира Девич“, *Борба*, 27. мај 1998, 4.

Парох метохијски у извештају епископу рашко-призренском од 23. маја 1998. године пише и следеће: „Од стране шиптарских терориста има доста мањих инцидената који се сада и не региструју и о њима се много и не прича, ту се мисли и на рањавање полицајаца. У задње време, 18. јуна 1998. године рањени су полицајци Драган Дабижљевић из села Дрсник, Милоје Марушић из села Штупељ и Петар Белић из села Кијево.“⁷⁶⁶ Настављена су иселјавања Срба услед напада или претњи од терориста, па су тако 20. јуна 1998. године, потпуно иселјена села: Душевиће, Јеловац и Велики Ђурђевик. Парох метохијски завршава извештај речима: „Многа села су узнемирена и плаше се да не буду нападнута, а могућности за одбрану су мале“.⁷⁶⁷

Дешавања у јужној српској покрајини током 1998. године подстакла су „Удружење бораца рата од 1990. године“ из Ниша да се 22. августа 1998. године обрати епископу рашко-призренском молбом којом су тражили дозволу за долазак и боравак у најугроженијем манастиру на Косову и Метохији. У молби је истакнуто како борци рата из 1990. године који живе на територији града Ниша, желе да буду присутни у најугроженијем манастиру на Косову и Метохији, како би својим присуством помогли да он буде безбедан, „а уједно би својим радом помогли да потребни радови буду изведени“.⁷⁶⁸

У одговору епископа рашко-призренског од 4. септембра 1998. године изражава се дивљење њиховој идеји и спремности да допринесу заштити своје земље и косовско-метохијских светиња. Међутим, он је јасно истакао како манастири неће бити претварани у стратешке објекте, „јер ће они тек тада бити изложени опасности да постану мета непријатељског деловања и буду порушени“.⁷⁶⁹

Манастир Девич је у току пролећа и лета 1998. године био под опсадом албанских терориста. Долазак до манастира био је веома ризикантан⁷⁷⁰, што ипак

---

⁷⁶⁶ АЕРП, Парох метохијски – Епископу рашко-призренском. *Извештај о стању на територији парохије метохијске*, 23.VI 1998. г.

⁷⁶⁷ Исто.

⁷⁶⁸ АЕРП, Удружење бораца рата од 1990. године, Нишавски округ – Епископу рашко-призренском. , Обраћање и понуда помоћи, 21. VIII 1998. г.

⁷⁶⁹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Удружење бораца рата од 1990. године, Нишавски округ. Захвалност на понуди, 04. IX 1998. г.

⁷⁷⁰ У интервју за *Православље прес* септембра 1999. године, тадашњи епископ рашко-призренски Артемије навео је да је од прекида ратних операција и доласка мировних снага са Косова и Метохије протерано око 150.000 Срба и око 20.000 неалбанског становништва. Навео је и то, како је током јула и августа 1999. године било спаљено, демолирано или порушено преко седамдесет

није онемогућило епископа Артемија да га 23. октобра 1998. године посети. Тих дана су се по захтеву представника тзв. међународне заједнице уклањали пунктови српске полиције у тим крајевима, па је одлазак тамо био могућ само на сопствену одговорност.⁷⁷¹

У извештају за епархијски часопис, јерођакон Јустин Јездић пише да је на празник преподобног Јоаникија Девичког 15. децембра 1998. године епископ Артемије боравио у манастиру Девич. Јездић бележи да је на бденију уочи славе и сутрадан на литургији, поред монаха и монахиња, било свега петоро људи. Као разлог овако малог броја верника наводи се страх који постоји међу Србима због деловања ОВК на територији Дренице.⁷⁷²

Приликом повратка из манастира, у селу Лауша, припадници тзв. Ослободилачке војске Косова зауставили су возило којим се кретао епископ Артемије, као и возила у којима су били монаси манастира Сопоћани и Свете Тројице код Муштутишта. После краћег задржавања и обављеног разговора радио станицом једног од униформисаних људи са неким од претпостављених дозволили су колони возила да настави даље пут Србице.⁷⁷³

Учестали и континуирани напади, отмице и убиства дешавали су се на националној основи из шовинистичких побуда. Последица тога била је не само повреда или угрожавање неког добра жртве, већ и стварање осећања неспокојства, несигурности и политичке неравноправности код грађана друге националности.⁷⁷⁴

Манастир Девич је велики хришћански празник Божић 1999. године провео без верника. У дневном листу *Борба* у тексту *Божићни обред у самоћи*, наведено је како већ две године заредом манастир нема посетиоце због опасности од албанских терориста који су харали Дреницом. У поменутом тексту стоји: „Манастир је више од годину дана и без телефонске везе са светом, јер су албански терористи на потезу кроз село Лауша на више од тридесет места пресекли телефонску линију“.⁷⁷⁵

православних светиња. – „Интервју Епископа Рашко-призренског Артемија“, *Православље*, бр.780, септембар 1999, 5.

⁷⁷¹ Јустин Јездић, „Хроника епархије“, *У: Свети кнез Лазар*, година 6, Призрен 1998, бр.4/24, 166.

⁷⁷² Исто.

⁷⁷³ Исто.

⁷⁷⁴ Milan Milošević, *Otmica: relikv prošliosti, zločin budućnosti* (Gornji Milanovac, 1990), 122-123; S. Tabaku, „Pod kontrolom OVK-a polovina Kosova“, *Danas*, 10, jul 1998, broj 395, 4;

⁷⁷⁵ „Божићни обред у самоћи“, *Борба*, 8. јануар 1999, 3.

Бомбардовање Савезне Републике Југославије од стране НАТО пакта 1999. године било је последња етапа давно започете операције издвајања Косова и Метохије из састава Србије. Са становишта Повеље ОУН може се рећи да је агресија на Србију супститут завршне војне окупације Косова и Метохије. У том циљу се албанска „пета” и „шеста” колона, сагласно краткорочним и дугорочним интересима одређених земаља, дуги низ година интензивно бавила терористичком делатношћу, са степеном аутономног деловања које се није смело укрштати са интересима званичне (западне) политике, тј. снагама које иза њих стоје.⁷⁷⁶

У ситуацији када није могуће остваривање спољнополитичких циљева легалним средствима (дипломатским путем) и неисплативости војне интервенције (осуде јавног мњења, великих трошкова и сл.), приступа се провереној спољнополитичкој варијанти, тј. извођењу специјалних операција обавештајних служби, при чему принципи, чињенице и право постају безначајни а перцепција и интереси моћних једини политички критеријум. Ако ни то не успе, агресија може бити настављена и под плаштом „хуманитарне интервенције.”

Како се наводило у извештају верификационе мисија ОЕБС-а на Косову и Метохији, манастир Девич је био опљачкан још почетком фебруара 1999. године. Како је навео дневни лист *Борба* у тесту *Манастир Девич поново опљачкан*, терористи ОВК-а су 3. фебруара 1999. године пресрели аутомобил у коме је била игуманија Девича Анастасија и намерно ударили у њега.⁷⁷⁷ На информацију српске полиције о нападу на Девич, патрола ОЕБС-а је 5. фебруара 1999. године стигла у манастир и тамо „видела четрдесет полицајаца са бојном опремом и осам оклопних возила“,⁷⁷⁸ спремних да бране Девич од напада терориста.

После престанка бомбардовања СР Југославије 9. јуна 1999. године, војне снаге KFOR почеле су да улазе и размештају се на Косову и Метохији. Како се процес распоређивање мировних снага одвијао јако споро, настале су озбиљне

---

⁷⁷⁶ Спољни (међународни) тероризам има два вида: међудржавни и транснационални. Међудржавни тероризам постоји када органи једне државе организују и изводе терористичке активности против друге државе или више држава, при чему терористичке активности постају средство чисте међународне политике. – Радослав Гаћиновић, *Тероризам*, (Београд: Драслар, 2005), 69.

⁷⁷⁷ *Борба*, 5. фебруар 1999, 5.

⁷⁷⁸ <https://www.osce.org/files/f/documents/7/4/17773.pdf>, приступљено 13. XI 2020.г.

последнице по безбедност српског народа и његових материјалних добара и светиња. Оставши физички незаштићени, бројни српски манастири, цркве и црквешта директно су били изложени албанском вандализму а свештенство које се у њима затекло злостављању. Већ 14. јуна 1999. године почињу отмице и убиства Срба, и то у присуству припадника међународних снага.⁷⁷⁹

Први клирик Епархије рашко-призренске који је 15. јуна 1999. године киднапован од стране ОВК, био је сабрат манастира Светих Архангела код Призрена, монах Харитон Лукић. Његово обезглављено тело пронађено је у децембру 1999. године.⁷⁸⁰ Јеромонах Стефан Пурић из метоха Пећке Патријаршије у Будисавцима код Клине отет је 19. јула 1999. године од стране локалних мештана албанске националности, заједно са учитељем Вујадином Вујовићем. Обојица су убијени и бачени у јаму.⁷⁸¹

Терористи са ознакама ОВК упали су у манастир Девич 15. јуна 1999.⁷⁸² године и три дана пљачкали манастир, малтретирали монахиње, а јеромонаха Серафима Стефановића, духовника манастира претукли.⁷⁸³ Монаштво је морало уз помоћ припадника KFOR да напусти свој манастир.⁷⁸⁴

Драматичне тренутке које су сестринство и јеромонах Серафим преживљавали посведочио је и француски пуковник Жак Огар, који је, на молбу предузимљиве игуманије манастира Соколица Макарије Обрадовић и тадашњег пароха косовопољског Радивоја Панића, заједно са њих двоје у Манастир Девич послао шесторицу морнаричких командоса да извиде ситуацију и одлуче шта да раде у погледу заштите монахиња и манастира.

Игуманија манастира Соколица сведочи о затеченом стању у манастиру Девич после одласка терориста. У манастирској цркви била је поломљена плоча на гробу Светог Јоаникија, а поред осталих изгребаних и уништених икона, на

---

⁷⁷⁹ Фонд за хуманитарно право наводи да је његово истраживање показало да су се отмице и нестанци припадника српске, ромске, црногорске и бошњачке националности догађали свакодневно на Косову и Метохији у периоду од 12. јуна 1. септембра 1999. године. - *Otmice i nestanci ne-Albanaca na Kosovu* (Београд: Фонд за хуманитарно право, 2005), 3.

⁷⁸⁰ Меморандум о Косову и Метохији Светог архијерејског сабора Српске православне цркве (Београд: 2003), 135. Више о монаху Харитону видети: *Харитон-новомученик црноречки, житије, сведочење* (Тутин: Манастир Црна Река, 2009).

⁷⁸¹ Меморандум, 143.

⁷⁸² „Ethnic Albanian Terrorists Destroy Serbian Monasteries“, *Borba* (izdanje na engleskom), 30. jun 1999, 8.

⁷⁸³ „Тзв. ОВК оскрнавља Девич.“ *Борба*, 19-20. јун 1999, 3.

⁷⁸⁴ Душко Томић, *Положај СПЦ у конфликту на Косову и Метохији* (Београд: Задужбина Андрејевић, 2006), 56.

икони Свете Петке била су урезана слова „ОВК“. Из манастирске трпезарије је однета бела техника и други електрични уређаји. Из манастирског магацина узето је све гориво и одвежена возила, као и све пољопривредне машине са прикључцима за пољопривредне радове. Терористи су одвели са собом чак и манастирског пса.⁷⁸⁵ Према сведочењу монахиња, јеромонах Серафим Стефановић био је приморан да изнесе све жито и брашно и утовари на манастирске приколице, које су затим Албанци одвезли у неповрат.

У разговору са игуманијом Соколице, свештеником Радивојем Панићем и француским војницима, монахиње манастира Девич су описале напад терориста ОВК. Према њиховим речима, терористи су их најпре закључали у келију игуманије Анастасије. Оне су очекивале да ће их запалити и да ће заједно са манастиром изгорети. Један од терориста одвојио је најмлађу монахињу у посебну келију и захтевао од ње да скине своју монашку мараму. Она је нападачу одговорила: „Не, то не смем да урадим, јер од како сам се заветовала Богу, моју косу и моје тело не може нико видети. Они припадају једино Богу.“⁷⁸⁶ Од монахиња су биле опљачкане њихове личне ствари. Чак су им били скидани и сатови са руку, а и сва резервна лична гардероба однета.

После телефонског разговора са пуковником Огаром, девичке монахиње су одлучиле да остану у манастиру, уз део француских војника који су остали га да обезбеђују. Поред тих војника, пуковник Огар је појачао заштиту манастира још једном екипом Првог падобранског пука Морнаричке пешадије.⁷⁸⁷ Како је било наведено у дневном листу *Борба*, манастир Девич је на зидинама чувало „пет француских војника снајпериста“.⁷⁸⁸

Већ следећег дана игуманија Соколице⁷⁸⁹ је уз помоћ Црвеног крста из Косовске Митровице успела да обезбеди основне потрепштине, које су хеликоптером послате монахињама у Девич.⁷⁹⁰

---

⁷⁸⁵ АЕРП, Управа манастира Соколице – Епископу рашко-призренском, *Потресно сведочење о спасавању манастира Девича*, 25. VI 1999. г.

⁷⁸⁶ АЕРП, Управа манастира Соколице – Епископу рашко-призренском, *Потресно сведочење о спасавању манастира Девича*, 25. VI 1999. г.

⁷⁸⁷ Жак Огар, *Европа је скончала у Приштини* (Београд: Карић фондација, 2020), 67.

⁷⁸⁸ „Најзад мир у Девичу.“ *Борба*, 29. јул 1999, 3.

⁷⁸⁹ Драматична дешавања 15. VI 1999. године, игуманија Соколице Макарија Обрадовић описала је у Извештају који је послала Епископу рашко-призренском. Наслов Извештаја гласи: *Потресно сведочење спасавању манастира Девич у јуну 1999. године*. – АЕРП, Управа манастира Соколице – Епископу рашко-призренском, 25. VI 1999. г.

⁷⁹⁰ „Најзад мир у Девичу.“ *Борба*, 26. јул 1999, 3.

О дешавањима после доласка француских војника, решених да заштите манастир Девич, пуковник Огар пише: „Мало касније су се шиптарски побуњеници, наравно, вратили на место злочина, возилима украденим од монахиња, и били су веома непријатно изненађени када су на капији манастира наишли на 'одбор за дочек' који нису очекивали. Пошто су пуцњавом из аутоматског оружја одговорили на наредбе да се предају, узвраћено им је неочекиваном, прецизном и смртоносном палбом. Тад су се дали у бег, односећи своје мртве и рањене.“⁷⁹¹

„Шефови ОВК из Дренице“, како наводи француски пуковник, сутрадан после овог догађаја посетили су га у Косовској Митровици, изражавајући протест због убиства и рањавања својих припадника код манастира Девич. „Нема потребе да нагласим да сам их бесно отерао, пошто сам им ставио до знања да сам крајње шокиран што се уопште усуђују да као теоретски одговорни команданти на овај начин штите понашање тих бандита без части и без закона“ – записао је пуковник Жак Огар.⁷⁹²

Игуманија манастира Соколица предложила је епископу рашко-призренском, да пуковник Жак Огар буде одликован највишим орденом СПЦ, Светог Саве првог степена.⁷⁹³ Епископ рашко-призренски је овај предлог проследио Светом синоду СПЦ,⁷⁹⁴ а он је на својој седници 5. јула 2003. године донео одлуку да се овај знаменити француски официр одликује предложеним орденом.⁷⁹⁵

---

⁷⁹¹ Огар, *Европа је скончала у Приштини*, 68.

⁷⁹² Исто, 68.

⁷⁹³ Игуманија Макарија наводи и неке биографске податке пуковника Огара. „Његово име је Jacques Emile Claude Jean Francois HOGARD. Рођен је 16. децембра 1955. у предграђу Париза од родитеља римокатоличких Француза. Отац је петоро деце. У Првом светском рату деда му је негде на Балкану оставио своје кости и зато је Србија за породицу пуковника света земља. Отац пуковника је био марински генерал Француске Армије. Када се после мисије на Косову, пуковник вратио у Француску, његов му је отац на самрти рекао: „Колико год можеш, сине, чувај француско-српско пријатељство“. Кћи поменутог пуковника студира српски језик на Сорбони.“ – АЕРП Управа манастира Соколице – Епископу рашко-призренском, 15. II 2002. г.

⁷⁹⁴ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Синоду СПЦ. Прослеђена молба игуманије Соколице да пуковник Жак Огар буде одликован орденом Светог Саве, 19. III 2002. г.

⁷⁹⁵ У образложењу одликовања стоји да се додељује „за велику хуманост и војничку храброст показану приликом ослобађања и организовања чувања манастира Светог Јоаникија Девичког и девичких сестара од месеца јуна 1999. године.“ Пуковник Огар је одликован и од стране председника Србије Томислава Николића златном медаљом за храброст „Милош Обилић“, на Сретење 15. фебруара 2017. године. - <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/predsednik-nikolic-odlikovao-pukovnika-zaka-ogara>, приступљено 25. IX 2019. године.; Жак Огар, *Европа је скончала у Приштини*, 111. Прилог. Акт Светог Синода СПЦ.

Страдални манастир Девич обишао је 4. августа 1999. године тадашњи викар патријарха српског, епископ хвостански Атанасије Ракита, рекавши том приликом како је после страдања овај манастир „почео да осећа и сигуран живот“.⁷⁹⁶ У време његове посете, манастир Девич су чували руски војници, припадници KFOR, који су на овом задатку заменили француске војнике.⁷⁹⁷ Четрдесетак руских војника, према писању дневног листа *Борба*, одмах после доласка у манастир Девич започињу његово реновирање, и то „поправљају зидове, кров и друге помоћне просторије које су крајем јуна оскрнавили и оштетили албански терористи“.⁷⁹⁸ После свега што је у ратној години претрпело сестринство манастира Девич, 14. децембра 1999. године, на бденију уочи празника Светог Јоаникија, доживело је велику радост, будући увећано за две монахиње, Марију и Ефимију.⁷⁹⁹

Српско духовно и историјско наслеђе на Косову и Метохији значајно је страдало у периоду 1999–2004. године, али је страдање настављено и у периоду после тога.⁸⁰⁰ Као што је југословенски историчар Бранко Петрановић записао, за српски народ Косово и Метохија није „само питање територије, па ни становништва, већ духовне супстанце српске државности.“⁸⁰¹ У Меморандуму СПЦ објављен је списак од сто десет уништених, спаљених, оштећених и

---

⁷⁹⁶ *Нова косовска голгота, антихришћански поход на хришћанске светиње*, књига 3 (Цетиње: Светигора, 2000), 151.

⁷⁹⁷ „Руси чувају манастир Девич.“ *Борба*, 27. август 1999, 3.

⁷⁹⁸ „Руски војници поправљају манастир Девич.“ *Борба*, 30. август 1999, 3.

⁷⁹⁹ Јустин Јездић, „Хроника Епархије“, У: *Свети кнез Лазар* (часопис Епархије рашко-призренске), година 7, Призрен 1999, бр.5/25, 156.

⁸⁰⁰ Недељни и месечни извештаји свештеника и црквено-народних одбора косовскометохијских градова пружају детаљне податке о насиљу и терору албанског становништва над припадницима српског народа, њиховом имовином, манастирима, црквама, гробљима и осталим културно-историјским споменицима. Један део ових извештаја, посебно из периода јул – октобар 1999, објављен је у зборнику докумената *Нова косовска голгота-антихришћански поход на хришћанске светиње*, књ. 1–4 (Цетиње: Светигора, 2000). Такође, више података о страдању српског народа и о затирању културног наслеђа на Косову и Метохији крајем XX и у XXI веку видети: Митрополит Амфилохије Радовић, *Љетопис новог косовског распећа: дневнички и други записи*, књ. 1 – 2 (Београд – Цетиње: Светигора, 2011); *Spiritual Genocide in the territory of the former SFRJ (East Sarajevo-Belgrade: 2005)*; О страдању СПЦ на Косову и Метохији у XX веку видети и: Саво Јовић, *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији: сведочанства о страдању Српске православне цркве и српског народа од 1945. до 1985. године* (Нови Сад: Православна реч, 2012); Вељко Ђурић, *Голгота Српске православне цркве: 1941 – 1945* (Београд: Народна књига-Алфа 1997); Радмила Радић и Момчило Исић, *Српска црква у Великом рату: 1914–1918* (Београд: „Филип Вишњић“, 2014); Слободан Милеуснић, „Страдање Српске православне цркве у XX веку“, У: *Геноцид у 20. веку на просторима југословенских земаља: зборник радова са научног скупа одржаног 22 – 23. април 2003* (Београд: Музеј жртава геноцида и Институт за новију историју, 2005); Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књ. 1 – 3 (Београд: ЈПЗ, 2002).

⁸⁰¹ Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције* (Београд: Службени лист СРЈ, 1993), 148.

опљачканих цркава и манастира⁸⁰² у периоду од јуна 1999. до маја 2003. године.⁸⁰³ У овом периоду уништено је укупно тридесет осам најзначајнијих споменика и објеката: петнаест споменика културе из прве и двадесет три из треће категорије.⁸⁰⁴

---

⁸⁰² Црквене драгоцености на Косову и Метохији нису разносили само локални Арбанаси већ и војници KFOR-а. Према писању црквене штампе један немачки војник осуђен је у Немачкој на условну казну затвора на годину дана због крађе икона и других црквених предмета из цркве у Призрену. Наводило да постоји много црвених предмета које су Албанци пренели у Грчку или Словенију, и да су тамо били откривени и одузети. Поводом оваквих случајева тадашњи патријарх српски Павле обратио се 16. августа 2002. године генералу Марселу Валентину, команданту KFOR, и Михаелу Штајнеру, шефу UNMIK, затраживши „да предузму све потребне мере да се заједно са преосталом непокретном, сачува и покретна имовина СПЦ, чијим уништењем губимо не само ми, него и европска култура,“ – стајало је у Апелу. – „Апел Патријарха српског Павла команданту KFOR-а и шефу UNMIK-а“, *Православље*, бр. 848, 2.

⁸⁰³ Милеуснић је наводио да је од 13. јуна 1999. године, па до 19. марта 2004. године на Косову и Метохији уништено сто педесет једна црква и седам манастира. – *Духовни геноцид – културна катастрофа*, 53, 58.

⁸⁰⁴ „Меморандум Српске Православне Цркве“, *Православље*, бр. 846, 2002, 6; *Распето Косово: оскрнављене и уништене православне српске цркве на Косову и Метохији (јун-октобар 1999)* (Глас Косова и Метохије, 1999), 15 – 16.

4.2. Манастир Девич током *Мартовског погрома* 2004.

године

Почетком новом миленијума, унапред планиран и организован терор милитантног дела албанског становништва поновио се и 17. до 18. марта 2004. године, у тзв. Мартовском погрому. Овим је требало са простора Косова и Метохије протерати и преостали православни живаљ.⁸⁰⁵

Организовано и синхронизовано албанско насиље које се догодило 17. и 18. марта 2004. године, усмерено на српско становништво у различитим насељима, представљало је погром у циљу етничког чишћења преосталог православног становништва на Косову и Метохији.

У погрому 2004. године примењен је исти образац деловања као и у периоду после завршетка НАТО-агресије на Савезну Републику Југославију. Српски народ је био изложен тероризму, а његове духовне светиње оштећене или у потпуности срушене. У погрому је са својих имања протерано око четири хиљаде људи, углавном српске националности, а уништено је и запаљено више од четиристо двадесет српских кућа, станова и других објеката, неколико школа, болница и домова здравља.⁸⁰⁶

Поред етничког чишћења, организатори су погром искористили и за уништавање српске верске и културне баштине. И овог пута циљ је био затирање културе и идентитета српског народа. У мартовском насиљу уништено је тридесет пет споменика и цркава: деветнаест споменика културе (од тога шест из прве категорије, односно црквених грађевина из XIV, XV и XVI века) и шеснаест цркава које нису категорисане.⁸⁰⁷

Манастир Девич ни овом приликом није прошао без насртаја локалних Албанаца. Пошто је манастир напала многобројна маса од неколико стотина разуларених наоружаних Албанаца, јединице француског контингента KFOR

---

⁸⁰⁵ Бојан Ђокић, „Страдање Српске“

⁸⁰⁶ Антонијевић Ненад, „Мартовски погром-албански терор над српским становништвом на Косову и Метохији (17-19. март 2004)“, У: *Годишњак Музеја жртава геноцида*, св. 6, Београд 2014, 211-218.

⁸⁰⁷ Мартовски погром на Косову и Метохији: 17-19. март 2004. године: с кратким прегледом уништеног и угроженог хришћанског култ културног наслеђа (Београд: Министарство културе Републике Србије: Музеј у Приштини (са измештеним седиштем, 2004).

морале су да евакуишу монахиње. После тога манастир је био препуштен нападачима, који су буквално неколико дана радили шта су хтели.

Умировљени епископ захумско-херцеговачки Атанасије Јевтић и тадашњи игуман манастира Сопоћани Михаило Тошић, у пратњи припадника Косовске полиције службе (KPS-а), обишли су 21. марта 2004. године спаљени манастир Девич и о томе саставили детаљан извештај, уз који је достављена и фото-документација.

Према њиховим речима, манастир је био нападнут 18. марта 2004. године. Спаљивање манастирских објаката трајало је неколико дана, пошто су приликом обиласка затекли још увек горућу ватру у самом храму и конаку испод куполе манастирске капеле. Такође, приликом обиласка примећени су локални Албанци како секу и тракторима одвозе манастирску шуму.

Према речима епископа Атанасија и игумана Михаила, током „Мартовског погрома“ у манастиру су спаљене следеће грађевине: велики двоспратни гостински конак, сестрински двоспратни конак, приземни конак познат као народна сала и помоћни конак изнад гараже. До темеља је спаљен и уништен стари амбар из 1863. године, који се налазио у самој порти југоисточно од храма.

Манастирска црква Успенија Пресвете Богородице и уз њу параклис Светог Јоаникија били су спаљени изнутра, и то, како стоји у извештају, „ватром која је накнадно подржавана“.⁸⁰⁸ У храму је изгорео сав иконостас, осим иконе Светог Стефана Првомученика у коју су зликовци пуцали, пошто је на њој биле видне рупе од метака. У параклису Светог Јоаникија била је најпре разваљена, потом и запаљена плоча над гробом свеца. У сам гроб је убачено смеће. Поред оскрнављења храма и паљења конака, Албанци су потпуно уништили и надгробне споменике⁸⁰⁹ на манастирском гробљу.⁸¹⁰ Током овог напада на

---

⁸⁰⁸ АЕРП, Извештај Епископа Атанасија Јевтића и игумана манастира Сопоћани Михаила Тошића, после обиласка девастираног манастира Девича током *Мартовског погрома*, 20. III 2004. г.

⁸⁰⁹ Један од начина затирања српске верске баштине био је и уништавање српских гробаља. Према подацима Рашко-призренске епархије, од доласка мировних снага на Косово и Метохију 1999. па до 2011. године уништено је или оштећено више од 9.750 надгробних споменика на преко 270 српских гробаља (која су у потпуности или већим делом сравњена са земљом) и на тим гробљима је уништено или спаљено око 70 капела. – Branko Jokić, Tatna Bonič, *Kosovo i Metohi martovski pogrom = Kosovo i Metohi breznevi pogrom* (Belgrad: Ministarstvo kulture Republike Srbije; Muzej u Prištini, 2004), 168.

⁸¹⁰ АЕРП, Извештај Епископа Атанасија Јевтића и игумана манастира Сопоћани Михајла Тошића, после обиласка девастираног манастира Девича током *Мартовског погрома*, 20. III 2004. г.

манастир Девич, поред пљачкања конака манастира, однета су и три црквена звона, од којих је једно било донето из Цркве Самодреже код Вучитрна.⁸¹¹

Прилог 32. Оскрнављен гроб Светог Јоаникија Девичког, током
Мартовског погрома 2004. године,
(архива Епархије рашко-призренске).

Монахиње манастира Девич, и то игуманија Анастасија и монахиња Ефимија, уз пратњу војника KFOR, обишле су током марта 2004. године свој манастир, и том приликом су настале следеће фотографије, које доносимо као прилоге.

---

⁸¹¹ *Српска енциклопедија*, том III, књига 1, Г - Демографски преглед (Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска академија наука и уметности: Завод за уџбенике, 2018), 890.

Прилог 33. Игуманија девичка Анастасија (десно) и монахиња Ефимија на згаришту манастира Девич, фотографија, (архива манастира Девич).

Прилог 34. Фотографија конака манастира Девич, изгорелих током
Мартовског погрома 2004. године,
(архива манастира Девич).

Прилог 35. Поруке Албанаца у запаљеном храму манастира Девич, током
Мартовског погрома 2004. године,
(архива манастира Девич).

Прилог 36. Надгробни крстови на манастирском гробљу, срушени током
Мартовског погрома 2004. године,
(архива манастира Девич).

4.3. Обнова манастира Девич после Мартовског погрома 2004. године

Паљење и скрнављење манастира Девич током марта 2004. године није спречило монахиње да се врате на место свог духовног подвига. Координациони центар Владе Републике Србије за Косово и Метохију саопштио је, а ту вест су пренели медији,⁸¹² да су се монахиње манастира Девич већ 14. априла 2004. године, у пратњи KFOR, вратиле на рушевине свога манастира.⁸¹³ Пошто су конаци били спаљени, за монахиње су обезбеђени шлепери са стамбеним контејнерима, као и помоћ Црвеног крста у виду хране и других средстава неопходних за живот. Због и даље небезбедне ситуације, монахиње и остатке манастира чували су војници KFOR.

Већ 19. априла 2004. године на згаришту манастира служена је прва света литургија, после *Мартовског погрома*,⁸¹⁴ а ускоро је и уследила његова обнова. Покренута *Мартовским погромом*, мисија UNESCO на Косову и Метохији у периоду од 26. до 30. априла 2004. године⁸¹⁵ обишла је манастир Девич и још десет пострадалих светиња.

Влада Републике Србије основала је 2004. године Комисију за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама.⁸¹⁶ Према извештају те комисије, „у односу на расположиву документацију, утврђено је да је Српској православној цркви на Косову и Метохији, у периоду од 1945. до 1999. године, по основу аграрне реформе, национализације, узурпацијама и

---

⁸¹² „Monahinje se vratile na ruševine manastira Devič“, Agencija BETA, sreda, 14. IV 2004.g; Биљана Радомировић, *Сестринство враћено у Девич, Политика*, 17. IV 2004, А8.

⁸¹³ „Манастир Девич. Вратиле се монахиње.“ *Борба*, 14. Април 2004, 2.

⁸¹⁴ „Prva liturgija na zgaristima Deviča“, *Danas*, 19. IV 2004, 2.

⁸¹⁵ 4 UNESCO Report: “Cultural Heritage in South – East Europe: Kosovo Protection and Conservation of Multi – Ethnic Heritage in Danger”, 2004; <http://www.unesco.org/new/en/venice/culture>, приступљено 23.V 2018.g.

⁸¹⁶ Одлука о образовању Комисије за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама 05 број 02 – 3659/2004 – 1 од 20. маја 2004.g.; Као руководилац тима за прикупљање података и председник Комисије одређена је Славица Радомировић, инжињергеодезије, У: *Извештај о непокретној имовини Српске православне цркве, Епархије рашко – призренске и косовско – метохијске која је одузета након 1945. године на Косову и Метохији*, Београд: КЦ Србије за Косово и Метохију, Епархија рашко-призренска, 2.

премером територије одузето пољопривредно, шумско и грађевинско земљиште као и стамбени простор у површини од 5.255.49.32 ha⁸¹⁷

Према овом извору, највише имовине је одузето манастиру Девич, и то 3.077.59.63 ha, потом Пећкој Патријаршији 846.00.32 ha, Високим Дечанима 727.99.05 ha, манастиру Драганац 2070.10.0 ha, Грачаница 100.00.82 ha, манастиру Свете Тројице у Муштутишту 7.78.80 ha и манастиру Светих Врачева у Зочишту 5.53.75 ha.

Албанска православна црква је међу првима притекла у помоћ Епархији рашко-призренској. На име обнове разрушених храмова на Косову и Метохији из Тиране је на рачун Епархије уплаћена сума од 150.000 америчких долара.⁸¹⁸

Финансијска средства⁸¹⁹ за обнову порушених цркава и манастира на Косову и Метохији током марта 2004. године, добијена су између осталог и од привремених институција „Владе Косова.“ Наиме, 13. маја 2005. године у Паризу, UNESCO је организовао *Међународну донаторску конференцију за заштиту и очување културног блага Косова и Метохије*. Српску православну цркву је на овом конференцији представљао јеромонах Иринеј Добријевић. Према службеној белешци, која се чува у Архиви Синода СПЦ, на поменутој конференцији обећана су следећа новчана средства од стране представника следећих земаља:

- Италија: 10. 5 милиона евра (са најавом о донаторској конференцији у новембру 2005. године у Венецији за Богородицу Љевишку);
- Привремене институције Косова: 5. 7 милиона евра;
- Европска комисија: 2 милиона евра;
- Сједињене Америчке Државе: 1 милион долара.
- Швајцарска: 1,5 милион швајцарских франака, уз напомену да треба промовисати дијалог између Приштине и Београда и са

---

⁸¹⁷ Исто, 3.

⁸¹⁸ АЕРП, ЕУО Епархије рашко-призренске – Комерцијална банка. Обраћање секретара ЕУО-а Симеона Вилоског директору Комерцијалне банке у Београду, о финансијском помоћи Албанске православне цркве, и о трансакцији поменутог износа, 09. VIII 2004. г.

⁸¹⁹ У *Руском дому* у Београду 27. маја 2004. године, премијерно су приказани филмови са фестивала „Радоњеж.“ Сва прикупљена средства од продаја карата била су намењена реконструкцији манастира Девича. – „Културни холограм.“ *Борба*, 12. мај 2004, 12.

„строгим упозорењем Албанцима да морају поштовати мањине, пошто је ово први корак ка поштовању споменика културе.“

- Шведска: 1,5 милион евра
- Немачка и Француска: 250.000 евра и то за обнову Храма Христа Спаса у Приштини;
- Мађарска: 2,5 милиона мађарских форинти.
- Чешка: 60 000 евра (са изричитом захвалношћу СПЦ за укључивање у процес обнове).

На конференцији у Паризу поједине земље нису обећале новчане прилоге, али су понудиле другу врсте помоћи. Тако, на пример, од представника Албаније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Аустрије, Холандије, Португала, Румуније и Бугарске најављена је техничка и стручна помоћ у обнови светиња.⁸²⁰

Јеромонах Иринеј Добријевић је био представник СПЦ и 19. маја 2005. године у Вашингтону, на конференцији „Косово – садашњи и будући статус“, одржаној у Дому представника конгреса САД. Како Добријевић наводи у Службеној белешци, Марко Сопи, римокатолички бискуп Косова (и албанске католичке дијаспоре) и апостолски администратор призренски, покушавао је да оправда Мартовски погром 2004. године, тврдећи да нереди који су се догодили нису били усмерени против Срба или против верских споменика, већ је то била реакција на претходно убиство троје деце и блокирање главног пута који повезује Приштину и Скопље. Према овом римокатоличком великодостојнику, гнев екстремистичких група проузроковало је политичко ангажовање СПЦ на Косову. Своје излагање Сопи је закључио да се СПЦ, докле год делује као „претходница београдске политике“, може сматрати политичким непријатељем народа Косова и бити изложена нападима као што је то било до сада.⁸²¹

Обнова манастира Девич, којом су руководили стручњаци из Покрајинског завода за заштиту споменика културе – измештеног из Приштине у Лепосавић – и Завода за заштиту споменика културе из Смедерева, започела је крајем 2005.

---

⁸²⁰ АС СПЦ, Службена белешка делегације СПЦ која је учествовала на Међународној донаторској конференцији UNESCO-а за заштиту и очување културног блага КиМ, Monuments of Kosova одржане 13. маја 2005. г. у Паризу.

⁸²¹ АС СПЦ, Службена белешка делегације СПЦ. Сведочење на саслушању испред Комитета за Међународне односе, Дома представника конгреса САД, Косово садашњи и будући статус, 19. маја 2005. г. у Вашингтону.

године. Извођач радова било је приватно грађевинско предузеће „Украс“ из Косовске Митровице.

Монахиње манастира Девич су,⁸²² како је пренела дневна штампа почетком августа 2005. године,⁸²³ заједно са свештеницима из редова KFOR, које је предводио генерал Ив де Кемарбон, отпочеле рад на рашчишћавању шута и остатака грађевинског материјала спаљеног храма.⁸²⁴

Већ у октобру 2005. године, започета је обнова манастира Девич. У првој фази, која је трајала до краја 2006. године, обновљени су црква и конак са зимском капелом (богослужбени простор током зиме). Током ове фазе обнове изграђен је потпорни зид иза манастирске трпезарије.⁸²⁵ Друга фаза потрајала је током 2007. и 2008. године. Тада је дошло до реконструкције и санације централног конака, реконструкције манастирског гробља и изградње нове котларнице и система грејања.⁸²⁶

Дирекција за реституцију имовине Републике Србије је 14. фебруара 2008. године непосредно донела решење којим је манастиру Девич вратила одузету имовину укупне површине од преко 3.000 хектара.⁸²⁷ С обзиром да није била могућа реституција ове имовине, Дирекција је одлучила да се манастиру Девич врати друго земљиште у општинама Србица, Зубин Поток, Звечан, Вучитрн и Ораховац, које се налазило у власништву „Србијашума“.

Епископ рашко-призренски у свом акту упућеном Светом синоду СПЦ 23. новембра 2008. године, није се сложио са оваквом одлуком, сматрајући да је погрешно додељивати манастиру Девич имовину у близини манастира Бањска, зато што се тиме, како је навео, „Манастир Девич пресељава на север Косова и

---

⁸²² За почетак обнове манастира Девич била је јако значајна донација компаније МИП (Монтажно инсталатерско предузеће) из Зрењанина. На самом почетку обнове манастира, ова компанија је донирала „три климатизована контернера потпуно опремљена за становање.“ – „Све профитабилнија производња у зрењанинском МИП-у.“ *Борба*, 29. април 2004, 6.

⁸²³ „Свештеници КФОР-а заједно са монахињама у Дреници. Дижу Девич из пепела“, *Вечерње Новости*, 9. август 2005, година LII, 6.

⁸²⁴ Исто.

⁸²⁵ Према приказаним рачунима, сачуваним у Архиви Епархије рашко-призренске, прва фаза обнове износила је 343.992 €.

⁸²⁶ Према приказаним рачунима, сачуваним у Архиви Епархије рашко-призренске, друга фаза обнове износила је 449.970 €.

⁸²⁷ Према подацима *Службе за Катастар непокретности Косовска Митровица, катастарске општине Србица* (са привременим седиштем у Крушевцу), манастир Девич поседује 56,52 ха имања, њива и шума. – *Препис поседовних листова бр. 83, 228, 268 и 269*, од 31.V 2019. године. Ова имања су данас узурпирана од стране локалних Арбанаса, пошто манастир данас поседује само земљиште на којима су саграђени црква и манастирски конаци.

Метохије.⁸²⁸ Услед овакве реакције манастир је остао без враћене имовине, иако је епископ Артемије могао, након враћања земље, у споразуму између два манастира – уколико је то било неопходно – да изврши замену земље.

Крајем 2010. године у медијима се спекулисало о томе да ће угрожене српске светиње, уместо KFOR, чувати KPS (Косовска полицијска служба). На овакву вест одмах су реаговали представници СПЦ на Косову и Метохији. Тако је епископ рашко-призренски Теодосије у изјави „Танјугу“ изразио наду „да се никада неће поновити оно што се у историји дешавало да манастир бива опустошен, запаљен и да остане без сестринства које живи у њему“.⁸²⁹

У изјави за *Вечерње новости* 30. новембра 2011. године, игуманија Девича навела је да је манастиру преко потребан оградни зид, обзиром да се налази у потпуно непријатељском окружењу. „Албанци нас и даље застрашују, провоцирају, дођу изнад манастира као наводно у послу, па запале ватру. Често се околним брдом пролама и пуцњава, а ми ослушкујемо и стрепимо“, навела је ова многострадална игуманија.⁸³⁰

Епископ рашко-призренски обратио се 2. фебруара 2012. године, председнику Владе Републике Србије, молећи га за одобрење да Удружење грађана „Делије Север“ из Београда, са својим огранком, клубом навијача Црвене Звезде из Републике Српске, организује концерт хуманитарног карактера, чији би целокупан приход био искоришћен за изградњу оградног зида око манастира.⁸³¹ Захваљујући оваквим манифестацијама и прилозима, подигнут је оградни зид око манастира Девич.⁸³²

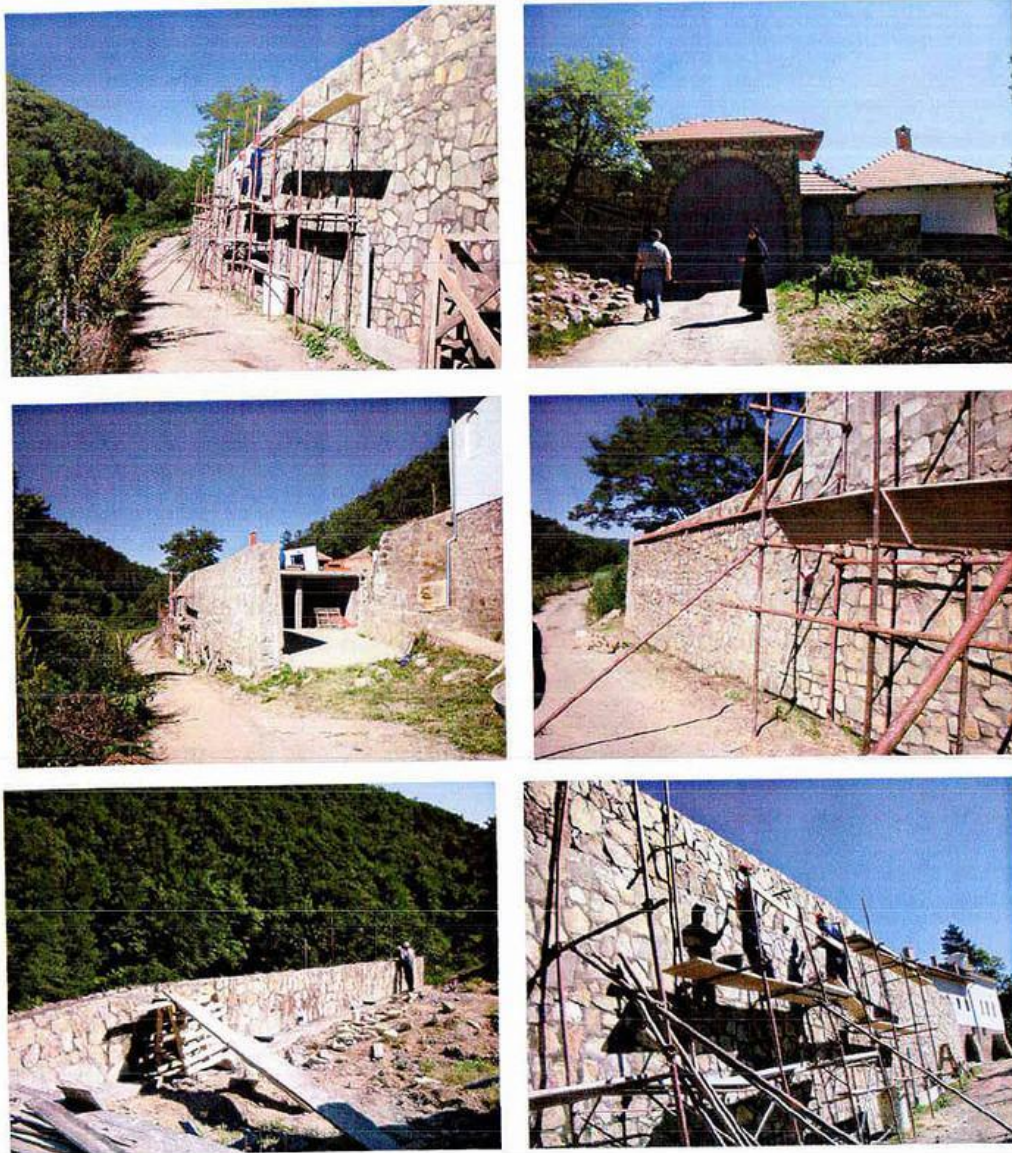
⁸²⁸ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. XI 2008. г.

⁸²⁹ https://www.rtv.rs/hu/drustvo/teodosije-nema-uslova-da-kps-cuva-devic_295523.html, приступљено 12. X 2020. г.

⁸³⁰ Дејан Зечевић, „Монахиње манастира Девич са радошћу примиле вест о донацији из Србије“ *Вечерње Новости*, 30. новембар 2011, година LVIII, 13.

⁸³¹ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Влада Републике Српске, председник. Обраћање у вези помоћи око организације хуманитарног концерт за помоћ манастиру Девич, 02. II 2012. г. 02. II 2012. г.

⁸³² АЕРП, Игуманија манастира Девича – Фудбалском клубу „Црвена Звезда“, Београд. Захвалност за финансијску помоћ навијача у изградњи оградног зида око манастира Девич, 03. X 2012. г.

Прилог 37. Фотографије градње оградног зида око манастира Девич 2012. године, (архива манастира Девич)

У извештају за Свети архијерејски сабор СПЦ од 28. априла 2012. године, епископ рашко-призренски наводи да на простору Епархије рашко-призренске има активних двадесет манастира (тринаест мушких и седам женских). У овим манастирима укупно је живело шездесет шесторо монаха и монахиња и четрдесет три монахиње и искушенице, а у манастиру Девич живело је шест монахиња.

Од манастира који су пре 1999. године били активни, још увек су у рушевинама: манастир Светих Архангела у Бузовику код Косовске Витине, манастир Свете Тројице у Муштутишту код Суве Реке и манастир Свети Марко у Кориши код Призрена.⁸³³

Бриселски споразум потписан 19. априла 2013. године⁸³⁴ не садржи ниједан члан о Српској православној цркви на Косову и Метохији. Арбанаси су, уз нескривену помоћ Сједињених Америчких Држава и Европске уније, доносили законе, како би постепено успоставили власт делу територије Републике Србије, који су отели и узурпирани.⁸³⁵

Поред покоравања православних верника, свештенства и монаштва, под власт тзв. органа Републике Косово, дошла су и сва културна, покретна и непокретна добра Српске православне цркве. Велибор Џомић, наводи: „Непокретна и покретна културна добра Српске православне цркве и остала српска културна добра стављена су под режим правних аката те квази државе, тзв. Устава Републике Косово, „Закона о културном наслеђу“, „Закона о специјалним заштићеним зонама“, „Закона о историјском центру Призрена“, тзв. Закона о селу Велика Хоча и другим, као и више уредби као подзаконских аката.“⁸³⁶

Специјалне заштићене зоне⁸³⁷ уведене су кроз Ахтисаријевог план, потом преписане у тзв. Закон о специјалним заштићеним зонама из 2008. године. Овим

---

⁸³³ АЕРП, Епископ рашко-призренски – Извештај Синоду СПЦ за период од 01.05.2011. до 01. 05. 2012. године, 28. IV 2012. г.

⁸³⁴

⁸³⁵ Велибор Џомић, „Српска православна црква и тзв. спољашњи дијалог о Косову и Метохији од 2011. до 2018. године.“ У: *Свети Сава и осам векова српске цркве: посебно издање тематског броја (16/2) Црквених студија*. Ниш: Центар за црквене студије, 2019, 413.

⁸³⁶ Исто, 413.

⁸³⁷ Видети: Гордана Марковић, „Зоне заштите као фактор одрживости непокретних културних добара на Косову и Метохији на примеру манастира“, У: *Архитектура и урбанизам: часопис за просторно планирање, урбанизам и архитектуру*, бр. 27, 2009, (Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије, 2009), 63-69.

планом је предвиђено да се успостави „посебна заштита формирањем заштитних зона“, а са циљем да се „омогући миран живот и функционисање објеката које треба заштитити, заштита њиховог историјског, културног и природног окружења, укључујући монашки начин живота свештенства и спречавање штетних активности око њих, уз обезбеђивање најбољих могућих услова за хармоничан и одржив развој заједница које насељавају подручја која окружују ове објекте“.⁸³⁸ Сходно том акту, посебна правна заштита, кроз обезбеђивање посебних заштитних зона, била је разврстана у неколико категорија. Манастир Девич је по овом акту био у највећој заштитној зони.⁸³⁹

Поред манастира Девич, ово заштићеним зонама обухваћене су следеће светиње: Пећка патријаршија, Грачаница, Дечани, Соколица, Будисавци, Гориоч, Бањска, Драганац, Свети Архангели у Призрену, Дубоки Поток, и Сочаница.

„Члан 4 Анекса V *Ахтисаријевог плана* је преточен у тзв. „Закон о специјалним заштићеним зонама“, „Закон о историјском центру Призрена“, и „Закон о селу Велика Хоча.“ Исти православни храмови и манастири, као и неколико световних српских објеката заштићени су одредбама ова три закона.“⁸⁴⁰

---

⁸³⁸ Цомић, „Српска православна црква и тзв. спољашњи дијалог о Косову и Метохији од 2011. до 2018. године“, 145.

⁸³⁹ Исто.

⁸⁴⁰ Исто, 416.

Прилог 38. Фотографија крста постављеног у цркви манастира Девич током обнове манастира после *Мартовског погрома* 2004. године, (лична архива аутора).

Закључак

Проучавање одређеног историјског периода, нарочито када је реч о извесном свештеном топосу – месту које дубоко у себи носи одређено, вишедимензионално значење, подухват је који захтева поглед уназад, односно разумевање историјских прилика у дужем хронолошком опсегу, све до самог почетка историјског постојања таквог топоса. То разумевање омогућило је тумачење историјских прилика периода који се у овом раду анализира.

Манастир Девич се помиње у османским изворима почев од 1455. године као Дјевица или Девич. У оквиру османског фискалног система српски манастири су, као што је познато, били пореске јединице. У недостатку писаних извора, једино предање о изградњи манастира говори да је српски деспот Ђурађ Бранковић у девичкој шуми подигао манастир локалном испоснику Јоаникију. Да овом предању треба поклонити поверење говоре у прилог неколике чињенице. Манастир Девич се налази у Дреници, у области којом су управљали обласни господари Бранковићи. Затим, деспот Ђурађ Бранковић је, како сведоче бројни извори, био ктитор и других православних светиња. Да је управо он подигао и манастир Девич записано је не много после упокојења старца испосника Јоаникија. Наиме, у његовом Житију и Служби, који су настали врло рано на основу локалног монашког предања, забележена је традиција о Бранковићевом ктиторству. У прилог томе, уз неопходну резерву, говори један материјални извор – звоно које се чува у манастиру Високи Дечани, на коме је исписан запис следеће садржине: „Сије звоно даде старцу Јоаникију благочестиви господин Гргур.“ Закључно, манастир Девич, као ктителија Бранковића, могао би бити један од последње основаних српских властелинских средњовековних манастира. Ово место стекло је нарочити значај захваљујући старцу Јоаникију чији се култ развио убрзо после његовог упокојења. Тај је култ материјализован постојањем гробнице светог пустињака Јоаникија у посебном параклису, где су се, по молитви, догађала чудесна исцељења особа оболелих од различитих болести. То је манастир Девич убрајало у посебна култна места – манастире које поседују чудотворне мошти.

Даља историја манастира Девич гради се из оскудно расположивих историјских извора. Он је свакако делио судбину многих српских светиња у

чијем су се трајању, захваљујући с једне стране тешком османском јарму и с друге стране напорима српског клира, монаштва и народа, смењивали периоди пада и успона, запустелости и обнове. Током овог периода, Девички манастир је извршио још једну своју мисију, а то је основно образовање српског становништва. То је манастиру, заједно са просветном, придавало још јачу националну црту. Девич је делио судбину простора на коме се налазио. Сложене друштвене, историјске и политичке појаве које су карактерисале Косово и Метохију несрећно су се читавале на овој светињи, историјском и културном споменику. Географски уже посматрано, мапирање Девича у Дреници, области у којој је албански елемент исказивао нарочите екстремистичке тенденције, неретко агресивне, за српски средњовековни Манастир Светог Јоаникија Девичког значило је обитавање у много тежим и болнијим историјским околностима. Постављена у овакве историјске оквире, проблематика постојања и опстајања манастира Девич у распону од ослобођења Старе Србије након Балканских ратова 1912. године па кроз читав век постојања, до 2012. године, постаје јаснија.

Структура рада је компонована од мањих хронолошких раздобља, као што су Балкански ратови (1912–1913) и Први светски рат (1914–1918), међуратни период (1918–1941), Други светски рат (1941–1945), послератни период (1945–1999) и доба нових страдања (1999–2012). При сагледавању сваког од ових раздобља, како би се јасно разумела позиција манастира Девич, осветљавају се историјске прилике у јужној српској покрајини и шире. Прибегло се, дакле, становишту да је за разумевање одређене теме у историјском хорохроносу, неопходно разумевање процеса и појава у ширем контексту. Па тако, у време Балканских ратова, када је српска војска војевала за ослобођење Старе Србије, девички игуман Теофан Бошковић ступио је у контакт и нудио помоћ српској команди. После победе, благостање није тако дуго трајало. Велики рат довео је аустро-угарску окупациону војску све до Косова и Метохије. Девич се, не случајно, нашао као један од три манастира (са Пећком Патријаршијом и Високим Дечанима) чија је имовина конфискована. Манастир је 1917. године био затворен, а монаси интернирани. У овом периоду забележено је постојање манастирских чувара или војвода, пореклом Арбанаса, који су, најчешће наследно, као обавезу имали да старају о православном

Манастиру Девич и другим. Они су каткад штитили интересе манастира и од Срба, а каткад су и сами причињавали искушења манастиру. Након ратног примирја, стабилност у Дреници била је пољуљана деловањем качачког покрета, паравојног албанског одреда. У то време девички игуман Дамаскин Бошковић, као и његови наследници, настоје да сачувају и материјално обнове свој манастир.

У вихору Другог светског рата, када је Дреница потпала под окрутност немачке окупационе управе, манастир Девич био је разорен. Већ 1941. године манастирски комплекс је опљачкан и спаљен, а Албанци су окупирали манастирска имања. Међу бројним свештеницима Епархије рашко-призренске који су своје свештено звање платили крвљу, био је и тадашњи девички старешина, напред поменути Дамаскин Бошковић.

У црквеном погледу, простор Косова и Метохије потпао је под Албанску православну цркву, која није показала никакву предусретљивост према Српској православној цркви. Након окончања рата, када је требало обновити спаљени Манастир Девич, отежавајућу околност је представљала актуелна комунистичка идеологија. Најпре је било неопходно, зарад исплате ратне одштете, утврдити материјални губитак манастира. Истовремено је Обласни народни одбор у Призрену експропријацијом одузео целокупно имање Девича. У циљу обнове Девича из Пећке патријаршије је 1946. године прешао јеромонах Макарије Поповић, да би га годину дана касније заменила, како се показало, изузетно надарена, храбра и одлучна игуманија Параскева Симеуновић.

Упоредо са грађевинским и економским пословима, игуманија Параскева је радила на обнављању девичког монаштва. Када је 1954. године храм коначно обновљен, са Параскевом је живело још седам монахиња и један јеромонах. За време њене не тако кратке управе манастиром (1947–1993), манастир Светог Јоаникија је одолевао тешким приликама, стабилизовао се у сваком погледу и успешно вршио своју мисију. Али да ситуација ни тада није била ни мало једноставна уверљиво је сведочио епископ рашко-призренски Павле у својим редовним годишњим извештајима Светом архијерејском синоду Српске православне цркве.

Албанци су нападали и застрашивали сестринство манастира, отимали земљиште, секли шуму, па и палили манастирске зграде. Несрећне 1999. године,

новоформирана ОВК је оскрнавила девичку цркву и гроб Светог Јоаникија и опљачкала манастир. О тим догађајима вредно је сведочанство соколичке игуманије Макарије Обрадовић. Под сталним надзором KFOR монахињама је омогућено да остану у Девичу и изнова обнове свој манастир.

Последње разарање које је ова светиња претрпела догодило се приликом Мартовског погрома 2004. године. Тада су албански терористи покрали и спалили манастирску имовину, а монахиње су биле принуђене да напусте манастир. Оне су се убрзо неустрашиво вратиле и започеле последњу по реду обнову древне светиње. У тај пројекат су се, поред Републике Србије, укључиле и привремене косовске институције, као и друге државе и међународне организације.

Извори и литература

Необјављени извори

АРХИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Министарство вера Краљевине Југославије (1918–1933)

Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије (1915–1941)

Министарство правде Краљевине Југославије (1896–1944).

АРХИВ СРБИЈЕ

Министарство иностраних дела – Политичко-просветно одељење (1839–1918)

Министарство иностраних дела – Конзулат у Приштини (1838–1915)

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ БЕОГРАДА

Одбор госпођа друштва „Књегиња Љубица (1918-1941)

АРХИВА СИНОДА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ (несређена грађа)

АРХИВА ЕПАРХИЈЕ РАШКО-ПРИЗРЕНСКЕ (несређена грађа)

АРХИВА МАНАСТИРА ДЕВИЧ (несређена грађа)

АРХИВА ЕПАРХИЈЕ БУДИМЉАНСКО-НИКШИЋКЕ (несређена грађа)

Објављени извори

Димић, Љубодраг, Ђорђе Борозан. *Југословенска држава и Албанци, том I*. Београд: Службени лист СРЈ, 1998.

Димић, Љубодраг. Ђорђе Борозан. *Југословенска држава и Албанци, том II*. Београд: Службени лист СРЈ, Архив Југославије, Војно-историјски институт, 1998

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914, књига III, св. 2/1, приредили: М. Војводић и Љ. Алексић Пејковић, Београд, 2011.

Документи о спољној политици Краљевине Србије, књига VII, свеска 2, 1/14. мај – 22. јули/4. август 1914, приредили В. Дедијер и Ж. Анић, Београд, 1980.

Државни календар Краљевине Србије за 1914.

Извештај о непокретној имовини Српске православне цркве, Епархије рашко–призренске и косовско–метохијске која је одузета након 1945. године на Косову и Метохији.– Београд: КЦ Србије за Косово и Метохију, ЕРПКМ, 2005.

Јовић, Саво. *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији (Сведочанства о страдању Српске православне цркве и српског народа од 1945. до 2005. године).* Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2007.

Насеља и становништво области Бранковића 1455. године, приредио Милош Мацура. Београд, САНУ: Одељење друштвених наука, 2001.

Перуничкић, Бранко. *Сведочанство о Косову 1901-1913,* Београд 1988.

Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898-1899. Београд: „Никола Пашић”, 1998.

Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку, Документа Архиве Епархије рашко-призренске и косовско-метохијске, Београд 2011.

Литература

Аврамов, Смиља. *Геноцид у Југославији у светлу међународног права.* Београд: Политика, 1992

Avramovski, Živko. „Bugarske pretenzije na aneksiju delova Kosova u Prvom svetskom ratu (1915–1916).“ *Jugoslovensko–bugarski odnosi u XX veku,* zbornik radova 2(1982), 119-151.

Avramovski, Živko. *Ratni ciljevi Bugarske i centralne sile 1914–1918godine.* Београд: Institut za savremenu istoriju, 1985.

Антонијевић, Ненад. *Албански злочини над Србима на Косову и Метохији у Другом светском рату:* документа. Београд: Музеј жртава геноцида, 2009.

Антонијевић, Ненад. „Мартовски погром-албански терор над српским становништвом на Косову и Метохији 17-19. март 2004.“ *Годишњак Музеја жртава геноцида,* свеска 6 (2014), 211-218.

Базић, Миљојко. *Идентитет и културно наслеђе Срба* Београд: Научна КМД, 2009.

Барјактаровић, Мирко. „Ругова и њено становништво.“ *Српски етнолошки зборник*, број 74 (1960), 167-241.

Барјактаровић, Мирко. „Чувари(туђих)богомоља (манастирске војводе).“ *Новопазарски зборник*, књига 20 (1996), 131-136.

Батаковић, Душан. *Савременици о Косову и Метохији 1852-1912*. Београд: Српска књижевна задруга, 1988.

Батаковић, Душан. *Дечанско питање*. Београд: Просвета, 1989.

Батаковић, Душан. *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*. Београд: Чигоја штампа, 2006.

Бериша, Хатица. „Политичко насиље на Косову и Метохији од 1945. до 2003. године.“ Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2012.

Бецић, Иван. „Страдање манастира на Косову и Метохији у Великом рату“,: *Црквене студије* (21-2024), Ниш, 397-410.

Вјелажас, Mile. *Vojska Kraljevine SHS: 1918–1921. godine*. Београд: Народна књига, 1988.

Благојевић, Милош. *Српска административна подела Косова и Метохије у XIII веку*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2006.

Благојевић, Милош. *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији XII–XV век*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.

Благојевић, Марина. „Повратак истини: миграције Срба и Црногораца са Косова и Метохије.“ *Косово и Метохија: прошлост, садашњост, будућност: зборник радова с међународног научног скупа одржаног у Београду 16-18. марта 2006. године*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2007, 143-161.

Богдановић, Димитрије, *Књига о Косову*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1985.

Богдановић, Димитрије. *Исписи из Хиландарског архива „Дечански дневници руских калуђера*.“ Београд: Српска академија наука и уметности, 1989.

Богдановић, Димитрије. *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији XI–XVII века*. Београд: САНУ, 1982, 276.

Богдановић, Димитрије и др. *Хиландар*. Београд: Југословенска ревија; Београдски издавачко–графички завод, 1978.

Божовић, Григорије. *Гласита Дреница, Чудесни кутови*. Приштина: 1998.

Божовић, Бранислав и Милорад Вавић. *Сурова времена на Косову и Метохији*, Београд: Институт за савремену историју: Републички одбор СУБНОР–а; Војноиздавачки и новински центар, 1991.

Бојовић, Драгиша. „Григорије Божовић и Дреница - нека питања етике и политике.“ *Етика и естетика Григорија Божовића*: тематски зборник водећег националног значаја. Косовска Митровица: Филозофски факултет; Зубин Поток: Културни центар „Стари Колашин“, 2021.

Бојовић, Драгиша. „Уништавање рукописног књижевног наслеђа и манастирских библиотека на Косову и Метохији.“ *Слово, часопис за српски језик, књижевност и културу*, број 18 (2008), 45-53.

Борозан, Ђорђе. *Велика Албанија: поријекло–идеје–пракса*. Београд: Војно-историјски институт Војске Југославије, 1995.

Бошковић, Бранко. „Преглед специфичности народноослободилачког покрета на Косову и Метохији 1941-1945. године.“ *Космет I* (1991), 211-281.

Vošković, Branko. „Naseljenici na Kosovu i Metohiji 1918-1941 i njihov progon 1941-1944, s posebnim osvrtom na bosansko-hercegovačke naseljenike.“ *Migracije i Bosna i Hercegovina* Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1990.

Бошковић, Ђурђе. „Стање средњевековних споменика у југозападној Србији, Космету и североисточном делу Црне Горе.“ *Музеји*, број 1 (1948), 96–105.

Бошковић, Ђурђе. „Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља.“ *Старинар*, VIII – IX (1933), 34-50.

Бошковић, Оташ. „Однос нове власти према Српској Православној Цркви 1944-1958.“ *Политичка ревија*, број 3 (2015), 77-99.

Vavić, Milorad. „Kontrarevolucionarne organizacije na Kosovu I Metohiji 1941-1945. godine.“ *Časopis za suvremenu povijest*, broj 19 (1987), 49-68.

Васиљевић Хаџи, Јован. „Муслимани наше крви у Јужној Србији.“ *Братство*, XIX (1925),

Васиљевић, Хаџи Јован. *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX веку*. Београд, 1928.

Велимировић, Николај. *Блажена Стојна*. Скопље, 1926.

Веселиновић, В. Милојко. *Статистика српских школа у Турском царству за 1892/93 и 1893/94. годину*. Београд, 1896.

Vickers, Miranda. *Between Serbs and Albanians. A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press, 1998.

Виријевић, Владан и Здравко Делетић, „Разграничење Србије и Црне Горе у Метохији 1912-1914. године.“ *Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава*, књига 2, Лепосавић, 2016, 171-185.

Виријевић, Владан. „Храм „Свете Тројице“ у Ђаковици – парадигма страдања Српске Православне Цркве на Косову и Метохији.“ *Српска теологија данас 2012* – зборник радова са четвртог годишњег симпозиона одржаног на Православном богословском факултету 25-26. маја 2012, Београд, 2013, 97-109.

Влајинац, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*, књига IV. Београд: САНУ, 1974, 1054.

Влајки, Емил. *Косовско распеће Србије*. Београд: „Никола Пашић“, 2007.

Вранић, Биљана. „Црква светог Николе у Приштини и литургијске књиге.“ *Баштина*, свеска 8 (1997), 189-203.

Вукановић, Татомир. *Дреница. Друга српска Света Гора. Антропогеографска и етнолошка разматрања на терену и у народу вршена су 1934-1937. године*. Приштина: Музеј; Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић“; Београд: Центар за очување наслеђа Косова и Метохије - Mnemosyne, 2005.

Vukanović, Tatomir. *Srbi na Kosovu, I*. Vranje: Nova Jugoslavija, 1986.

Вранић, Биљана. „Црква светог Николе у Приштини и литургијске књиге.“ *Баштина*, свеска 8 (1997), 189-203.

Вукоњански, Игор. „Правни статус поседа цркава и манастира на Косову и Метохији после Другог светског рата.“ *Баштина*, свеска 35 (2013), 187-204.

Вуковић, Сава. *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века*. Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић, 1996.

Вуксан, Душан. „Рукописи манастира Пећке Патријаршије и Цетињске Митрополије.“ *Зборник за историју Јужне Србије и суседних области*, књига I (1935), 133-221.

Газикаловић, Лука. „Српска школа 1867. године у Пећи.“ *Јужна Србија*, књига II, број 13 (1922), 467-483.

Гаталовић Б., Миомир. *Југословенска државна политика на Косову и Метохији 1958-1974*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет. Одељење историје, катедра за историју Југославије, Београд, 2014.

Гаћеша, Никола. „Насељавање Косова и Метохије после Првог светског рата.“ У: *Косово. Прошлост, садашњост и будућност*, зборник радова с међународног научног скупа одржаног у Београду 16–18. марта 2006. године, 95-103.

Гаћиновић, Радослав. *Тероризам*. Београд: Драслар, 2005.

Гаћиновић, Радослав. *Отимање Косова и Метохије*. Београд: Новинско-издавачки центар „Војска“, 2004.

Гаћиновић, Радослав. „Албанско насиље над Србима у Краљевини СХС и Краљевини Југославији“, *Српска политичка мисао*, година XXVIII, vol. 71, број 1/2021, 41-63.

Генри, Изолда. *Сокрyтие в Косово: преступление против Бога и человечества*, Москва: Индрик, 2007.

Гиљфердинг, Александар. *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*. Сарајево, 1972.

Гиљен, Никола. *Две српске султаније: Оливера Лазаревић (1373-1444), Мара Бранковић (1418-1487): две биографије као прилог историји српско-османских односа: 1389-1487*. Београд: Дерета, 2016.

Голгота и васкрс Србије 1915–1918. Београд: Zrinski – ИРО „Београд“, 1990.

Gligorijević, Branislav. „Fatalna jednostranost. Povodom knjige dr Branka Horvata *Kosovsko pitanje*.“ *Istorija XX veka*, број 1–2 (1988), 179–193.

Глишић, Венцеслав. Албанизација Косова и Метохије 1941– 1945. У: *Срби и Албанци у XX веку*. Научни скупови. САНУ – Одељење историјских наука, књига 20 (1991), 277-308.

Глушац, Јелена. „Српска православна црква у српској деспотовини (1402-1459).“ Докторска дисертација. Филозофски Факултет Универзитета у Београду, 2006.

Грујић, Радослав. „Минијатура и потпис на повељи деспота Ђурђа у Есфигмену 1429. године.“ *Гласник Скопског научног друштва број 13* (1934), 32-54.

Грујић, Радослав. *Азбучник Српске православне цркве*. Београд: Београдски издавачко–графички завод: Музеј Српске православне цркве, 1993.

Група аутора, *Први Балкански рат 1912-1913: (операције српске војске)*. Београд: Историјски институт Југословенске народне армије, 1959.

Даничић, Ђура. *Рјечник из књижевних старина српских*. Београд: Државна штампарија, 1863.

Dedijer, Vladimir i Antun Miletić. *Proterivanje Srba sa ognjišta: 1941-1944: svedočanstva*. Београд: Prosveta, 1990.

Detelić, Mirjana. *Епски градови: лексикон*. Београд: SANU, Balkanološki institut, 2007.

Динић, Михаило. *Српске земље у средњем веку: историјско–географске студије*. Београд: Српска књижевна задруга, 1978.

Динић, Сретен. *Бугарска зверства у Врањском округу I–II*. Београд: Народ, 1921.

Добрић, Вучина. *Просветитељство и школство у Старом Колашину*. Зубин Поток: Стари Колашин, 2010.

Драгичевић, Павле. „Баштински посједи српских обласних господара.“ Рад представљен на научном скупу: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности VI*. Деспотовац–Манасија: Србија, 22–24. август 2014, 143-158.

Драгојевић, Милорад. *Дреница, света српска земља*. Београд: 2016.

Дучић, Никифор. *Историја српске православне цркве од првијех десетина VII века до наших дана*. Београд, 1894.

Ђорђевић, Зоран. Политичко-просветна делатност Србије на Косову и Метохији у XIX и почетком XX века. Призрен: Скупштина општине, 1993.

Ђорђевић Р. Тихомир. Наш народни живот, том IV. Београд: Просвета, 1984.

Ђорђевић, Тихомир. „Преисламски остаци међу југословенским муслиманима“, *Наш народни живот*, том VI. Београд: Геца Кон, 1932.

Djilas, Jagoš., „Srpske škole na Kosovu i Metohiji u uslovima turske vladavine i nacionalno oslobodilačkih pokreta od 1856. do 1912. godine.“ *Doktorska disertacija*, Priština: 1965.

Билас, Јагош. *Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године*. Приштина: Заједница научних установа Косова, 1969.

Ђокић, Бојан. „Нумеричка анализа списка отетих и несталих Срба и припадника других мањинских заједница на Косову и Метохији.“ *Токови историје*, Часопис Института за новију историју Србије, број 2 (2014), 123-144.

Ђокић, Бојан. „Српска православна црква о међуетничким односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово у периоду 1981–1985. г.“ *Теолошки погледи*, број 1 (2017), 115–148.

Ђокић, Бојан. „Српска јавност о међунационалним односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово 1981-1989.“ *Докторска дисертација*, Филозофски Факултет Универзитета у Новом Саду, 2019.

Ђокић, Небојша и Бранко Надовеза. *Цркве и манастири на Косову и Метохији у XIX веку. Оставитина Немањића*. Крушевац: Историјски архив; Београд: Српски научни центар, 2019.

Ђурђевић, Светлана. „Списак интернираних и убијених свештеника у току Првог светског рата.“ *Караџић: часопис за историју, етнологију, археологију и уметност*, број 11 (2019), 166-182.

Ђурић, Вељко. *Голгота Српске православне цркве: 1941–1945*. Београд: Народна књига-Алфа 1997.

Ђуричић, Милутин. „Арбанашке војводе српских средњевековних манастира.“ *Анали Правног факултета у Београду: тромесечни часопис за правне и друштвене науке*, број 3-4 (1994), 369-387.

Ђуричић, Милутин. *Чувари бесе*. Београд: САНУ, 1979.

Ђурић Војислав и Гордана Бабић-Ђорђевић. *Српска уметност у средњем веку, XIV-XVI век*, књига 2. Београд: Српска књижевна задруга, 1997.

Ђурић, Војислав, „Портрети на повељама византијских и српских владара.“ *Зборник Филозофског факултета у Београду*, књига VII-1 (1963), 251-272.

Енциклопедија српског народа. Београд: Завод за уџбенике, 2008.

Енциклопедија православља, књига 1, А-З. Београд: Савремена администрација, 2002.

Елезовић, Глиша. *Речник косовско–метохијског дијалекта*, I. Београд: Српска краљевска академија, 1932.

Елезовић, Јеротије. „Заслужни људи Старе Србије, Хаџи Данило Ц. Фртунић.“ *Јужни преглед, лист за науку и књижевност*, књига 6 (1931), 71-85.

Елезовић, Глиша. „Записи и натписи.“ *Зборник за историју Јужне Србије и суседних области*, књига 1 (1936), 251-271.

Ераковић, Драгиша. *Азбучник православних манастира на тлу Србије*. Ниш: Медивест КТ, 2014.

Женарју, Ивана. „Црквена уметност и верска обнова у рашко-призренској епархији 1839–1912.“ Докторска дисертација. Филозофски факултет, Универзитета у Београду, 2014.

Живковић М. Тома. „Прилог историји соколства у Јужној Србији.“ *Јужни преглед*, књига 2 (1928), 45-47.

Задужбине Косова: споменици и знамења српског народа. Призрен: Епархија рашко–призренска; Београд: Богословски факултет, 1987.

Зарковић, Весна. „Политика Бугарске према Косову и Метохији током Првог светског рата.“ *Баштина*, свеска 40 (2016), 49-62.

Зарковић Весна, Савић Александар. „Арбанашке побуне у Косовском вилајету 1910. године.“ *Баштина*, свеска 45 (2018), 287-311.

Зиројевић, Олга. *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*. Београд: Историјски институт, 1984.

Иванић, Иван. „Српске манастирске, сеоске и варошке школе у Турској и култура српска у Старој Србији и Македонији од XV до XX века.“ *Годишњица Николе Чутића*, књига XXXII (1931), 364-367.

Ивановић, Милан. „Конзерваторски радови на споменицима културе Косова и Метохије у 1961. години.“ *Старине Косова и Метохије*, број II–III (1963), 295-343.

Ивановић, Милан. *Метохија, споменици и разарања*. Нови Сад: Прометеј; Београд: Службени гласник, 2013.

Ивић, Павле; Ђурић, Војислав; Ћирковић, Сима. *Есфиџменска повеља деспота Ђурђа*. Смедерево: Завод за заштиту културе, 1989.

Ивић, Алекса. „Грађа за историјску географију српске цркве.“ *Гласник српског географског друштва*, свеска 7-8 (1922), 197-217.

Историја народа Југославије II. Београд: Просвета, 1960.

Историја српског народа VI-1. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.

Историја српског народа, књ. I. Београд: Српска књижевна задруга, 1983.

Историја српског народа. књига II. Београд, Српска књижевна задруга, 1894.

Јагодић, Милош. „Православна Црква у новим крајевима Србије (1912–1915).“ *Српске студије*, број 3 (2012), 101-135.

Јагодић, Милош. *Уређење ослобођених области Србије 1912–1914: правни оквир*. Београд: Историјски институт, 2010.

Јагодић, Милош. „Помоћ Кнежевине Србије црквама, манастирима и школама изван Србије: 1839-1868.“ *Српске студије*, број 9 (2018), 50-101.

Јагодић, Милош. „Извештај Василија Ђорђевића о догађајима у Старој Србији из јула 1854.“ *Мешовита грађа. Miscellanea број 36* (2015), 195-205.

Јагодић, Милош. „Административна подела нових крајева Србије 1912–1914.“ *Косовско-метохијски зборник*, број 5 (2013), 141-167.

Јагодић, Милош. „Српско-албански односи у Косовском вилајету: 1878-1912.“ Београд: Завод за уџбенике, 2009.

Јагодић Милош. „Србија и Стара Србија: (1839-1868): наслеђе на југу“, Београд: Evoluta, 2016.

Јањетовић, Зоран. „Границе немачке окупационе зоне у Србији 1941–1944.“ *Зборник радова Географског института „Јосиф Цвијић, САНУ*, књига 62–2 (2012), 96-117.

Јањић, Драгана. *Преподобни Петар Коришки*. Лепосавић: Институт за српску културу: 2007.

Јастребов, С. Иван. *Податци за историју српске цркве*. Београд: Art Press, 2017.

Јевтић, Атанасије. *Страдање Срба на Косову и Метохији од 1941. до 1990. године*. Приштина: Јединство, 1990.

Јерић, Станко. *Дреница: насељавање 1918-1941, прогон 1941-1944, враћање 1945-1947, и коначно исељавање Срба и Црногораца*. Београд: 2005.

Јовановић, Владан. „Сузбијање качака на Косову и Метохији 1912-1929.“ *Војно-историјски гласник*, број 1 (2009), 32-55.

Јордан, Иванов Николов. *Български старини из Македония*. Софија: Българското книжовно дружество. Софија: Държавна печатница, 1931.

Јовић, Саво. *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији: сведочанства о страдању Српске православне цркве и српског народа од 1945. до 1985. године*. Нови Сад: Православна реч, 2012.

Јовићевић, П. Андрија. „Древни српски манастири.“ *Зетски гласник*, књига XII, број 837 (1940).

Јокић, Бранко и Татна Бонић, *Kosovo i Metohi martovski pogrom*. Београд: Министарство culture Republike Srbije; Музеј у Приштини, 2004.

Јиречек, Јозеф Константин. *Историја Срба*, књига 1 (политичка историја). Београд: Слово љубве, 1988.

Јуришић, Јосиф Гедеон. *Дечански првенацъ: описаніе манастира Дечана, диплома краља дечанскогъ, описаніе ипекске патриаршије, многи стари зданія, многи мѣста старе Србије и Косовскогъ поля*. Нови Сад: 1852.

Јурушић, Карло. *Katolička crkva na Biokovsko–neretvanskom području u doba turske vladavine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1972.

Каљеши, Хасан. *Косово под турском влашћу*. Београд: Економска политика, 1973.

Капетановић, Стојан. „Српске школе и учитељи у Јужној Србији 1890. године.“ *Јужни Преглед*, мај–јун, 1927.г.

Капетановић, Стојан. „Заштитник Грачанице.“ *Јужни преглед*, јун–јул, 1933.

Karakušević, Ratomir. „Rad Zavoda za zaštitu i proučavanje spomenika culture AKMO od svog osnivanja do danas.“ *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, knjiga I*, (1956).

Караџић, Стефановић Вук. „Географическо – статистическо описаније Србије.“ *Даница забавник за годину 1827*.

Караџић, Стефановић Вук, *Српске народне пјесме*, књига 6. Београд: Државна штампарија, 1935.

Катанић, Надежда. *Прилог проучавању проблема заштите споменика културе у периоду између два светска рата*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1974.

Kešetović, Muhamed. *Kontrarevolucija na Kosovu: pokušaj i sprečavanje: politički esej*. Београд: Zadruga, 1984.

Ковачевић, Љубомир. *Вук Бранковић 1372–1398*: предавање, држано у грађанској касини 24. марта 1887. Београд: Краљевска–српска државна штампарија, 1888.

Кодов Хр, Божидар Райков, Стефан Кожухаров. *Опис на славјанските рѣкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света Гора, I*. Софија: 1985.

Комлушки, Душан. *Средњовековни манастири и цркве у Србији*. Београд: Службени гласник, 2003.

Konatar, Veselin. „(Ne)obaveštajne operacije kao akti agresije“. *Kultura polisa : časopis za negovanje demokratske političke kulture*, (god. 9, br. 17, 2012), 27-43.

Костић, Никола и Срђан Цветковић. *Срби и Албанци на Косову и Метохију у 20. веку, 1912-1990*. Београд: Институт за савремену историју, 2014.

Костић, Петар. *Просветно–културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX и почетком XX века*. Скопље, 1933.

Kočović, Bogoljub. *Etnički i demografski razvoj u Jugoslaviji od 1921. do 1991. godine*.

Krasnići, Mark. „Manastirske vojvode u Kosovsko–metohijskoj oblasti.“ *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, knjiga III* (1958), 107-126.

Krasnići, Mark. *Savremene društveno-geografske promene na Kosovu i Metohiji*. Приштина, 1963.

Крстић, Ђорђе. *Колонизација у Јужној Србији*. Сарајево, 1928.

Лома, Александар. „Рани слојеви хришћанских топонима на старосрпском тлу.“ *Ономатолошки прилози*, књига XI (1990), 1-18.

Марјановић-Душанић, Смиља. *Свети краљ: култ Стефана Дечанског*. Београд: САНУ, Балканолошки институт: Слио, 2007.

Марковић, Гордана. „Зоне заштите као фактор одрживости непокретних културних добара на Косову и Метохији на примеру манастира.“ *Архитектура и урбанизам: часопис за просторно планирање, урбанизам и архитектуру*, бр. 27: Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије, 2009, 63-69.

Марковић, Василије. *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији* (репринт). Горњи Милановац: ЛИО, 2002.

Мартовски погром на Косову и Метохији: 17-19. март 2004. године: с кратким прегледом уништеног и угроженог хришћанског култ. Београд: Министарство културе Републике Србије: Музеј у Приштини са измештеним седиштем, 2004.

Маликовић, Драги. *Качачки покрет на Косову и Метохији: 1918-1924*. Приштина-Лепосавић: Институт за српску културу; Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2005.

Матић, Светозар. *Опис рукописа Народне библиотеке*. Београд: Научна књига, 1952.

Мијалковски, Милан. *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*. Београд: Војска, 1999 .

Мијатовић, Чедомиљ. *Деспот Ђурађ Бранковић, господар Србима, Подунављу и зетском приморју*. Београд: Чупићева задужбина, 1907.

Мијатовић, Чедомиљ. „Ђурађ Бранковић: историјска студија.“ *Отаџбина: књижевност, наука, друштвени живот*, књига 2, свеска 5-8 (1875), 42-50.

Микић, Ђорђе. „Изражавање женске школе у Пећи у XIX веку.“ *Настава и васпитање I*, (1971), 87-101.

Милеуснић, Слободан. *Светиње Косова и Метохије*. Нови Сад: Православна реч, Београд: Војноиздавачки завод, 1999.

Милеуснић, Слободан. *Манастири Србије: велика илустрована енциклопедија*. Нови Сад: Православна реч, Београд: Војска, 2002.

Милеуснић, Слободан. „Страдање српске православне цркве у XX веку.“ *Геноцид у 20. веку на просторима југословенских земаља: зборник радова са научног скупа одржаног 22–23. април 2003*, Београд: Музеј жртава геноцида и Институт за новију историју, 2005.

Милеуснић, Слободан. „Духовни геноцид – културна катастрофа.“ *Срби на Косову и у Метохији: зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митровици 27-29. маја 2005*, Београд: САНУ, 2006, 53-60.

Милеуснић, Слободан. *Водич кроз манастире у Србији*. Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2009.

Милић, Милета и Светлана Пејић. *Споменичко наслеђе Србије, непокретна културна добра од изузетног и великог значаја*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1998;

Милојевић, С. Милош. *Наши манастири и калуђерство*. репринт Београд: „Никола Пашић“, 1997.

Milošević, Milan, *Otmica: relikv prošliosti, zločin budućnosti*. Gornji Milanovac: 1990.

Младеновић Александар и Љиљана Ђорђевић–Штавланин. „Дијак Симон – писар српских богослужбених књига у другој половини XVI века.“ *Археографски прилози*, књига 4 (1982), 108-112.

Миљанов, Марко. *Целокупна дела*. Београд: Народна просвета, 1938.

Миљојко, Базиф. *Идентитет и културно наслеђе Срба*. Београд: Научна КМД, 2009.

Мирковић, Лазар. *Литургика, први-општи део*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1982.

Митровић, Андреј. *Устаничке борбе у Србији 1916–1918 године*. Београд: Српска књижевна задруга, 1987.

Моравчевић, Никола. *Последњи деспот: Српска деспотовина под Ђурђем Бранковићем*. Београд: Архипелаг, 2017.

Мошин, Владимир. „Рукописи Пећке патријаршије.“ *Старине Косова и Метохије*, књига IV–V (1971), 32-65.

Михаљчић, Раде. *Крај српског царства*. Београд: Српска књижевна задруга, 1978.

Михаљчић, Раде. „Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару о дару калуђера Романа.“ *Стари српски архив*, књига 5 (2006), 139-148.

Михаљчић, Раде, Ирена Шпадијер, „Слово браће Бранковића манастиру Хиландару.“ *Стари српски архив*, књига 6 (2007), 151-166.

Мишић, Синиша. *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.

Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, књига II. Zagreb: Bibliografski zavod 1927.

Недељковић, Славиша. „Србија и српске цркве и манастири на Косову и Метохији у првим годинама после Париског конгреса.“ *Лесковачки зборник*, број 52 (2012), 13-26.

Недељковић, Славиша. „Од манастирских и приватних до првих српских световних школа на Косову и Метохији.“ *Српске студије*, број 6 (2015), 181-195.

Николић, Олга. „Књижевна култура у храмовима Дренице.“ *Баштина*, књига 8 (1997), 205-215.

Николовски, Александар. „Уметноста на XIX век во Македонија извод од студијата.“ *Културно наследство*, свеска 9 (1984), 20-58.

Новаковић, Реља. „О проблему проучавања градина на Косову.“ *Гласник Музеја Косова и Метохије*, књига XIII-XIV (1989), 99-114.

Новаковић, Реља. „О неким питањима подручја данашње Метохије.“ *Зборник радова Византијског института*, књига IX (1966), 208-212.

Новаковић, Стојан. *Византијски чиновници и титуле у српским земљама XI-XV века*. Београд: Српска краљевска академија, 1908.

Новаковић, Стојан. „Баштина“ и „бољар“ у југословенској терминологији средњег века.“ *Глас Српске Краљевске Академије*, ХСП, други разред 54 (1913), 210-255.

Новаковић, Стојан. *Законски споменици српских држава средњег века*. Београд: Српска краљевска академија, 1912.

Новаковић, Стојан. „Пронијари и баштиници (спахије и читлуксахибије), прилог к историји непокретне имовине у Србији XIII-XIX века.“ *Народ и земља у старој српској држави*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002, 167-237.

Новаковић, Стојан. „Црквени војвода, останак Пећке Патријаршијске Хрисовуље, у једном народном обичају онога краја.“ *Годишњица Николе Чутића*, књига XI (1889), 289-295.

Noel Malcolm, *Kosovo, A Short History*. Papermac: 1999.

Нушић, Бранислав. *Косово*, свеска 1. Нови Сад: Матица српска, 1902.

Обрадовић, Милован. *Аграрна реформа и колонизација на Косову (1918–1941)*. Приштина: Институт за историју Косова, 1981.

Павле, Епископ рашко-призренски. *Девич, Манастир Светог Јоаникија Девичког*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека, 1997.

Павле, српски патријарх. *Девич, Манастир Светог Јоаникија Девичког*. Манастир Девич, 2009.

Павле, Епископ рашко-призренски. „Девич, Манастир Светог Јоаникија Девичког.“ *Гласник, службени лист СПЦ*, октобар 1970, 155-183.

Павле, Епископ рашко-призренски. „Служба Светом Јанићију Девичком, једина рукописна књига манастира Девича.“ *Гласник службени лист СПЦ*, мај 1970, 95-117.

Павле, Епископ рашко-призренски. *Девич, Манастир Светог Јоаникија Девичког*. Београд: 1989.

Пурковић, Миодраг. *Попис цркава у старој српској држави*. Скопље, 1938.

Палинодія. Сочиненіе Кіевскаго ієромонаха Захаріи Копыстенскаго, 1621 – 1622 года.

Павловић, Александар. „Прилози о страдању колониста на Косову и Метохији током Другог светског рата.“ *Архив: часопис Архива Југославије*, број 1-2 (2014), 113-129.

Павловић, Леонтије. *Култови лица код Срба и Македонаца-историјско-етнографска расправа*. Смедерево: Народни музеј, 1965.

Pavlović, D. Nadežda. *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*. Subotica: Minerva, 1973.

Петковић, Владимир. *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*. Београд: Српска академија наука, 1950.

Петковић, Сава. *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557–1614*. Нови Сад, 1965.

Поповић, Даница. „Култ Светог Јоаникија Девичког.“ *Византијски свет на Балкану*, књига 42/2 (2012), 607-622.

Пејин, Јован. *Затирање Срба у Метохији 1941-1944*. Исток-Лепосавић: Дом културе „Свети Сава“-Хвосно, 2004.

Перуничкић, Бранко. *Зулуми ага и бегова над српским народом у Косовском вилајету: 1878-1913*. Београд: Нова књига, 1989.

Перуничкић, Бранко. *Писма српских конзула из Приштине: (1890-1900)*. Београд: Народна књига, 1985.

Petranović, Branko i Momčilo Zečević. *Jugoslavija 1918–1984: zbirka dokumenata*. Београд: Rad, 1985.

Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Београд: Војно издавачки и новински центар, 1992.

Петрановић, Бранко. *Југословенско искуство српске националне интеграције*. Београд: Службени лист СРЈ, 1993.

Петковић, Сретен. *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*. Нови Сад: Матица српска, 1995.

Пешикан, Митар. „Из историјске топономије Подримља.“ *Ономатолошки прилози*, књига II (1981), 1-93.

Poulton, Hugh. *The Balkans. Minorities and States in Conflict*, London: Minority Rights Publication, 1993.

Поповић, Даница, Бранислав Тодић и Драган Војводић. *Дечанска пустиња*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2011.

Поповић, Димитрије. *Балкански ратови: 1912-1913. године*. Београд: Српска књижевна задруга, 1993.

Поповић, Зарија. „Национални апостол.“ *Братство*, књига XXIV (1930), 32-43.

Поповић, Јустин. *Житија светих за месец децембар*. Београд: Манастир Ђелије, 1977.

Поповић, Јанићије. *Живот Срба на Косову 1812–1912*. Београд, 1987.

Поповић, Никола. *Срби у Првом светском рату 1914–1918. године*. Београд–Нови Сад: Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2000.

Поповић, Н. Аврам. *Одабрани списи*. Лепосавић: Центар за културу Сава Дечанац, 2008.

Поповић, Пера. „Неколико звона из XV века.“ *Старинар*, књига IV (1926–1927), 105-110.

Поповић, Павле и Смирнов, Сергеј. „Минијатура породице деспота Ђурђа на повељи светогорском манастиру Есфигмену из 1429. године.“ *Гласник Скопског научног друштва*, књига 11 (1931), 97-110.

Пузовић, Љиљана. „Покушај реконструкције рукописне збирке манастира Девича.“ *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига 81 (2015), 93-109.

Пузовић, Предраг. *Српска православна црква и балкански ратови*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2015.

Pupovci, Surja. „Krvna osveta u Albanaca i njen razvoj.“ *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, број 4 (1971), 27-49.

Annus Ecclesiasticus Graeco-slavicus, Bruxelles: Typis Henrici Goemaere, MDCCLXIII, 270.

Радић, Радмила и Момчило Исић, *Српска црква у Великом рату: 1914–1918*. Београд: „Филип Вишњић“, 2014.

Радовановић, Милован. *Косово и Метохија: антропогеографске, историјско географске, демографске и геополитичке основе*. Београд: Службени гласник, 2008.

Радовић, Амфилохије. *Љетопис новог косовског распећа: дневнички и други записи*, књ. 1–2, Београд–Цетиње: Светигора, 2011.

Radojčić, Svetozar. *Srpska umetnost u srednjem веку*. Beograd: Jugoslavija; Zagreb: Spektar; Mostar: Prva književna komuna, 1982.

Радојичић, Сп. Ђорђе. „Јанићије Девички.“ *Гласник Етнографског института САН*, свеска 1–2 (1952), 173-177.

Радојичић, Сп. Ђорђе. *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба*. Нови Сад: Матица српска, 1967.

Радојичић, Светозар. *Портрети српских владара у средњем веку*. Скопље: Музеј Јужне Србије, 1934.

Радонић, Јован. *Споразум у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII до XVI века*. Београд: Српска краљевска академија, 1941.

Радонић, Јован. *Наши деспоти током векова*. Београд: САН, 1956.

Радосављевић, Панта, *Кроз славно Косово*. Нови Сад: Штампариија Супек, Јовановић и Богданов, 1923.

Радосављевић, Јован. „Манастир Студеница за време другог светског рата од 1941-1944. године.“ *Теолошки погледи: двомесечни верско научни часопис*, Београд, број 1-2 (1986), 45-71.

Ратковић, Борислав. *Ослобођење Косова и Метохије: 1912. године*. Београд: Тетра ГМ, 1997.

Ређеп, Јелка. „Кћери деспота Ђурђа.“ *Научни састанак слависта у Вуковедане*. Реферати и саопштења 14/1 (1985), 225-235.

Ружичић, Никола. *Историја Српске цркве*, књига 2. Београд: Краљевска српска државна штампариија, 1895.

Секулић, Милован. „Прилог проучавању историје Косова и Метохије у балканским и првом светском рату.“ *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, бр. 18-19 (1992), 19-49.

Симић, Мирјана. „Српско школство на Косову и Метохији у периоду од 1878. до 1912. године.“ Докторска дисертација, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2021.

Слијепчевић, Ђоко. *Српско–арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време*. Минхен: 1983.

Слијепчевић, Ђоко. *Историја српске православне цркве*, књ. 1–3. Београд: ЛПЈ, 2002.

Стаменковић, Србољуб. *Географска енциклопедија насеља Србије*, књ. 4, С-Ш. Београд: Географски факултет: Арена: Стручна књига, 2002.

Столић, Хризостом. *Православни светачник месецослов*. Крагујевац–Београд: 1988,

Словић, Срђан и Весна Зарковић, *Косово и Метохија од Берлинског конгреса до распада СФРЈ: историјски, етнички и безбедносни аспекти*. Приштина-Лепосавић: Институт за српску културу, 2012.

Спремић, Момчило. *Ђурађ Бранковић: 1427-1456*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.

Срећковић, Пантелија. *Синан паша*. Београд, 1865. Државна штампарија

Српска енциклопедија, том III, књига 1. Демографски преглед. Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска академија наука и уметности: Завод за уџбенике, 2018.

Суботин–Голубовић, Татјана. *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*. Београд: САНУ, 1999.

Станковић П., Тодор. *Путне белешке по Старој Србији 1871—1898*. Београд, 1910.

Стародубцев, Татјана. „Српско зидно сликарство у доба Лазаревића и Бранковића. 1375–1459.“ Докторска дисертација. Филозофски Факултет Универзитета у Београду, 2006.

Стевановић, Миладин. *Деспот Ђурађ Бранковић*. Београд: Књига-комерц, 2003.

Степанович Јастребов, Иван. *Стара Србија*. Приштина: Нови свет, Народна и универзитетска библиотека, 1995.

Стефан Првовенчани. „*Житије Симеона*.“ *Сабрани списи*. Београд: Просвета: Српска књижевна задруга, 1988.

Стефановић, Младен. „Борба на граничном фронту и ослобођење Косова и Метохије 1912. године.“ *Војно-историјски гласник*, бр. 42 (1991), 357-385.

Стојановић, Љубомир. *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типници, поменици, записи и др.* Београд: Српска краљевска академија, 1890.

Стојановић, Љубомир. *Стари српски записи и натписи*, књига I. Београд: СКА, 1902.

Стојановић, Љубомир. *Стари српски записи и натписи, II*, Београд, 1983.

Стојановић, Љубомир. *Стари српски записи и натписи*, књига III. Београд: САНУ, Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1984.

Стојановић, Љубомир. *Стари српски записи и натписи, IV*. Београд: САНУ; Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1986.

Стојановић, Љубомир. *Стари српски Записи и натписи*, књига VI. Београд: САНУ, Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1988.

Стојановић, Љубомир и Раде Михаљчић. *Старе српске повеље и писма*. Бања Лука. Београд: Задужбина Петар Кочић, 2019.

Стојанчевић, Владимир. „Ослобођење Метохије 1912. године.“ *Лесковачки зборник*, број (2013), 88-93.

Стојанчевић, Владимир. „Прошлост косовско-метохијских Срба 1912-1918.“ *Срби на Косову и у Метохији: зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митровици 27-29. маја 2005*, Београд: САНУ, 2006, 113-123.

Стојанчевић, Владимир. *Србија и српски народ за време рата и окупације 1914–1918. године*. Лесковац: Народни музеј 1985.

Станковска, Љубица. *Македонска ојконимија*. Скопје: Метаморфоза, 1997.

Стојковић, Бобан, „Прилог голготи свештенства Рашко-призренске епархије током Другог светског рата“, *Баштина*, свеска 49, Приштина-Лепосавић 2019, 311-319.

Стојковић, Бобан, „Игуманија Параскева Симеуновић – сведок страдања и васкрсења манастира Девича у 20. веку“, *Црквене студије* (21-2024), Ниш, 365-375.

Тимофејев, Ј. Алексеј. *Руси и Други светски рат у Југославији: утицај СССР–а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2011.

Terzić, Slavenko. „Istorijsko-idejne osnove velike Albanije.“ *Smisao: teorijski časopis Socijalističke partije Srbije*, број 4-5 (1988), 181-192.

Томић, Душко. *Положај СПЦ у конфликту на Косову и Метохији*. Београд: Задужбина Андрејевић, 2006.

Томић, Душко. *Косовска криза и нови светски поредак: косовска криза и геноцид над српским народом у рефлексiji новог светског поретка*. Београд: Нови дани, 2000.

Томић, Јаша. *Рат на Косову и Старој Србији 1912. године*. Београд: Добра, 2005.

Томовић, Гордана. „Глагољски натпис са Чечана.“ *Историјски часопис*, књига 37 (1990), 5-19.

Трифуновић, Ђорђе. *Монахиња Јефимија књижевни радови*. Крушевац: Багдала, 1992.

Трифуновић, Ђорђе. *Стара српска црквена поезија: Белешке о делима у Србљаку*. Београд, 1970.

Ћирковић, Симо. „Владарски двори око језера на Косову.“ Зборник Матице српске за ликовне уметности, број 20 (1984), 67-83.

Ђоровић, Владимир. „Рукописи манастира Девича.“ *Зборник за историју јужне Србије и суседних области*, I, Скопље 1936, 91-123.

Урошевић, Атанасије. *Горња Морава и Изморник: антропогеографска испитивања*. Београд: Народна штампарија, 1931.

Urošević, Atanasije. *Kosovo*. Beograd: Naučno delo, 1965.

Урошевић, Атанасије. „Топоними Косова.“ *Ономатолошки прилози*, број 1 (1979), 27-34.

Урошевић, Атанасије. *Етнички процеси на Косову током турске владавине*. Београд: САНУ, 1987.

Филиповић, С. Миленко. *Етничке прилике у Јужној Србији*. Скопље: „Јужна Србија“, 1937.

Ферјанчић, Божидар. *Деспоти у Византији и Јужнословенским земљама*. Београд: САНУ, Византолошки Институт, 1960.

Hadžibegić Hamid, Adem Handžić, Ešref Kovačević, *Oblast Brankovića: opširni katastarski popis iz 1455. Godine*. Sarajevo: Orjentalni institut, 1972.

Харитон-новомученик црноречки, житије, сведочење. Тутин: Манастир Црна Река, 2009.

Храбак, Богумил. „Куга у балканским земљама под Турцима 1450. до 1690. године.“ *Историјски гласник*, број 1–2 (1957), 19-37.

Храбак, Богумил. *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године: национално неразвијени и нејединствени Арбанаси као оруђе у рукама за интересованих држава*. Врање: Народни музеј, 1988.

Цвијић, Јован. *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књига III. Београд: Српска краљевска академија, 1911.

Цвијић, Јован. *Антропогеографски и етнографски списи*. Београд: САНУ; Књижевне новине; Завод за уџбенике и наставна средства, 1987.

Цуњак, Млађан и Серафим Сепардић. *Немањићи као владари и ктитори*. Београд: Руска академија природних наука: Балкански научни центар, 2018.

Чановић, Светозар. *Српске школе на Косову у деветнаестом веку*. Приштина: Јединство, 1976.

Челиковић, Борислав. *Дреница и Лаб: насеља, порекло становништва, обичаји*. Београд: Службени гласник, САНУ, 2017.

Чолић, Љиљана. „Говор Боже Јокановића, протојереја Звечанског округа.“ *Косовско-метохијски зборник*, књига 2 (1987), 75-90.

Чупић, Мирко. *Насиље иза паравана власти: (осврти, коментари, чланци)*. Приштина: Јединство, 1989.

Целетовић, Павле. *Качаџи Косова и Метохије*. Београд: Интер-ју-прес: Еккос, 1990.

Џомић, Велибор, „Српска православна црква и тзв. спољашњи дијалог о Косову и Метохији од 2011. до 2018. године.“ *Свети Сава и осам векова српске цркве: посебно издање тематског броја (16/2) Црквених студија*. Ниш: Центар за црквене студије, 2019, 407-420.

Шакота, Мирјана. *Дечанска ризница*. Београд: Просвета; Републички завод за заштиту споменика културе; Приштина: Јединство 1984.

Шакота, Мирјана. *Ризница манастира Бање код Прибоја*. Нови Сад: Платонеум, 2018.

Шалић, Јована. „Муслимани нових области Србије у српској војсци током Првог светског рата.“ *Срби и Први светски рат 1914-1918: зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13-15. јуна 2014*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2015, 349-363.

Шипокарија, Војислав. *Сећања српског официра:(1900-1918)*. Београд: Завод за уџбенике, 2014.

Шкаровский, Михаил. *К истории Православной Церкви в Хорватии, Вестник Церковной истории*. Москва, 2006.

Шкриванић, Гавро. *Путеви у средњовековној Србији*. Београд: Туристичка штампа, 1974.

Шобајић, Петар. „Бјелопавлићи и Пјешивци.“ *Српски етнолошки зборник*, књига 27 (1923), 23-76.

Шпадијер, Ирена. „Богослужбени списи посвећени Светом Јоаникију Девичком”. *Византијски свет на Балкану*, књига 42/2 (2012), 597-605.

Штрбац, Душан и Милан Смиљанић. *Споменица православних свештеника – жртва фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби*. Београд: Савез удружења православног свештенства ФНРЈ, 1960.

Шупут, Марица. *Српска архитектура у доба турске власти: 1459-1690*. Београд: Филозофски факултет, Институт за историју уметности, 1984.

Штампа

Вардар.

Гласник скопског научног друштва.

Гласник српског географског друштва

Гласник српског ученог друштва.

Гласник, службени лист Српске Православне Цркве.

Гласник православне цркве у Краљевини Србији.

Голуб, лист за српску младеж.

Духовна стража, часопис за духовну просвету, монашки и црквени живот.

Јужни преглед.

Политика, дневни лист.

Православни мисионар, званично мисионарско гласило Српске Православне Цркве

Православље, Новине Српске Патријаршије.

Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор.

Просветни гласник, службени лист министарства просвете и црквених послова.

Свети кнез Лазар, часопис за духовни препород епархије рашко-призренске.

Цариградски гласник.

Списак прилога

Прилог 1. Фотографија девичког звона, тренутно похрањеног у манастиру Високи Дечани.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 2. Фотографија натписа на зиду храма манастира Девич, о обнови 1863. године.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 3. Фотографија фрескописа манастира Девич, олтарски простор.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 4. Фотографија фрескописа манастира Девич, капела Светог Јоаникија.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 5. Царске двери манастира Девич. Музеј Српске православне цркве у Београду.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 6. Фотографија садашњег иконостаса манастира Девич.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 7. Фотографија манастирског храма и звоника манастира Девич.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 8. Фотографије фреске Преподобног Јоаникија Девичког, изнад улаза у гробницу.

Извор: лична архива аутора.

Прилог 9. Фотографија гробнице Преподобног Јоаникија Девичког.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 10. Фотографија фреске Преподобног Јоаникија Девичког, изнад гробнице.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 11. Икона Светог Јоаникија Девичког, на иконостасу цркве манастира Девич.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 12. Фотографија надгробног споменика девичке монахиње Ефимије (Блажене Стојне).

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 13. Фотографија књиге *Слова Јефрема Сирина*, Музеј Српске православне цркве у Београду, стална поставка.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 14. Фотографија окованог престоног еванђеља из 1909. године, чува се у Архиви Епархије Рашко-призренске у Грачаници.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 15. Фотографија јеромонаха Јелисеја Јовановића.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске

Прилог бр. 16. Фотографија јеромонаха Дамаскина Бошковића.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске

Прилог бр. 17. Фотографија јерођаконa Мардарија Здравковића.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске

Прилог бр. 18. Фотографија јеромонаха Симеона Милосављевића.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 19. Фотографија јеромонаха Рафаила Миловановића.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 20. Фотографија јеромонаха Симеона Андрића.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске

Прилог бр. 21. Фотографија сестринства Манастира Девич, 1947. године.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 22. игуман Макарије Поповић.

Извор: <https://www.decani.org/en/history/world-wars-20th-century-yugoslavia>

Прилог бр. 23. Фотографија сестринства манастира Девич, 1948. године.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 24. Фотографија натписа из 1953. године, на западном зиду, изнад улаза у храм манастира Девич

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 25. Фотографија натписа изнад обновљеног манастирског конака 1956. године.

Извор: лична архива аутора.

Прилог бр. 26. Конак бр. 2, *Пресек – поглед кроз врата капеле.*

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 27. Конак бр. 2, *Поглед из дворишта.*

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 28. Конак бр. 2, *Подужни пресек кроз капелу.*

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 29. Конак бр. 2, *Поглед са пута.*

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог 30. Фотографија, панорамски поглед на обновљени манастир Девич.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 31. Фотографија игуманије Параскеве Симеуновић.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 32. Оскрнављен гроб Светог Јоаникија Девичког, током *Мартовског погрома* 2004. године.

Извор: Архива Епархије рашко-призренске.

Прилог бр. 33. Игуманија девичка Анастасија (десно) и монахиња Ефимија на згаришту манастира Девич, фотографија.

Извор: Архива манастира Девич.

Прилог бр. 34. Фотографија поруке Албанаца у запаљеном храму манастира Девич, током *Мартовског погрома* 2004. године.

Извор: Архива Манастира Девич.

Прилог бр. 35. Фотографија конака Манастира Девич, изгорелих током *Мартовског погрома* 2004. године.

Извор: Архива манастира Девич.

Прилог бр. 36. Фотографија надгробних крстова на манастирском гробљу, срушених током *Мартовског погрома* 2004. године.

Извор: Архива манастира Девич.

Прилог 37. Фотографије градње оградног зида око манастира Девич 2012. године.

Извор: Архива манастира Девич.

Прилог бр. 38. Фотографија крста постављеног у цркви манастира Девич током обнове манастира после *Мартовског погрома* 2004. године.

Извор: лична архива аутора.

Списак скраћеница

- АВНОЈ – Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије
- АВНОЈ – Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије
- АЕРП – Архив Епархије рашко-призренске
- АЈ – Архив Југославије
- АКМО – Аутономна Косовско-метохијска област
- АПКМ – Аутономна Покрајина Косово и Метохија
- АС – Архив Србије
- АС СПЦ – Архива Синода Српске православне цркве
- ДФЈ – Демократска Федеративна Југославија
- ЕУО – Епархијски управни одбор
- ИВ – Извршно Веће
- ЈНА – Југословенска народна армија
- КПЈ – Комунистичка партија Југославије
- КРС – *Kosovka policijska služba*
- Краљевина СХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
- КFOR – Косовске снаге (енгл. *Kosovo Force*)
- МУП – Министарство унутрашњих послова
- НАТО – Северноатлантски пакт (North Atlantic Treaty Organization)
- НИН – Недељне информативне новине
- НО АКМО – Народни одбор Аутономне Косовско-метохијске области
- НОБ – Народноослободилачка борба
- НОВЈ – Народноослободилачка војска Југославије
- НОО – Народноослободилачки одбор
- НР – Народна Република
- НРА – Народна Република Албанија
- ОВК (УЏК) – Ослободилачка војска Косова (терористичка организација)
- ОУН – Организација уједињених нација
- ПО ССРН – Покрајински одбор Социјалистичког савеза радног народа
- Прим. аут. – примедба аутора
- СА Синод – Свети архијерејски синод
- САД – Сједињене Америчке Државе
- САНУ – Српска академија наука и уметности

САПК – Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово
СКЈ – Савез комуниста Југославије
СКК – Савез комуниста Косова
СПЦ – Српска православна црква
СРЈ – Савезна Република Југославија
СУБНОР – Савез удружења бораца Народноослободилачког рата
СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
ТАНЈУГ – Телеграфска агенција нове Југославије
UNESCO – Организација уједињених нација за просвету, науку и културу,
(Unated Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNMIK – Привремена административна мисија Уједињених нација на
Косову (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo)
FARK – Formacione tu shtarake te Republikës Kosovës (Оружане формације
Републике Косова)
ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија

Кратка биографија аутора

Бобан Стојковић рођен је 1980. године у Гњилану. Основну школу завршио је у селу Коретишту. Призренску Богословију Светог Кирила и Методија завршио је 2000. године. Од 2006. године наставник је у Призренској Богословији Светог Кирила и Методија привремено у Нишу за предмете историја хришћанске цркве и литургика. Дипломирао је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду 2007. године, стекавши звање мастер-теолог. Професорски испит положио је пред Комисијом Светог архијерејског синода СПЦ, 2009. године.

У чин ђакона рукоположен је 29. маја 2007. године, док је у свештенички чин рукоположен 22. септембра 2007. године и постављен за пароха при Хиландарском метоху. Од 2009. године старешина је Храма Васкрсења Христовог при Хиландарском метоху у Нишу.

Професорски рад на тему „Свети Николај Касаткин и његова мисија“ допуњује и издаје под насловом *Хришћанство у земљи излазећег сунца* 2010. године, с благословом тадашњег епископа далматинског г. Фотија. Објавио је 2012. и 2016. године уџбенике *Историја хришћанске цркве и Литургика*, за први и трећи разред Богословија у издању Светог архијерејског синода СПЦ. Књига *Црквени празници-освећење времена*, из 2021. године, у издању Епархије нишке доживела је два издања.

Године 2023. у издању Народне Библиотеке „Стеван Сремац“ у Нишу објавио је књигу „Манастир Светих Архангела у Драганцу“.

Аутор је многих чланака на тему историје цркве објављених у разним часописима и црквеној периодици. Редовно учествује на трибинама о литургијско-историјским темама, као и научним скуповима везаним за савремену историју.

Ожењен је, и отац је двоје деце.

Прилог 1

Изјава о ауторству

Потписани-а Бобан Стојковић

број индекса 10/16

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

МАНАСТИР ДЕВИЧ ОД 1912. ДО 2012. ГОДИНЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

Бобан Стојковић

У Косовској Митровици, _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Бобан Стојковић

Број индекса 10/16

Студијски програм историја

Наслов рада МНАСТИР ДЕВИЧ ОД 1912. ДО 2012. ГОДИНЕ

Ментор професор др Владан Виријевић

Потписани/а Бобан Стојковић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Потпис докторанда

Бобан Стојковић

У Косовској Митровици, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици унесе моју докторску дисертацију под насловом:

МАНАСТИР ДЕВИЧ ОД 1912. ДО 2012. ГОДИНЕ

која је моје ауторско дело.

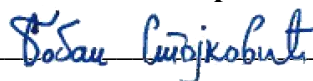
Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Косовској Митровици, _____

1. Ауторство - Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.

Прилог 4.

Изјављујем

да током писања докторске дисертације под насловом:

МАНАСТИР ДЕВИЧ ОД 1912. ДО 2012. ГОДИНЕ

- нисам користио/ла моделе, платформе, чет-ботове и програме генеративне вештачке интелигенције, односно велике језичке моделе, за писање и генерисање текста дисертације, у целости или било којег њеног дела (изузев у случајевима када су тако генерисани односно написани садржаји предмет истраживања).

Потпис докторанда

Бобан Стојковић

У Косовској Митровици, _____